

**a
magyar
bánya
munkásság
küzdelmei**

1919–1933

KUBITSCH IMRE

A MAGYAR BANYAMUNKÁSSÁG

KÜZDELMEI

(1919—1933)

KUBITSCH IMRE

**A magyar bányamunkásság
küzdelsei
(1919—1933)**

A könyv, amelyet az olvasó most kezébe vesz, Kubitsch Imre posztumusz műve. A szerző a magyar munkásmozgalom egyszerű, szerény harcosa volt, akinek életútja az inas évektől a levéltáros, történészi alkotó munkáig küzdelmekkel teli, göröngyös életút. A Horthy-korszakban felnövő, fiatalon eszmélő bőrmunkás korán megtalálta az utat a munkásmozgalomhoz, majd az illegális kommunista párthoz. 1934 óta vett részt a szakszervezeti mozgalomban, kapcsolatot talált az ott dolgozó kommunistákkal. 1941 elején már a Vörös Segély munkájában tevékenykedik, majd még ez év végén pártmunkával bízzák meg, 1942 elején kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba. Csakhamar megismerte az illegális pártmunkával járó megpróbáltatásokat. 1942 júniusában letartóztatták, és végigszenvedte a Horthy-fasizmus kegyetlen megtorló intézkedéseit és intézményeit. A defenzív osztály, a toloncház, a hírhedt garanyi internálótábor, különleges munkásszázad és ismét az internálótábor, majd a munkaszolgálat jelzik azt a megpróbáltatásokkal teli utat, amely ezekben az években Kubitsch Imrének is osztályrészlül jutott.

De nemcsak a szenvedés, hanem az edződés, az *eszme melletti tanúságtétel évei* is voltak ezek. Az internálótáborban tagja a kommunista kollektívának. Önfeláldozó, segítő elvtársként ismerték fogolytársai. 1944 novemberében, a Németországba hurcolás elől több társával együtt megszökött.

Hazatérésekor, 1945 februárjában azonnal pártmunkára jelentkezett, 1945 őszétől az MKP Központi Bizottságának káderosztályán dolgozott.

Kubitsch Imre kommunista volt, tehát megtalálta a munkásélet igazi értelmét. *A múltban:* a hősiez harcót a kizsákmányolás és az elnyomás ellen, a munkásoszály felszabadításáért; *a felszabadulás után:* minden erőf feláldozó küzdelmet a szocializmus nagy eszméinek megvalósításáért az imár szabad hazában.

De mint tudjuk, a szép álmok, a nagy vágyak megvalósítása sem ment súlyos megrázkódtatások nélkül. Ezek a megpróbáltatások nem kerültek el Kubitsch Imrét sem.

1948-tól az MKP KB vidéki káderekkel foglalkozó alosztályának a vezetőjeként dolgozott. Ezt a munkáját igaz emberséggel és pártszerűséggel végezte. A személyi kultusz talaján keletkezett törvénysértések azonban mély lelkiivátságba sodorták őt is, amelyet csak pártunknak az ellenforradalom utáni helyes politikája oldott fel benne.

*

A Párttörténeti Intézetben — 3 éves megszakítással — mint a KB archívumának vezetője dolgozott korán bekövetkezett haláláig. Az addig számára ismeretlen levéltári munka területén viszonylag rövid idő alatt elismert szakemberré fejlődött. 1951—1954-ig az Országos Levéltár munkatársa volt. Az ügghöz méltó alapossággal tanulmányozta a levéltári munka magyar és nemzetközi tapasztalatait, elméleti és módszertani kérdéseit. Munkatársai közreműködésével létrehozta a tudományos elveken felépülő és jól működő pártarchívumot, vezetésével sikerült kialakítani az archívum gyűjtőkörét, az iratok rendezésének és feldolgozásának tudományos alapjait. Ez *a munkája életének jelentős és maraandó alkotása, amellyel elismerést vívott ki magának történetészek, archívumi szakemberek és a pártmunkások között egyaránt.* Sokat tett azért, hogy a személyi kultusz idején jel-

lemző elzárkózás helyett a Párttörténeti Intézet és a többi rokon intézmény között kiépüljön a bizalomteljes kapcsolat és együttműködés.

Kubitsch Imre tiszteletre méltó munkát végzett a magyar munkásmozgalom története dokumentumainak összegyűjtése, rendszerezése és feldolgozása terén. Félte őrizte ennek a történeti kutatómunka számára oly értékes és pótolhatatlan anyagnak minden egyes darabját. Nagy érdemeket szerzett 1956-ban, az átmenetileg őrizetlenül maradt és pusztulásnak kitett pártiratanyagok megmentésében. Neki is nagy része van abban, hogy a Párttörténeti Intézetben az ellenforradalom után a marxizmus—leninizmus szellemében készült, gazdag forrásanyagra támaszkodó, tudományos igény-nyel megírt párt- és munkásmozgalom-történeti művek sora jelenhetett meg.

Levéltári munkája mellett, mint történész is figyelemre méltó alkotó munkát végzett. Több tanulmánya jelent meg a Horthy-rendszer munkásmozgalmának egyes kérdéseiről, amelyekkel segítette a mai nemzedék számára megismerni és jobban megérteni népünk múltjának ezt a sötét, de hősi küzdelmekben gazdag korszakát. Különösen közel állt szívéhez a magyar bányászok történetének kutatása. E téma feldolgozása került tudományos terveinek középpontjába.

E tárgynak szentelt monográfiája első fejezetei a „Párttörténeti Közlemények” 1961-es évfolyamában jelentek meg. „A bányamunkások helyzete és mozgalmai a Horthy-fasizmus első éveiben” címmel. Szekeres Józseffel együtt összeállított dokumentumkötetének tárgya: A bányászok élete a Horthy-rendszerben. A kötetben közzétett dokumentumokból meggyőző erejű, hiteles kép bontakozik ki e nehéz sorsú munkásréteg életviszonyairól. De egyéb témák is foglalkoztatták. Több cikket írt a munkásság helyzetéről és harcairól, amelyek az 1929-es gazdasági válságról szóló tanulmánykötetben, a „Közgazdasági Szemle” 1951-es évfolyamában (utóbbit Incze Miklóssal közösen írta) és különböző lapokban jelentek meg. Bekapcsolódott „Az ellenforradalom hatalomra jutása és rém-

uralma Magyarországon” című kötet összeállításába. A „Századok” 1961-ben közölte „Adalékok a Kommunista Párt második világháború előtti békeharcához” című írását. Ez a téma később is foglalkoztatta, s legfontosabb dokumentumait kötetbe akarta gyűjteni. Nagy jelentőséget tulajdonított a tudományosan megalapozott levéltári segédletek megteremtésének. Példás műgonddal, alaposítással dolgozott a Tanácsköztársaság államapparátusa szervezeti és személyi mutatójának elkészítésében.

*

Ennek a monografikus munkának a kézírata — amelyet most az olvasó kezébe adunk — 1963-ban készült el. A szerző részletekbe menően bemutatja a bányászok életét, munkakörülményeiknek alakulását, a kizsákmányolás elleni harcait, legális és illegális szervezkedését. Kiemelkedő érdeme a gazdaságtörténeti alaposág. Kubitsch Imre gazdag adatanyagot gyűjtött össze a bányászati termelés alakulásáról, ennek összefüggéséről a nemzetgazdaság egészével az adott időszakban, a foglalkoztatottságról, a bérvizonyokról stb. Statisztikai adatainak, tanulságos táblázatainak közlésével és mélyreható elemzésével egyrészt adalékot nyújt a Horthy-korszak első 15 évének egész gazdaságtörténetéhez, másrészt szilárd bázist teremt szorosán vett témájához — a bányamunkásság történetéhez. Hasonló alaposítással mutatja be a politikai tényezőket is: a Horthy-fasizmus légkörét, a tőkésföldesúri kizsákmányolást, s az ezt szolgáló államapparátust az egyik oldalon; a megosztottságában is erősödő, az opportunista bűnök és a szektás hibák ellenére is nagy eredményeket kiharcoló munkásmozgalmat a másik oldalon.

A jól megrajzolt gazdaságtörténeti, politikai és általános társadalmi háttér az olvasó számára hitelessé és világossá teszi mindazt, amit a szerző a bányamunkások mozgalmairól elmond. Kubitsch Imre munkája jó példája a munkásmozgalmak történet tudományos színvonalú és mégis népszerű bemutatásának. Stílusán érződik a szerző szenvedélyes pártossá-

ga, amely növeli a tartalom, a mondanivaló meggyőző erejét. Munkásmozgalom-történetírásunk nagy vesztesége, hogy Kubitsch Imre nem folytathatta tovább a bányamunkások történetének kutatását és feldolgozását. Ezt, „A magyar bányamunkásság küzdelmei (1919—1933)” című munka is bizonyítja. E mű kiadásával hozzá kívánunk járulni a magyar bányamunkásság történetének feltárásához, s egyben emléket állítunk volt munkatársunknak, Kubitsch Imrének.

A kéziratot a szerző iránti tisztelettel rendezte sajtó alá Kabos Ernő, a Párttörténeti Intézet szakszervezet-történeti csoportjának vezetője.

Vass Henrik

A szénbányászat helyzete a húszas évek elején

A Tanácsköztársaság megdöntése után a magyar dolgozók helyzete rendkívül nyomorúságossá vált. A nyugati imperialisták segítségével ismét hatalomra került nagybirtokosok és nagytőkések féktelen kegyetlenséggel torolták meg a munkáshatalom négy és fél hónapos fennállását.

A győztes ellenforradalom dühödt bosszúhadjáratának legvérengzőbb végrehajtói, a Horthy irányítása alatt álló fehérterrorista tiszti és kulák bandák, országszerte szörnyű tömegmészárlásokat hajtottak végre. Minden törvényes eljárást mellőzve, kínozták és gyilkolták a levert proletárdiktatúra élharcosait. A fehérterrorista különítményesek mellett a kormány hivatalos szervei is működésbe léptek. Kíméletlen megtorlást alkalmaztak mindenki ellen, akinek a Tanácsköztársaság alatt bármilyen funkciója volt, vagy a munkáshatalmat akár csak szavakkal is támogatta. Tízezerszámra börtönözték be és internálták a munkásosztály és a szegényparasztság legjobbait, a bíróságok igen sok kommunistát, forradalmi szocialistát végeztettek ki. A fehérterror közel százezer munkást — kommunistát és szocialistát — kényszerített az ország elhagyására.

A magyar dolgozók legjobbjai elleni irtóhadjárat mély felháborodást és tiltakozást váltott ki a nemzetközi proletariátusból és a világ haladó közvéleményéből. A Szállítómunkások Nemzetközi Szövetsége és a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség a nyugat-európai proletariátus tiltakozásának

kifejezésére bojkottot szervezett az ellenforradalmi Magyarország ellen a vérengzések miatt. A fiatal szovjetállam határozott fellépésével több mint 400 kommunistát mentett meg a magyar vérbíróságok által hozott halálos ítélet végrehajtásától, vagy a sok évi súlyos börtöntől. Saját országaik közvéleményének nyomására az antant-hatalmak is kénytelenek voltak mérséklethez inteni a magyar uralkodó osztályokat. Így a nyílt fehérterrort később a „törvényesített” terror váltotta fel, amelynek keretében mód volt a munkásosztály legális szervezeteinek bizonyos korlátozott működésére is.

A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezető pozícióinak túlnyomó része a reformista szociáldemokraták kezébe került. Peyer, Vanczák, Miákits és társaik az ellenforradalom kiszolgálóivá váltak. A munkásosztály érdekei elárulásának betetőzése volt a Bethlen miniszterelnökkel 1921 tavaszán kötött hírhedt paktum, amelyet a szervezett munkáság előtt évekig eltitkoltak.

A dolgozó nép érdekeinek igazi képviselőjét és harcosát, a Kommunisták Magyarországi Pártját, a fasiszta rendszer illegálisba kényszerítette. A kommunisták — bár soraikat a fehérterror erősen megritkította és tevékenységükért súlyos megtorlásra számíthattak — leleplezték a fasiszta rendszer igazi céljait, szervezték a fokozott elnyomás és kizsákmányolás elleni harcot.

A legális munkáspárt és a szakszervezetek működése — a jobboldaliak tevékenysége ellenére is — nagy jelentőséggel bírt a munkásmogalom számára. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek középfunckionáriusainak és a helyi szervezetek vezetőségi tagjainak többsége becsületes, harcos szocialista volt, s nem értett egyet a Peyer-féle vezetés politikájával és tevékenységével. A szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben tömörültek a következetes osztályharc hívei, a rendszer ellen harcolni kész dolgozók, és e szervezetek keretein belül nyílt némi lehetőség a marxista elmélet terjesztésére is. A kommunisták felhasználták a legális

szervezetek nyújtotta lehetőségeket, tevékenységük nem kis mértékben ellensúlyozta a jobboldali vezetők befolyását és ösztönözte, segítette a szociáldemokrata párton belül a baloldalt, az ellenzék kifejlődését és erősödését.

Az ország gazdasága a Tanácsköztársaság megdöntése utáni években rendkívül zilált, súlyos helyzetbe került. A világháborúban vesztes országok egyik igen nehéz problémája volt a megbénult termelés megindítása, a háborús gazdálkodásról a békés termelésre való áttérés. A magyar ipar helyzetét még az is súlyosbította, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia széthullásával elvesztette régi piacainak és olcsó nyersanyagbázisainak jelentős részét. Az egyébként is egészségtelen, egyoldalúan fejlesztett magyar ipar óriási nyersanyaghiánnyal küzdött. A nyersanyag-behozatalt egyrészt a kereskedelmi kapcsolatok felbomlása, másrészt a szomszédos országokkal szemben folytatott ellenséges politika hosszú időre megghiúsította. A nehézségeket még növelte a pénz rohamos elértéktelenedése és a nagyarányú valutahiány.

A magyar ipar termelése a húszas évek elején rendkívül alacsony szinten mozgott. A gyáripár összertermelése 1920-ban a háború előtti termelésnek még egyharmadát sem érte el, és még 1922-ben is csak valamivel haladta meg a békeévek termelésének felét. Ez a munkásosztályra nézve katasztrofális következményekkel járt. 1919 őszén több mint 110 000 volt a munkanélküliek száma, és 1922-ben, három évvel a Tanácsköztársaság megdöntése után a munkanélküliek száma nem csökkent, sőt még valamivel emelkedett is.

A háború alatt megindult pénzromlás az ellenforradalom hatalomra jutása után soha nem látott méreteket öltött. Az infláció a nagybirtokosok és a nagytőkések számára igen kedvező helyzetet teremtett. A nagybirtokos osztály az infláció révén könnyen megszabadult hatalmas adósságaitól, a nagytőkések pedig a széles körű spekulációs lehetőségek kihasználásával tovább gazdagodtak, a termelési költségeket, a munkabéreket rendkívül alacsonyra szorították. A pénz vásárlóértékének zuhanásával párhuzamosan nőtt a tőkések

nyeresége. A dolgozók viszont egyre jobban lerongyolódtak, egyre többet nélkülöztek. S bár a munkásság szakadatlanul harcolt alacsony életszínvonalának némi javításáért, a sztrájkok során kiverekedett béremelés sohasem tartott lépést a lét-fenntartáshoz szükséges árucikkek drágulásával. A munkások életszínvonala az 1920-as évek elején sem érte el a háború előtti amúgy is alacsony életszínvonalnak a felét. A hatalmukat és vagyonukat visszanyert nagybirtokosok és nagytőkések nemcsak a veszített háború, hanem az egyre mélyülő infláció terhét is a dolgozók vállaira rakták.

Ilyen politikai és gazdasági körülmények között sajátosan alakult a szénbányászat helyzete.

A világháború után a széntermelés is erősen visszaesett. Az ország területén maradt szénbányák termelése közel sem fedezte az ipar, a közlekedés és a lakosság szükségleteit, a fűtőanyaghiány óriási volt. Számottevő szénbehozatalra az ország súlyos pénzügyi helyzete és a világszerte jelentkező szénhiány miatt egyelőre gondolni sem lehetett. Emellett a hazai fogyasztás nem számíthatott a Jugoszlávia által meg szállt pécsi bányák termelésére sem.¹

Az óriási szénkereslet, a szénbehozatal átmeneti szünetelése, majd csak erősen korlátozott lehetősége, az 1920-as évek elején olyan konjunktúrát idézett elő, amilyenre példa még nem volt. A külföldi — sokkal jobb fűtőértékű — szén versenytől megszabadulva, a magyar bányatőkések éveken át korlátlanul uralták a belső piacot. A bányatőkések ezt a monopolhelyzetet alaposan ki is használták. A szén árát a háború előttinél jóval magasabban állapították meg és sűrűn emelték. Ezzel olyan horribilis nyereségekre tettek szert, mint még soha azelőtt. A termelési nehézségekre hivatkozva, még különböző kedvezményeket csikartak ki a kormánytól (anyagellátási elsőbbség, szénfelár stb.). A nagy haszon arra ösz-

¹ A pécsi bányák 1921. augusztus 20-ig tartoztak a jugoszláv állam fennhatósága alá. A Jóvátételi Bizottság döntése értelmében még a megszállás megszűnte után is napi 100 tonna szenet kellett Jugoszláviának szállítani.

tönözte a tőkéseket, hogy újabb szénbányákat tárjanak fel és nyissanak meg. A pénzügyminiszter 1921 tavaszán a minisztertanács egyik ülésén elégedetten állapította meg, hogy nemcsak a nagytőke, hanem az utóbbi időben a kistőke sem idegenkedik a bányászattól.² Amíg az 1920-as évek elején a legtöbb magyar iparág nyersanyag-, piac- és értékesítési nehézségekkel küzdött, a bányakapitalisták legfőbb gondja a termelés minél gyorsabb és nagyobb arányú emelése volt. Ugyanakkor, amikor az iparban, sőt a mezőgazdaságban is igen nagy volt a munkanélküliség, a bányászatban munkaerőhiány jelentkezett.

Az 1920-as évek elején ugrásszerűen nőtt a bányák száma. Főleg a borsodi szénmedencében nyílt számos új, kisebb szénbánya. 1919—1924 között a bányák száma 80%-kal emelkedett! Részletesen mutatja az alábbi táblázat³.

Az egyes bányák kapacitása és termelése között igen nagy arányú eltérés mutatkozott. Az ország 1923. évi szénterme-

Év	A bányák száma	Üzemben volt
1919	50	50
1920	64	64
1921	71	67
1922	75	74
1923	82	79
1924	90	85

² OL. Min. tan. jkv. 1921. április 18. (5.)

³ A statisztikai évkönyvek alapján. Az 1919—1920-as adatokat lásd a Magyar Statisztikai Szemle 1923. évfolyamának 320. oldalán. Az ország bányái — négy kivételével — szénbányák voltak. Rajtuk kívül csupán egy vasércbánya működött Rudabányán (Borsod m.), mangánércbánya Úrkúton (Veszprém m.), kisebb alumíniumbánya Halimbán (Veszprém m.) és rézbánya Recskén.

lésének 77⁰/₀-át a 10 nagy bányavállalat termelte. Az egész széntermelésnek csupán 17⁰/₀-át adta a 20 középbanya, és a több mint 50 kisbanya mindössze 5—6⁰/₀-át.

Az ország széntermelésének több mint a felét a két legnagyobb szénbányavállalat, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. termelte. A MÁK egyedül többet termelt, mint a 17 középbanya összesen.⁴ Az egyes bányavállalatok termelésében mutatkozó aránytalanságok, természetesen döntően befolyásolták a vállalatok helyzetét is. A két legnagyobb bányavállalat, a MÁK és a Salgótarjáni, teljesen uralta a magyar szénpiacot.

E két bányavállalat az ún. leányvállalatok bányái felett is rendelkezett. A MÁK leányvállalata volt a nagy bányavállalatok közé tartozó Borsodi Kőszénbánya Rt., a Salgótarjánié az ugyancsak nagy bányavállalatnak számító Esztergom—Szászvári Kőszénbánya Rt. Emellett a MÁK-nak számottevő érdekeltsége volt a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt.-nél, így befolyása annak bányáira is kiterjedt. Mindkét bányavállalat érdekelve volt az Urikány—Zsilvölgyi Kőszénbánya Rt.-nél, amely később a Sopronvidéki Kőszénbánya Rt.-vel egyesült.⁵ Valójában tehát, ha a két legnagyobb bányavállalat leányvállalatait, érdekeltségeit figyelembe vesszük — nem is volt 10 nagy bányavállalat.

A magyar szénbányászat nagyobb része felett külföldi tőkések rendelkeztek. A külföldi tőkések érdekeltsége a szénbányászatban részben közvetlenül — a nagy bányavállalatoknál —, részben közvetve, a nagybankok útján érvényesült. A nagy bányavállalatok zöme és több középbanya is a két leghatalmasabb bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és

⁴ Az 1923. évi 7 709 718 tonna széntermelésből a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. 1 688 868 tonnát, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 992 119 tonnát, az ún. 17 közép-bányavállalat összesen 1 314 625 tonnát termelt.

⁵ A Sopronvidéki Kőszénbánya Rt. 1928. december 6-án fuzionált az Urikány-Zsilvölgyivel. A bányavállalat új neve Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. Brennbergi Bányagazgatósága lett.

a Magyar Általános Hitelbank érdektségéhez tartozott. E bankok birtokában volt a bányavállalatok részvényeinek többsége, képviselőik bent ültek a bányavállalatok igazgatóságaiban. A nagy bányavállalatok vezérigazgatói és főrészvényesei viszont a bankok igazgatóságának tagjai voltak. A Magyar Általános Hitelbank érdekkörébe tartozott leányvállalataival együtt a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdektsége volt a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és annak leányvállalatai. A magyar széntermelés kétharmad részét e két nagybank ellenőrizte. A két nagybanknál viszont a külföldi tőke komoly mértékben volt érdekelve.⁶

A legnagyobb bányavállalatnál, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.-nél a külföldi tőke közvetlen érdektségét mutatja, hogy az igazgatóság 14 tagja között 6 külföldi tőkés volt.⁷ Egyes nagy bányavállalatokat egészében külföldi tőkések tartottak kezükben. Osztrák tőkeérdektségé volt az Első Dunagőzhajózási Társaság, amelynek pécsi bányái termelték az ország fekete szénének 90⁰/₀-át. Belga tőkések kezén volt a Budapest-vidéki és az Egercsehi Kőszénbánya vállalat. A jelentősebb magyar szénbányák tehát csak látszólag voltak magyar vállalatok. A magyar bányamunkások verejtékével termelt szén nemcsak a magyar tőkések profitját, hanem a külföldi tőkések extraprofitját is gyarapította.

A széntermelés a Tanácsköztársaság megdöntése után

—2

A Magyar Általános Hitelbanknál a bécsi és párizsi Rothschildok, több francia és német bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az osztrák Wiener Bankverein és az abban érdekelt nyugati tőkések, valamint a J. P. Schroeder and Co. angol—amerikai bankház volt érdekelve. (Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Akadémiai Kiadó 1955. 56. old.)

⁷ A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. igazgatósági tagjai voltak: Bisteghi Rudolf, Freyenfeld József, Mark Rotter bécsi bankárok, Julius Bellák tőkés, René Mond svájci bankár és Henri Renévill gróf, francia nagybirtokos. A magyar banktőkét Kovács Géza, a Hitelbank ügyvezető igazgatója képviselte, a nagybirtokos arisztokráciát pedig herceg Esterházy és Rappaport nagybirtokosok.

rendkívül alacsony szinten állt. A világháború alatt a megnövekedett szükséglet kielégítésére és a csökkent behozatal pótlására a bányák termelését erősen növelték. De a háborús nehézségek következtében 1917-től már fokozatosan esett a széntermelés, a legalacsonyabb 1919-ben volt, az 1914. évinek (6 256 329 tonnának) mindössze 63%-a.

Az ellenforradalom a Tanácsköztársaságot a legaljasabb rágalmakkal, hazugságokkal igyekezett beszennyezni, emléket a dolgozók tudatában elhomályosítani. A bányákat újra birtokba vevő bányakapitalisták szerint a széntermelés visszaesését a munkafegyelemnek a forradalmak, főként a Tanácsköztársaság idején bekövetkezett lazulása okozta. Ezzel azt a hazug állításukat akarták bizonyítani, hogy a munkásosztály nem képes a termelést irányítani, hogy erre csak „a kipróbált technikai és gazdasági vezetés”, a kapitalista rendszer alkalmas.

Vizsgáljuk meg, mi okozta valójában a termelés visszaesését! Elsősorban a bányakapitalisták háború alatti rablógazdálkodása. A termelés minden áron való erőltetése érdekében elhanyagolták a feltáró és előkészítő munkát. A termeléshez szükséges üzemi felszereléseket nem újították fel, így azok nagyon leromlottak. Ennek következményei hamarosan csökkentették a termelési eredményeket. Még inkább ebbe az irányba hatott a bányaműszak időtartamának megváltozása. A háború előtt és alatt a legtöbb bányában egy bányaműszak 12 órából állt. A bányamunkások sok évi harcának eredményeképpen a bányakapitalisták a háború utolsó évében a 12 órás műszakot kénytelenek voltak 8 órára csökkenteni. A bányák többsége, munkáshiány miatt, kénytelen volt a 2×12 órás műszakról a 2×8 órára áttérni. A 12 órás műszakról a 8 órás műszakra való áttérés, lényegében azonos munkáslétszámmal, a termelés nagyarányú csökkenését is magával hozta.

Az 1919. évi széntermelést kedvezőtlenül befolyásolták a Tanácsköztársaság rendkívül nehéz viszonyai is. Kiesett a Jugoszlávia által megszállt, az ország széntermelésének 7—

80%-át adó pécsi bányák hozama. A fiatal Magyar Tanácsköztársaságra egyszerre támadt a külső és belső ellenség, titkos szabotázzsal és nyílt fegyveres akciókkal akarták megdönteni. Az ipari munkásság mellett a bányamunkások közül is sokan fogtak fegyvert a Tanácsköztársaság védelmére, a nyugati hatalmak által támogatott cseh és román burzsoá kormányok intervenciós támadásának visszaverésére. A salgótarjáni és a borsodi szénmedencében dúló harcok is erősen gátolták a normális termelést. Természetesen ez is befolyásolta az évi össztermelés eredményét.

Igaz az is, hogy a háború végén meglazult a munkafegyelem, de a munkástanácsok és a Népgazdasági Tanács küzdöttek a munkafegyelem helyreállításáért, a termelés növeléséért. A brennbergi bányászok „egyhangúlag kijelentették, hogy a széntermelést a maximumra fogják fokozni, s minden erejüket megfeszítve dolgoznak tovább, hogy ezzel a proletáruralmat megszilárdítsák”. A tatabányai—felsőgallai munkástanács, a munkafegyelem megszilárdítása érdekében 1919. május 23-án hozott rendeletében, a munkások öntudatára építve szólította fel őket a lelkiismeretes munka végzésére. „Ma magunknak dolgozunk — írták a rendeletben —, ezért szorgalmasan kell munkánkat végezni, mert jövőnk megalapozásáról van szó.” A rendelet szigorúan utasította a felvi-gyázó személyzetet is a munka hatékony ellenőrzésére. Szigorú rendszabályok születtek a munkafegyelem ellen vétők-
kel szemben.⁸

Végül, de nem utolsósorban hatott az 1919. évi termelés eredményeire a Tanácsköztársaság vérbefojtása után kialakult helyzet is, azok a kegyetlen rendszabályok, amelyekkel a bosszúvágytól hajtott bányatókésék és az ellenforradalmi kormány a bányamunkásságot sújtották. A Tanácsköztársaság alatti bérek nagyarányú leszállítása mellett a bányatókésék sok helyen az időközben értékének egyötödére esett

⁸ MMTVD. 6/A 159. és 549. old. és 6/B 295. old.

fehér pénzzel fizették a bányászokat.⁹ Nem csoda tehát, hogy az ilyen bérezés nem ösztönözte a bányamunkásokat a termelés növelésére. A „vétkesek” kegyetlen megkínzása, a munkástanácsstagok, bizalmiak elhurcolása és bebörtönzése ugyancsak csökkentette a bányamunkások munkakedvét. A féktelen fehérterror és a nyomor elől százával menekültek más országokba a bányamunkások, így a szakképzett bányászok száma 1919-ben jelentősen csökkent.

Ezek voltak az 1919-es széntermelés visszaesésének tényleges okai, nem a tőkések által oly sokszor hangoztatott rágalom, hogy „a proletárdiktatúra mételyező és demoralizáló” hatása okozta a kitermelt szén mennyiségének csökkenését.

A nagy szénkeresletből eredő busás üzlet kihasználása miatt a bányavállalatok mindent elkövettek a termelés minél gyorsabb emeléséért. Az ellenforradalmi kormány az ipari termelést és a közlekedést bénító nagy szénhiány leküzdése érdekében teljes mértékben támogatta a bányakapitalisták erőfeszítéseit. E támogatás elsősorban a bányamunkásság „fékentartásából” és a termelőmunkára való kényszerítéséből állt.

Az ellenforradalmi kormány a széngazdálkodás terén egy ideig még fenntartotta a háború alatt kialakult állami szabályozó tevékenységet. A termelés növelése, de különösen a bányamunkásság „megrendszabályozása” érdekében a minisztertanács több ízben is foglalkozott a széntermeléssel.¹⁰ A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvény alapján 3 szerv között oszlott meg a szénügyek intézése:

⁹ Az annavölgyi bányamunkások bérét csak fehér pénzben fizették ki, emiatt 1919. augusztus 18-án sztrájkolni akartak. Ennek hatására a munkabér egy részét mégis kék pénzben folyósították. (OL. PM. eln. 1919—8110.) Nagymányokon a bányamunkások 1919 szeptember elején sztrájkba léptek, mert a júliusi és augusztusi béreknek csak 70%-át volt hajlandó a bányavállalat kifizetni, és ennek felét is csak fehér pénzben. (SZÁL. Völgységi j. fszb. 1919—2528.)

¹⁰ Az ellenforradalom hatalomra jutása után rövid ideig a háború alatt létrejött Országos Szénbizottság hatáskörébe tartozott a szén-

a honvédelmi miniszternek alárendelt Szénügyek Katonai Felügyelője, a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt működő Szénelosztási Kormánybiztos és a pénzügyminisztériumhoz tartozó Széntermelési Kormánybiztos között. A szénügyek intézése felső fokon tehát három minisztérium, illetve közvetlenül a minisztériumoknak alárendelt három szerv között oszlott meg. Ezek közül lényegében új és a legjelentősebb is, a Szénügyek Katonai Felügyelője volt. Ez kifejezésre jutott a rendelet következő szavaiban: a „közös ügyek a Szénügyek Katonai Felügyelőjének elnökle mellett tárgyaltnak”. Ennek az intézkedésnek igazi értelmét az adja, hogy a Szénügyek Katonai Felügyelőjének feladata volt az ellenforradalmi rendszerrel, a kizsákmányolással és a dühöngő terrorral elégedetlen bányamunkásság „fegyelmzése”. A Szénügyek Katonai Felügyelője felhatalmazást kapott arra, hogy ha valamelyik szénbánya termelési eredménye nem kielégítő, akkor az alkalmazottak „katonai fegyelem alá helyezése céljából a megfelelő intézkedéseket” (tartós szabadságolás megvonása és katonai szolgálatra való behívás stb.)¹¹ megtegye. Joga volt a „lázító” bányamunkásokkal szemben eljárni, ha jónak látta, internáltatni őket. A bányatelepeken állomásozó katonai-csendőri és rendőri karhatalmi osztagok felett a katonai felügyelőség helyszínen levő közege rendelkezett, más hatóság csak e megbízott beleegyezésével intézkedhetett.

E rendelet csak annyiban jelentett újat, hogy törvényesítette azt a féktelen terrort, amelyet a különböző Horthy-

ügyek intézése. Az egyre súlyosabbá váló szénhelyzet miatt a Magyar Mérnökök Nemzeti Szövetsége és a Keresztény Nemzeti Liga „széndiktatúra” bevezetését követelte. (OL. küm. gazd. pol. 1919—R—24 404.) A kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt létrehozták a „szén-kormánybiztosi” intézményt (4953/1919. ME. sz. rendelet a szénügyek intézéséről). Mivel a kérdést ez sem oldotta meg, 1920 nyarán ismét szabályozták a szénügyek intézését (6407/1920. ME. sz. rendelet a szénügyek intézéséről).

¹¹ Magyar Rendeletek Tára, 1920. évf. 376. old.

különítmények, csendőrosztagok és karhatalmi századok a bányamunkásság ellen már a Tanácsköztársaság leverésének első percétől alkalmazták. A rendelet a szénbányákat katonai felügyelet alá helyezte, bár ez a valóságban már addig is fennállt.

Az ellenforradalmi kormány állami szabályozó tevékenysége nem korlátozta a bányakapitalistákat. Elsősorban a termelt szén elosztását szabályozták, s mivel a piac felvevőképessége ez időben szinte korlátlan volt, a bányatőkések számára ez semmiféle hátránnyal sem járt. A szénárak megállapításánál viszont nem korlátozta az állam a bányatőkéseket, hanem mindig jóváhagyta az általuk diktált igen magas árakat. Amint a széntermelés és a növekvő behozatal nagyjából fedezte a szükségletet, még az elosztás terén történő „szabályozás” is teljesen formálissá vált.¹² A termelés növekedése, a szénfelesleg jelentkezése következtében megindult a bányavállalatok között a vevők utáni versengés.

A széntermelés gyors emelésének egyik igen fontos feltétele volt a munkaerő biztosítása. A munkáslétszám gyors növelése, az iparban meglevő nagy munkanélküliség ellenére is számos nehézséggel járt. Különösen nehéz volt a szakképzett bányamunkások, a vájárok számának emelése. A magyar bányamunkások — köztük sok vájár — kivándorlása az ellenforradalom hatalomra jutása után azonnal megindult, és a későbbi években még nagyobb arányokat is öltött volna, ha azt a legkülönbözőbb rendszabályokkal nem akadályozzák.

Nincsenek pontos adataink az 1920-as évek elején kívándorolt bányamunkások számáról, de abból, hogy a Magyar Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete már 1919 november elején a belügyminiszterhez fordult, kérve a „kivándorlásra csábítók” elleni szigorú intézkedést, következtethetünk a ki-

¹² A három szénügyi kormánybiztosságot 1922 elején összevonták, és létrehozták a Szénelosztási Kormánybiztosságot, amelyet 1924-ben, amikor szénfelesleg kezdett jelentkezni, megszüntettek.

vándorlás komoly méreteire.¹³ A belügyminiszter természetesen eleget tett a bányavállalatok kérésének, és utasítást adott a „kivándorlásra csábítók” elleni eljárásra, azok internálására.¹⁴ Még a Szénügyek Katonai Felügyelője is kénytelen volt megállapítani 1920 decemberi jelentésében, hogy „igen sok bányamunkás a jobb kereset reményében kivándorol”.¹⁵

1920 tavaszán rendeletet hoztak a bányamunkások szabad költözködésének megakadályozására. A „bányamunkások munkakötelezettségének” szabályozását¹⁶ maga a szénkormánybiztos is „az egyéni szabadságot súlyosan korlátozó” rendeletnek nevezte.¹⁷ A rendelet azt a célt szolgálta, hogy megakadályozza a bányamunkásokat magasabb kereseti lehetőséget vagy jobb munkakörülményeket nyújtó munkák vállalásában, kiszolgáltatatta őket a bányakapitalisták bérezési önkényének. A bányamunkások csak abban az esetben hagyhatták el a bányatelepet, ha valamelyik más bányában vállaltak munkát, és ehhez a szénkormánybiztosság, illetve a katonai felügyelő engedélyét megkapták. A rendelet egyben a nagy bányavállalatok érdekeit is védte a kisebb, a konjunktúrát kihasználó bányák munkáscsábításaival szemben.

A bányamunkások kivándorlása a korlátozó intézkedések ellenére sem szűnt meg. Az Esztergom megyei közigazgatási

¹³ Szászvárról 1919. november elején már 50—60 bányászcsalád vándorolt ki, és sokan vándoroltak ki Nagymányokról is. (PÁL. Sásdi kormánybiztos. 1919—361.) Komlóról „kivándorolt újabb időben vagy 70 ember, a magánbányáktól is összevéve körülbelül ennyi” — írta a pénzügyminiszter a belügyminiszterhez intézett átiratban, és a „kivándorlásra izgatók” elleni hatásos intézkedést sürgette.

¹⁴ PI Archívum. BM. rend. sor. 82 940/1919. XII. b. 1919. november 7.

¹⁵ OL. ME. 1921—XXXVII—2130.

¹⁶ Budapesti Közlöny, 1920. április 15.

¹⁷ OL. FM. 1921—62—16 260. — A bányamunkások szabad költözködését korlátozó rendeletet 1922 elején, a Bethlen—Peyer-paktum megkötése után hatálytalanították.

bizottság 1922 első félévi jelentésében rámutat arra az aggasztó jelenségre, hogy „a munkásságnak Franciaországba való kivándorlása mind nagyobb és nagyobb mértéket ölt . . . , a jól kitanított embereket céljuk elérésében csak késleltetni, de megakadályozni nem lehet”.¹⁸

A belügyminiszter ismételten szigorú utasítást adott ki az összes közigazgatási és rendőri-csendőri hatóságoknak, hogy a kivándorlásra csábító „ügynökök és agitátorok azonnal őrizetbe veendőek és ellenük az internálási eljárás megindítandó”.¹⁹ Ez az újabb rendelet sem tudta a bányamunkások kivándorlását megakadályozni. Fondorlatosabb módszerhez is folyamodtak, és a belügyminisztériumban 1922 decemberében a bányatulajdonosokkal tartott bizalmas értekezleten elhatározták, hogy „az illetékes főszolgabírák bizalmas rendeletben fel fognak hívatni”, hogy a kivándorló-útlevelet kérő munkások névsorát bizalmasan közöljék a bányavállalattal, és csak annak adjanak engedélyt, akinek „távozását a bánya is kívánatosnak tartja”. Azoknál, akiket vissza akarnak tartani, „az útlevel kiadása meg lesz nehezítve, jóakarató elhúzással”. Megállapították, hogy az útlevelek kiadásának teljes beszüntetése nem valósítható meg, de ha hónapokig „sok utánjárás dacára is elhúzódik”, talán a kivándorló lemond szándékáról.²⁰

A szakképzett bányamunkásokat a vállalatok a Csehszlovákiával kötött megállapodás alapján szlovákiai munkásokkal igyekeztek pótolni. 1920-ban 1500—2000, 1921—1923-ban még több szlovákiai bányamunkás dolgozott a nagyobb bányák-

¹⁸ OL. ME. 1922—XXXVII—2558. (7978. ikt. sz.)

¹⁹ PI Archívum. BM rend. sor. 2439/1922. 1922. augusztus 9.

²⁰ SZÁL. Völgységi j. fszb. biz. 1923-i. — A völgységi járás főszolgabírája már 1920 januárjában, amikor a nagymányoki sztrájk véres leverése után sokan akartak kivándorolni, megtagadta a kivándorolni akarók útlevelének felterjesztését. (Ugyanott, Völgységi j. fszb. 1920—468.) A belügyminiszter 1923-ban még három ízben adott ki bizalmas utasítást a bányamunkások kivándorlásának megakadályozására. (PI Archívum. BM rend. sor. 34 572/1923. res. 1926/1923. res.)

ban.²¹ Részben a kivándorlások, részben az internálások nagy számával magyarázható az a tény, hogy 1920-ban a bányákban még mindig viszonylag kevesebb vájár dolgozott, mint 1919-ben.

A bányavállalatok könnyebben tudták megoldani a nem szakképzett bányászok (csillések, külszíni munkások stb.) számának gyors növelését. A környező falvak nincstelenjei és törpebirtokosai adták a bányák munkásutánpótlását. A munkáslétszám növelését a bányatelepeken uralkodó lakáshiány is akadályozta, de ezt egyrészt lakások, főleg barakkok építésével oldották meg, másrészt úgy, hogy a munkások túlnyomó többsége falujában maradt, és csak dolgozni járt be naponta a bányába.

A bányamunkásság évi átlagos számának alakulása a szénkonjunktúra éveiben:

Év	Bányamunkások száma	Szénbányászatban foglalkoztatott	
		munkások száma	vájárok száma
1914	29 102	28 036	10 224
1919	37 190	36 303	11 694
1920	39 601	38 900	11 623
1921	41 354	40 762	12 555
1922	46 460	45 952	13 968
1923	51 082	50 375	15 957 ²²

A bányamunkások száma évről évre nőtt. A létszám 1923-ban volt a legmagasabb, az 1919. évének 137⁰/₀-a. A szakképzett bányamunkások, a vájárok száma is emelkedett, de a bá-

²¹ A szlovákiai munkások csak a téli hónapokra jöttek dolgozni, tavasszal hazatértek. A magyar bányamunkásokénál lényegesen magasabb béreket kaptak, és keresetük 70⁰/₀-át cseh pénzben, szokolban fizették. (OL. ME. 1921—XXXVII—2130.)

²² *Alliquander Ödön*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1912—1926. évben. Budapest 1931. II. rész. 303. old.

nyamunkásokhoz viszonyítva lassabban, és csak 1924-ben haladta meg az 1919-es arányt.

A többi iparágakhoz képest a bányamunkások között kevés női munkás volt. A bányavállalatok bizonyára szerették volna az olcsóbb női munkaerőt nagyobb mértékben is kihasználni, de a rendkívül nehéz, nagy fizikai erőt igénylő munkánál ez kevésbé volt lehetséges. A nők főleg külszínen, a szénosztályozóban vagy egyéb, könnyebb munkán dolgoztak. A háború előtt a bányamunkásoknak kb. 20%-a volt nő. A háború alatt és a szénkonjunktúra éveiben valamit emelkedett ez az arány. A női munkaerőnél nagyobb arányban használták fel a szénkonjunktúra éveiben a 16 éven aluli gyermekek munkáját. A bányászatban alkalmazott 16 éven aluli fiatalok között elég nagy számban voltak 12—14 éves gyermekek. A gyermekmunkások arányszáma ezekben az években az összmunkás-létszámhoz viszonyítva 6% volt.

A terror és az éhség kényszerítő eszközeivel a bányatőkéseknek sikerült a széntermelést viszonylag gyorsan emelni. A széntermelés — megelőzve a többi iparágat — már 1921-ben elérte a háború előtti termelési színvonalat, 1922-ben pedig 110%-kal túl is haladta. A legnagyobb mennyiséget a bányák 1923-ban érték el, a háború előtti termelésnek több mint 122%-át.

Az ország széntermelésének alakulása 1914—1923 között:

Év	Feketeszén (q)	Barnaszén (q)	Összesen (q)
1914	7 082 880	55 480 415	62 563 295
1918	7 647 202	51 218 905	58 866 107
1919	1 426 429	37 710 898	39 137 327
1920	1 669 353	48 280 732	49 950 085
1921	7 255 947	55 163 629	62 419 576
1922	8 565 766	61 834 253	70 400 019
1923	7 930 746	68 949 586	76 880 332 ²³

²³ *Alliquander Ödön* id. munkájának (II. rész. 498. és 520. old.) adatai.

A széntermelés viszonylag gyors emelkedése ellenére is szükség volt behozatalra. Külföldi szén és kokszt behozatalára az ország a háború előtt is rászorult, nemcsak a saját széntermelés pótlása miatt, hanem azért is, mert bizonyos szénfajtákat (gázszén) és kohókokszt Magyarországon egyáltalán nem termeltek. A szénimporttal foglalkozó vállalkozók nagy erőfeszítéseket tettek a külföldi szén behozására, ez azonban, a már említett okokból, 1920-ban még nem sok sikerrel járt. 1921-ben már sikerült nagyobb mennyiséget importálni, de az még távolról sem fedezte a szükségletet. A szénbehozatal később tovább növekedett, de a devizahiány még mindig korlátozta.

A szén behozatalának és kivitelének alakulása az 1920-as évek elején:

Év	Behozatal (q)	Kivitel (q)
1920	350 182	2 252 892
1921	6 132 949	1 917 917
1922	8 029 345	3 087 940
1923	8 389 308	2 675 104 ²⁴

A szén kivitelére az 1920-as évek elején nem a szénbőség, hanem a kényszerűség miatt került sor. A legtekintélyesebb mennyiséget, a legnagyobb hőértékű pécsi szénből, jóvátételként Jugoszláviának kellett szállítani. A csehszlovák állammal kötött megállapodás értelmében a szakbányászok pótlására évről évre szerződött szlovákiai bányászok ellenében Csehszlovákiának évi 4000 vagon barnaszén járt, ezt a mennyiséget azonban nem vette teljesen igénybe. A gyengébb minőségű barnaszénből, a lignitből volt némi felesleg, ebből az ugyancsak nagy szénhiánnyal küzdő Ausztriába szállított-

²⁴ Összeállítva a statisztikai évkönyvek adatai alapján.

tak jelentéktelen mennyiséget.²⁵ A későbbi években már a jelentkező szénfelesleg a kivitel növelésére ösztönözte a bányavállalatokat, de a gyengébb minőségű hazai szén nehezen talált külföldi piacot.

A bérek és a munkaidő alakulása a szénkonjunktúra éveiben

Nehéz pontosan megállapítani, hogyan alakult a bányamunkások munkabére az ellenforradalmi korszak első éveiben. Elsősorban azért, mert a statisztikai adatszolgáltatás ezekben az években még nem volt eléggé szervezett, és a statisztikák sem egységes szempontok szerint készültek.²⁶

A rendelkezésre álló, nem nagyszámú bérstatisztikát a bányavállalatok adatszolgáltatásai alapján állították össze, s így ma már szinte lehetetlen megállapítani, hogy ezek híven tükrözik-e a valóságos helyzetet. Nyilvánvaló, hogy a tőkés bányavállalatoknak érdekükben állt a bérek statisztikai szépítése, felfelé kerekítése, s ezt — amint számos részadat bizonyítja — meg is tették. Ezenkívül ezek a statisztikák éves vagy féléves átlagban mutatják ki a napi műszakbéreket, s ez ugyancsak nehezíti a tényleges bérek megállapítását. A munkabéreknek ilyen éves vagy féléves átlagban való kimutatása megfelelő lehet akkor, ha a gazdasági élet szilárd, és a pénz vásárlóértéke nem vagy alig változik. Viszont torz képet ad, ha a pénz nem szilárd, ha vásárlóértéke hónapról hónapra változik. Az 1919—1923. évekre, mint ismeretes, ez az utóbbi volt a jellemző.

A bányamunkások sajátos bérrendszere is nehezíti a bérek

²⁵ Az ország 1922. évi szénexportja összesen 30 551 vagon volt, a hazai széntermelés 4,9%-a. Ebből Jugoszlávia kapott 27 105 vagon, Csehszlovákia 2240 vagon és Ausztria 1206 vagon szenet. (OL. ME. 1923—XXIII—63/293.)

²⁶ „Sajnos a szénbányák munkabéreiről a háború utáni időre vonatkozólag használható adatok nem állanak rendelkezésünkre” — írta dr. Kovács Norbert. (Statisztikai Szemle, 1923. évf. 318—319. old.)

alakulásának pontos megállapítását. Már a világháború éveiben bevezették a bányáknál azt a rendszert, hogy a készpénzfizetés mellett élelmiszert és egyéb természetbeni juttatásokat is kaptak a munkások bér gyanánt. A természetbeni juttatás aránya állandóan növekedett — a készpénzfizetés rovására. A háború elején a készpénzkereset a bányamunkások béérének még 80—90%-át tette ki, 1920—1923-ban már csupán 20—30%-át. Ezt a sajátos bérrendszert — készpénzbérnek természetbeni ellátással történő kiegészítését — csak igen bonyolult számításokkal lehet némiképpen áttekinteni, és igen nehéz különböző bányatelepek kereseti viszonyait megállapítani és összehasonlítani.

A bányavállalatok 1923. július elsejétől ismét kezdtek áttérni a készpénzbérezésre, majd 1924-től lényegében teljesen azt vezették be. Ez nagymértékben megkönnyíti a munkabérek alakulásának figyelemmel kísérését és értékelését.

A bányamunkások bérezése nem volt egyöntetű. Kisebb-nagyobb bérkülönbségek az ország egyes bányavidékei között mindig előfordultak. Általában valamivel magasabb bért fizettek a nagyobb bányavállalatok. Voltak ugyan egyes időszakok, főleg a nagy szénkonjunktúra éveiben, amikor néhány kisbánya magasabb bérezéssel igyekezett szakképzett munkásokat, főleg vájárokat „elcsábítani” a nagyobb bányákból.²⁷ Ez azonban csak rövid ideig tartott, nem volt általános jelenség.

A bérezésekben mutatkozó kisebb-nagyobb eltéréseket több tényező befolyásolta, a legdöntőbb tényező azonban mindig a bányamunkások öntudata, szervezettsége és harci elszántsága volt. A bányamunkások szakadatlanul harcoltak a bányakapitalisták ellen, hogy az amúgy is rendkívül alacsony bér leszorítását megakadályozzák.

²⁷ A salgótarjáni bányaigazgató 1921 szeptemberében panaszt tett a katonai szénkirendeltségnél, hogy több munkás felmondott, és Rózsa-szentmártonba, Bátornyba és Gyöngyösre akarnak menni dolgozni, mert ott nagyobb vájárkeresetet ígértek. (PI Archívum. Salgótarjáni bánya. 1920—1925. 2. old.)

A bányamunkások szervezkedésének eredményeképpen a bérek már az 1918 októberi polgári demokratikus forradalom idején is jelentősen emelkedtek. De első ízben a Tanácsköztársaság, a dolgozók állama igyekezett az állandó életveszélyben dolgozó, rendkívül nehéz munkát végző bányászoknak olyan béreket és munkakörülményeket nyújtani, amelyek emberhez méltó életmódot biztosítanak számukra. A Tanácsköztársaság megdöntése után a tőkések első cselekedete a bérek „rendezése” volt. A bányakapitalisták hivatalosan ugyan csupán 30⁰/₀-kal szállították le a béreket, de — ha figyelembe vesszük az augusztusban már meginduló drágulási folyamatot — ez valójában nagyarányú bérleszállítást jelentett. Egyes bányatelepeken pedig nem 30, hanem 50⁰/₀-kal szállították le a készpénzbéreket.²⁸ Mint már említettük, az évi átlagban, de különösen az országos összesítésben készített statisztikák nem mutathatják pontosan a bérek alakulását, de megfelelő tájékoztatást nyújtanak annak általános irányáról. Ha összevetjük az évenként kitermelt szén pénzértékét és az ebből kifizetett munkabérek összegét, már kapunk bizonyos képet.

Év	A termelt szén pénzértéke aranykoronában	A bányamunkásoknak kifizetett pénz- és természetbeni járandóság aranykoronában	%
1914	63 158 154	29 226 272	46,3
1919	71 067 550	41 348 571	58,2
1920	60 063 214	22 759 155	38,0
1921	88 219 168	25 064 080	28,4
1922	100 066 312	27 196 272	27,2
1923	111 650 914	35 785 855	32,0 ²⁹

²⁸ Az Esztergom—Szászvári Kőszénbánya RT. nagymányoki bányatelepeén egy vājár napi átlagkeresete 1919 júniusában 65,96 korona volt, szeptemberben pedig csak 33,02 korona. A szászvári bányában 1919 júniusában 51,50, novemberben 24,40 korona volt az átlagos napi vājárkereset. (PÁL. Sásdi kormánybiztos. 1919—361.)

²⁹ *Alliquander Ödön*: Id. mű, I. rész. 496—497. old.

A kifizetett bérek évi összesítése világosan mutatja, hogy a kitermelt szén pénzértékéből a bányamunkások részesedése a Tanácsköztársaság idején volt a legmagasabb, lényegesen magasabb, mint a legutolsó békeévben. 1920-ban már 34,5⁰/₀-kal, 1921-ben már több mint 50⁰/₀-kal, 1922-ben pedig 53,2⁰/₀-kal volt kevesebb, mint a Tanácsköztársaság idején, és csak 1923-ban kezdett kissé emelkedni. Természetesen pusztán a kitermelt szén készpénzértékének a munkabérre fordított hányadából nem lenne helyes a bérekre vonatkozó végső következtetéseket levonni. A szén árának alakulását nemcsak a munkabér, hanem egyéb tényezők is befolyásolták. A bérek alakulásáról már világosabb képet nyújt az egy műszakra eső átlagos napi készpénzbér és természetbeni kereset együttes összege:

Év	Vájár			Földalatti munkás		Külszíni munkás	
	papírkorona	aranykorona	%	papírkorona	aranykorona	papírkorona	aranykorona
1914		4,78	100	3,91	3,91	2,95	2,95
1919	50,21	5,46	114	43,40	4,72	34,27	3,72
1920	124,74	2,60	54,2	111,56	2,32	99,56	2,07
1921	214,30	2,52	52,6	192,91	2,27	160,99	1,89
1922	645,40	2,30	48,0	558,41	2,10	523,99	1,87
1923	9505,70	2,74	57,3	8925,10	2,55	7913,67	2,26 ³⁰

Ez a statisztika már határozottabban mutatja a munkabérek évről évre való csökkenését. Ugyanúgy, ahogy az összmunkabéreknél, itt is kiemelkedő a Tanácsköztársaság időszakában fizetett munkabér. Ha az 1920—1922. évi béreket a Tanácsköz-

³⁰ Ugyanott, 337. old.

társaság alatti néhány hónapban kifizetett bérekhez³¹ viszonyítjuk, a bérek csökkenésének mértéke még sokkal nagyobb arányú. De ha az 1919-es egész évi átlagbérhez viszonyítva vizsgáljuk a bérek alakulását, akkor is szembetűnő a munkások fokozódó kizsákmányolása.

Az 1919-es átlagbért 100-nak véve, 1920-ban 47,6%, 1921-ben 46% és 1922-ben csupán 42% volt a bányamunkások bére! Nem szabad elfelejteni, hogy éppen azokban az években „fizették” így a bányakapitalisták a veszélyes, rendkívül nehéz bányamunkát, amikor hihetetlenül nagy, a béke éveket lényegesen meghaladó nyereségekre tettek szert.

A szénbányatársaságok 1919. évi nyereségeiről a budapesti városparancsnokság egyik jelentése így szól: „A most megjelent mérlegek pedig egytől egyig szinte érthetetlen rekordnyereségekről számolnak be. A Salgótarjáni bruttó nyeresége 12 millió, a Borsodié 2 millió, az Észak-magyarországi Egyesítetté 1 millió 300 000, az Esztergom-Szászvárié 3 millió, a Magyar Általános Kőszénbányaé 20 millió, az Urikány-Zsilvölgyié 4 millió 600 000 K. Jellemző, hogy a Magyar Általános Kőszénbánya nyeresége 14 millióval több, mint az előző évben, és az Urikány-Zsilvölgyi, amelyet csak tavaly helyeztek újból üzembe, a csonka évben kétszer annyit keresett, mint az előző évben.”³²

A bányavállalatok nyeresége évről évre növekedett. Hiba lenne figyelmen kívül hagyni azt, hogy a nyereségek összegszerű és százalékos emelkedése a pénz értékének csökkenését is jelzi. De azt sem lehet mellőzni, hogy a tőkések valóságos profitjuknak csak egy részét tüntették fel a hivatalos mérle-

³¹ A Tanácsköztársaság idején a bérek 60—70 korona között mozogtak. A legmagasabb vājárkereset ekkor 74,41 korona és 14,69 korona élelmezési kedvezmény volt. (Bányamunkás, 1920. szeptember 30. 3. old.) Egyébként itt egész világosan megmutatkozik az évi átlagban kifizetett bérek torzítása. Az 50,21 koronas átlagkereset úgy jött ki, hogy 1919 júliusáig ennél jóval magasabb volt, viszont augusztustól csupán 30—35 korona munkabért fizettek.

³² Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 1919—1921. Szikra 1956. II. kiad. 264. old.

gekben, nyereségük tekintélyes részét rendszerint különböző tartalékalapok stb. javára leírták és eltitkolták.

Ha összehasonlítjuk a bányászat nyereségét az iparban általában elért nyereséggel, láthatjuk, hogy a szénbányászat milyen jó üzlet volt a tőkések számára. A szénbányászat nyeresége az 1921—1924-es években sokszorososan felülmúlta az iparét.

Év	A nyereséggel záró részvénytársaságok		A nyereség a befizetett részvénytőke %-ában	
	befizetett részvénytőkéje	nyeresége	bányászatban	iparban
	ezer koronában			
1921	262 950	263 500	100,2	32,2
1922	729 300	1 013 046	138,9	83,8
1923	3 495 000	45 759 000	1309,1	190,0
1924	3 890 000	203 180 000	5223,3	411,2 ³³

Miközben a bányavállalatok ilyen hihetetlenül magas, az iparét sokszorososan meghaladó nyereségekkel „működtek”, a bányamunkások képtelenek voltak a létfenntartáshoz szükséges élelmiszer és ruhanemű árát keresetükből fedezni. A brennbergi bányamunkások 1921 szeptemberében az igazgatósághoz benyújtott beadványukban így írták le helyzetüket: „...fizetésünk nem elég arra a jelenlegi élelemtári ellátásunk mennyisége és annak árai mellett, hogy családunkat abból fenntarthassuk és ruházhassuk, mert kifizetésre legtöbbször annyi sem jut, hogy a családunk részére szükséges havi tejpénzt fedezhessük, nemhogy még az egyéb szükséges élelmiszereket és ruhaneműeket beszerezhessük... az élelmiszertárból nem kapunk elegendőt, ami a háztartásunkhoz szükséges, amit pedig azonfelül kell beszerezni, nagyon

³³ Összehasonlítva a statisztikai évkönyvek adatai alapján.

drága.”³⁴ Ez a helyzet nemcsak a brennbergi bányászok életére volt jellemző, hanem nagy általánosságban az egész bányamunkásságra.

Ha többnyire súlyos harcok árán sikerült is a bérek némi emelkedését elérni, azok mindig messze elmaradtak az árak mögött. Bencs Zoltán, a miniszterelnökség szociálpolitikai osztályának vezetője 1921 tavaszán így jellemezte a bérek és árak viszonyát: „... a munkabérek a legmagasabb ponton is legfeljebb 15-szörösére emelkedtek a békeszínvonalnak, holott a piaci árak emelkedése a legfontosabb árukban elérte a 100-szorost. Az »olcsósági hullám« az áraknak átlagban 15⁰/₀-kal való esését idézte elő, eddig tehát korántsem lehet arról beszélni, hogy a munkabérek aránytalanok lennének, annál is inkább, mert még a nagyipar egy hivatalos képviselőjének nyilatkozata szerint is, a munkabérek a termelés költségének ma is aránytalanul kis hányadát teszik ki.”³⁵

A tőkések, amint látjuk, nemhogy béremelésre gondoltak volna, hanem az árak átmeneti esését azonnal az amúgy is rendkívül alacsony bérek leszorítására akarták felhasználni. Egyébként nem is nagyon leplezték azt az állandó törekvésüket, hogy a béreket, a „versenyképességre” való hivatkozással leszorítsák, állandóan alacsony szinten tartsák. „Nyíltan be kell vallanunk írták —, hogy a jelen gazdasági helyzet, sajnos, semmiképpen nem ad módot arra, hogy a bérek tekintetében bőkezűek legyünk, az ipar problematikus versenyképességét csakis úgy tudja megőrizni, ha a béreket lehetőleg alacsony szinten tartja.” Beismerték azt is, hogy az alacsony bérek igen sok társadalmi nyomorúságnak és bajnak az okozói, de mégis azt javasolták a gyárosoknak, vállalattulajdonosoknak, hogy „a munkabér apasztásával igyekez-

³⁴ KGL. Brennbergbánya biz. levelezés. 1921. év. 121. sz. biz. melléklete.

³⁵ PI Archívum. A XXVII 8/27.

zenek az üzemük fenntartásához okvetlen szükséges olcsó árakat elérni”.³⁶

Az 1919-től 1923-ig terjedő években a szénbányászatban semmi szükség sem volt arra, hogy a konkurrenciával szemben biztosítsák a versenyképességet, de a béreket a bányatókések mégis hihetetlenül alacsony szinten tartották.

A korona vásárlóértékének rohamos csökkenésével a bérek emelkedése sohasem tartott lépést. A bányatókések a legri-degebben visszautasították a bányamunkásoknak azt a jogos kérését, hogy a béreket a drágulási index alapján fizessék, azzal a hamis érveléssel, hogy ez a fizetési rendszer „csődbe vinné nemcsak a munkaadó vállalatokat, hanem az ország közgazdaságát is”.³⁷ A bányamunkások így kénytelenek voltak újból és újból harcolni, mert mire a bérjavítást kivere-keadték, a javított bérek ismét elmaradtak az árak mögött.

A bányamunkások készpénzkeresete az 1920-as évek ele-jén még a legminimálisabb szükségleteket sem fedezte. Egy vājár átlagos műszakbérének készpénz- és természetbeni ellátási aránya a következőképpen alakult:

Év	Készpénzkereset		Természetbeni		Összesen	
	papírkorona	aranykorona	papírkorona	aranykorona	papírkorona	aranykorona
1914	4,78	4,78	—	—	—	4,78
1919	38,31	4,16	11,90	1,30	50,21	5,46
1920	54,19	1,13	70,55	1,47	124,74	2,60
1921	92,73	1,09	121,57	1,43	214,30	2,52
1922	199,10	0,71	446,30	1,59	645,40	2,30
1923	3455,46	0,99	6150,24	1,75	9605,70	2,74 ³⁸

³⁶ Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete évkönyve. 1923. évf. 21—23. old.

³⁷ Bányászati és Kohászati Lapok, 1923. 114. old.

³⁸ Alliquander Ödön: Id. mű, II. rész. 328. old.

Az egyes bányák kereseti viszonyai közötti számottevő különbséget mutatja a következő kimutatás. A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. bányatelepein, ahol az ország többi bányatelepeihez viszonyítva általában a legmagasabbak voltak a bérek, és a Rimamurányi—Salgótarjáni Vasmű Rt. bányáiban a készpénzkeresetek a következőképpen alakultak:

Év	Magyar Általános Kőszénbánya Rt.		Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt, Salgóbánya		A megélhetési költségek emelkedésének
	készpénz-kereset	index-szám	készpénz-kereset	index-szám	index számai
1914	4,80	1	4,00	1	1
1920 július	54,68	11,4	41,11	10,3	37,2
1920 december	79,32	16,5	54,57	13,6	48,1
1921 július	98,79	20,6	70,22	17,5	34,1
1921 december	113,94	23,7	93,00	23,3	48,2
1922 július	175,19	36,5	148,74	37,0	101,4
1922 december	346,74	72,2	191,28	47,0	314,2
1923 július	3208,45	668,4	2558,00	639,5	1976,0
1923 szeptember	4670,00	972,9	6723,00	1680,0	5771,0 ³⁹

³⁹ A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. kereseti adatai a pénzügy-minisztérium XVI. szakosztályának a bányamunkások kereseti viszonyait összefoglaló 1923. december 14-i jelentéséből (OL. kűm. gazd. pol. 1924. 110—21 202), Salgóbánya adatai a bánya egykori, a havi kereseteket rendszeresen feljegyző kimutatásaiból származnak. (KGL. Salgótarjáni.) A megélhetési költségek emelkedésének indexszámai a Magyar Statisztikai Évkönyv egy munkáscsalád heti élelmezési szükséglete költségeinek azonos havi indexszámai. (A megélhetés indexszámai a különböző kimutatásokban meglehetősen eltérőek. Így pl. Dálnoki Kovács Jenő indexe 1920-ra 49,2, 1921-re 60,7, 1922-re 256,2, 1923 júliusára 2252, vagyis többnyire magasabbak, mint a statisztikai évkönyv indexszámai.)

A készpénzkeresetek természetesen önmagukban nem adnak teljes képet a bányamunkások kereseti viszonyairól, de azt világosan mutatják, hogy a rohamosan emelkedő megélhetési költségek mögött mindig jóval elmaradt a készpénzkereset. De a bányász még az itt kimutatott összegeket sem kapta kézhez, mert azokból még különböző levonásokat is eszközöltek a bányatulajdonosok. Levonták a nyugdíj- és betegbiztosítási járulékot, a kereseti adót stb.⁴⁰ Ezenkívül különböző összegeket szerszámkopásért, karbidért, robbantóanyagért stb., továbbá büntetéspénzeket és a természetben juttatott élelmiszerek kedvezményes árát is levonták. Így tehát a bányász készpénzt alig kapott kézhez.

A bányamunkások 1923 végéig a készpénzkereset mellett természetben kaptak saját maguk és családtagjaik részére bizonyos élelmiszer-mennyiséget,⁴¹ időnként valami ruhase-

⁴⁰ A munkások kereseti adóját 1923. január elsejétől vezették be. Havi 5000 korona kereset után már adót kellett fizetni, amit a munkaadók levontak. A korona elértéktelenedése folytán a kereseti adó összegét több ízben szabályozták. Bár a kereseti adó összege csupán a kereset 0,5—1%-a volt, a bányamunkásokat rendkívül súlyosan érintette, mert egyes helyeken a készpénzkeresetből levonták a természetben juttatott, sőt még a családtagoknak nyújtott élelem piaci áron kiszámított összege után is a kereseti adót. Péccett például 6—9000 korona készpénzkeresetből 2900 korona kereseti adót vontak le. (OL. ME. 1923—XII—63.)

⁴¹ Egy föld alatt dolgozó bányamunkás havi élelmiszer-adagja:

Áru	Háromtagú család	Öttagú család
Liszt	33,5 kg	50 kg
Zsiradék	5,0 kg	6 kg
Cukor	2,5 kg	4 kg
Kávé	0,6 kg	0,8 kg
Káposzta	2,5 kg	3,0 kg
Eret	0,5 l.	0,5 l.
Szappan	2,0 kg	3,0 kg
Burgonya	24,0 kg	36,0 kg
Bab	1,5 kg	2,0 kg
Só	0,75 kg	1,25 kg
Hús	5,0 kg	7,0 kg

(Alliquander Ödön: Id. mű, I. rész. 112. old.)

gélyt, és egy részük lakást is. A természetben kapott élelmiszer mennyiség azonban nem fedezte a család minimális szükségletét sem, azt a készpénzkeresetből még pótolni kellett.

Egy öttagú bányászcsalád havi élelmiszer-szükséglete		Egy öttagú bányászcsalád kapott élelmiszert		Pótlandó élelmiszerek ára koronában	
		havonta	hiány	1922 dec.	1923 júl.
Marhahús II. r.	9 kg				
Disznóhús II. r.	4,5 „	7 kg	6,5 kg	2 329	19 554
Füstölt kolbász	4,5 „	—	2,5 „	1 185	9 725
Szalonna	2,5 „				
Zsír	2,5 „	6 „			
Kenyér (barna)	81 „ liszt	50 „	18 kg	2 097	9 840
Burgonya	41 „	36 „	5 „	184	1 133
Káposzta	9 „	3 „	6 „	372	1 662
Bab	9 „	2 „	7 „	681	3 958
Cukor	4,5 „	4 „	0,5 „	200	1 137
Tojás	13 db	—	13 db	521	1 559
Tej	31 l	—	31 l	2 480	10 323 ⁴²
		Összesen:		10 049	58 931

(Az egy kg zsírtöbbletet 2 kg kolbásznak, a kenyérhiányt ugyancsak kevesebbnek vettük, mert a liszt drágább volt.)

Egy bányamunkás havi készpénzkeresete 1922 decemberében a legmagasabb béreket fizető Magyar Általános Kőszénbányánál — havi 26 műszakot számítva — 8 996 korona volt, tehát semmi esetre sem elegendő arra, hogy a családja számára szükséges élelmiszereket abból fedezni tudja.

⁴² Az öttagú munkáscsalád élelmiszer-szükségletét, valamint a pótlandó élelmiszerek árait a statisztikai évkönyv adatai alapján állítottuk össze. (1923—1925. 142. old.) Az öttagú munkáscsalád élelmiszer-szükséglete, 2 felnőttet és további két felnőttnek vehető három gyermeket számítva, heti 82 800 kalóriát képviselő élelmiszer négy és fél heti mennyisége.

1923 júliusától már pontos adatok állnak rendelkezésre és ekkor még nyilvánvalóbb, hogy a bányamunkások ország-szerte nem tudták beszerezni azt az élelmiszermennyiséget, amely a szükséges kalóriát biztosította volna maguk és családjuk számára. Ezekben az években még a legjobban fizetett vajúrok keresetéből sem jutott ruházkodásra s egyéb kulturális szükségletekre, még kevésbé a többi bányamunkásnak.

A bányatulajdonosok a bérkövetelésekkel szemben arra hivatkoztak, hogy a bányamunkások az ország legjobban ellátott munkásrétege. S ebben volt valami igazság, mert a bányamunkások és családtagjaik legalább az élelmiszerek nagyobb részével el voltak látva, és egy részük kapott lakást, fűtést is. Ezekben az években az ipari munkásoknak, az árak állandó emelkedése miatt, rendkívül sok gondot okozott az élelmiszerek, tüzelőanyag stb. beszérése, az infláció okozta nyomorúság rájuk még nagyobb csapást mért.

A főleg természetben juttatott munkabér igen sok lehetőséget nyújtott a bányamunkások becsapására, a bérkimutatók szépítésére. A munkaadók gyakran hangsúlyozták, hogy mekkora áldozatokat követel tőlük a gondoskodás az élelmiszerekről. Valójában az élelmiszer-beszerezés az ő számukra ezekben az években, amikor rendkívüli szénhiány uralkodott, nem is volt olyan nehéz, hiszen szénért majdnem mindent könnyen be tudtak szerezni. Az élelmiszereket nagykereskedelmi áron vásárolták, viszont a bányamunkásoknak rendszerint kiskereskedelmi áron számolták el. Így az „élelemtári ráfizetés” címén a keresetbe beszámított összeg távolról sem akkora „ráfizetés” a bányatulajdonosoknak, mint amekkorát kimutattak.

Az egyes bányákban a juttatott élelmiszerek mennyisége közötti nagy eltérések,⁴³ továbbá az ellenőrizhetetlen „éle-

⁴³ Egyes helyeken pl. a legfontosabb élelmiszer, a zsír fejadagja nem 4, hanem csak 3 kg volt, és ennek arányában kevesebb volt a családtagok fejadagja is. (PI Archívum. Salgótarjáni bánya. 1920–1925. 59. old.)

lemtári ráfizetés” címén elszámolt kereset — rendkívül megnehezíti az ezekre az évekre vonatkozó valamennyire is megbízható reálbérszámításokat.⁴⁴

A szénkonjunktúra csökkenésének idején, amikor valóban kezdett nehézségekkel járni az élelmiszerek beszerzése — a bányavállalatok azonnal szorgalmazni kezdték a készpénzbérezést. Be is vezették éppen akkor, amikor az infláció a legjobban dühöngött, amikor hétről hétre rohamosan emelkedtek az árak, a kifizetett bérek értéke viszont állandóan csökkent.

A kizárólagos készpénzbérezésre való visszatérés szorgalmazásánál a bányatulajdonosok fő érve az volt, hogy a természetbeni bérezés rendszere nem ösztönzi a bányamunkást a teljesítmény növelésére. A természetbeni juttatás az egyéni termelés mennyiségétől független volt, s a teljesítmény csupán a bérek 20—30%-át kitevő készpénzkeresetet befolyásolta. A munkások egy részében fel is vetődött a készpénzbérezésre való áttérés gondolata, hiszen már alig ismer-

⁴⁴ Alliquander Ödön idézett könyvében közöl egy reálbér-kimutatást (I rész. 110. old.), de ezt megközelítően sem lehet valósághűnek elfogadni. Valamiféle ellenőrizhetetlen számítással olyan magas reálkeresetet mutat ki 1920-ra, amely teljesen ellentmond saját adatainak és megállapításainak is. Ezzel a bűvészkedéssel a saját maga által 1920-ra megállapított 2,60 aranykoronás nominálbért 562 békefillér (?) reálbérnek állítja be, más szóval azt állítja, hogy 1920-ban a reálbér 20%-kal magasabb volt, mint 1914-ben! Ez vagy durva tévedés, vagy tudatos hamisítás. Akár egyikről, akár másíkról is van szó, ellentmond még a burzsoá közgazdászok, főként Dálnoki Kovács megállapításainak is, akire Alliquander hivatkozik. Ha egyebet nem is veszünk figyelembe, csak azt az egészen durva hibát, hogy Alliquander a természetben kapott és mindenkor napi értékén számított „élelemtári ráfizetés” összegét, amely az összkereset nagyobb része volt, kétszeres vásárló értékű békefillérnek számítja át, egészen nyilvánvaló, hogy ilyen hamis egész reálbér-számítása. — Dr. Kovács Norbert, egy másik polgári közgazdász, őszintén kijelentette, hogy a bányamunkások reálbérének kiszámításához nincsenek elég pontos és megbízható adatok. A bányatulajdonosok által a sztrájkok során megadott bérvessztesség alapján dr. Kovács az 1922-es reálbért a 10 év előtti reálbér 53%-ának ítélte meg. (Statisztikai Szemle, 1923. 319. old.)

ték ki magukat a bonyolult elszámolásokban. Annál nagyobb aggodalommal gondoltak rá és elleneztek a nagy családú bányamunkások, előre látva, hogy ezzel helyzetük még súlyosabbá válik.

A teljes készpénzbérezésre való visszatérés nem egyszerre történt. A munkaadók és a bányászszakszervezet megállapodása alapján előbb az összkereset kb. 80%-a a teljesítménytől függő készpénzkeresetből, 20%-a pedig a kedvezményes ellátásból állott. Ezt úgy kívánták elérni, hogy az érvényben levő készpénzbéreket 3,8-szeresükre emelték, s ezzel egyidejűleg erősen felemelték a kedvezményként jutott élelmiszerek stb. árát. A nagyobb bányákban 1923. július elsejétől vezették be ezt a rendszert.⁴⁵

Hogy milyen hallatlanul csekély volt a készpénzkereset, azt legjobban az mutatja, hogy amikor 1923 júliusában áttértek a készpénzbérezésre, a 3,8-szeresére felemelt készpénzkereset egyes bányákban nem volt elegendő az ugyancsak felemelt árakon számított élelmiszerek beszerzésére sem. A Sopronvidéki Kőszénbánya Rt. üzemvezetősége a központi igazgatósághoz küldött bizalmas levelében erről így számolt be: „... a bányamunkások bérrendszerének megváltoztatása ügyében felvett jegyzőkönyv alapján kidolgoztuk a munkások bérezését és megállapítottuk, hogy munkásaink nagy része, dacára az összbérének 3,8-szeres felemelésének, a magas konzumlevonás folytán nemcsak hogy nem kap magasabb fizetést mint eddig, hanem sokan pusztán a fejkvóta szerint járó korona levonása után adósok maradnak.”⁴⁶

A bányamunkások életszínvonaláról ad képet dr. Bánó miskolci rendőrfőtanácsos 1923 márciusában, a belügyminiszter-

⁴⁵ A megegyezés szerint a családos bányászok minden családtag után műszakonként 300 korona családi pótlékot kaptak.

⁴⁶ KGL. Brennbergbánya biz. levelezés. 1923. 86. sz. — Hasonló volt a helyzet a Diósgyőri Vas- és Acélgyár bányáinál is, ahol a 3,8-as szorzószámmal a megállapítottnál jóval alacsonyabb bér jött volna ki, ezért az alapbért felemelték. (KGL. Diósgyőri Vas- és Acélgyár. 1923-25 028.)

hez írt jelentésében: „Ezen összegek (keresetek) a jelenlegi árak mellett csupán a megélhetésre elégségesek, de hogy ebből a bányászok családjaik és gyermekeik részére ruhát és fehérneműt is be tudnának szerezni, arról szó sincs, úgyhogy a megtekintett lakásokban a családtagoknál a lehető legnyomorúságosabb ruhátlanságot láttam, sőt egyes több gyermekkel bíró családanyáknál még a szekrényeket és a fiókokat is megnéztem, abszolúte semmi ruházatot nem találtam, csak ami rajtuk volt. A gyermekeknek cipőjük alig van, párnát, pokrócot, paplant vagy lepedőt pedig alig találtam egy pár háznál, a legtöbb szegénysorsú munkás minden szalma nélkül és ágynemű nélkül, valóságos rongyokon alszik, ruházata pedig a családanya kénytelen este kimosni, éjszaka kiszárítani, hogy a gyermekek azt felvehessék . . .”⁴⁷

Nemcsak a percesi bányászok helyzete volt ilyen nyomorúságos, hanem országsszerte így élt a bányamunkások többsége.

*

A munkaidő miatt is állandó harc folyt a bányatőkések és munkások között. Az 1920-as évek elején — a szénkonjunktúra éveiben — elsősorban a széntermelés fokozása érdekében törekedtek a bányatőkések a munkaidő meghosszabbítására, később a termelési költségek csökkentéséért akarták a munkaidőt meghosszabbítani. A kapitalisták egyik legnagyobb fájdalma a 48 órás munkaidő volt. Állandóan hangoztatták, hogy „a hosszabb munkaidő az, amire ennek az országnak szüksége van. A 48 órás munkaidővel nem fogják gyáraink a versenyt megállni a külfölddel szemben . . . Meg kell majd barátkozni munkásoldalon is azzal a gondolattal, hogy újra legalább 56 órát kell hetenként dolgozni.”⁴⁸

A Tanácsköztársaság megdöntése után a tőkések azonnal

⁴⁷ MÁL. Miskolci főispáni eln. 1923—106.

⁴⁸ A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének évkönyve. 1924. évf. 25—26. old.

vissza akarták állítani a 12 órás műszakot. A fehértisztekkel és csendőrosztagokkal megszállt bányákban arra akarták kényszeríteni a munkásokat, hogy 12 órás műszakban dolgozzanak, „tömegesen csukták be azokat, akik nem akartak 12 órát dolgozni, ütlegették, verték a munkásokat, csak azért, mert ragaszkodtak kivívott jogaikhoz” — írta a „Bányamunkás”.⁴⁹ A legnagyobb ellenállást Tatabányán fejtették ki a bányászok. A bányászszakszervezet vezetői 1919 szeptember elején tárgyaltak a bányatőkésekkel a munkabér és munkaidő kérdésében, és a megegyezés értelmében hivatalosan továbbra is a 8 órás munkaidő maradt érvényben.

Mégis a Tatabányán és ezzel egy időben Nagymányokon, Szászváron 1919. szeptember 6-án kitört sztrájk — amelyet katonai erővel vertek le — hozta meg a végleges eredményt, és ennek köszönhető, hogy számos bánya munkásai már súlyosabb harcok nélkül is meg tudták védeni a 8 órás munkaidőt. A tőkések a bányamunkásság elszántsága miatt — bármennyire fájt is nekik — kénytelenek voltak beletörődni, hogy egyelőre le kell mondaniuk a 12 órás műszak általános bevezetéséről.

A külszíni munkásoknál viszont többnyire sikerült elérniük a 12 órás munkaidőt. Abban, hogy a földalatti munkánál nem tudták bevezetni a 12 órás műszakot, a bányászok ellenállása mellett szerepet játszott az is, hogy kevés volt a képzett bányász, a vájárokat nem tudták pótolni. A nagymérvű munkanélküliség viszont a napszámosok, a nem szakképzett munkaerők pótlására, kellő munkaerőtartalékot biztosított, ezért a tőkések a külszíni munkánál kitartottak eredeti tervük mellett.

Néhány bányában sikerült a föld alatti munkánál is elérni a 12 órás műszak visszaállítását, többek között a brennbergi, a móri, a pilisszentiváni bányatalepeken is. Azokat a bányamunkásokat, akik a 12 órás műszak ellen felléptek, és a 8 órás műszak mellett agitáltak, elbocsátották vagy internál-

⁴⁹ Bányamunkás, 1919. október 11.

ták.⁵⁰ Egy-két bányában 10 vagy 10 és 1/2 óra volt a munkaidő.

Az 1920-as évek elején a bányákban a következőképpen alakult a hivatalos munkaidő:

Év	Napi munkaidő				
	12 óra	10 és 1/2 óra	10 óra	9 és 1/2 óra	8 óra
1921	4	—	—	—	63
1922	9	2	1	1	61
1923	1	—	—	—	78 ⁵¹

Miután a bányamunkásság harcos ellenállása megghiúsította a 12 órás műszak általános bevezetését, a tőkések más módszerrel, hetenként háromszor 4 órás pótműszakok bevezetésével próbálták elérni a munkaidő meghosszabbítását, s ezen az úton sikerült a munkaidőt heti 60 órára emelni.

A bányamunkások túlnyomó többsége mindvégig harcolt a

⁵⁰ HL. eln. C. 1921—50 405.: SZÁL. Fejér m. alisp. 1922—16 (3). — Nyilvánvaló „tévedés” Alliquander Ödön bányafőtanácsosnak az az állítása, hogy „1919. évtől 1924. évig általában úgy a külszínen, mint a föld alatt” 8 órás műszak volt. (Id. mű, I. rész. 1921. old.) A brennbergi bányászok például 1921. szeptember 30-i beadványukban azt írták, hogy „a mi szolgálati időnk nem 8, hanem 12—14 óra között változik, de a túlórákért nem kapunk semmit” (KGL. Brennbergbánya biz. levelezés. 1921. év. 121. sz. melléklet.) Ami a külszíni munkások 12 órás műszakját illeti, a hadügyminiszter Teleki miniszterelnökhöz intézett átiratában ezt azzal indokolta, hogy „hazai szénbányáink műszaki viszonyai folytán szükséges, és a munkásság és a munkaadó között megegyezések alapján történik”. A „megegyezés” annyiban fedte a valóságot, hogy számos bányában a munkások kénytelenek voltak „beletörődni” a munkaadók által követelt munkaidő teljesítésébe. (Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 376. old.)

⁵¹ A statisztikai évkönyvek adatai. Az 1919—1920-as évekre nincsenek adatok.

pótműszak-rendszer ellen. A pótműszakok kötelező teljesítéséről szóló rendeletet a bányatókészek minden erőfeszítésük ellenére sem tudták kieroszakolni. A szénügyek katonai felügyelője a bányászat helyzetét ismertető jelentésében kénytelen volt elismerni, hogy „a pótműszakok kötelező teljesítése is megvitatás tárgyává tétetett, ettől azonban különböző oldalról felmerült aggályok folytán el kellett tekinteni.”⁵² A „felmerült aggályok” alatt a bányamunkásság előrelátható ellenállását, elkecseseredett harcait értették. A bányavállalatok az ellenállás leszerelése, a pótműszak teljesítése érdekében — főleg az első években — csábító kedvezményeket adtak a bányamunkásoknak. A rendes műszaknál járó élelmiszernél többet, hiánycikkeket, egyes bányákban időnként ruhaneműt is juttattak a pótműszakok teljesítőinek. Mivel a bányamunkásoknak olyan alacsony volt a keresetük, hogy abból családjukat fenntartani képtelenek voltak, az éhség rákényszerítette őket — bármennyire is ellene voltak —, hogy pótműszakot is vállaljanak.

A pótműszakok bevezetésénél a bányavállalatokat támogatták a bányászszakszervezet jobboldali vezetői is. Ahogy az SZDP jobboldali vezetői felajánlották készséges segítségüket az ellenforradalmi kormánynak a kapitalista gazdaság helyreállításában, ugyanígy támogatták a bányászszakszervezet vezetői a bányatókéseket a termelés emelésére irányuló törekvéseikben. A bányamunkásokat azzal próbálták meggyőzni, hogy a széntermelés fokozása elsősorban az egész munkásság érdeke, mert a nagy szénhiány következtében az üzemek kénytelenek leállni, és így növekszik az amúgy is nagymérvű munkanélküliség. S ebben volt is valami igazság. De a bányászszakszervezet vezetői azzal szolgálták volna az egész munkásság érdekeit, ha nem a széntermelés növelésére próbálják rábírní a bányamunkásokat, hanem a bányamunkásság kulcshelyzetét felhasználva, segítik az ipari munkásságot jogai védelmében és a bérek felemeléséért folyó harcaiban.

⁵² OL. ME. 1924—XXXVII—2130.

Riedl tábornok, a szénügyek katonai felügyelője, 1920. július 13-án a vezérkar főnökének a következőket jelentette: „Tatabányára Battát. a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége titkárát küldtem ki, hogy a munkásokat rábeszélje arra, hogy napi 8 óra helyett 10 órát dolgozzanak.” A bányamunkásokat azonban nem lehetett egykönnyen meggyőzni a hosszabb munkaidő helyességéről, amint ez a jelentés befejező mondatából is kiderül: „Eddig eredmény nem volt.”⁵³ Ezek a vezetők később állandóan a termelés emelésének „fontosságát” hangsúlyozták, és ezzel az ellenforradalom első éveiben tulajdonképpen a tőkés gazdasági rendszer megszilárdítását, a tőkések nyereségének növelését segítették elő.

1922 őszén, amikor a bányamunkásság részéről a legnagyobb ellenállás nyilvánult meg a pótműszakok teljesítése ellen,⁵⁴ a szakszervezet vezetői — az illetékes kormánysszervekkel és a bányavállalatokkal való előzetes megegyezés után — arra kérték a bányamunkásokat, hogy a heti két pótműszakon kívül még egyet teljesítsenek, és ennek készpénzbérét ajánlják fel a Bányamunkás Otthon építésére. A bányamunkások nem nagyon lelkesedtek a tervért, és a szakszervezet vezetőinek sok fáradságába került, míg a szervezett munkások zömével el tudták azt fogadtatni. A bányamunkásság ellenállásának ilyen „ügyes” leszerelésével a szakszervezeti vezetők lényegében a bányatőkések támogatását. A legnagyobb szénkonjunktúra idején „megnyerték” a munkásokat a széntermelés emelését szolgáló harmadik pótmű-

⁵³ HL. 1920. VK. Htp. —65 891.

⁵⁴ A pécsi kerületi nyomozócsoport 1922 augusztusában jelentette, hogy „Mecsekszabolcson rendszeres izgatás folyik a pótműszakok ellen” (PÁL. Baranya m. alisp. eln. 1922–83). — A salgótarjáni bányamunkások 1922-ben két ízben is sztrájkba léptek a pótműszakok eltörléséért. A salgótarjáni bányagazgató kijelentette, hogy „a kérdésben akár egy hathetes sztrájkot is hajlandó felvenni”. (PI Archívum. Nagybányai. 1921—1924. 23. old.)

szak teljesítésére.⁵⁵ Ez az „akció” később a szakszervezetek helyi csoportjaiban sok súrlódást idézett elő, s a bányamunkások egységének bomlasztására törő „megbízottak” igen jól ki is használták.

A szénkonjunktúra elmúltával a bányavállalatok azért erőltették a pótműszakokat, mert az ez idő alatt kitermelt szén kevesebb fenntartási költség stb. terhelte. A pótműszakok felüldíjazását a szénkonjunktúra elmúltával fokozatosan beszüntették,⁵⁶ vagyis túlmunkát végeztek túlóradíj nélkül. A pótműszakok bevezetése a munkaidő meghosszabbításának burkolt formája volt.

A bányamunkásság harca a terror és a kizsákmányolás ellen

Az uralkodó osztályok nem felejtették el, hogy a bányamunkások túlnyomó többsége lelkesen támogatta a Tanácsköztársaságot, a proletárdiktatúra önfeláldozó híve volt. Éppen ezért a hatalomra jutott ellenforradalmi kormány minden eszközzel a bányamunkások „megfékezésére” törekedett.

A bányakapitalistákat félelemmel töltötte el az a tudat, hogy a bányászok között sok a kommunista, és sokan a szigorú parancs ellenére sem szolgáltatták be fegyvereiket. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósága ezért szívügyének

⁵⁵ Az Otthon felépítésére megalakították a Bányamunkás Otthon Részvénytársaságot. A bányamunkásoknak a hozzájárulás arányában részvénytulajdonosokat adtak. Alig fél év alatt 28—29 millió korona gyűlt össze, s ebből, valamint kölcsönökből megvettek Budapesten egy épületet központi bányamunkás otthon céljára. A kölcsön törlesztésére még egy ideig gyűjtöttek. Később Felsőgallán és Salgótarjánban is felépült a bányamunkás otthon, és több helyen (Sárisáp, Vasas, Dorog, Mecsekszabolcs) ingatlant vásároltak bányamunkás otthon építésének céljára.

⁵⁶ A készpénzbérezésre való áttérés után egy ideig 50% pótlékot fizettek a pótműszakokra. Ezt előbb 25%-ra csökkentették, majd 1926-ban teljesen beszüntették a pótműszakok felüldíjazását, és rendes bérrel számolták el a pótműszakokat is.

tekintette a csendőrség felfegyverzését, és ehhez Bandholtz tábornoktól, az amerikai misszió vezetőjétől kért segítséget. „A csendőrség fenntartása azért szükséges, mert annyi bolsevista van a környéken — írta Bandholtz a békeelőkészítő bizottsághoz küldött jelentésében —, hogy ezek a bányászokat igyekeznek befolyásolni, és így a bányákat rendőri segédlet nélkül a cég nem tudja kézben tartani.”⁵⁷ A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. pedig a hadügyminisztertől kért 5—600 főnyi, erős karhatalmat. A gyár igazgatója ijedten jelentette, hogy „35 bányász összejött 26 fegyverrel a diktatúra feltámasztására” és a legnagyobb óvatosságot ajánlotta, mert „Tarjánban még legalább el van dugva 1000 fegyver és 4—6 gépfegyver a Vörös Hadsereg tagjainál.”⁵⁸

Hasonló volt a helyzet Tatabányán. A „Budapesti Közlöny” 1919. augusztus 12-i száma jelentette, hogy a „rend” az országban helyreállt, „kisebb rendellenességek csak Tatabányán és Ostffyasszonyfán mutatkoztak, ezek elfojtására azonban megfelelő karhatalom küldetett ki”. A hivatalos lap beszámolt arról is, hogy „Tatán és környékén 55 politikailag gyanús egyént tartóztattak le”. De sem a letartóztatások, sem a kiküldött karhatalom nem bizonyult elegendőnek a „rend helyreállítására”. Nem sokkal később a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. igazgatósága a belügyminiszter sürgős intézkedését kérte a bányamunkások lefegyverzésére, mert a román parancsnokság szigorú rendelete ellenére, fegyvereiket a „mai napig be nem szolgáltatták”. „Tatabánya, Dorog, Tokod munkásai javarészt kommunisták” — írta az igazgatóság —, a bányatelepek körül pedig „sok kommunista és vöröskatona rejtőzködik, és így az a veszély fenyeget, hogy

⁵⁷ Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 186. old.

⁵⁸ PI Archívum. A. XV. 1—1917/2. — A rövid román megszállás után Salgótarjánt 1919. november 11-ig a cseh burzsoá hadsereg csapatai tartották megszállva. Az igazgató jelentése szerint a Lapujtón gyülekező bányászokat a csehek elfogták és Losoncra vitték. További soruk ismeretlen.

alkalmas pillanatban a jogrend és közbiztonság megdöntését újra megkísérlik”.⁵⁹

A bányamunkások másutt is bebizonyították ragaszkodásukat a proletárdiktatúrához. A szászvári járási főszolgabíró 1919. augusztus 12-én a csendőrsőrs sürgős megerősítését kérte, mert a szászvári bányamunkások között „a proletáruralom megszűnése miatt sztrájkmozgalmak észlelhetők”.⁶⁰ Nem volt tehát alaptalan a bányatókák rettegése. A Tanácsköztársaság idején öntudatosabbá lett bányamunkásság nem egykönnyen nyugodott bele szabadságának elvesztésébe.

A széntermelés emelésének legfőbb eszköze a féktelen terror volt. A bányákat katonai parancsnokságok felügyelete alá rendelték, és megkezdték a kommunista „izgatóktól” való megtisztításukat. A salgótarjáni bányavidékről 136, Dorogról 144, Tatabányáról 78, a borsodi és ózdi bányákból 79, a dunántúli és a kisebb bányákból mintegy 80 bányászt tartóztattak le. A letartóztatottak nagy részét Horthy vészbíróságainak gyorsított tanácsai hosszú börtönbüntetésre ítélték, a többiek pedig évekig sínylődtek a hajmáskéri és a zalaegerszegi internáló táborokban. A megszálló román csapatok is sok bányászt elhurcoltak és megkínóztak, 6 salgótarjáni bányászt pedig minden ítélet nélkül kivégeztek.⁶¹

Nógrád és Hont megye kormánybiztosa 1919. október 31-én elégedetten jelentette, hogy „a proletárdiktatúra alatt exponált egyének jórészt lakat alatt vannak”. Ugyanakkor javasolta, hogy „oly kommunisták részére, kik büntetőjogiilag nem vonhatók felelősségre, de személvük a közbiztonság szempontjából veszedelmes, koncentrációs tábor alakít-

⁵⁹ HL. MNHF. 1919—I. a.—1552.

⁶⁰ PI Archívum. A. XIII. 2—1919/7.

⁶¹ A románok Kiss József, Kucsera Ferenc, Mocsányi Lajos, Hatvani Drazsdik Miklós, Pothornik Vencel és Tarjbiár Pál bányászokat 1919. szeptember 2-án Hatvanban agyonlőtték. (A Magyarországi Bányász- és Kohómunkások Országos Szövetségének jelentése az 1926—1928-as évekről. Világosság, 1929. 10. old.) A hős bányázmártírok harcainak és haláluknak megörökítésére 1960 szeptemberben Zagyvapálfalván emlékművet állítottak fel.

tassék, hová internálhatók volnának”.⁶² Tatabányán a vállalat igazgatósága összeállította „a kommunista munkások névjegyzékét, kik internálandók volnának”.⁶³ Nem sokkal később Komárom vármegye alispánja a tatabányai kommunista mozgalom elfojtására, amely — mint írta — „sajnos ismételten mutatkozik”, már kevésnek találta néhány száz kommunista internálását, s így 3000 „megbízhatatlan” munkásnak családtagjaikkal együtt való internálását javasolta.⁶⁴

A bányákba kihelyezett karhatalmi alakulatok a bányamunkások kisebb megmozdulását is kíméletlen terrorral próbálták elfojtani. Az annavölgyi bányászok pl. 1919. augusztus 18-án csak tervezték, hogy a munkát abbahagyják, Annavölgyre mégis azonnal egy gépfegyverekkel felszerelt századot vezényeltek ki, a helyi karhatalom „megerősítésére”.

Horthy budapesti bevonulása alkalmával tett nyilatkozatában a bányamunkásokat külön is megfenyegette. „A munkásoknak dolgozniuk kell”, a sztrájkot „nem tűri” — jelentette ki. A bányamunkásokat illetően nyomatékkal hangsúlyozta: „Ha a szénbányászok amerikázni fognak, akkor katonai üzembe helyezem a szénbányákat, vagy elkergetem őket és kirendelek szénmunkásokat.”⁶⁵

De sem a szénbányászok „elkergetése”, sem a szénmunkások „kirendelése” nem volt olyan könnyű, mint ahogy azt Horthy elképzelte. A fenyegetésektől a bányamunkások nem nagyon ijedtek meg. Ők is jól tudták, hogy a külföldi szén behozatalának szünetelése miatt égetően fontos a hazai széntermelés, s nem lehet őket olyan könnyen nélkülözni, még kevésbé kirendelt munkásokkal pótolni. Ennek éppen az ellenkezője történt. Horthy nemhogy elkergette volna a bányamunkásokat, hanem katonai erővel kényszerítette őket arra,

⁶² HL. MNHF. 1919—VI—3903.

⁶³ Ugyanott.

⁶⁴ PI. Archívum. A. III. 1—1919/2.

⁶⁵ Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 40. old.

hogy a bányákat ott ne hagyják. Nem sokkal később pedig rendeletet hoztak a bányamunkások „helyhez kötésére”. Ha a bányamunkások mégis otthagyták a bányát, csendőrrel vitették vissza őket.

Az egyedüli „hatásos” eszköz a munkások „fegyelmezésére” a szénbányák katonai felügyelet alá helyezése maradt, amit meg is valósítottak. A bányaiparban jelentkező nagy munkaerőhiány megakadályozta az olyan tömeges internálásokat, mint amilyeneket a komáromi alispán is javasolt. A bányatókésék szerették volna a „veszélyes elemeket” eltávolítani, azonban a termelés gyors növelését, és ezzel együtt profitjukat is veszélyeztette a nagyarányú internálás. A számukra „veszélyes elemek” többnyire a szakképzett bányamunkások közül kerültek ki, ezért az annyira óhajtott internálásokat részben megghiúsította az, hogy a bányákban nem nélkülözhatték ezeket a munkáskezeket.

A bányatelepeket megszálló fehér tiszti különítmények és a csendőrök brutálisan bántak a bányamunkásokkal. A tata-bánya-felsőgallai bányatelepet „fehér tisztek vezetésével szegedi csendőrök szállták meg, akiknek legelső dolguk volt, hogy az ott dolgozó békés munkásokat a legdurvábban bántalmazzák. Évek óta ott dolgozó s a forradalomban semmiféle funkciót be nem töltött munkásokat letartóztattak és összevissza vertek. Ezek az urak megkövetelték, hogyha valamelyikük találkozott az utcán egy bányamunkással, az előtte már három lépésről levegye a kalapját és úgy köszönjön; ha ezt nem tette, úgy felpofozták, és vissza kellett mennie és levett kalappal elhaladni a csendőr urak előtt.”⁶⁶

A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége vezetőinek egyik igen mérsékelt hangú és az ellenforradalmi kormányt segítő szándékáról biztosító beadványa néhány példát sorol fel a katonai megszállás következményeiről. „Számtalan bányatelepen — írták — a bányamunkásokkal szemben

⁶⁶ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 1919 augusztusától 1929 őszéig. Szikra 1954. 16. old.

súlyos atrocitásokat követnek el, mint például Sajóközán, ahol ütök-verik az embereket, nem engedik meg nekik azt, hogy legelemibb jogaikkal élhessenek. Úgyhogy nem mernek felszólalni, még akkor sem, ha keresetükben megrövidítik őket, vagy bármely súlyos visszaélést követnek el velük szemben... Napirenden vannak a lezárások, amelyeket úgy alkalmaznak, hogy a rendes munkaidőt a bányában tölti az illető, pihenő idejét pedig a fogdában... A katonai vezetések újabban Komlón, Szászváron, Nagymányokon és több borsodi bányatelepen elrendelték a külszínen a 12 órás munkaidőt és a bányában való váltást. Ez az intézkedés a munkásságra nézve súlyos sérelem, és ellenkezik a békeszerződés erre vonatkozó kikötésével is. Súlyosbítja a helyzetet az a tény, hogy ezt a változást nem jóakarátú magyarázattal, hanem ütlegetésekkel és lezárásokkal hajtják végre, így legutóbb a salgótarjáni szénterületen. Mizserfán összeverték emiatt több munkást, végül lezárták őket.”⁶⁷ A beadvány tárgyalásakor a pénzügyminiszter kénytelen volt beismerni, hogy a katonai hatóságok „túlkapása... bizalmasan nyert értesülésekből következtetve valószínűnek látszik, amint azt a miskolci bányabizottság fent hivatkozott jelentése is megemlíti, hogy ilyen irányú visszaélések tényleg előfordultak.”⁶⁸

A honvédelmi miniszter viszont kérlelhetetlenül ragaszkodott a katonai felügyelet fenntartásához, mert — mint monddta — a bányamunkásság „még mindig vörös uralomról (proletárdiktatúra, kevés munka, magas bérek) ábrándozik, miért is erélyes katonai felügyeletre, illetve segítségre feltétlenül szükség van”.⁶⁹

⁶⁷ OL. ME. 1921.—XXXVII—856.

⁶⁸ Ugyanott.

⁶⁹ A honvédelmi miniszter a bányatókák akaratát fejezte ki, amikor ilyen erélyesen kiállt a katonai felügyelet feltétlen fenntartása mellett. Amikor 1922 elején a minisztertanács tárgyalta a Szénügyek Katonai Felügyelője intézmény megszüntetését, a megszüntetés ellen a „Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt., a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., a Dorogi Kőszénbánya Rt., az Észak-magyarországi Kőszénbánya Rt. és

Riedl tábornok, a katonai szénkirendeltség vezetője nyíltan kijelentette, hogy „... nekünk most az államfő öméltósága akarátának megfelelően az a fő feladatunk, hogy megakadályozzuk hasonló események megismétlődését, és nem fogunk habozni, s vérbefojtjuk a kommunizmus megújítására irányuló legapróbb kísérletet is”. A jugoszláv megszállás után a pécsi bányák Magyarországhoz való visszacsatolásakor készült hirdetménytervezet viszont világosan megmutatja, hogy miért tartották a bányatökések ezen túlmenően is szükségesnek a bányák katonai felügyeletét. A bányák katonai parancsnoka „elrendelte”, hogy „minden bányalkalmazott törekvése az legyen, hogy a termelés fokozódjék... Minden munkabeszüntetést, amerikázást hazafiatlan cselekedetnek minősíték, az ellen a legerélyesebben fogok fellépni. Ily esetben az élelmiszerkiosztást azonnal beszüntetem, a vendéglőket és kaszinókat pedig bezáratom.”

„A munkás dolgozzon és ne politizáljon” — hirdette egy másik pontban Riedl tábornok a tökések egyik legfőbb vágyát. — „Nem tűrhetek semmiféle nemzetközi alapú szervezkedést és hazafiatlan hírlapok terjesztését.” A továbbiakban még kifejtette, hogy a munkásság és munkaadók között a kapcsolatot a katonai szénkirendeltség tartja és a munkásság forduljon „bizalommal” hozzá panaszaival. „Gyűlések egyelőre nem engedélyeztetnek — folytatta a hirdetmény —, a munkásfegyelem ellen vétők csendőrség útján az illetékes bíróságnak adatnak át... Régi munkásoknak munkahelyeiket a fennálló rendeletek értelmében elhagyni tilos.”⁷⁰

A román burzsoá kormány megszálló csapatai különös elő-

a Pécsi Kőszénbánya Rt. igazgatósága táviratilag is tiltakoztak”. (A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon. 1921—1924. Szikra 1956. 158. old.)

⁷⁰ A szakszervezeti szabadság Magyarországon. A nemzetközi Munkaügyi Hivatal Tájékoztató Bizottsága által gyűjtött okmányok. Budapest 1920. 175. old. OL. ME. 1921—XXXVII—7455. A hirdetmény-tervezet még az érdekelt pénzügy- és hadügyminiszter is annyira durvának tartották, hogy Riedl tábornok kénytelen volt bizonyos mértékig

szeretettel alkalmazták a botozást. A magyar karhatalmak is átvették ezt a módszert, és Salgótarjánban ők is botbüntetéssel „fenyítették”. Riedl tábornok tagadta ugyan ennek rendszeres alkalmazását, de megjegyezte, hogy „ezen büntetés azonban kiválóan hatott..., megtörte a munkától való félelmet”.⁷¹

A bányamunkások, ahol erre lehetőség volt, tömegesen menekültek a féktelen fehérterror elől. A brennbergi bányából 200 bányamunkás menekült Ausztriába. A bányagazgatóság az otthonmaradt családtagokat azzal fenyegette, hogyha az eltávozottak öt napon belül nem térnek vissza, kitelepítik őket lakásaikból. A fenyegetésre mindössze 35-en jöttek vissza. A bányagazgatóság ezek közül csupán a „feltétlenül megbízhatókat” alkalmazta újra.⁷²

Több száz pécsi bányász menekült el a „nemzeti hadsereg” pécsi bevonulásakor is. Ezek egy részének a névsorát megküldték az összes bányavállalatoknak, azzal, hogy felvételük „fegyelmi szempontból más bányatelepeken sem kívánatos”⁷³.

A Tanácsköztársaság alatt fontosabb funkciót betöltő bányamunkásokat még hosszú éveken keresztül üldözték. Nem kaptak munkát még akkor sem, ha büntetésüket már letöltötték. A bányavállalatoknál állandósult a „feketelista”, a munkából kizárt bányamunkások névsora. Bevezették a mun-

enyhíteni. Így kihagyták a bizalmi rendszer eltörléséről, a heti három pótműszak kötelező végzéséről szóló pontokat. Egy másik hirdetményben összefoglalták azokat a drákói intézkedéseket, amelyek bányászsztrájkjok esetén lépnek életbe. (A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon 1921–1924. 193. old.)

⁷¹ HL. HM. 1920–102 490. eln.

⁷² KGL. Brennbergbánya. 1921. évi 114. és 117. sz. biz. levél.

⁷³ A listán Pécsbányatelepről 49, a Szabolcs bányából 22, a vasasi bányából 10, és egyéb helyekről még 45 bányász neve szerepelt. A nevek mellett ott volt az indoklás is: „Politikailag megbízhatatlan”, „forradalmár”, „kommunista”, „lázító” stb. (PI Archivum. Salgótarjáni bánya. 1920–1925. 21–22 old.) Tatabányán az igazgatóság listát készített azokról a bányászokról, akiket „rossz magaviselet” miatt elbocsátottak, és „akiket nem vesznek többé fel”. (OL. ME. 1921–XXXVII—6044.)

kások politikai megbízhatóságának, Tanácsköztársaság alatti szerepének kivizsgálását is.

Heves megye főispánja 1921 február elején elrendelte, hogy minden munkás a felvétel előtt köteles az illetékes főszolgabírónál, illetve polgármesternél jelentkezni, „aki okmányait alaposan megvizsgálja, előéletét, kommunizmus alatti szereplését és megbízhatóságát szigorú vizsgálat tárgyává teszi, s ezek alapján részére igazolványt állít ki. A jövőben a munkaadó kizárólag ily igazolvánnyal ellátott egyént vehet fel.”⁷⁴

A bányamunkásokkal nemcsak a bányák katonai felügyeletének idején bántak ily brutálisan. A katonai felügyelet megszüntetése után a csendőrosztagok ugyanolyan kegyetlenül torolták meg a munkásmegmozdulásokat, mint a hivatalos katonai megszállás alatt.

A salgótarjáni bányamunkások 1922 augusztusi sztrájkja idején a csendőrrjárőrök hajnalban végigjárták a telepeket, „felkeltették a munkásokat, időt sem engedtek, hogy felöltözzenek, rájuk törték az ajtót, az asszonyokat durván belökték az ágyba, a férfiakat pedig sorban megpofozták”. A munkásokat olyan durván bántalmazták — leplezte le a csendőrök állati kegyetlenségét a „Bányamunkás” —, hogy „számos munkáson még napok után is dagadt arc és kék foltok jelzik a bántalmazásokat. Egy munkásnak a csendőrök kétszer átszúrták a kezét, egy másikat úgy ütöttek fültövon, hogy megsüketült. Egy öreg, 60 éves bányamunkást, aki több mint 35 éve dolgozik a bányában, véresre vertek. Az egyik munkásra, akit szintén felköltöttek és kényszerítették, hogy munkába menjen, útközben, mielőtt az aknához

⁷⁴ PI Archívum. Salgótarjáni bánya. 1920—1925. 27. old. — A nagybátonyi bányaigazgatóság a munkára jelentkezők névsorát azzal küldte el, hogy a bányavállalat „súlyt helyez arra, hogy üzemeiben csakis olyan munkásokat alkalmazzon, akiknek nemzeti érzése és politikai megbízhatósága kétséget nem szenved”. — A kisterenyei jegyző a listán megjelölte azokat, akiket „szélsőséges elemeknek” tartott, és a bányaigazgatóság „figyelmébe” ajánlott.

ért, két csendőr rátámadt, és véresre verték. Még ennél is súlyosabb az állapot a környéki falvakban, ahol amint besötétedik, senki sem mert az utcára menni.”⁷⁵

Megszámlálhatatlan azoknak az eseteknek a száma, amikor a bányatókéseket kiszolgáló erőszakszervezetek hasonló „módszerekkel” akarták a bányamunkásokat engedelmességre kényszeríteni.

A nyílt erőszak mellett széles körű besúgórendszer megszervezésével is próbálkoztak az „izgató elemek” ellen. A karhatalmi főparancsnokság egyes bányákban ún. „védelmi tiszteket” épített be a munkások közé, akiket a munkások rendszerint lelepleztek.⁷⁶

A bányatókések mégsem mondtak le a besúgók és a detektívek alkalmazásáról. Nem vált be az a módszer, hogy a munkásokat tisztviselőkkel vagy altisztekkel figyeltetik, mert a munkások ezekkel szemben „bizalmatlanok”. „A bányavállalatok szerint — számolt be az esztergomi főszolgabíró — a munkások megfigyelésére csakis feltétlenül megbízható és intelligens detektívek válnának be, s aki mint munkás beállana a munkába, elég hangosan viselkedne, s így a munkások bizalmába férkőzve megtudnának mindent. A bányatársulatok hajlandók volnának anyagi áldozatot is hozni, hogy ily megfigyelő alkalmazható legyen.”⁷⁷

A bányamunkások azonban nem nyugodtak bele keserves helyzetükbe, nem tűrték szótlanul a fokozódó kizsákmányolást. A féktelen terror, a sztrájktilalom és a súlyos megtorlások ellenére újra és újra harcba szálltak a fasiszta rendszer igája, az új bérabszolgaság ellen. Ezeket a harcokat, sztrájkokat osztályharcos bányászok, kommunisták és baloldali szociáldemokraták vezették, többnyire a szakszervezet jobbol-

⁷⁵ Bányamunkás, 1922. augusztus 26.

⁷⁶ A „védelmi tisztek” kiküldése a pilisvörösvári és pilisszentiváni bányákba „a legnagyobb óvatossággal történt” — írta a karhatalmi főparancsnokság —, de „a legnagyobb óvatosság dacára is lelepleződtek a munkások előtt”. (HL. MNHF. 1920—I. a—10 625.)

⁷⁷ OL. ME. 1923—T—88/30 268.

dali, a fasiszta rendszerrel paktáló vezetőinek akarata és le-
szerelési kísérletei ellenére. A sztrájkharcokban a bányák fi-
zikai dolgozóinak túlnyomó többsége részt vett, függetlenül
attól, hogy tagja volt-e a szakszervezetnek. E sztrájkokban
kifejezésre jutott a bányamunkások osztályöntudata, harcos
egysége és szolidaritása.

A sztrájkok a legtöbb esetben bérkövetelésért vagy egyéb
anyagi sérelmek orvoslásáért, a munkaidő nyílt vagy burkolt
meghosszabbítása, a kényszer-pótműszakok ellen folytak.
Számos esetben azonban politikai követelésekért, letartózta-
tott bányászok szabadon bocsátásáért, a bizalmiak, a szakszer-
vezet elismertetése érdekében szüntették be a munkát. Ha a
terror lehetetlenné tette a nyílt harcot, sokszor az ún. „ame-
rikázással”, a termelés csökkentésével harcoltak a fasiszta
rendszer és a bányatókészek elnyomása ellen.

A Tanácsköztársaság megdöntése után az első bányász-
sztrájk 1919. augusztus 11-én Nagymányokon tört ki.
A sztrájk nyílt oka itt is a bérek fehérpénzben való kifi-
zetése volt, de e mögött ott volt a proletárdiktatúra vívmá-
nyainak megszüntetése elleni felháborodás, tiltakozás is.
A szászvári csendőroros táviratában, amelyben a sztrájk kitö-
rését bejelentette és a sztrájk leverésére sürgős erősítést
kért, tett említést arról, hogy a szászvári bányamunkások
között „a proletár uralom megszűnése miatt sztrájkmozgal-
mak észlelhetők”.⁷⁸

Nagymányokon 700 bányász szüntette be a munkát.
E sztrájkot ugyanúgy, mint a későbbieket, karhatalommal
verték le. Nem sokkal később, augusztus 16-án, a brennbergi
bányászok tették le a rövid időre a szerszámot, majd szeptem-
ber 2-án ismét sztrájkba léptek.⁷⁹

1919. szeptember 6-án robbant ki a Tanácsköztársaság
megdöntése után a legnagyobb és legjelentősebb sztrájk, a

⁷⁸ PI. Archívum. A. XIII. 2—1919/7.

⁷⁹ PI Archívum. A. XVI. 5/3. és Kleinné N. Zsuzsa: Küzdelem a
Dunántúlon az ellenforradalom hatalomra jutása ellen. Századok,
1955. 2. évf. 231. old. — E sztrájkok okáról és időtartamáról nincs adat.

tatabányai és felsőgallai bányamunkások elkeseredett ellenállása. A tatabányai munkások már előzőleg több ízben tanújelét adták az ellenforradalom, a fasiszta rendszer elleni gyűlöletüknek. Aggodalmas jelentések érkeztek Tatabányáról, amelyek a bányászok „fenyegető hangulatáról” számoltak be. Az egyik jelentés szerint a bányászok meg akarják akadályozni a kifejtett szén elszállítását, lövöldöztek a szén szállító vonatra, és azzal fenyegetőztek, hogy megtámadják a vonatot. Augusztus 17-én bányatűz ütött ki. A termelés csökkentésének és az ellenállásnak egy másik formája volt, hogy a munkások tömegesen jelentettek beteget, s így vonták ki magukat a munka alól.⁸⁰

Sok helyen elkeseredett harc tört ki a 12 órás műszak miatt. A bányamunkások Tatabányán és másutt is felléptek a munkaidő 50%-kal való meghosszabbítása ellen, megvédték egyik legnagyobb vívmányukat, a 8 órás műszakot. A csendőrök brutális terrorja, a verések és a tömeges letartóztatások sem tudták megtörni a bányászokat, nem voltak hajlandók 12 órás műszakban dolgozni. Letartóztatták a bányamunkások több vezetőjét, bizalmiját. A bányaigazgatóság, az elszánt ellenállást látva, kénytelen volt visszavonni a 12 órás műszak bevezetését elrendelő intézkedést, a bányamunkások azonban letartóztatott társaik szabadon bocsátását is követelték. Egyre elszántabb fellépésükre 1919. szeptember 6-án gyilkos csendőrsortűz volt a válasz, amely 7 halálos áldozatot követelt, 27 bányász súlyosan, néhány könnyebben megsebesült. A tatabányai bányászok e hősi megmozdulása egyben elkeseredett tiltakozás is volt a terror, a gyűlölt kapitalista rendszer ellen. Pár héttel a sztrájk véres leverése után a csendőrség is kénytelen volt megállapítani, hogy „a bányászok hangulata nyomott, és a kommunizmus visszaállítását kívánják”.⁸¹

⁸⁰ PI Archívum. A. XVI. 5/3.

⁸¹ HL. HM. 1919—5. a—10 301. — A bányászszakszervezet 1921 októberében tartott II. országos közgyűlésének beszámolójában a tatabá-

A tatabányai sztrájkkal egyidőben beszüntették a munkát a nagymányoki, a szászvári és a komlói bányamunkások is. Nagymányokon nem sortúzzal, hanem a bányászok katonai „besorozásával” próbálták a sztrájkot letörni, de kísérletük nem sikerült. „A munkásság sorozásával teljes eredmény nem érhető el — jelentette szeptember 10-én a kaposvári katonai körletparancsnokság —, mert a sorozás csak 10 korosztályra rendeltetett el, s a munkásság egy része így kiesik a sorozásból... A sztrájk letörését teljes eredménnyel csak úgy lehet elérni, ha a bányauzem a hadiszolgáltatási törvény alá helyeztetik.” A fővezérség — élén Horthyval — természetesen azonnal elrendelte a bányauzem hadiszolgáltatási célokra való igénybevételét is, ami azt jelentette, hogy a bányamunkások „katonai bíraskodás és katonai fenyegető hatalom” alá kerültek.⁸²

Ezekkel a terrorintézkedésekkel sikerült szeptember 12-re megtörni a nagymányoki, a szászvári és a komlói bányászok ellenállását.

1919. szeptember 18-án Királybányán tört ki sztrájk. Közvetlen oka az élelemhiány volt, de a nyomozás szerint a bányatelepen Oláh Imre volt vöröskatona, bizalmi vezetésével „lappangó, csöndes agitáció folyik a proletárdiktatúra visszatérése ügyében”. A „veszélyes” agitáció elfojtása érdekében 9 bányamunkást tartóztattak le a csendőrök.⁸³

A bányászok tehát a Tanácsköztársaság leverését követő hónapokban, a fehérterror vad dühöngése idején is kifejezésre juttatták harcos elszántságukat. A sztrájkok miatt kiesett termelés igen érzékenyen érintette a széntermelés mindenáron való növelésére törekvő ellenforradalmi kormányt és a bányatókéseket. Ezért a fővezérség a sztrájkok megaka-

nyai sortűz 11 halálos áldozatáról emlékeznek meg. (Bányamunkás, 1921. december 17.) — E hősi küzdelem emlékére ünnepeljük minden év szeptember első vasárnapján a bányászokat, és rendezik meg a „Bányászok Napját”.

⁸² SZÁL. Völgysegi j. fszb. 1919—2528.

⁸³ PI Archívum. Miskolci tszk. 1920—236.

dályozására „óvintézkedéseket” tett. 1919. december 18-án bizalmas utasítást adtak ki a katonai körletparancsnokságoknak a bányatelepek legszigorúbb ellenőrzésére, és a „sztrájkra biztatók” letartóztatására. „Bizalmas értesülés szerint — szólt az utasítás — a szénbányamunkásokat politikai sztrájkba akarják vinni, melynek éle a jelenlegi kormányzat ellen irányulna. A körlet területén levő szénbányavidékek lehetőleg feltűnés nélkül a legszigorúbb ellenőrzés, illetve felügyelet alá veendők, és minden intézkedés megteendő arra nézve, hogy a jelzett sztrájk kitörésének eleje vehető legyen. A sztrájkra izgató és e téren vezető vagy veszedelmes egyének megfelelő ürügy (rend-, csendháborítás, közbiztonság veszélyeztetése stb.) alatt letartóztatandók.”⁸⁴

A sztrájkok kitörését azonban még a karhatalom által végrehajtott „legszigorúbb ellenőrzés” és az előzetes letartóztatások sem tudták meggátolni. Alig egy hónappal a szigorú utasítás kiadása után, 1920. január 21-én sztrájkba léptek az egercsehi bányászok, mert a főszolgabíró nem engedte meg, a bányamunkásokhoz kiküldött szociáldemokrata szónok felszólalását.⁸⁵

1920. február 6-án az annavölgyi, a dorogi és a csolnoki bányatelepeken szüntették be a munkát. A kivezényelt karhatalom — jelentette a székesfehérvári katonai körletparancsnokság — „26 izgatót letartóztatott”. Mivel a sztrájkot nem sikerült letörni, másnap újabb 9 bányászt tartóztattak le, és „azon emberek letartóztatása — jelentette a katonai parancsnokság —, akik az üzemvezetőség szerint a bűjtogatók, folyamatban van”. „A sztrájk fészke Sárísáp — folytatja a jelentés —, mert onnan senki sem lépett munkába... Azon esetben, ha a hétfői munkanapokon a sárísápiak munkába nem állnak, minden 10. (kb. 20—30 ember) le lesz tartóztatva.” A katonai parancsnok a fenyegetést nemcsak beváltotta,

⁸⁴ Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 232. old.

⁸⁵ HL. MNHF. 1920—I. a—10 694.

hanem még túl is teljesítette. „A kirendelt karhatalom 10-én 40 munkást letartóztatott” — jelentette a fővezérségnek. A tömeges letartóztatások és a kegyetlen terror sem törte meg az elszánt bányászokat, zömük tovább sztrájkolt, s csak február 15-én sikerült őket munkába kényszeríteni.⁸⁶

De még aznap, február 15-én beszüntették a munkát a salgótarjáni bányászok. Elszántságukat és határozottságukat bizonyítja, hogy a sztrájkot már jó előre bejelentették a bányaigazgatónak, így a karhatalomnak valóban volt ideje megelőző intézkedéseket tenni. A katonai parancsnok már február elején megállapította, hogy a bányászok között „bujtogatás nyomai észlelhetők, ami a termelés fokozatos csökkenésében, mesterségesen előidézett üzemzavarásban és amerikázásban nyilvánul meg”. A bányamunkások, küldöttségük útján, február 4-én előadták követeléseiket. Az ellenforradalom hatalomra kerülése óta most léptek fel első ízben nyíltan politikai követeléssel is: a politikai internáltak szabadon bocsátását sürgették. Emellett kérték a bérek 50%-os emelését és a ruházati cikkeknek hitelben való árusítását. Bejelentették a bányaigazgatóságnak, hogyha kívánságaikat nem teljesítik, 15-től nem dolgoznak. Miután a bányaigazgató nem volt hajlandó még tárgyalni sem velük, a bányászok tekintélyes része február 15-én — ahogy ezt előre bejelentették — sztrájkba lépett. A bányamunkások vezetői közül többet már a követelések benyújtásakor letartóztattak. A letartóztatásokat később azzal indokolták, hogy ezek a bányamunkások kommunista jelvényeket, vörös zászlót, „Éljen a három 8-as!” felírást rejtegettek.⁸⁷

A sztrájk már nemcsak a bejelentett követelésekért, hanem a letartóztatottak kiszabadításáért is folyt: Pálfalváról és a somlyói bányákból áttérjedt Baglyasaljára is. A salgótarjáni bányamunkások harcát is a szokásos terrorral igyekeztek letörni. „Az elfogottak száma 40—45” — jelentette

⁸⁶ HL. HM. Helyzetjelentések. 1920 február.

⁸⁷ A szakszervezeti szabadság Magyarországon. 171. old.

február 18-án a katonai parancsnokság. „A rendzavarások megakadályozására a bányák karhatalommal vannak meg-szállva” — írta pár nap múlva. A sztrájk miatt kiesett szén-termelés pótlására 12 órás munkaidőt rendeltek el, de a bá-nyamunkások jó része, a 12 órás műszaknak ellenszegülve, nem állt munkába. „Ellenintézkedések folyamatba tétettek” — jelentette erre a parancsnokság. A letartóztatások és a terror ellenére a sztrájkot csak február 24-én sikerült elfoj-tani.⁸⁸

A sztrájkok — az ellenforradalmi kormány és a bányató-kések dühét növelve — tavasszal is folytatódtak. Élelmezésük megjavítását és béremelést követeltek a várpalotai bányá-szok,⁸⁹ Tatabányán pedig március 20-án egy letartóztatott bányász kiszabadítása érdekében 3 tárnában szüntették be a munkát. Április elején Sajókazán tört ki a sztrájk, melyet csak négy nap múlva tudtak a megerősített karhatalom se-gítségével megszüntetni, utána a bányászok⁹⁰ az addigi 20 vagon termelést 15-re csökkentették.⁹¹ 1920 április végén ismét Várpalotán szünetelt a munka.⁹²

A fasiszta rendszer mindent elkövetett, hogy a munkásság nagy ünnepének, május elsejének megünneplését megakadá-lyozza. A belügyminiszter már jó előre, április 19-én utasí-totta az összes hatóságokat, hogy május elseje bármilyen for-mában való megünneplését a legnagyobb eréllyel akadályoz-zák meg.⁹³ De hiába tiltott be a kormány minden gyűlést, összejeövetelt, és hiába mozgósította fegyveres erőit, a ma-

⁸⁸ HL. HM. Helyzetjelentések. 1920 február.

⁸⁹ PI. Archívum. A. XXII. 7—1920/37. — A sztrájk eredményekép-pen a várpalotai bányászok 50%-os béremelést kaptak.

⁹⁰ HL. HM. Helyzetjelentések. 1920 március.

⁹¹ OL. ME. 1920—XXXVII—2917. — A sztrájk 1920. április 2-án kezdődött.

⁹² A sztrájk 1920. április 24-étől április 30-ig tartott. (OL. ME. 1920—XXXVII—3541: Ht. I. MNHF. 1920—13 700.)

⁹³ Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyaror-szágon. 288. old.

gyar munkásság többsége mégis hagyományos módon, munkabeszüntetéssel ünnepelt.

A bányamunkások is több helyen letették a szerszámot a proletariátus nagy ünnepén. A tatabányai munkások, dacolva a terrorral, április 25-én gyűlést tartottak, ahol követelték, hogy május elsején vörös lobogó alatt tarthassanak felvonulást. Bejelentették, hogy ha a felvonulást nem engedélyezik, nem dolgoznak.⁹⁴ A felvonulást természetesen nem engedélyezték, a bányamunkások pedig a legszigorúbb parancs ellenére sem dolgoztak május elsején.

A katonai karhatalom parancsnoka másnap dühödten hirdette ki, hogy az eddigieknél is szigorúbb rendszabályokat léptet életbe. „Aki egy vagy kétszer mulaszt, meg lesz büntetve, azután leszámoltatják és bevonultatják a katonasághoz... A főkolomposokat és rendbontókat összefogdossuk és várfogságba kísértetjük.” — hangzott a parancs.⁹⁵ A bányamunkások a fenyegetőzésre a termelés csökkentésével válaszoltak.

A komlói bányamunkások „Világ proletárjai, egyesüljetek! 1920. május 1” felírású vörös szalagokat készítettek és osztottak ki április 25-i összejövetelükön.⁹⁶ A székesfehérvári katonai parancsnokság jelentette, hogy a karhatalom Ajkán a „tüntetően kitűzött vörös gombokat” és vörös szalagokat eltávolította.⁹⁷ A szászvári bányamunkások is munkabeszüntetéssel ünnepelték május elsejét.⁹⁸ Pár nappal később a szuhakállói bánya munkásai léptek sztrájkba,⁹⁹ majd 1920.

⁹⁴ OL. ME. 1920—XXXVII—3541.

⁹⁵ HL. HM. eln. C. 1920—100 113.

⁹⁶ PÁL. Baranya m. alisp. 1920—7.

⁹⁷ HL. HM. Helyzetjelentések. 1920. május 2.

⁹⁸ PÁL. Sásdi kormánybiztos. 1921—36 (1920—179.). — Valószínűleg még több bányában is beszüntették a munkát.

⁹⁹ A szuhakállói bányászok sztrájkja 1920. május 4-én tört ki. Követelték a 10 órás munkaidő 8 órára való leszállítását és a bérek emelését. A bányagazgatóság a béremelési kérelmet teljesítette, a munkaidő kérdésében azonban nem engedett. A sztrájk másnap, május 5-én megszűnt. (MÁL. Borsod m. alisp. 1920—11.)

május 15-én a tokodi bányászok, akik e sztrájk során követelték először nyíltan a bizalmi rendszer elismerését. A bányászok egységét és harcosságát mutatja a székesfehérvári katonai körletparancsnokság jelentése: „A tárgyalás a munkásokkal lehetetlen, miután csak az összmunkásság jelenlétében hajlandók tárgyalni.” Követelték a bizalmi rendszer felállítását, béremelést, a munkahelyen történő váltás megszüntetését, a büntetéspénz eltörlését, mindazokat a kedvezményeket, amelyeket a tatabányaiak kaptak.¹⁰⁰ A szokásos terrorintézkedésekkel a sztrájkot nem sikerült letörni, és csak akkor szűnt meg, amikor a bányászszakszervezet egyik központi vezetője a bányászokat a munka felvételére biztatta.

A fehérterror elleni tiltakozásul, a szállítómunkások Nemzetközi Szövetsége által kezdeményezett bojkott idején, a tatabányai munkásság ismét bebizonyította harcos elszántságát. 1920. június 21-én, a bojkott életbe léptetésének első napján, a tatabányai bányászok letették a szerszámot. Ugyanakkor sztrájk tört ki Tokodon is. A tatabányaiak a sztrájkot a kenyér rossz minőségével és a májusi bérlevonásokkal indokolták, a tokodiak a büntetéspénzek eltörlését, és ismét a bizalmi rendszer visszaállítását követelték. A sztrájk igazi oka — amint ezt a székesfehérvári katonai parancsnokság is elismerte —, „a bojkott melletti szimpátia” volt.¹⁰¹

A bojkott napján kitört bányászsztrájkokról az újságok — köztük a „Népszava” és a „Bányamunkás” is — mélyen hallgattak. Csupán a klerikális „Új Lap” közölt néhány nap múlva rövid tudósítást, melyben azt állította, hogy „a még ma is kommunista eszmehű bányászok maguk sem tudják, miért sztrájkolnak. Egy részük világsztrájkról beszél, más részük a bérkérdést tolja előtérbe. Heteken át nyíltan hangoztatták, hogy 21-én megáll a munka, kitűzik újból a vörös zászlót... Ez a hitük oly merésszé teszi őket, ha le is tartóztatnak egy-

¹⁰⁰ HL HM. Helyzetjelentések. 1920. május 18–19.

¹⁰¹ HL. MNHF. 1920–14 825.

egy kommunista munkást, addig megáll a munka, amíg szabadon nem engedik.”¹⁰²

A sztrájkok leszerelésében az „erélyes katonai beavatkozás” mellett nagy szerepük volt a bányászszakszervezet jobboldali vezetőinek is. A tatabányai és a tokodi bányászok azt várták, hogy az ellenforradalom elleni nemzetközi proletárbojkottot a szociáldemokrata párt és a szakszervezet vezetői támogatják, és Magyarországon is széles körű munkás-megmozdulásokat szerveznek. Ehelyett a bányászszakszervezet vezetői a bojkott meghíúsítására és a bojkott támogatására kitört sztrájkok leszerelésére és elszigetelésére törekedtek. „Az utóbbi időben, amidőn a bojkott bekövetkezése előtt állottunk, az ország több bányatelepén oly irányú agitációk folytak, amelyek az ország széntermelését akarták megakadályozni. Ezzel szemben mi felvettük a harcot” — írták Batta Gyula és Csóka Vendel, a bányászszakszervezet vezetői a miniszterelnökhöz küldött egyik beadványukban. Azt, hogy az ilyen irányú tevékenységük nem járt teljes sikerrel, kénytelenek voltak beadványukban is elismerni.¹⁰³ A 2 hónapig tartó nemzetközi bojkott idején részleges sztrájk zajlott le Pilisvörösváron és a Baross-aknai bányatelepeken.¹⁰⁴

A sztrájkok arra késztették a szénügyek katonai felügyelőjét, hogy újabb szigorú rendeletet adjon ki megakadályozásukra. „A sztrájk a jelenlegi politikai és közgazdasági viszonyok közepette merénylet az állam ellen” — mondja a rendelet, amely most már általánosította a Tanácsköztársaság leverése után kitört nagymányoki és szászvári sztrájk idején alkalmazott gyakorlatot: „A minisztertanács felhatal-

¹⁰² Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 70. old. — A bojkott napján kitört sztrájk miatt nem „egy-egy”, hanem 75 bányászt tartóztattak le, és a hajmáskéri internáló táborba akarták őket szállítani. A bányászok kijelentették, hogy addig nem veszik fel a munkát, amíg társaikat szabadon nem bocsátják. (Ugyanott.)

¹⁰³ OL. ME. 1920—XXXVII—6740.

¹⁰⁴ HL. MNHF. 1920—14 923: KGL. Bányakapitányság. 1920—2386.

mazása alapján az összes hadköteles korban levő 1870—1902. születésű sztrájkoló munkások . . . azonnal megkezdendő tényleges katonai szolgálatra behívatnak és karhatalommal bevonultatnak.” A nem hadköteles munkásokat internálni kell. Végül kimondta a rendelet azt is, hogy „a sztrájk kitörésének pillanatától a sztrájkolók részére minden természetbeni szolgáltatás beszüntetendő”. A sztrájkokat azonban ez az újabb szigorú rendelet, s az ennek végrehajtása során tett intézkedések sem tudták megszüntetni.¹⁰⁵

A bányamunkások szívós, nagy áldozatokkal járó harcai-
nak jelentőségét még fokozza, hogy nem volt központi irányító szerv, amely e harckészségre építve, harcaikat összefogta és vezette volna. A szociáldemokrata párt és a bányászszakszervezet jobboldali, reformista vezetői — mint erről már szó volt — nem vezették, hanem ellenkezőleg, fékezték, elszigetelték, leszerelték a harcokat. Az illegális kommunista párt ebben az időben még nem építette ki szervezeteit, s ha volt is némi kapcsolata a bányászokkal, ez nem biztosíthatta az egységes fellépést, a harc kiszélesítését. Pedig a terrorral is szembeszálló bányamunkások harckészsége azt bizonyítja, hogy központi vezetéssel e harcok még erőteljesebbek és eredményesebbek lehettek volna.

A tatabányai munkások harcát vezető kommunista vagy kommunista érzelmű bányászok — mint erről egy 1920 januári jelentés hírt ad — kapcsolatban voltak a fehérterror elől Bécsbe menekült forradalmi vezetőkkel. Egy későbbi jelentés megállapítja, hogy a bányamunkások között izgatás folyik, „melyről kétségtelen, hogy számai a kommunisták bécsi központjából indulnak ki”. Ez a jelentés beszámolt arról is, hogy a bányamunkások között kiolthatatlanul él a proletárdiktatúra utáni vágy. „A proletárdiktatúra nemsokára visszatér, akkor jaj lesz az uraknak” — idézi a dorogi bányamunkásokat. „Zagyvarónán nyilvános táncmulatságon az In-

¹⁰⁵ PI. Archívum. BM. rend. sor. 19 200/1920. int. 1920. június 27.

ternacionálét énekelték.” A bányamunkások „visszaóhajtják a proletáruralmat” — szögezte le a hangulatjelentés.¹⁰⁶

A salgótarjáni bányamunkások harcaihoz nagy segítséget adtak a csehszlovák kommunisták, akikkel a Tanácsköztársaság leverésétől kezdve rendszeres kapcsolatot tartottak fenn. „A magyar munkások átjárnak az ottani kommunista gyűlésekre és kommunista újságot, röpiratot hoznak magukkal. Ennek következménye, hogy az egész környékbeli munkásság, különösen a salgótarjáni bányákban, állandó izgatás alatt áll” — számolt be az egyik jelentés. A salgótarjáni bányagazgató a széntermelési kormánybiztoshoz írt levelében ugyancsak arról írt, hogy „értesülésem szerint cseh megszállott területről röpcédulák jutottak a munkásság kezeihez, melyek veszélye főleg a »ne dolgozzatok« és »fordítsátok fegyvereiteket elnyomóitok ellen« kifejezésekben rejlik”.

A tatabányai munkások is összeköttetésben álltak a csehszlovák forradalmi munkásmozgalom harcosaival, és kapcsolatuk volt a jugoszláv megszállás alatt Pécsen viszonylag szabadon működő kommunistákkal is. A szászvári és komlói bányászok is „élénk összeköttetésben” voltak a pécsi kommunistákkal, akiknek közvetlen kapcsolatuk volt a Bécsbe emigrált magyar kommunistákkal.¹⁰⁷

Az illegális KMP 1920 tavaszán és nyarán több röpcédulát adott ki, köztük külön a bányamunkásokhoz szólót is. „Bányamunkások! — hangzott a KMP röpirata — A bányabárók veréssel, börtönnel, élelmiszermegvonással, kínzással, agyonlövéssel büntetnek benneteket, ha láncaitokat szét akarjátok szakítani. A bányabárók érdeke, hogy ti a saját romlásotok árán is minél többet termeljete, minél több

¹⁰⁶ PI Archívum. A. XXII. 7—1919/66: OL. ME. 1920—XL—1672. — Egy későbbi jelentés beszámolt arról, hogy megfigyelnek egy bányász-asszonyt, aki sokszor utazik Ausztriába és közvetíti az üzeneteket a tatabányaiaknak. (PI Archívum. A. III. 1—1919/2.)

¹⁰⁷ PÁL. Sándi kormánybiztos. 1921—36. (1920—178): Ht. I. HM. Helyzetjelentések. 1920. május 30: PI. Archívum. Salgótarjáni bánya 1920—1925. 54—55. old.

műszakot végeztek... A bányamunkások érdeke ennek az ellenkezője... Bányamunkások! Testvérek! Az orosz forradalmi proletariátus elfoglalta a bányákat, lerázta a rabszolgatartókat! Az egész világon dúl a nagy csata a munkásság felszabadításáért! Ebben a harcban ti sem maradjatok le. Ezt parancsolja a magatok, családjaitok és az egész proletariátus érdeke.”¹⁰⁸

A kommunista párt illegális röpiratai eljutottak Tatabányára, Felsőgallára és Szászvárra is. A röpiratok terjesztéséért számos bányászt letartóztattak.¹⁰⁹

A bányamunkásokat harcra buzdító röpiratok hatásáról a következőképpen számolt be egy 1920. szeptember 6-i helyzetjelentés: „A kommunista elemek újult erővel folytatják agitációjukat, melynek hatása különösen ipari, bánya- és vasúti munkások között mutatkozik. Tatabányán az izgatás és az amerikázásra való felbujtás tervszerűen folyik, kommunista röpcédulákkal a munkásságot szervezkedésre és szívós összetartásra buzdítják.”¹¹⁰

A szigorított intézkedések és a szakszervezet központi vezetőinek leszerelő tevékenysége ellenére 1921-ben emelkedett a sztrájkok és a sztrájkolók száma. 1920-ban 15 bányatelepen összesen 10 501 résztvevővel, 1921-ben pedig már 22 bányatelepen 14 343 résztvevővel zajlott le sztrájk. 1920-ban 12 398 munkanap esett ki a sztrájkok miatt a termelésből, 1921-ben pedig 41 343, ami azt jelenti, hogy a sztrájkok átlagos időtartama is hosszabbodott.¹¹¹

A bányamunkások egységének és szolidaritásának szép példája volt az 1921. január 18-án Dorogon kitört sztrájk. A bányászok azért szüntették be a munkát, mert 4 kommunistát letartóztattak és családjukkal együtt internáltak. A letartóztatások előzménye az volt, hogy a csendőrök a „kommunista

¹⁰⁸ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1—1920/1951.

¹⁰⁹ HL. HM. eln. C. 1920—106 759. — A röpiratokat Pécsen át juttatták el Tatabányára és Szászvárra. (PI Archívum. A. III. 1—1921 28.)

¹¹⁰ HL. HM. Helyzetjelentések. 1920. szeptember 6—13.

¹¹¹ Magyar Statisztikai Szemle, 1923. évf. 318. old.

izgatóknál” tartott házkutatások alkalmával 15 munkásnál kommunista röpiratokat, kompromittáló leveleket találtak. A csendőrség szerint „a titkos szervezkedésnek már 700 bányamunkás volt tagja”.¹¹² A letartóztatottak szabadon bocsátása érdekében az egyik aknában kitört sztrájk rövidesen áttért a többi aknára is. Letörésére két megerősített karhatalmi századot rendeltek Dorogra, így sikerült néhány nap múlva a sztrájkot megszüntetni.

A lezajlott sztrájkok többsége, habár a bányászok nagy nyomorban éltek, nem bér- vagy egyéb anyagi követelések miatt tört ki, hanem többnyire a fentiekhez hasonló okokból, vagy elbocsátott társuk visszavétele érdekében. Előfordult az is, hogy a bányamunkásokkal kíméletlenül bánó felügyelő elbocsátását követelték.¹¹³

A jelentések újra és újra „veszedelemről”, a bányamunkások közötti kommunista „izgatásról” írnak. A salgótarjáni 2. katonai szénkirendeltség aggódva jelentette, hogy a salgótarjáni bánya- és vasmunkások sztrájkjal egybekapcsolt „kommunista tüntetésre készülnek, melynek központja Zagyvápálfalva volna”. A nyomozás megállapította — írták a jelentésben —, hogy „a munkások a cseh megszállt területen tartózkodó kommunistákkal úgy levélposta, valamint küldöncök útján igen élénk összeköttetést tartanak fenn.”¹¹⁴ Tatabányáról a munkások közé beépített nyomozótiszt jelentette, hogy a bányászok „nemcsak erősen szervezett öntudatos szociáldemokraták, hanem egy részük kommunista szervezetbe is tartozik”, és az erdőben tartanak kommunista összejöveleket, továbbá ír arról is, hogy Csehszlovákiával az állandó

¹¹² HL. HM. 1921—50 906; OL. ME. 1921—XXXVII—228. (537. ikt. sz.)

¹¹³ Magyar Statisztikai Szemle, 1923. évf. 319. old. — 1921. december 16-án a tatabányai VIII. akna munkásai azért sztrájkoltak, mert az egyik munkást, aki állítólag „tiszteletlenül” viselkedett egy bányafelügyelővel, el akarták bocsátani. A munkások egységes fellépésére az elbocsátást visszavonták. (HL. HM. 1922—5000/15.) Sajnos, az 1921. évi sztrájkokról nincsenek részletes adatok, így többségükről egyelőre nem lehet megállapítani, mely bányákban zajlottak le.

¹¹⁴ HL. HM. eln. C. 1921—51 559.

futár-összeköttetést munkásasszonyok tartják fenn. Aggodalommal állapította meg, hogy a szovjet hadsereg egyik volt magyar dandárparancsnoka a bányában dolgozik; továbbá „az orosz bolsevikoknak azon agitációs törekvése, hogy a foglyokkal hazaküldött embereiket kommunista szervezés céljából az itteni nagyobb üzemekben helyezik el, a tatabányai telepen igen jól érvényesül, és erős talaját készítik így elő a kommunizmusnak a szélsőbal kilengésekre könnyen hajló bányászok körében”.¹¹⁵

A tatabányai bányászok egységét és harcos szellemét bizonyította az 1921. július 10-i nagygyűlésük, amelyen 5—6 000 bányász vett részt. A gyűlésen egyhangúlag hozott határozatban szólították fel a miniszterelnököt, hogy sürgősen helyezze hatályon kívül a bányamunkások szabadságát korlátozó összes rendeleteket. Ezenkívül követelték a kormánytól: az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság azonnali helyreállítását; a gyorsított bírói eljárás és politikai internálás megszüntetését; a felfüggesztett és felosztatott szakszervezetek újbóli engedélyezését; a politikai elítéltek részére általános amnesztiát.¹¹⁶

Egy hónappal később, augusztus 10-én, jelentették a miniszterelnöknek, hogy Tatabányán a széntermelés „a munkások amerikázása következtében mintegy 50⁰/₀-kal esett, ami az országra nézve körülbelül napi 120 vagon szénvesztésgel jelent”.¹¹⁷

¹¹⁵ PI Archívum. A. XXVI. 8/13. — 1921 végén Tatabányán és Salgótarjánban 12 pártsejt működött. Az illegális szervezetek további tervszerű kiépítését a pártszervezőknek 1922 februárjában történt letartóztatása akadályozta meg.

¹¹⁶ Ugyanott. — A gyűlés szónoka Peyer Károly volt, akit a bányászok lelkesen fogadtak. A bányamunkások többségét ebben az időben még megtévesztette Peyer és társainak álbaloldali szociális demagógiája, nem ismerték a fasiszta kormánnyal kötött megállapodásukat, a paktumot.

¹¹⁷ A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon. 476. old. — Az „amerikázás” oka azt volt, hogy a tatabányai helyi csoport vezetőségválasztó taggyűlésén a rendőrség nem engedte meg, hogy Peyer elmondja beszédét.

Az ellenforradalmi kormány tartva a nyugati országok népeinek várható felháborodásától, nyíltan nem tiltotta meg a szakszervezetek működését, de a belügyminisztérium 1919 november elején bizalmas körrendeletben utasította a közigazgatási hatóságokat a szakszervezetek fokozott ellenőrzésére. „A hozzám beérkezett jelentések szerint a szakszervezetekben még most sem szűntek meg az agitációk az ügynevezett »tanácskormány« érdekében — mondja az utasítás. — Erre való tekintettel elrendelem az ipari munkások összes szakszervezeteinek legfokozottabb ellenőrzését.” A rendelet kiadó belügyi államtitkár nyomatékosan felhívta a hatóságok figyelmét „a szóban forgó kérdés messze kiható fontosságára és horderejére”, és kérte, hogy „minden rendelkezésre álló eszközzel a legmesszebb menő módon” segítsék a kérdés megoldását.¹¹⁸

A helyi hatóságok megértették az utasítást, és a „legfokozottabb” ellenőrzésnek azt a módját választották, hogy megakadályozták a szakszervezetek helyi csoportjainak működését.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal megbízottai 1920 augusztus-szeptemberében tanulmányozták a magyar szakszervezetek „szabadságának” kérdését. A vizsgálatról kiadott jelentésükben, amelyet „a lehető legtárgyilagossabb és legszemélytelenebb módon”, minden értékelés nélkül tettek közzé, az egyik nagytőkés a szakszervezeti élet szabadságáról a következőket mondta: „Valóban azt hiszem, hogy a vidéken a szakszervezeti élet nem szabad... Budapesten a nemzetközi képviselők szeme láttára kevésbé merik akadályozni a szakszervezeti életet, bezárni helyiségeiket és betiltani gyűléseiket: vidéken, azt hiszem, mindez megtörtént.”¹¹⁹

A bizottság „különös figyelemmel” foglalkozott a bányamunkások kérdésével. Jelentésében az ország különböző vi-

¹¹⁸ Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 199. old.

¹¹⁹ A szakszervezeti szabadság Magyarországon. 116–117. old.

dékéről 15 olyan véghatározat szó szerinti szövegét közölte, melyben a katonai és közigazgatási hatóságok nem engedélyezték a helyi csoportok közgyűléseit, vezetőségválasztását, tevékenységét. A bonyhádi járás főszolgabírója pl. azzal az indoklással tiltotta be a nagymányoki helyi csoport gyűlését, hogy a vármegyei kormánybiztos nem engedélyezte a szakszervezetek működését. A salgótarjáni főszolgabíró „a proletáröntudat ébrentartását célzó titkos agitációra” való tekintettel nem engedélyezte a bányamunkások alakuló közgyűléseit. Párniczky alezredes, a 2. számú katonai szénki-rendeltség vezetője a Baglyasalja és Homokterenye községekben tervezett közgyűléseket azért nem engedélyezte, mert a bányamunkások hangulata „az állam érdekeivel ellentétben áll”, és mert a termelés csökken.¹²⁰

A bizottság közzétette azt a jegyzőkönyvet is, amelyet a tatabányai helyi csoport vezetőivel és bizalmijaival szemben elkövetett csendőri brutalitásokról készítettek a munkások. A csendőrség 1920. június 21-én — a nemzetközi bojkott melletti szolidaritás-sztrájk kitörése idején — letartóztatta Fodor Józsefet, a helyi csoport elnökét; Javorek Pál, Léber József és Tóth-Bucsoki István bizalmiakat. A letartóztatottakat állati kegyetlenséggel megkínózták. Addig verték, botozták a bányászok vezetőit a csendőrök, amíg rá nem döbbentek, hogy ha tovább ütik őket, ott helyben hálnak meg. Az agyonkínzott bizalmiakat azután megbilincselve a komáromi börtönbe szállították, ahonnan csak hetek múlva, a bányamunkásság követelésére engedték őket szabadon. Rajtuk kívül a csendőrök még sok bányamunkást kínoztak meg hasonlóképpen.¹²¹

A bányamunkások, nem riadva vissza a vallomásért várható megtorlástól, a bizottságot kísérő Csáky külügyminiszter és Riedl tábornok előtt elmondották, hogy: „... az összes

¹²⁰ Ugyanott, 130—133. old. (OL. ME. 1920—XXXVII—6740. sz. irat.)

¹²¹ Ugyanott, 148—153. old.

bizalmiakat az internáláshoz hasonló megszorítások alá helyezték ... azért, hogy ne legyenek továbbra is a munkások »bizalmi férfiai«, s hogy a rendőrségnek a bizalmi férfiakra gyakorolt pressziója igen gyakori.”¹²² A salgótarjáni bányászok a kormány és a katonai szénkirendeltség képviselője előtt elmondták a bizottságnak, hogy 1920 februárjában gazdasági követelések benyújtása miatt nyolc bányamunkást letartóztattak, a kiszabadításuk végett kitört sztrájk során pedig további 30 munkást fogtak el. Elmondták azt is, hogy a „Népszavá”-t és a „Bányamunkás”-t a hatóságok nem engedik le a vidékre, a bányamunkások levelezését cenzúrázzák, és amint 3 bányászt együtt látnak a csendőrök, „25 botütéssel fenyegetik meg őket”.¹²³

A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének vezetői 1921 nyarán panaszbeadvánnyal fordultak a kormányhoz. Ebben közölték, hogy a bányatelepeken a törvényesen engedélyezett „helyi csoportok működését a helyi hatóságok, részben a bányavállalatok vezetőinek utasítására, megakadályozzák”. A vezetőségi tagok és pénztárosok ellen „nyomozást folytatnak, elkoboznak a helyi csoportnak, illetve a szövetségnek tulajdonát képező tagsági járulékbélyegeket, tagsági könyveket, tagsági járulékból befolyt összegeket, továbbá a központi szövetségből származó leveleket. Napokon keresztül fogva tartanak embereket ...”

A beadványban számtalan példával igazolták állításait. A salgótarjáni helyi csoport elnökét — írták — 45 napi elzárásra és 1500 korona pénzbüntetésre ítélték, a baglyasaljai csoport vezetőjét hónapokig fogva tartották, a dorogi helyi csoport két vezetőségi tagja az év eleje óta van letartóztatásban stb. A bányaszállási és hódoscsépányi helyi csoportok vezetőitől a csendőrök elkobozták a tagsági könyveket, járulékbélyegeket, és kijelentették, hogy „nem szabad tagdíja-

¹²² Ugyanott.

¹²³ Ugyanott, 170. old.

kat szedni és nem szabad a csoportnak működni". A dorogi, tokodi, csolnoki és kesztölczi csoportok vezetőit „felszólították, hogy szüntessék be a járulékok beszedését”.¹²⁴

A bányamunkások szívós, áldozatos harcot folytattak a bizalmi rendszer elismertetéséért. A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete által az összes gyáraknak kiadott belső munkarend a bizalmi rendszerre vonatkozóan még 1922-ben is a következő utasítást adta: „A munkásság által némely helyen felvetett az a kívánság, hogy az úgynevezett bizalmi rendszer elismertessék, tárgyalás anyagát egyáltalában nem képezheti.”¹²⁵

1922-ben a salgótarjáni bányaigazgatóság is szigorúan megtiltotta a bizalmiak választását, és amikor az egyik tárna munkásai a tilalom ellenére mégis választottak 5 bizalmi, a bizalmiakat a katonai parancsnoksággal letartóztatta.¹²⁶ De a bányászok nem adták fel a harcot. A hallatlan terror ellenére ragaszkodtak a bizalmi rendszerhez, és számos sztrájk során követelték annak elismerését. Harcuk nem volt hiábavaló, mert a bányatókések végül mégis kénytelenek voltak a bizalmiakkal tárgyalni.

A bányamunkások erejét, a nyílt terror mellett, más módszerekkel is igyekeztek megtörni. A munkások egységének megbontására a keresztényszocialista szakszervezeteket használták fel. Horthy fővezérsege, Friedrich miniszterelnökhöz küldött egyik átiratában már 1919 októberében erősen hangsúlyozta, hogy „egyedül a kellő pénzbeli alapra támaszkodó keresztényszocialista szervezet lesz képes a munkásságot a szociáldemokrata táborból a keresztényszocialista egyesülésbe átvezetni”.¹²⁷

A Tanácsköztársaság megdöntése után a hatóságok, vala-

¹²⁴ OL. ME. 1921—XXXVII—3537.

¹²⁵ A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete Évkönyve 1923. évf. 19. old.

¹²⁶ PI Archívum. Salgótarjáni bánya. 1920—1925. 54—55. old.

¹²⁷ HL. MNHF. 1919—VI—3238.

mint az egyház¹²⁸ és a tőkések egy részének anyagi és erkölcsi támogatásával működő keresztényszocialista szakszervezetek nagy igyekezettel próbálták megnyerni és szervezni a bányamunkásokat. Céljuk az osztályharcos szervezetek, az osztályharc gyengítése volt. Keresztény, nemzeti és szociális demagógiát árasztó brosúrák és röpiratok tömegével, hazug ígéretekkel próbálták félrevezetni és megzavarni a munkásokat. A legtöbb bányában a katonai parancsnokság segítségével szervezkedtek a keresztényszocialista szakszervezetek. „Tatabányán az ottani szénkirendeltség vezetőjének támogatásával folyik a keresztényszocialista propaganda a munkásság körében” — jelentette 1920 tavaszán a székesfehérvári katonai körletparancsnokság.¹²⁹

A bánya- és kohómunkások keresztényszocialista szakszervezetének — saját kimutatása szerint — 1919-ben 15 000 tagja volt, és remélték, hogy a taglétszám gyorsan emelkedik tovább.¹³⁰ Ez azonban nyilvánvalóan eltúlzott, hamis szám volt, és a taglétszám emelkedését illető remények sem váltak valóra. A Tanácsköztársaság leverése után elért átmeneti sikerük tiszavirág életűnek bizonyult. A keresztényszocialista szakszervezetbe félrevezetéssel és megfélemlítéssel „beszervezett” bányamunkások többsége rövidesen otthagyták őket.

A félrevezetett bányamunkások csakhamar felismerték, hogy a keresztényszocialista szervezetek, bármennyire is hangoztatták, hogy „a munkás anyagi javát szolgálják”, a valóságban a tőkések zsoldjában álltak.

A keresztényszocialisták osztályharc helyett „a társadalmi osztályok megegyezései békéjét” hirdették a „keresztény elvek alapján”. A keresztényszocializmus — mondták

¹²⁸ A katolikus püspöki kar 1919 augusztusában tartott első konferenciáján kijelentette, hogy „támogatni kívánja a keresztényszocialista pártot”, és felkérte a püspököket, hogy a párttal vegyék fel a kapcsolatot, s „azt befolyásolják”. (Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 123. old.)

¹²⁹ PI Archívum. A. XXII. 71–1920/2.

¹³⁰ A szakszervezeti szabadság Magyarországon. 15–16. old.

— nem nemzetközi, mint a szociáldemokrácia, hanem „nemzeti alapon áll”, „védi a magánvagyon”, de annak „megrendszabályozására” törekszik.¹³¹ A bányamunkások — elenyésző töredéküket kivéve — nem kértek ebből a „szocializmusból”. A jelentések szomorúan számoltak be a keresztényszocialista szervezetek kevés eredménnyel járó erőfeszítéseiről. A Baranya és Tolna megyei szénbányák katonai vezetője 1921 őszén jelentette, hogy a bányamunkásoknak csupán 10 százaléka keresztényszocialista. A csekély eredmény egyik okát abban látta, hogy a keresztényszocialista szervezetek főleg a papok vezetése alatt állnak, a munkások „a papok szervezésében pedig általában nem bíznak”. Közölte azt is, hogy a keresztényszocialisták által hirdetett gyűlések teljes sikertelenséggel végződtek.¹³²

Tatabányán a keresztényszocialista szervezet, melynek 1920 nyarán 600 tagja volt, napról napra gyengült. Miután fejlődésére semmi remény nem volt, 1921-ben levetette álcáját, megszüntette önálló működését, és csatlakozott az Ébredő Magyarok Egyesülete tatabányai szervezetéhez.¹³³ Az ország általános politikai helyzetét összefoglaló, 1922 februári tájékoztató is sajnálattal állapította meg, hogy „a keresztényszocialista egyesületek működése mindinkább ellanyhul”.¹³⁴

A kudarc ellenére a keresztényszocialista szervezetek megerősítésére továbbra is nagy erőfeszítéseket tettek, de a bányamunkások között később sem sikerült számottevő eredményt elérniük. A pécsi vegyesdandár-parancsnokság 1923 október havi helyzetjelentésében őszintén megírta, hogy „a

¹³¹ PI Archívum. A. XXII. 412—1919/2.

¹³² OL. ME. 1921—XXXVII.—9447. — 1922 tavaszán a pécsi bányagazgatósággal folyó bértárgyalás során a munkások megtagadták az őket „képviselő” bizalmiakat. A szénkormánybiztos választást rendelt el. A leadott 4800 szavazatból a keresztényszocialisták mindössze 59-et kaptak. (Bányamunkás, 1922. május 12.)

¹³³ Bányamunkás, 1922. január 12.

¹³⁴ MÁL. Borsod m. alisp. 1922—35. eln.

¹³⁵ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1924—254.

keresztényszocialista szervezkedés, mely a szociáldemokraták szervezkedését ellensúlyozná, ezen a vidéken egyenlő a nullával”.¹³⁵

A bányamunkások hősiek harcok és súlyos áldozatok árán védték meg osztályharcos szervezeteiket. Visszaverték a fasiszta rendszernek a szakszervezet megsemmisítésére irányuló támadásait, megvetéssel utasították el a burzsoázia szolgálatában álló, a társadalmi békét hirdető keresztényszocialista demagógiáját. A fasiszta terror és a keresztény nemzeti jelszavakkal űzött állandó demagógia természetesen gyengítette a szakszervezetet is. A nyílt támadásokat mégis eredményesen verte vissza a bányamunkásság. De kevesebb sikerrel tudott védekezni saját vezetőinek, Peyernek és társainak a szociáldemokrácia eszméivel álcázott, valójában azonban az osztályharcot fékező tevékenysége ellen. Ez végül eredményben a szakszervezetek állandó gyengüléséhez, a taglétszám fokozatos csökkenéséhez vezetett. A kivándorlók is többnyire szervezett munkások voltak, ez is csökkentette a tagok számát.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége helyi csoportjainak és tagjainak száma a Tanácsköztársaság leverése után a következőképpen alakult:¹³⁶

Év	Helyi csoportok száma	Taglétszám
1919 végén	44	24 457
1920	45	9 950
1921	60	9 254
1922	65	18 302
1923	72	16 360

¹³⁵ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1924—254.

¹³⁶ A. „Szakszervezeti Értesítő” adatai. — A taglétszám 1919-ben a következőképpen alakult: I. negyedév: 76 643; II. negyedév: 61 487; III. negyedév: 46 326; IV. negyedév: 24 457.

A taglétszám 1919—1921. évi nagyarányú csökkenése első-sorban a dühöngő fehérterror, a szakszervezetek működését erőszakkal megakadályozó intézkedések következménye volt. Az 1922-ben jelentkező ugrásszerű emelkedés a bányamunkások addig elfojtott politikai állásfoglalását mutatta. A fasiszta kormány a hírhedt Bethlen—Peyer-paktumban „nagyobb szabadságot” ígért a bányamunkásoknak is, abban az esetben, ha az nem veszélyezteti a termelés folytonosságát és mennyiségét. Részben ennek, de méginkább a bányamunkások szívós harcának eredménye volt, hogy valamelyest enyhült a szervezetekre nehezedő nyomás. A munkaadóknak — akár akarták, akár nem — számolniuk és tárgyalniuk kellett a szakszervezetekkel, mert a munkásság minden terror ellenére is ragaszkodott ahhoz, hogy érdekeiket az általuk választott bizalmiak képviseljék. A taglétszám emelkedésében szerepe volt annak is, hogy ebben az időben a magyar munkásmozgalom az előző évek bénultságából már magához tért, fellendülőben volt.

Nagy hatással volt a magyar munkásságra, így a bányamunkásokra is a Vörös Hadsereg győzelme, a fiatal szovjet állam megszilárdulása. Táplálta a fehérterror, a kapitalizmus ígéje alóli felszabadulásba vetett reményüket.

A bányamunkások külön tragédiája, hogy a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének 3 olyan elvetemült munkásáruló állt az élén, mint Peyer Károly, Batta Gyula és Csóka Vendel. A bányászszakszervezetnek évekig a tőkések „megbecsülését” élvező Peyer volt a központi titkára. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal küldöttei, salgótarjáni látogatásuk során, a rendőrkapitánynak, aki Peyert „kommunistának” tartotta, elmondták a tőkések véleményét Peyerről: „...a munkáltatók egyhangú megbecsüléssel beszélnek róla és azt mondják, hogy éppen ellenkezően, megakadályozta a zavarokat, és nagy szolgálatot tett a kommunizmus alatt”.¹³⁷

Peyer, a paktum aláírásával még jobban kiérdemelte a tő-

¹³⁷A szakszervezeti szabadság Magyarországon. 162. old.

kések és a kormány megbecsülését, még nagyobb szolgálatakat tett a magyar burzsoáziának. Az 1921 decemberében létrejött hírhedt Bethlen—Peyer-paktum a magyar munkásosztály és dolgozó parasztság olyan szemérmetlen, nyílt elárulása volt, hogy még a kapitalizmust finomabb eszközökkel támogató II. Internacionálé vezetői is kénytelenek voltak elismerni, hogy „tartalma és formája szerint ellentmond a nemzetközi munkásmozgalom minden hagyományának”¹³⁹ A paktum egyébként a bányamunkásokra nézve nem jelentett új politikát, csupán a régi folytatását. A kormány megígérte a bányamunkások helyhez kötöttségének feloldását, a katonai felügyelet megszüntetését, a bányatársládák reformját. A szociáldemokrata párt jobboldali vezetői viszont elfogadták a kormánynak azt a követelését, hogy a szakszervezetek „politikával nem foglalkozhatnak, és agitációjuk nem lép olyan térre, amely a termelés folytonosságát és mérvét veszélyezteti”.¹³⁹

A bányák legfelső katonai parancsnoka elégedetten nyilatkozott arról, hogy milyen jól együttműködik a bányászszakszervezet titkárával. „Battát gyakran leküldöm oda — mondotta 1920 nyarán —, amikor arról van szó, hogy a munkásokkal ki kell egyezni: tud velük beszélni és befolyása van rájuk.”¹⁴⁰ Hogy Batta hogyan használta fel a munkások közötti befolyását, arra a székesfehérvári katonai körletparancsnokság 1920 október havi jelentése is választ ad. Tatabányán a szociáldemokrata párt 1920. október 12-i gyűlésén Batta Gyula és Esztergályos János voltak a szónokok. „Mindketten — számolt be a jelentés — nagyon hazafias beszédet tartottak, a termelés fontosságát fejtegetve, mint országos érde-

¹³⁸ Réti László: A Bethlen—Peyer-paktum. Szikra 1956. 81. old.

¹³⁹ A bányamunkások helyhez kötöttségét 1922 elején valóban megszüntették, és megszüntették a bányák katonai felügyeletének szervét is. A bányatársládák reformját évekig elhúzták, és végül 1925-ben olyan formában rendezték, amely igen hátrányos volt a bányamunkásokra.

¹⁴⁰ A Szakszervezeti szabadság Magyarországon. 178. old.

ket, a hazafias köteleességről és a szociáldemokrata hazafiaságról beszélve.”¹⁴¹

A bányászszakszervezet II. országos közgyűlésén, 1921-ben, Farkas István, a szociáldemokrata párt egyik vezetője azt hirdette, hogy „ma az első dolog a termelés helyreállítása, a termelés fokozása”.¹⁴²

A termelésnek a kormány és a bányatőkések által követelt „folytonosságát” ezek a jobboldali vezetők nemcsak agitációval „biztosították”, hanem igen gyakran a sztrájkok lezserelésével is. A várpalotai bányamunkások előtt kijelentették, hogy „nem sztrájkolni, de a legnagyobb erőfeszítéssel kell dolgozni a bányászoknak, mert csak úgy lehet az országot talpra állítani és a megélhetést biztosítani”.¹⁴³ Számos sztrájknál hasonlóan jártak el.

A kommunisták leleplezték a jobboldali szociáldemokrata vezetők hamis jelszavait, árulását. „A bányabárók és csatlósaik — a Peyer-féle alakok jelszava: minél többet dolgozni. A bányamunkások érdeke ennek az ellenkezője: minél kevesebbet termeltek, annál hamarabb omlik össze a kapitalisták rabló uralma, annál hamarabb eljön az idő, amikor birtokba vehetitek a bányákat a dolgozó proletariátus számára” — hirdette a KMP-nek a bányamunkásokhoz intézett röpirata.¹⁴⁴ Ez természetesen nem tetszett a bányatőkéseknek, nem tetszett Peyernak és Battának sem. Batta felszólította a tatabányai munkásságot, hogy „nyomozzon és törekedjen a röpiratok terjesztőit kézrekeríteni...”¹⁴⁵

Mély szakadék tátongott a bányászszakszervezet központi vezetői, a bányamunkások, valamint helyi vezetőik között. A bányamunkások többsége a húszas évek elején még tisztelte a felső vezetőket is és bízott bennük. Peyer és társai igen

¹⁴¹ HL. HM. eln. c. 1920—106 759.

¹⁴² PI Archívum. Bányászszakszervezet. 5. 22. old.

¹⁴³ OL. ME. 1921—XXXVII—228. (81. old.)

¹⁴⁴ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. köt. 39. old.

¹⁴⁵ Bányamunkás, 1920. szeptember 30.

jól értettek ahhoz, hogy frázisokkal leplezzék valódi törekvéseiket. Dörge delmes szövegekkel „szidták” a kormányt és a bányatökéseket, miközben tevékenységükkel valójában azok érdekeit védték. Az „áellenzéki ség” sokáig félrevezette a bányamunkásokat.

A bányamunkások és a helyi vezetők többsége osztályharcos szocialista volt. Szakadatlanul harcoltak és a jövőben is harcolni akartak az őket elnyomó kizsákmányoló bányatökések, a fasiszta rendszer ellen. Peyer és társai viszont a harcot állandóan „fékeztek”, megbénították. Ezért a bányamunkásoknak a központi vezetőkbe vetett bizalma fokozatosan megrendült.

A bányászszakszervezet, a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1921. október 16—17-én tartotta meg II. országos közgyűlését. A közgyűlés határozatot hozott, amelyben a kormánytól egyesülési és gyűlekezési jogot követelt, továbbá a bányamunkások ellen kiadott kivételes rendeletek hatálytalanítását. Ez a határozat azonban már meg sem említette a tatabányai gyűlésnek a politikai internálás megszüntetésére és a politikai elítéltek amnesztiájára vonatkozó követeléseit.

A közgyűlés foglalkozott a bányatelepeken dolgozó munkások egységes szervezésével. Javasolták, hogy a különféle szakmákhoz és szervezetekhez tartozó munkások, a mozgalom erősítése érdekében, egységesen a bányamunkások szövetségéhez tartozzanak. A külföldi testvérszövetségek — hangoztatták a közgyűlésen — már évekkel ezelőtt bevezették a bányatelepeken az egységes szervezetet. Ez helyes célkitűzés volt, valóban a mozgalom erősítését szolgálta, a korszerű, iparági szervezkedés irányában tett lépés lett volna. A közgyűlés megbízta a vezetőséget, hogy a kérdést tárgyalja meg a Szakszervezeti Tanáccsal.¹⁴⁶

Sokat foglalkozott a közgyűlés a bányamunkások régi sé-

¹⁴⁶ A vasasszakszervezet elutasította a bányászok javaslatát, s így az egységes szervezet létrehozása nem sikerült.

relmével, a bányatárspénztárakkal, mivel azok a vállalatok kezében „fegyelmi eszközül szolgálnak, és alkalmasak arra, hogy a munkást a bányatelephez lekössék”. Végül határozatban követelték a népjóléti minisztertől a bányatárspénztárak sürgős reformját, követelték, hogy azokat a bányavállalatok hatásköréből vonják ki, és a bányapénztárak ügyeit a munkások és a munkáltatók által paritásos alapon választott autonóm testület intézze.

A bányamunkások bér- és munkaviszonyait illetően a közgyűlés megállapította, hogy a bérekből csupán a létfenntartáshoz legszükségesebb élelmiszert tudják beszerezni, azonban az intenzív munkához szükséges erőt adó táplálékot képtelenek keresetükből megvásárolni. A bányászok, úgyszintén családjaik, teljesen le vannak rongyolódva, „a jelenlegi keresetből nincs meg a lehetősége, hogy magukat és családjaikat a legszükségesebb ruházattal elláthassák”. Tiltakoztak az ellen, hogy a hatóságok egyoldalúan beavatkoznak a bér- és munkaviszonyt illető kérdésekbe, és követelték, hogy szűnjön meg a jelenlegi gyakorlat, ne lehessen felmondás nélkül a munkást lakásából kitenni.

A közgyűlés végül tudomásul vette a bányamunkások nemzetközi szövetségéhez való csatlakozást, és új vezetőséget választott.¹⁴⁷

A bányamunkások élete valóban egyre keservesebb, nyomorúságosabb lett. A széntermelés 1922-ben már jóval meghaladta a háború előtti szintet, a bányamunkások keresete viszont évről évre csökkent. 1920-ban a kitermelt szén pénzértékének 38,20%-át tette ki a bányamunkásoknak kifizetett összkereset, 1922-ben pedig már csak 27,20%-át. A vájárok keresete 1920-ban, aranykoronára átszámítva, 2,60 aranykorona volt, a háború előtti kereset 54,20%-a, 1922-ben 2,30 aranykorona, az 1914-es kereset 480%-a. A növekvő nyomorúság fokozta a bányászok harckészségét: 1922-ben jóval több

¹⁴⁷ Bányamunkás, 1921. november 19. és december 17.

sztrájk tört ki, mint az előző években, és gyakrabban követelték a bérek emelését.

A bányászsztrájkokra vonatkozó adatok a Tanácsköztársaság leverését követő években.¹⁴⁸

Év	Sztrájkok száma	Sztrájkoló bányatelepek száma	Sztrájkolók száma	Elvesztett munkanapok száma
1919	6	12	7 080	87 833
1920	7	15	10 501	12 298
1921	11	22	14 343	41 343
1922	23	35	20 157	323 277
1923	29	30	20 935	62 492

A bányamunkások harcainak fokozódása összefüggött az ipari munkások mozgalmainak fellendülésével. Az ipari munkások küzdelme az infláció okozta nyomorúság, a tőkések bérleszorító törekvései ellen már 1921-ben is számos bérmozgalmat és sztrájkot eredményezett. 1922-ben a bérharcok erősen fellendültek és kiszélesedtek. A legsúlyosabb küzdelmet a vasmunkások vívták, de az év folyamán csaknem valamennyi szakmában folyt a sztrájk.

A bányamunkások sztrájkjaiban 1922-ben majdnem kétszer annyi bányász vett részt, mint 1920-ban. A harcok elkeseredettségét és szívósságát mutatja, hogy a termelésből kiesett munkanapok száma sokkal nagyobb arányban növekedett, mint a sztrájkolók száma, a sztrájkok lényegesen hosszabb ideig tartottak, mint az előző években. 1920-ban a sztrájkok átlagos ideje 3,6, 1921-ben 4,8, 1922-ben 10,6 munkanap volt.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Magyar Statisztikai Szemle, 1923. évf. 317–318. old.

¹⁴⁹ Ugyanott.

1920-ban egy sztrájkolóra átlag 1,3, 1921-ben 2,8, 1922-ben 16 elveszett munkanap esett. A sztrájkoknak körülbelül fele teljes sikerrel, 15⁰/₀-a részleges eredménnyel, 35⁰/₀-a pedig eredmény nélkül fejeződött be.

Az 1922-ben lezajlott elkeseredett harcok — a bányamunkások rendkívül nyomorúságos helyzete ellenére — elsősorban nem a bérkérdések, hanem a munkaidő miatt robbantak ki. A bányamunkások a már rendszeresített és ezzel szinte kötelezővé vált heti háromszori pótműszak ellen léptek fel, mert az a munkaidőt napi átlagban 10 órára emelte. A bányavállalatok üzleti érdekeit a pótműszakok eltörlésének követelése érintette legérzékenyebben, ezért ridegen elzárkóztak annak teljesítése elől.

A nagybányai bányászok már januári sztrájkjuk során követelték a pótműszakok eltörlését, 2 felvigyázó eltávolítását, a váltás idejének beleszámítását és egyéb sérelmek orvoslását. A sztrájkot Batta Gyula, a szakszervezet központi titkára szerelte le, aki még a sztrájk kitörésének napján odautazott, és a bányavezetőségnek „megígérte, hogy az egész mozgalmat meg fogja szüntetni”.¹⁵⁰

A nemzetközi proletariátus harcos seregszemléjét, május elsejét a bányászok — egyes állami bányák kivételével — 1922-ben is munkaszünettel ünnepelték. A május elsejei sztrájk miatt Nagymányokon 5 bányászt elbocsátottak. A bányászok azonban megvédték társaikat, sztrájkba léptek, és harcuk eredményeként 3 bányamunkást a vállalat kénytelen volt visszavenni.¹⁵¹

1922. május 4-én léptek sztrájkba a salgótarjáni bányászok a pótműszakok ellen. Ez a sztrájk csupán a bevezetője volt a salgótarjáni bányászok munkaidő-csökkentéséért vívott harcának. Ekkor még csak a heti háromszori 4 órás pótműszak kettőre való csökkentését követelték, de a sztrájkról szóló beszámolóban már szó esik arról, hogy „a salgótarjániak célja

¹⁵⁰ OL. ME. 1922—XXXVII—1764.

¹⁵¹ OL. ME. 1922—XXXVII—290. Bányamunkás, 1922. május 12.

a pótműszakok teljes eltörlése”. A bányagazgató ugyan kijelentette, hogy a „pótműszakok kérdésében semmi körülmények között nem enged”, a három napig tartó sztrájk azonban ezúttal a bányamunkások győzelmével végződött. A bányagazgatóság kénytelen volt beleegyezni abba, hogy ezentúl csak heti két pótműszakot teljesítsenek a bányászok.¹⁵²

De nemcsak Salgótarjánban indult meg a harc a pótműszakok eltörléséért. „A bányamunkások mindenütt a 8 órai munkaidő bevezetését és a 12 órai pótműszak megszüntetését követelik” — számol be erről az 1922 május havi, összefoglaló helyzetjelentés. Majd felsorolja, hogy Salgótarjánon kívül májusban sztrájkba léptek a bányászok a mátranováki bányatelepen, a diósgyőri Baross-aknán, Perecesen és Parasznyán az állami szénbányákban, a nagybátonyi állami és a Lipták-féle bányaüzemekben.¹⁵³ A nagybátonyiak harca eredményeként kénytelenek voltak a hatóságok szabadon bocsátani a szakszervezet letartóztatott helyi elnökét.¹⁵⁴

A munkásság harcainak megélénkülését, kiterjedését az említett helyzetjelentés többek között azzal magyarázza, hogy „az Oroszországból hazakerültek állandóan folytatják a propagandamunkájukat. Úgy ezek, mint a kommunizmus alatt szereplő egyének a munkások vezetőjéül tolják fel magukat”, izgatnak a társadalmi rend ellen, ezért a rendőrség „többeket nyílt lázítás miatt” őrizetbe vett. Ez nem volt kitalált magyarázat, a Bethlen—Peyer-paktum megkötése után fellendültek a magyar munkásság sztrájkharcai és bérmozgalmai. Pedig az ellenforradalmi kormánnyal megegyezést kötő szociáldemokrata vezérek a paktum szelleméhez híven nemcsak hogy nem támogatták a harcokat, hanem igyekeztek azokat fékezni, elszigetelni, sőt leszerelni. A leplezéstől való félelmükben persze gyakran előfordult az is, hogy a munkástömegek és helyi vezetőik kezdeményezésére

¹⁵² PI Archívum. Nagybátonyi bánya. 1921—1924. 23. old.

¹⁵³ PI Archívum. Helyzetjelentések. 1922 május. 6. old.

¹⁵⁴ OL. ME. 1922—XXXVII—290.

megindult sztrájkot utólag kénytelenek voltak „elismerni”, sőt látszólag még „támogatni” is. A mozgalmak többségét a munkások harcos elszántsága, akarata váltotta ki, és azokat, a szociáldemokratákkal összefogva, a kommunisták vezették.

A Bethlen-kormány 1922 nyarán országgyűlési választásokat rendezett. A fasiszta kormány a munkások választójogát erősen korlátozta, és megfélemlítéssel, sőt különböző választási csalásokkal igyekezett megakadályozni, hogy a munkások saját jelöltjeikre szavazhassanak. Miután a választásokon az illegális kommunista párt nem állíthatott jelölteket, a kommunisták is a szociáldemokrata jelölteket támogatták. A bányakerületekben, Dorogon, Tatabányán, Salgótarjánban és a pécsi II. kerületben a nyílt szavazás és terror ellenére is szociáldemokrata képviselőket választottak. A borsodi és ózdi bányavidéken ezt sikerült terrorral meggátolni, Pilisvörösváron pedig csalással néhány szavazattal túlszárnyalták a szociáldemokrata jelöltet, s így megakadályozták a megválasztását.¹⁵⁵

A választási eredmények is azt mutatták, hogy a munkások harci lendülete erősödött.

A salgótarjáni bányászok nyolcórás munkanapot, a pótműszakok teljes eltörlését és jelentős béremelést követeltek. A salgótarjániak 1922. július 27-én kitört sztrájkjához a nagybányai bányászok is csatlakoztak, és sztrájkoltak a diósgyőri vasgyár bányáiban is. A sztrájk letörésére a bányavállalatok beszüntették az élelmiszer-kiosztást, a munkások vezetőit és legharcosabb résztvevőiket azonnal elbocsátották, majd közülük sokat letartóztattak. A munkásság követelésére a vezetőket néhány nap múlva szabadon kellett engedni, de később ismét letartóztatták őket. A bányavállalatok megegyeztek abban, hogy „az elbocsátott munkások a medencében többé fel nem vehetők, ezekről kimutatások készítendőek, s a vállalatokhoz, rendőrséghez, csendőrséghez és szolgabírói hivatalhoz nyilvántartás céljából elküldendőek”.

¹⁵⁵ Bányamunkás, 1922. június 10.

A megerősített csendőrség a legvadabb terrort alkalmazta a bányatelepeken. A telepeket bekerítették, és nem engedték egyik telepről a másokra a bányászokat. A sztrájkolókat verték, elvették a vásárolt élelmiszereket. Nagybátyonban pedig még azt sem engedték meg, hogy a házak mellett elterülő kertekből burgonyát ássanak ki.

A 6000 bányamunkás a súlyos megtorlások ellenére is hősiiesen kitartott és tovább sztrájkolt. A sztrájk idején „az erdőben tartózkodnak, hogy így összetömörülve buzdítsák egymást, s egyúttal egy tömegben kaphassák a buzdítást Budapestről az e célra titkosan kiküldött agitátoroktól” — írta az egyik jelentés.

A tatabányai és móri bányászok nem sztrájkoltak ugyan, de támogatták a salgótarjániakat, többek között azzal, hogy amerikáztak, ami a „termelés lényeges csökkenésével járt”.¹⁵⁶

A minisztertanács már tavasszal, április 7-i ülésén megvitatta, hogy a „várható bányássztrájk” letörésére milyen intézkedéseket léptessenek életbe. A honvédelmi miniszter, mint legsürgősebb óvintézkedést, csendőrkarhatalom kiküldését kérte a bányákba. Javasolta továbbá, hogy a minisztertanács járuljon hozzá, hogy „a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények” alapján a bányászokat „kényszereszközök alkalmazásba vétele mellett” kötelezzék munkára, rendeljék el a sztrájk vezetőinek internálását, s az ellenintézkedések irányítását a katonaságra bízzák. A minisztertanács a honvédelmi miniszter javaslatait elfogadta, és hozzáálltak a szükséges „óvintézkedések” megvalósításához.¹⁵⁷

Amikor a salgótarjáni bányássztrájk, a megtett óvintézkedések és terrorrendszabályok ellenére már negyedik hetébe lépett, Bethlen miniszterelnök újabb, még radikálisabb rend-

¹⁵⁶ PI Archívum. Nagybányai bánya. 1921.—1924. 25—43. old. OL. ME. 1922—XXXVII—290.

¹⁵⁷ A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon. 160. old.

szabályok életbe léptetését sürgette, hogy a sztrájk „megtörjön és mielőbb véget érjen”. Javasolta az élelmiszer-kiosztás megszüntetését, és a kiosztással foglalkozó üzletek bezárását, élelmiszerek más vidékről való beszállításának megakadályozását, az utazás meggátlását, pénz- és egyéb postaküldemények megfelelő ellenőrzését, a kilakoltatást, és végül a bányászok egymással való kapcsolatának megakadályozását.¹⁵⁸ E rendszabályok többségét már Bethlen javaslatai előtt is mind alkalmazták a salgótarjáni sztrájkolókkal szemben, hiszen a hatóságoknak már több éves „tapasztalatuk” volt a „megfelelő intézkedések” végrehajtásában.

A salgótarjáni és nagybátonyi bányászok hősi küzdelme augusztus 26-án véget ért, kénytelenek voltak a munkát ismét felvenni. A csaknem 5 hétig tartó sztrájk eredménye az lett, hogy a munkások heti 2 pótműszak végzését vállalták 1923 márciusáig, amikor is a megegyezés értelmében a pótműszakokat beszüntetik. A bányavállalatok viszont a munkások követelésére kötelezték magukat, hogy a sztrájkból kifolyólag senkit sem bocsátanak el és a már elbocsátottakat visszaveszik. A 8 órás munkanapért folytatott áldozatos, hosszsan tartó sztrájk mégsem volt eredménytelen, mert a bányavállalatok kénytelenek voltak elismerni a 8 órás munkaidő jogosságát és kilátásba helyezték a pótműszakok megszüntetését.

A sztrájjal járó nélkülözés és nyomorúság nem törte meg a bányászokat. A sztrájk után a nagybátonyi bányaaigazgató arról panaszkodott, hogy a munkások a sztrájk előttinél is fokozottabb mértékben „követelődzők”. „Tévedtünk ama feltevésünkben — írta —, miszerint a munkásságnak hatalmi kérdésben provokált sztrájkját sikerült olyképp letörnünk és felettük urrá lennünk, hogy a 4 heti nélkülözés nem fog a fegyelem rovására menni.”¹⁵⁹

1922. október 9-én a pécsi bányamunkásság lépett sztrájk-

¹⁵⁸ Ugyanott, 166. old.

¹⁵⁹ PI Archivum. Nagybátonyi bánya. 1921—1924. 50. old.

ba, mert nem engedélyezték, hogy a bértárgyalásokon a bányászszakszervezet vezetője részt vegyen. A pécsi bányászok „szélsőséges szocialista” felfogásáról már tavasszal érkeztek jelentések. Különösen a Vági István szerkesztésében megjelenő „Munkás” cikkeinek, „izgató” hangjával nem tudtak a hatóságok kibékülni. „A lap — írta az egyik jelentés — legfontosabb hírei a kommunizmus eseményeire vonatkoznak. Lenin betegsége, a vörös csapatmozdulatok, külföldi kommunista hírek, Szovjet-Oroszország eseményei állandó rovatban szerepelnek, míg a magyarországi és különösen a megszállt területről jövő híreket úgyszólván teljesen agyonhallgatja.” A lap cikkeinek „államellenes tendenciája miatt” Vági Istvánt a rendőrség kitiltotta Pécsről, de a munkások „egyetemlegesen követelik a kitiltó határozat hatályon kívül helyezését”. Egy másik jelentés arról számolt be, hogy a pécsi bányászok rendszeres kapcsolatban állnak a bécsi magyar kommunistákkal, a bányatelepeken több összekötőjük van, „a veszedelmes földalatti aknamunka tehát folyik”.¹⁶⁰

Ilyen előzmények után nem csoda, ha a legnagyobb eréllyel fogtak hozzá a szakszervezet tekintélyének, tárgyalási jogának védelmében kitört „veszedelmes” sztrájk letöréséhez. A bányatelepeket csendőrök szállták meg, nem engedték érintkezni egymással az embereket, és megkezdték a sztrájk vezetőinek letartóztatását. Mivel a sztrájk nem szűnt meg, 274 sztrájkolót állítottak elő és vettek „kezelésbe”, és 66 bányászt — köztük 3 nőt — letartóztatottak. A munkásság követelésére — a bányászok még tárgyalni sem voltak hajlandók, amíg társaikat fogva tartották — néhány nap múlva itt is kénytelenek voltak kiengedni az elfogott bányászokat.

A munkások kiharcolták, hogy a bányavezetők mégis a szakszervezet központi küldöttével tárgyaltak. A sztrájk eredményeként a bányászok 50%-os béremelést kaptak.¹⁶¹

¹⁶⁰ PI. Archívum. Helyzetjelentések. 1922 április: OL. ME. 1922—XXXVII—334.

¹⁶¹ Babics András: Id. mű, 214. old. Bányamunkás, 1922. október 20.

A pécsi munkások és bányászok más módon is tanújelét adták „szélsőséges” felfogásuknak. A pécsi munkások „szélsőséges szocialisták, kik közel vannak a kommunizmushoz... Pécsen nyílt utcán hangzott fel a munkások ajkán az Internacionálé. Mecsekszabolcson 100—200 bányász november 5-én nyíltan és állandóan kommunista dalok éneklésével tüntetett” — számolt be erről a helyzetjelentés.

Más bányavidékekről is hasonló, „bizalmas jelentés érkezett arról, hogy Salgótarjánban vannak egyes munkások, akiknek a gyermekei a kommunizmus és a proletárdiktatúra visszatéréséért imádkoznak”. „Az Ajka-Csingervölgyi bányában mulató munkások nyíltan az Internacionálét énekelték, közöttük sok forradalomra izgató sajtótermék forog... Ezenkívül kommunista tüntetéseket jelentenek Kisterenyén, Dorogon, Keszthelyen, Piskén, Mohácson, Versenden, Sásdon, Dombóváron. Az illetékes rendőrség, csendőrsökök az eljárást a tüntetőkkel szemben megtették.” „A bányászok zöme még mindig a kommunizmushoz szít” — állapítja meg egy későbbi jelentés.

A jelentésekben említett tüntetések nem voltak a szó igazi értelmében kommunista tüntetések, hanem az ellenforradalmi rendszer elleni nyílt fellépések, de a hatóságok minden megmozdulást „kommunista tüntetésnek” nevezték.¹⁶²

A bányamunkások sztrájkharcai 1923-ban — főleg az év első felében — újult erővel lángoltak fel. A pénz vásárlóértékének rohamos csökkenése folytán a sztrájkok többsége bérkövetelésért vagy különböző anyagi sérelmek orvoslásáért indult. Bizalmiak, helyi szakszervezeti vezetők letartóztatása miatt, illetve ezek szabadon bocsátásának kiharcolásáért több sztrájk zajlott le ebben az évben is. A sztrájkok és sztrájkolók száma valamivel nagyobb volt, mint az előző évben, de a termelésből kiesett munkanapok száma lényegesen kevesebb, alig 20%-át tette ki az 1922. évének. Ennek az a

¹⁶² PI Archívum. Helyzetjelentések. 1922 május, október—november.

magyarázata, hogy az 1923. évi sztrájkok többsége rövid ideig tartott, egy-egy sztrájk átlagos ideje az előző évi 10 munkanappal szemben csak 3 munkanap volt. A bányamunkások keresete a harcok eredményeképpen valamelyest emelkedett, az 1922. évihez viszonyítva kb. 20⁰/₀-kal, de a keresetek még így is rendkívül alacsonyak maradtak.

Peyernek és társainak a munkások harcai során kifejtett „békéltető”, számos alkalommal pedig sztrájkleszerelő tevékenysége kezdte felnyitni a bányászok egy részének szemét. „A munkások kételkedni kezdenek vezetőikben és hangosan kifejezésre juttatják, hogy Kabók, Peyer stb. meg vannak vásárolva, és hogy érdekeiket nem úgy képviselik, mint ahogy azt ők elvárják.” Tokodon „észlelhető, hogy a szakszervezetben meghasonlás történt... a munkások egymás közt arról beszélnek, hogy Peyer meg van fizetve” — írja erről a helyzetjelentés.¹⁶³

Az év első napjaiban Tatabányán tört ki sztrájk. A sztrájk megszüntetésére odautazó Peyer a bizalmiak gyűlésén „a sztrájk rendezését erősen említette”, a szervezőket csirkefogóknak nevezte, „miért most Peyerre igen neheztelnek”¹⁶⁴ — jelentették a sztrájkról szóló beszámolóban. Hasonló módon szerelte le Batta a nagymányoki bányászok januári sztrájkját.¹⁶⁵

Növelte a bányamunkások harcosságát és tovább csökkentette Peyerék tekintélyét a Tatabányán április 10-én kitört sztrájk is, amelyet az váltott ki, hogy a bányaigazgatóság megtagadta az előlegek kifizetését a 15-i fizetésekre. Peyer biztatására a bizalmiak a bányászokat a munka felvételére szólították fel. De a munkások nem hallgattak sem Peyerre, sem a bizalmiakra, „a munkásság a bizalmiakat leszavazta és

¹⁶³ Ugyanott, 1922 november.

¹⁶⁴ HL. HM. Kpo. 1923—50 002/2. — A sztrájk 1923. január 4-én tört ki. Peyer 6-án érkezett Tatabányára, s aznap a sztrájk meg is szűnt.

¹⁶⁵ OL. ME. 1922—XXXVII—1764. — A sztrájk kitörésének idejét és okát a jelentés nem tünteti fel.

sztrájkbizottságokat akart alakítani”. Úgy látszik, a bizalmiak se nagyon akarhatták a munka felvételét, mert Peyer velük folytatott tárgyalásai is eredménytelenek maradtak. A munkások tehát tovább sztrájkoltak, és csak 4 nap után, a szokásos csendőri beavatkozással sikerült a sztrájkot megszüntetni.¹⁶⁶ Május 7-én a pécsi bányákban azért tört ki a sztrájk, mert a bányaigazgatóság a bányászok által hetekkel előbb benyújtott bér- és egyéb követelésekről még tárgyalni sem akart. A 4 napig tartó sztrájkot — jelentette a pécsbányatelepi rendőrség — „a központ kiküldöttai leszerelték azzal, hogy ügyeiket a napokban tárgyalni fogják”. S amikor Peyer Mecsekszabolcson beszámolt a tárgyalások eredményeiről, „a munkások hevesen támadták és abcúgolták..., főleg azért, mert a vállalatok képviselőivel szemben nem védte eléggé a munkások érdekeit”.¹⁶⁷

A pécsi szervezetekben — jelentette 1923 májusában a székesfehérvári katonai parancsnokság — „állandó kifakadások hallhatók a vezetőség ellen... Helytelennek, sőt rossznak tartják, hogy képviselőik a reform- és demokrata párttal együttműködnek, mert az osztályharc alapján álló munkásságnak ebből semmi haszna vagy előnye nincs.”¹⁶⁸ A bányatelepeken — jelentette később a pécsi katonai parancsnokság — „a nyár óta mindig nagyobb ellenszenvvel nézték úgy Peyert, mint a pártot”. Ez az ellenszenv fokozódott, s oda vezetett, hogy a szabolcs-bányatelepi helyi szociáldemokrata csoport vezetője nyíltan vádolta Peyert azzal, hogy „nem képviseli a munkásság érdekeit, hanem a nagyvállalatokat támogatja”. Megtorlásul Peyer a szabolcsi helyi csoportot feloszlatta, és annak elnökét kizáratta a szakszervezetből. A bányamunkások erre minden telepen gyűlést tartottak, „ahol kimondták, hogy Peyer elárulta a munkásságot, nem bíznak

¹⁶⁶ PI Archívum. Helyzetjelentések. 1923 április.

¹⁶⁷ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1923—104. — A sztrájkot még 11-én sem sikerült teljesen megszüntetni, a munkásoknak kb. 25⁰/₀-a tovább sztrájkolt.

¹⁶⁸ HL. HM. Kpo. 1923—50 002/6.

többé benne, sőt nem tartják tovább alkalmasnak arra, hogy a munkásság érdekeit képviselje”.¹⁶⁹

A bányamunkások közül tehát egyre többen ábrándultak ki a Peyer-féle vezetésből. Sajnos, ez együtt járt a szakszervezetbe vetett bizalom fokozatos csökkenésével is, s az ellenforradalmi rendszer a későbbi évek folyamán fel is használta ezt a bányamunkások egységének megbontására.

Kisebb sztrájkok zajlottak le — főleg bérkérdések miatt — a móri, pilisvörösvári, baross-aknai, perecsi és más bányatelepeken, majd augusztus elején ismét a pécsbányatelepi és mecsekszabolcsi bányászok szüntették be a munkát. A mecsekszabolcsi helyi csoport elnökét — s még egy bányászt — kommunista szervezkedés miatt letartóztatták, s a sztrájk az ő szabadon bocsátásukért folyt. A rendőrség azonban most nem engedett, Budapestre szállították a letartóztatottakat.¹⁷⁰

A kommunisták, a KMP politikájának megfelelően, a forradalmi munkásokra és a baloldali szociáldemokratákra támaszkodva igyekeztek a szakszervezetek vezetésében is befolyáshoz jutni, s ez a törekvésük eredménnyel is járt. A „kommün alatt szerepet vivő egyének egymás után tolazkodnak be a szakszervezetekbe és mindenütt igyekeznek vezető szerephez jutni... Hogy ezen munkájuk mennyire eredményes, annak legfőbb dokumentuma, hogy a szakszervezetek gyűlésein elhangzó évvégi beszámolók mindenütt a tagok számának rendkívüli módon való megnövekedését jelentik” — állapította meg aggódva az 1923 februári helyzetjelentés.¹⁷¹

S valóban sok esetben ők vezették a bányászok mozgalmait, sztrájkjait. A bányavállalatok — a hatóságok és a szakszervezeti vezetők támogatásával — elsősorban tőlük, a nyughatatlan „izgatóktól” igyekeztek megszabadulni.

¹⁶⁹ HL. HM. Kpo. 1923—50—50 004/11. — A gyűléseken a jelentés szerint a bányászok 30⁰/₀-a vett részt.

¹⁷⁰ OL. ME. 1923—XXIII—63.

¹⁷¹ PI Archívum. Helyzetjelentések.

Az 1923 őszen életbe léptetett új bérrendszer nem elégítette ki a bányászokat. Az árak állandó emelkedése mellett a készpénzbérek 3,8-szeresére emelése távolról sem volt elegendő a legszükségesebb élelmiszerek beszerzéséhez, nem is beszélve egyéb szükségletek kielégítéséről. Így a bányászok ún. drágasági pótlékot követeltek. A drágasági pótlékkal kiegyensúlyozott bér azonban mindig elmaradt az árak rohamos emelkedése mögött.

Egyes helyeken, de különösen a salgótarjáni bányavidéken, a hatóságok minden eszközzel akadályozták a bányászok szervezkedését, gyűléseiket különböző indokokkal nem engedélyezték. „Az elégedetlenkedő bányamunkások megnyugtatóására a szakszervezet alelnöke Baglyasaljára utazott, de a helyi csoport vezetőivel együtt letartóztatták, és a csendőrök középkori brutalitással addig kínozták és verték, amíg az illetők eszméletlenül kívüli állapotba kerültek.” Ezt nem a munkások jelentették, hanem a szénkormánybiztosság, amely azért kifogásolta most már az ilyen „eljárásokat”, mert azok rendszerint a termelés csökkenését vonták maguk után.¹⁷²

1923 őszen is számos sztrájk zajlott le. A dorogi és a tokodi bányászok szeptember 8-án nem voltak hajlandók a munkanapnak nyilvánított vasárnapon munkába állni. A vállalatok, mivel a szénkonjunktúra megszűnésének jelei már kezdtek mutatkozni, új megtorló módszer alkalmazását vezették be, egy napra kizárták a sztrájkoló bányászokat a munkából. Más bányákban is kezdték a kizárás vagy az elbocsátás fegyverével fékezni a bányászok fellépéseit. Ilyen módon szerelték le a szuhakállói és a sajókondói bányászok sztrájkjait is.¹⁷³ A munkanélküliség réme most már a bányászokat is fenyegette, de harcukat a nyomorúság és a fasiszta rendszer ellen nem adták fel és a következő években újult erővel folytatták.

¹⁷² OL. ME. 1923—XXIII—63.

¹⁷³ PI Archivum. Helyzetjelentések. 1923 szeptember. — A sztrájk 14-én, illetve 15-én tört ki, és mindkét helyen 17-ig tartott.

A széntermelés hanyatlása, a munkanélküliség növekedése a bányászatban

Az ország gazdasági helyzete 1924 elején még mindig rendkívül zilált, ingatag volt. A pénzromlás, az infláció olyan méreteket öltött, hogy már nemcsak a dolgozó rétegek nyomorát állandósította, hanem az egész gazdasági élet fejlődését gátolta. A kereskedelemben spekulációs anarchia uralkodott, és a rohamosan gyorsuló infláció az ipari termelést is egyre inkább fékezte, akadályozta.

A pénzügyi bizonytalanság megszüntetését, s ezzel párhuzamosan a gazdasági élet normalizálását sürgőssé és szükségessé tette a Bethlen-kormány számára az a törekvés, hogy az évekkel ezelőtt megszakadt nemzetközi pénzügyi és kereskedelmi kapcsolatokat mielőbb teljesen helyreállítsa. A kormány nagy összegű kölcsön megszerzésén fáradozott, s ennek előfeltétele az ingatag, bizonytalan gazdasági és pénzügyi helyzet stabilizálása volt. A gazdasági okok mellett a belpolitikai helyzet is követelte az infláció megszüntetését, mert az infláció okozta nyomorúság tovább mélyítette az osztályellentéteket, és veszélyeztette az alighogy megerősödött ellenforradalmi rendszert.

Az inflációt az ország belső erőforrásaira támaszkodva is meg lehetett volna állítani. Elsősorban a nagy vagyonok kellő mértékű megadóztatásával, továbbá a rendkívül felduzzasztott állami-közigazgatási apparátus erős csökkentésével, a katonai kiadások lényeges leszállításával. A magyar uralkodó osztályok azonban nem voltak hajlandók ilyen „áldo-

zatokra". Az inflációt a dolgozók terhére, igen alacsony élet-színvonal állandósításával szüntették meg. A Bethlen-kormány rendkívül hátrányos, politikai feltételekhez kötött, uzsorakamatra felvett külföldi kölcsönnel és a dolgozókat sújtó adóprés kíméletlen megszorításával stabilizálta átmenetileg az ország gazdaságát.

A korona zuhanását 1924 júniusában végre sikerült megállítani. A pénzügyi stabilizálás mélyreható gazdasági meg-rázkódtatást, úgynevezett „szanálási válságot” idézett elő. A válság ugyan nem tartott hosszú ideig — 1925 első felében véget ért —, de annál súlyosabb következményekkel járt. Az állami hitelek megvonása, a mesterségesen előidézett pénz-szűke miatt számos gyár és üzem átmenetileg csökkentette termelését, tömegesen bocsátották el a munkásokat. Igen sok közép- és kisüzem, vállalat omlott össze, és nagyon sok kis-iparos ment tönkre. Ugyanakkor meggyorsult a tőkekoncent-ráció, a nagybankok, a nagy iparvállalatok még gazdagabban kerültek ki a válságból. A stabilizáció átmenetileg megszilár-dította az ország gazdasági helyzetét, de szélesre tárta a kaput a külföldi tőke beözönlése előtt. Évről évre nőtt az ország államadóssága, fokozódott a külföldi tőkétől való függése.

A szanálási válság elmúltával az ipari termelés lassan emelkedett, de csak 1927-ben érte el a háború előtti színvona-lat. Az egyes iparágak fejlődése azonban egyenlőtlenül ment végbe, ami az ipar szerkezetének további megváltozását eredményezte. A nehézipar, elsősorban a gépgyártás terme-lése nagyon lemaradt, még 1929-ben sem érte el a háború előtti szintet. A könnyűipar egyes ágai viszont — főleg a textilipar — jelentősen fejlődtek, lényegesen túlhaladták a békeévek termelését.

A szénbányászat helyzete már a szanálási válság előtt alapvetően megváltozott. A Tanácsköztársaság leverése után kialakult szénkonjunktúra 1923-ban véget ért, a bányavállalatok értékesítési nehézségekkel küzdöttek. Az 1923. évi re-kordtermelés szénfelesleget eredményezett, ezzel egy időben különösen a szanálási válság nyomán erősen csökkent a szén-

kereslet. A szanálási válságot a nagy, tőkeerős bányavállalatok minden különösebb megrázkódtatás nélkül átvészelték, viszont számos kisebb, a konjunktúra idején feltárt bányatönkrement, átmenetileg, vagy végleg beszüntette a termelést.

Nagy gondokat okozott a bányavállalatoknak az autonóm magyar vámtarifa bevezetése is, amely a külföldi szenet és kokszot szinte vámmmentessé tette. 1924 második felétől megélénkült a szénbehozatal, a gyáripar is mindinkább — a fűtőértéket tekintve — az olcsóbb külföldi szén használatára tért át. A behozatal a későbbi években még tovább növekedett, s ezzel megszűnt a magyar bányavállalatok évekig tartó egyeduralma a hazai piacon. A magasabb kalóriájú külföldi szénnel vívott verseny arra kényszerítette a bányatókéseket, hogy a hazai szén eddig rendkívül magasan tartott árát valamennyire csökkentsék. 1924 júliusában a hazai szén ára mázsánként 50 000 korona volt, 1926 júliusában már 33 000 koronára voltak kénytelenek leszállítani. A szén árának csökkenésével elvesztett profitot a termelési költségek lényeges leszorításával, anyagtakarékossággal, de főleg nyílt és burkolt bér csökkenéssel igyekeztek pótolni.

A gazdasági élet viszonylagos és átmeneti stabilizálása után — noha az ipari termelés emelkedett — csökkent a hazai szén kereslete. Csak 1926 második felében javult átmenetileg a helyzet az angol szénbányászok 7 hónapos elkeseredett sztrájkja következtében.¹ Az addig jelentős mennyiségű szenet exportáló Anglia a sztrájk következtében behozatalra szorult. Így időlegesen enyhült a külföldi szén versenye, fokozódott a kereslet a hazai szén iránt, sőt, az angol szénszállítások elmaradása a kivitelt is megnövelte.

¹ 1926. május elsején több mint egymillió angol bányamunkás lépett sztrájkba a munkaidő meghosszabbítása és a bérek leszállítása elleni tiltakozásul. A sztrájk november végén a munkások számára kevés eredményt hozott. A bányatókéseknek sikerült, ha nem is eredeti elgondolásuk szerint, a 7 órás munkaidőt meghosszabbítani, és a béreket is leszállítani.

A szénkereslet csökkenése újra életre keltette a szénkartellt,² amely a háborús években és az 1920-as évek elején — amikor nem volt piacprobléma és a bányavállalatok legfőbb gondja a termelés emelése, a nagy szénkereslet kielégítése volt — szüneteltette működését. A kartellen belül a két legnagyobb bányavállalat, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt., és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. uralkodott. Már 1924-ben titkos szerződést kötöttek egymással, elosztották a piacot, megállapodtak a közszállítások arányában, a szén árában,³ és befolyásuk a munkabérek kialakításában is nagymértékben érvényesült. Közben egymással is éles harcban álltak, szüntelenül vitatkoztak, verekedtek a legnagyobb és legbiztosabb üzletet jelentő közszállítások elosztása miatt. A nagyobb bányavállalatok — bár az előző években is informálták egymást és egyeztették a béreket — 1924-től, a szénkonjunktúra megszűnése után közös értekezleteken tárgyalták meg a bérkérdéseket.⁴ Az eladási nehézségek fokozódása idején, 1926-ban a bányavállalatok létrehozták közös értékesítő szervüket, a Kőszénbányák Elárúsító Hivatalát.

A szénkonjunktúra megszűnése, a behozatal növekedése után a bányaüzemek már nem működtek teljes kapacitással, termelésük erősen visszaesett. 1923-ban még 65 bánya dolgozott éjjel-nappal, 1924-ben már csak 24, 1925-ben pedig csak 17 dolgoztatott éjszaka is. A következő években az éjjel is dolgoztató bányák száma valamivel ismét emelkedett.

² A szénkartell 1899-ben alakult. Ekkor a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., a Magyar Általános Kőszénbánya Rt., az Észak-magyarországi Egyesült Bánya és Ipari Rt., és az Urikány-Zsilvölgyi Szénbánya Rt. voltak a kartell tagjai (Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch. 1927. évf. 99. old.)

³ Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Akadémiai Kiadó 1955. 60. old.

⁴ 1924. december elsején a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. budapesti központjában a MÁK, a DGT, a Salgótarjáni és Sopronvidéki Kőszénbányák vezetői megtárgyalták a bérkérdést és egyéb, a bányamunkások követeléseivel kapcsolatos kérdéseket. (KGL. DGT. 60. dosszié.)

A feketeszén termelése kisebb visszaesés után 1925—1926-ban némileg növekedett ugyan, de a termelt szén nagy részét a jóvátételi szállításokra fordították. 1927-től a külföldi szén erős versenye miatt a feketeszén termelését is csökkentették. Nagyobb arányban esett vissza 1924—1925-ben a barnaszén termelése, de 1926-tól fokozatosan ismét emelkedett. A széntermelés még 1929-ben — amikor az ipari termelés már több mint 10%-kal túlhaladta a háború előtti évek színvonalát —, sem érte el teljesen az 1923. évi rekordtermelést.

A széntermelés alakulása a szénkonjunktúra megszűnése után:⁵

Év	Feketeszén (q)	Barnaszén (q)	Összesen
1923	7 930 745	68 949 587	76 880 333
1924	7 443 941	63 421 402	70 865 343
1925	8 050 499	55 186 073	63 236 572
1926	8 277 095	58 221 586	66 498 681
1927	7 678 873	62 220 034	69 898 901
1928	7 629 033	64 709 542	72 338 575
1929	7 800 197	68 760 228	76 560 425

A bányatókák az 1920-as évek közepétől szüntelenül ostromolták a kormányt, hogy korlátozza a külföldi szén behozatalát. Kérték továbbá, hogy a vasút és a közhivatalok részére rendeljék el a hazai szén kötelező fogyasztását. A kormány a kérésnek ellenállt, és csak a salgótarjáni bányamunkások 1926. évi éhségfelvonulása idején emelte a külföldi szén vámkezelési illetékét 1%-ról 4%-ra. Ennek ellenére sem csökkent, hanem évről évre tovább növekedett a külföldi szén behozatala.

A szénbehozatal és kivitel alakulása 1923—1929-es években.⁶

⁵ Összeállítva a statisztikai évkönyvek adatai alapján.

⁶ A statisztikai évkönyvek adatai.

Év	Behozatal (q)	Kivitel (q)
1923	8 389 308	2 675 104
1924	11 335 690	2 708 481
1925	11 927 110	5 111 353
1926*	12 249 090	6 775 624
1927	15 172 448	3 087 210
1928	16 632 501	2 882 050
1929	18 603 049	4 086 343

A háború előtt az ország szénszükségletének kb. 33⁰/₀-át fedezték külföldről behozott szénnel. A szénkonjunktúra éveiben a szénfogyasztásnak csupán 8—10⁰/₀-át tette ki a külföldi szén, legmagasabb a külföldi szén fogyasztása 1923-ban volt, 10,2⁰/₀. Később a behozatal tovább nőtt, de még 1929-ben sem érte el a háború előtti arányt: 1925-ben 17⁰/₀, 1929-ben pedig 20⁰/₀ volt.

A kivitel általában a termelés 4—5⁰/₀-a körül mozgott. Csak 1925-ben ugrott fel 8⁰/₀-ra, és 1926-ban volt a legmagasabb. Az angol bányászok sztrájkjának hatására ekkor a hazai széntermelés 10⁰/₀-át exportálták. A következő években már ismét csak 4—5⁰/₀ körül mozgott a szénkivitel.

A bányák száma a szanálási válság után, az ideiglenes stabilizáció éveiben ismét emelkedett. Az újonnan alakult bányák többsége azonban már nem szénbánya volt, főleg ércbányákat, földgáz- és olajkutakat nyitottak. 1924 után csupán négy új szénbánya létesült, ezek közül három 1929-ben.

A bányák számának alakulása az ideiglenes stabilizáció éveiben.⁷

⁷ A statisztikai évkönyvek adatai alapján. — A kimutatások a bányák közé sorolták a kohóműveket, az olaj- és földgázkutakat is. 1927-ben a 83 szénbánya mellett két kohó, három vasérc-, egy mangán-, két rézérc-, két alumínium-, egy cink- és ólomércbánya és négy földgázkút szerepel a bányák összesített adataiban. 1929-ben egy alumíniumbányával és két kőolajbányával szaporodott a bányák száma.

Év	A bányák száma	A szénbányák száma	Az üzemelő bányák száma	A szünetelő bányák száma
1924	90		85	5
1925	91	82	85	6
1926	93		81	12
1927	98	83	83	15
1928	98	83	84	14
1929	103	86	87	16

A szénkonjunktúra megszűnésének szenvedő alanyai elsősorban a bányamunkások voltak. A bányavállalatok a szanálási válság idején tömegével bocsátották el a bányászokat. Chorin, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója már 1924 tavaszán szigorúan bizalmas utasítást adott a bánya igazgatójának a munkáslétszám nagyarányú csökkentésére: „...felkérem — írta a vezérigazgató —, hogy sürgősen és üzemről üzemre foglalkozzon a létszámapasztás kérdésével, éspedig úgy az altisztai kar, mint a munkások létszámredukciónál. Ha itt nem tudunk erélyesen eljárni, akkor igen szomorú üzletév előtt fogunk állni, amit azt hiszem, minden egyes tisztviselő is meg fog érezni.”⁸ Az utasításnak megvolt az eredménye. A Salgótarjáni Rt. dorogi bányauzemében 3 706-ról 3 102-re csökkentették a munkásság létszámát.⁹ „A nagyszámú létszámapasztás a bányáknál, a gyáraknál a munkanélküliek számát növeli és a nyomort mindig elviselhetetlenebbé teszi. Ez észlelhető különösen a salgótarjáni, dorogi bányatelepeken, hol nagyszabású munkáselbocsátás történt” — írta a budapesti vámőrkerületi parancsnokság is 1924 szeptemberi jelentésében.¹⁰

A miskolci csendőrkerületi parancsnokság 1924 október

⁸ PI Archívum. Salgótarjáni bánya 1920—1925. (112. old.)

⁹ OL. Bányakapitányság. 1926—2906.

¹⁰ OL. ME. 1925—XXIII—375.

havi helyzetjelentésében beszámolt arról, hogy „Nagybányában a munkások 35⁰/₀-át, Rózsaszentmártonban pedig a munkások 80⁰/₀-át bocsátotta el a bányagazgatóság”.¹¹ A többi bányánál is igen nagy arányú csökkentést hajtottak végre. Amíg tehát 1923-ig a bányavállalatok legfőbb gondja a munkáslétszám gyors emelése volt, 1924 nyaratól hozzáfogtak a munkáslétszám nagyarányú, kíméletlen csökkentéséhez. 1925-ben több mint 11 000 bányamunkást bocsátottak el a bányavállalatok, s a csökkentés még 1926-ban is folytatódott. A bányamunkások között állandósult a munkanélküliség.

A bányamunkásság évi átlagos számának alakulása a szénkonjunktúra utáni években:¹²

Év	A bányamunkások száma	A szénbányaszatban foglalkoztatott munkások száma	A vājárok száma
1924	47 985	47 265	17 675
1925	36 494	35 919	14 965
1926	32 354	31 577	13 580
1927	33 269	31 067	11 782
1928	33 447	31 017	13 105
1929	34 734	32 566	13 461

Az 1923-as évhez viszonyítva, amikor a legmagasabb volt a foglalkoztatott bányamunkások száma, 1925-ben már csak a bányamunkások 73,3⁰/₀-a, 1927-ben 65,1⁰/₀-a és 1929-ben 68,4⁰/₀-a dolgozott. A szanálási válság idején a bányauzemek elsősorban a nem szakképzett munkásokat bocsátották el, így 1924-ben megnőtt a vājárok aránya. 1925-ben már ezrével

¹¹ Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon, 1924—1926. Kossuth 1959. 292. old.

¹² Az 1924—1926. évi adatok Alliquander Ödön id. munkájának (II. rész 303. old.), az 1927—1929. évi adatok a statisztikai évkönyvek alapján. Az 1927—1929. évi adatokban az ércbányászat vājárjai is szerepelnek.

küldték el a vájárokat is, és 1927-ben, az angol bányász-sztrájk okozta átmeneti fellendülés elmúltával, további 1 600 vájárnak mondtak fel. 1924-hez viszonyítva 1927-ben a vájároknak már csak 66,5⁰/₀-a dolgozott.

Figyelembe kell venni azt is, hogy az elbocsátottak között szerepelnek azok a kisegítő munkások is, akik csupán a mezőgazdasági munka szünetében, télen mentek el bányamunkára, valamint azt is, hogy az 1920-as évek elején nagyszámú szlovákiai bányamunkást szerződtettek. A bányászszakszervezet 1925 elején, a súlyos helyzetre és a nagy munkanélküliségre hivatkozva, kérte a kormányt, hogy ne engedélyezze külföldi bányamunkások alkalmazását. Ettől kezdve külföldi munkások már alig dolgoztak Magyarországon. 1925-től mégis legalább 12—13 000 bányamunkás vált munkanélkülivé. A bányavállalatok az elbocsátásokat felhasználták arra is, hogy a számukra „nem kívánatos elemektől” megszabaduljanak, azoktól, akik a bér vagy munkaidő stb. kérdéseiben a bányamunkásokat „izgatták”.¹³

A nagyarányú munkáselbocsátások éveiben az elhelyezkedés reménye nélkül nyomorgó bányamunkások kivándorlása még nagyobb méreteket öltött, mint az előző években. Nagyobb részük Franciaországba és Belgiumba vándorolt ki. Ezekben az években a kivándorolt ipari munkások között legtöbb volt a bányamunkás. A szakszervezetek által nyilvántartott 3 278 kivándorolt ipari munkásból már 1923-ban 1 148 volt a bányász, lényegesen több, mint az utána legmagasabb számmal szereplő cipésmunkások (464) és vasmunkások (441) együtt.¹⁴

1925 elején már 5—6000-re becsülték a kivándorolt bányamunkások számát. A kivándorlás nemcsak a bányamunkások, hanem általában a magyar munkások között igen nagy méreteket öltött. Herczeg Jenő miniszteri osztálytanácsos 1927 decemberében Franciaországban tett tanulmányútjáról ké-

¹³ PI Archívum. Nagybátonyi bánya 1926—1929. (21. old.)

¹⁴ Szakszervezeti Értesítő, 1923. augusztus 1. 61. old.

szített jelentésében megírta, hogy míg a háború előtt alig volt számbavehető magyar munkás Franciaországban, „jelenlegi létszámuk hozzávetőleges számítás szerint 50 000-re tehető”.¹⁵

A szakszervezeteknél bejelentett kivándorlók száma az 1923—1928-as években:¹⁶

Év	Kivándorlók száma	A bányamunkás kivándorlók száma	A bányamunkások az összes kivándorlók %-ában
1924	5391	3917	72,6
1925	2528	1899	79,0
1926	2539	2136	84,0
1927	2559	1842	71,9
1928	3074	2628	85,6

Ez a kimutatás nem teljes. Bizonyos — írta a Szakszervezeti Tanács jelentése —, hogy a kivándorlók száma ennél lényegesen nagyobb, mivel nem jelenti be mindenki a kivándorlás tényét.

Egyrészt a nagyarányú kivándorlás, másrészt az, hogy igen sok bányamunkás végleg a mezőgazdaságba vagy más iparágba ment dolgozni, csökkentette valamennyire az állandó munkanélküli bányamunkások számát. Lehetséges, hogy ezért nem tartották számon a munkanélküli bányamunkásokat, pedig ha számuk csökkent is, sok ezren voltak állandóan munka nélkül ezekben az években.

A bányamunkások kivándorlását a hatóságok — a bányavállalatok kérésére — még a nagy munkanélküliség idején is minden eszközzel akadályozták. A belügyminiszter a „hazai bányavállalatok támogatása céljából” 1926-ban újra kor-

¹⁵ OL. Küm. pol. 1928—11—3464.

¹⁶ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923—1925. Budapest. Világosság 34—35. old.; 1926—1929. 46—47. old.

látozta az útlevelek kiadását, illetve olyan feltételekhez kötötte, amelyek szinte lehetetlenné tették a munkanélkülivé vált bányamunkásoknak a kivándorlást.¹⁷ Azok ellen, akik a munkásokat a kivándorlásban segítették, eljárást tettek folyamatba „kivándorlásra való csábítás” címén, de nemegyszer „kémkedés gyanúja” vagy még súlyosabb vád alapján letartóztatták őket.

Az állandó munkanélküliség mellett igen számottevő a részleges munkanélküliek száma. A részleges munkanélküliséget mutatja az üzemnapok számának alakulása.¹⁸

Üzemnapok száma	1924	1925	1926	1927	1928	1929
	23 432	20 802	20 864	21 200	22 504	22 869
%	100	88	86,5	90,5	95,6	97,7

Ez a kimutatás nem tükrözi teljesen a részleges munkanélküliséget, mert üzemi napnak tekintették azt is, amikor a bányamunkásoknak csupán egy része dolgozott, ilyen pedig gyakran fordult elő. Általában a munkások csak néhány hónapon át dolgoztak heti 6 műszakot, az év nagyobb részében csupán heti 3—4 műszakot teljesíthettek. Még az ellenforradalmi kormány is kénytelen volt elismerni az ország 1926. évi közállapotairól szóló jelentésében, hogy „a teljes munkanélküliség nőtt, és mert a termelés csak heti 3—4 munkanapon át folyt, e részleges munkanélküliség következtében még a munkában álló bányászok sem tudtak annyit keresni, amennyi létfenntartásukhoz elegendő lett volna”.¹⁹ A rész-

¹⁷ Az útlevelek kiadását ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a kivándorolni óhajtó bányamunkás mutassa be a követség által láttamozott munkafelvételi lapját, biztosítsa visszahagyott családja megélhetését és visszatérésének költségeit. E feltételeknek természetesen kevesen tudtak eleget tenni.

¹⁸ A statisztikai évkönyvek alapján.

¹⁹ A m. kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest 1929. 206. old.

leges munkanélküliség tehát sokkal nagyobb arányú volt, mint amilyenre az üzemnapok számából következtetni lehet.

A bányavállalatok és a bányák aránylag kevés tisztviselőt alkalmaztak. Az adminisztratív munkát végző tisztviselők száma 1926-ban mégis ugrásszerűen, csaknem 70%-kal emelkedett. Ez azért különösen figyelemre méltó, mert a bányavállalatok éppen ekkor a legnagyobb fokú takarékosagra törekedtek és erősen csökkentették a termelési költségeket. Az utóbbit elsősorban a bányamunkások keresetének leplezett és leplezetlen leszállításával érték el, s ez úgy látszik, nagyobb adminisztrációs munkával járt. 1926-tól erősen megnőtt az igazgatási tisztviselők száma, és a keresetüket sem redukálták, sőt időnként még emelték is. A bányatökések igen jól tudták, hogy ez a csekély többletkiadás sokszorosan megtérül takarékosági rendszabályaik pontos és kíméletlen végrehajtásával. Attól nem kellett félniük, hogy a tisztviselők nem képviselik kellően érdekeiket, mert a „legfegyelmesebb eszközt” a munkanélküli tisztviselők ezreinek és ezreinek ajánlkozása biztosította.

A műszakiak száma viszont az 1920-as években alig változott. A bányatökések nem tartották szükségesnek a bányászati és kohászati főiskolát végzett szakemberek alkalmazását, akiknek jelentős része sem ezekben az években, sem később nem tudott tanult szakmájában elhelyezkedni. A mérnökök közötti munkanélküliség méreteit jól mutatja a Magyar Magánmérnökök Országos Szövetségének 1925 júliusában beadott kérése. Ebben arra kérték a kereskedelemügyi minisztert, hogy „tekintettel a mérnöki munkálatok terén mutatkozó nagy munkahiányra”, járjon közbe, hogy a külképviseletek érdeklődjenek állomáshelyeiken a magyar mérnökök elhelyezkedése ügyében. A külképviseletek szinte kivétel nélkül azt válaszolták, hogy külföldön sem rózsás a mérnökök helyzete, elhelyezkedésre nincs lehetőség. A párizsi magyar követ 1926. október 20-án arról számolt be, hogy „Franciaország a magyar mérnökök elhelyezésére semmiképpen sem alkalmas talaj...”, itt is igen számos mérnök

kénytelen testi munkát végezni, mert üres állás nincs”. A stockholmi magyar követ ugyancsak azt írta, hogy a magyar mérnökök elhelyezkedésére semmi remény nincs, mivel „a mérnökök helyzete mind a 3 skandináv államban súlyos, elhelyezkedésük, tekintettel nagy számukra, igen nehéz, úgy-hogy átlag 10—15⁰/₀-uk állandóan kereset nélkül áll, míg más-sok képzettségüknek meg nem felelő alantasabb állásokat kénytelenek elfogadni”. Hasonló értelmű válaszok érkeztek a berni, brüsszeli, római stb. magyar követségektől is,²⁰ tehát a nyugati kapitalista államokban sem volt nagy lehetőség az elhelyezkedésre.

A magyar bányamérnökök munkába állításának súlyos problémáit mutatják az alábbi adatok. A Soproni Bányamér-nöki és Erdőmérnöki Főiskolán 1925—1929 között 121 bányamérnök végzett, s négy év alatt a bányászatban alkalmazott műszaki tisztviselők száma mindössze eggyel emelkedett.²¹ Ezek után nem is lehet csodálkozni azon, hogy 1926-ban a Bánya- és Kohóvállalatok Egyesületének ülésén a szénbánya-vállalatok vezetői azon vitatkoztak, hogy végzett bányamér-nök-hallgatók alkalmazhatók-e altiszti állásban. Bár ezt több vállalat ellenezte, végül is abban állapodtak meg, hogy egyes üzemeknél, lehetőleg diszkréten, altiszti minőségben lehet alkalmazni bányamérnököket, akik így üzemi gyakorlatra te-hetnek szert, és később esetleg mint mérnökök munkába ál-líthatók. Néhány vállalathoz kerültek is fiatal mérnökök al-tiszti állásba.²²

²⁰ OL. Küm. gazd. pol. 1926—103—61 599.

²¹ A statisztikai évkönyvek adatai szerint a Soproni Bányamér-nöki és Erdőmérnöki Főiskolán az 1926—1927-es tanévben 33, az 1927—1928-as tanévben 32, az 1928—1929-es tanévben 27 bányamérnöki oklevelet adtak ki. Az elhelyezkedési nehézségek miatt a hallgatók száma is erősen csökkent. Az 1922—1923-as tanévben még 150, az 1927—1928-as tanévben pedig már csak 69 bányamérnök-hallgató volt.

²² OL. DGT. 12. dosszié. Jelentés a Bánya- és Kohóvállalatok Egye-sületének 1926. november 13-án tartott üléséről.

A bányaiparban alkalmazott tisztviselők száma, és a munkássághoz viszonyított számarányuk az 1920-as években:²³

Év	Igazgatási	Műszaki	Összes tisztviselők száma	A bányamunká- sokhoz viszonyí- tott százalék
	tisztviselők száma			
1921	348	244	592	1,4
1922	456	260	716	1,5
1923	516	282	799	1,6
1924	489	292	781	1,7
1925	427	294	721	2,2
1926	723	281	1004	3,0
1927	735	293	1028	3,1
1928	720	295	1015	3,0
1929	726	293	1019	2,9

A szanálási válság után csökkent a bányaiparban foglalkoztatott nők száma. 1923-ban még 1 752 nő dolgozott a bányákban, 1924-ben 1 376, 1927-ben 648, 1929-ben pedig már csak 498. Kisebbségre csökkent a bányákban foglalkoztatott gyermekmunkások száma is. A 16 éven aluli gyermekmunkások száma 1923-ban volt a legmagasabb: 2 629. A fokozatos csökkenés azt eredményezte, hogy 1926-ban már alig volt 1000, 1929-ben pedig csupán 696 gyermekmunkás dolgozott a bányákban. A nők és a gyermekmunkások számának nagyarányú csökkenése nem a bányatörekések szociális érzésének, hanem a bányamunkások súlyos helyzetének volt a következménye. Az állandósult munkanélküli tartaléksereg lehetővé tette, hogy a bányavállalatok ugyanazokra a munkákra, amelyeket azelőtt nőkkel és gyermekekkel végeztek el, hasonló bérért erősebb fizikumú, nagyobb teljesítményű férfimunkásokat alkalmazhassanak.

²³ A statisztikai évkönyvek adatai alapján.

A szénkonjunktúra megszűnése után a bányatőkések ismét megkísérelték a munkaidőt is meghosszabbítani. 1924 decemberében, a nagyobb bányavállalatok vezetőinek értekezletén — mint erről a jelentés említést tett — megvitatásra került „a munkaidő meghosszabbításának kérdése, amely általános helyeslésre talált, de a kivétel tekintetében aggályok merültek fel, és így határozathozatalra nem került a sor”. Megalapították, hogy a 12 órás műszak elsősorban „a munkások érdeke”, hogy mennyivel jobban jár a munkás, ha nem 8, hanem 12 órát dolgozik. Végül is abban maradtak, hogy legalább azt szorgalmazzák, hogy a „munkások hetenként 2—3 félpótműszakot kötelesek teljesíteni”.²⁴

Az értekezlet után — 1925 elején — Tatabányán olyan új munkarendszabályt akartak bevezetni, amely előírta a földalatti munkahelyen történő műszakváltást. Ez a termelésben eltöltött munkaidőnek kb. egy órás meghosszabbítását jelentette volna. A bányatőkések burkolt célja az volt, hogy amennyiben az új rendszabály bevezetése simán megy, újabb rendszabályokkal 10—12 órára hosszabbítják meg a munkaidőt.

A bányatőkések érdekeit képviselő klerikális „Új Nemzedék” egész nyíltan írt a tőkések e törekvéséről: „Nem a bányatársulatok az okai a munkásság nyomorának, hanem a sztrájkszító demagógok” — írta a lap —, majd azt a következtetést vonta le, hogy „a bányászoknak a 12 órai munkaidő csak előnyére válnék”.²⁵

Amint a közölt és nyilvánvalóan nem egészen pontos hivatalos statisztika is mutatja, a bányatőkések csak 1927 után értek el némi eredményt a munkaidő emelése terén. A munkaidő általános meghosszabbítását a bányászok ellenállása meghiúsította. Több kisebb bányában mégis sikerült a 12 órás, és néhány bányában a 10 órás munkaidőt bevezetniük.

²⁴ OL. DGT. 60. dosszié. Jelentés az 1924. december elsején Budapesten, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nál megtartott értekezletről.

²⁵ Bányamunkás, 1925. február 14. 3. old.

A munkaidő alakulása a szénkonjunktúra megszűnése után:²⁶

Év	12 óra	10 és 1/2 óra	10 óra	9 és 1/2 óra	8 óra
1924	2	1	—	—	82
1925	6	—	2	1	76
1926	2	2	3	—	74
1927	8	3	2	1	69
1928	11	2	4	—	67
1929	10	1	3	—	74

Erősen csökkent a kimutatásban nem szereplő pótműszakok száma is. Amíg 1922-ben egy munkásra átlag évi 38,6 pótműszak esett, 1924-ben csak 7,8, 1925-ben 6,5. A későbbi években valamelyest emelkedett a pótműszakok száma, de még 1929-ben is alig negyedét érte el az 1922-ben végzetteknek.

A bérek és az életszínvonal alakulása

A szénkonjunktúra megszűnésével a bányamunkások továbbra is elkeseredett harcot vívtak a bérek rendezéséért. Az árak rohamos gyorsasággal emelkedtek.

1924. január elsejétől már a teljes készpénzbérezésre tértek át a bányavállalatok. Megszűnt a kedvezményes természetbeni juttatás, az élelmiszereket a konzumok napi áron árusították. A lakás-, fűtési, világítási kedvezmények továbbra is megmaradtak. A munkaadók és a szakszervezet megállapodása szerint az átlagos műszakonkénti vágárkereset 20 000 korona volt, a többi munkás pedig az ennek megfelelő, szokásos alacsonyabb százalékot kapta. A nagyobb bányákban

²⁶ A statisztikai évkönyvek adatai alapján.

sikerült 22 000 koronás vājárkeresetet kiharcolni a bányamunkásoknak.

Amikor az új megállapodás alapján az első bérkifizetések megtörténtek, kiderült, hogy a munkások több bányában az előző havi azonos termeléssel sem tudták elérni a megállapított átlagbéreket, mert a szakmánybéreket az évek folyamán számos bányauzemnél fokozatosan redukálták.²⁷

A teljes készpénzbérezésre való áttérés egyébként sem ment simán. A pénz értékének 1924 első felében végbement gyors zuhanása miatt a készpénzbérek lényegesen lemaradtak az árak rohamos emelkedése mögött, a megélhetést távolról sem biztosították.

A bányatókésék vagy egyáltalában nem vagy csupán egészen kis mértékben voltak hajlandók emelni a béreket. A bányamunkásoknak sorozatos, igen súlyos harcok árán sikerült a bányatókéseket arra kényszeríteni, hogy az árak emelkedését megközelítő drágasági pótlékot fizessenek. A megállapított alapbérekre 1924 júniusáig 180⁰/₀ drágasági bérpótlékot harcoltak ki a bányamunkások,²⁸ azonban a béremelések sohasem érték utol az árak emelkedésének arányát. Amikor 1924 júniusában a kormánynak végre sikerült a pénz értékének további zuhanását megállítani, a bérek már keveset változtak.

A bányamunkásoknak a készpénzbérezésre való visszatérés csupán annyiban volt előnyös, hogy az addig bonyolult elszámolási rendszer megszűnt, jobban kiismerték magukat a kitermelt szénmennyiség és az érte kifizetett bér kérdésében. A készpénzbérezésre való visszatérés után a bérek a drágasági pótlékokkal együtt is lényegesen elmaradtak a békebeli fizetésektől.

²⁷ Bányamunkás, 1924. január 21.

²⁸ 1924 januárban 20, februárban 80, márciusban 110, áprilisban 140, májusban 155, júniusban 180⁰/₀-os drágasági pótlékot fizettek a megállapított alapbérekre. A bérek 1924 végéig már alig változtak. 1925-ben újabb 15⁰/₀-os drágasági pótlékot harcoltak ki a munkások.

A bérék alakulása a készpénzbérezésre való visszatérés után:²⁹

Általános vágárkereset			Egy öttagú munkáscsalád	
1 műszakra		6 műszakra (és a családi pótlék)	heti élelmezési szükséglete	hiány
1924				
január	24 000	144 000 + 7200	155 515	4 315
április	42 000	252 000 + „	325 389	66 189
július	56 000	336 000 + „	425 385	83 185
október	59 000	354 000 + „	400 695	39 395
december	59 000	354 000 + „	411 875	50 675

Amint a kimutatás szemléltetően bizonyítja, a készpénzbérezésre való visszatérés után a legmagasabb keresetű vágárok munkabére sem volt elegendő a család fontosabb élelmi-szereinek beszerzéséhez. Január hónapban, amikor a megállapodás érvénybe lépett, még alig mutatkozott, de júliusban már 20⁰/₀-ra nőtt a hiány. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy az itt közölt bérék bruttó összegek voltak. A bányamunkások nem kaptak ennyi pénzt kézhez, mert keresetükből legalább 10⁰/₀-ot még levontak. E levonások a következő tételekből álltak: nyugdíjjárulék a kereset 3⁰/₀-a, betegbiztosítási járulék 3,5⁰/₀, kereseti adó 0,4⁰/₀, bányalámpa-töltésért (karbid) kb. 1⁰/₀, szerszámhasználatért, kopásért, javításért stb. ugyancsak kb. a kereset 1⁰/₀-a. Ezenkívül levonták a keresetből a kirótt bírságpénzeket, és bányánként változóan az egyesületi díjat, vagy egyéb címen kisebb összegeket.³⁰

²⁹ A bér adatok a Bányamunkás 1925. január 3-i számából, a munkáscsalád heti élelmezési szüksége a Szakszervezeti Értesítő adataiból származik.

³⁰ A pécsi bányamunkásoktól 1926-ban egy ideig még a fasiszta „Turul” egyesület „támogatására”, ezenkívül a levante egyesület részére, előléptetéskor, szabadságnapok után is levontak a keresetből. Ezeket a levonásokat azonban a munkások tiltakozására 1927 januárjában megszüntették. (OL. DGT. Állomány és bérosztály napló.)

A valóságban tehát az élelmiszerszükségletek fedezésénél még a legjobban kereső vājárok esetében is lényegesen nagyobb volt a hiány, mint amit a névleges bérek mutatnak. A tényleges hiány 1924 júliusában kb. 124 000 korona, az élelmezési szükséglet 30%-a, decemberben pedig — amikor a bérek valamelyest emelkedtek — még mindig kb. 85 000 korona, a szükséglet 20%-a volt. A bányamunkások keresetéből 1914-ben sem sok — kb. 15% — maradt meg a legszükségesebb élelmiszer-szükségleten felüli egyéb kiadásokra, 1924 második felében pedig már kb. 20—25%-kal kevesebb pénzt kaptak, mint a legszükségesebb élelmiszerek ára. Ezek szerint nyugodtan állíthatjuk, hogy a bányamunkások reálbére 1924 második felében a háború előtti bérnek legfeljebb 55—60%-át tette ki.

Ha a készpénzbérezésre való visszatérés után a kereseteket nem csupán az élelmezési szükségletekhez, hanem egy munkáscsalád létminimumához³¹ viszonyítjuk, akkor még

Átlagos vājárkereset 6 műszakra (és a családi pótlék)		Egy ötagú munkáscsalád heti létminimuma	Hiány a heti létminimumhoz képest
1924 január	151 200	272 333	121 133
április	259 200	586 441	327 241
július	343 200	745 195	401 095
október	361 200	764 507	403 307
december	361 200	789 177	427 977

³¹ A létminimumot egy munkáscsalád élelmezési, ruházkodási, lakás-, világítás-, fűtés-, egyéb minimális háztartási és a nélkülözhetetlen mindennapi szükségletek (dohányzás, tisztálkodás stb.) fedezésének költségei alapján állapították meg. A létminimum kulturális, szórakozási költségeket nem vesz figyelembe. A létminimum adatait a „Szakszervezeti Értesítő” létminimum számítása alapján közöljük. Tekintettel arra, hogy a bányamunkások nagy része a lakást, világítást, tüzelőt természetben kapta, ennek kiadásait a „Szakszervezeti Értesítő” létminimum összegéből levontuk.

szembetűnőbb a bányamunkások hallatlanul alacsony élet-színvonala.

A legjobban kereső vájárok tehát 1924 júliusában a létminimumnak csupán 44,5%-át, decemberben 45,8%-át tudták megkeresni. Természetesen nem lehet minden bányászcsaládra általánosítani ezt a helyzetet. Ahol esetleg még egy családtag dolgozott, ott annak keresete csökkentette a hiányt. Ez a bányamunkások között elég gyakori volt, de a szénkonjunktúra megszűnése után a családtagok elhelyezkedése lényegesen nehezebbé vált. A nagyobb fiúk mint külszíni munkások vagy mint csillések stb., a leánygyerekek pedig mezőgazdasági munkát vállalva igyekeztek enyhíteni a család nyomorán. Valamivel jobban éltek azok a bányászcsaládok, amelyeknek egy kis földjük is volt, vagy földet béreltek, álatot is tartottak stb.

Mindez nem változtatott azon a tényen, hogy a bányamunkások még a család létminimumának 50%-át sem keresték meg. Ruházkodásra vagy egyéb szükségletekre keresetükből egyáltalán nem futotta, s minden ilyen kiadás csak az amúgy is szűk élelmezés rovására történhetett. A pusztá számok érzékeltetik azt a szörnyű nyomort, amelyben a bányamunkások többsége élt.

A bányatókések még ezeket a rendkívül alacsony béreket is magasaknak tartották. Ezért megtagadták a munkások jogos bérköveteléseinek teljesítését, sőt, a bérek leszorítására törekedtek.

A rendkívül nagyméretű munkáselbocsátások kellő munkaerőtartalékokat biztosítottak a bányatókések részére. Ezt a helyzetet ők ki is használták és olyan szigorított munkarendszabályokat léptettek életbe, amelyek azonos bérek mellett a munkaintenzitás nagymérvű fokozását, a termelés növelését szolgálták. Vida Jenő, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója a munkaadóknak a már említett 1924 decemberi értekezletén hangsúlyozta „annak a szükségességét, hogy a munkarendszabályok kellő szigorral való alkalmazásánál egyöntetű határozat hozassék... a mostani időben úgy

látszik nem jár semmi nehézséggel a kellő szigorúnak, a munkarendszabályok szerinti fegyelmezésnek bevezetése”. A „kellő szigor” alatt a bányatókésék azt a „békebelinél is szigorúbb” módszert értették, amelyet a pécsi bányákban egy ideje már be is vezettek. Az értekezlet természetesen ezt a javaslatot „helyeslőleg tudomásul” vette.³² E határozat súlyos következményeit rövidesen megéreztek a bányamunkások.

A kizsákmányolás fokozását a bányavállalatok főleg három módszerrel hajtották végre. Ezek egyike, és a legsúlyosabb, a szünnapok bevezetése volt. A legtöbb bányában 1924 végétől hetenként 1—2, egyes bányákban pedig 2—3 szünnapot is tartottak. Ezáltal a bányamunkások többségének tényleges keresete 2-től 50%-ig csökkent.³³

A bányavállalatok, miután nem sikerült a műszakidőt 12 órára felemelniük, a szünnapok beiktatását használták fel arra is, hogy a bányamunkásokat teljesítményük lényeges emelésére kényszerítsék. „A teljesítményeket az összes üzemek úgy fokozhatják — írta a sajókazinci bánya vezetője —, hogy ha az üzemi viszonyok és a szénrendelések megengedik, akár fölös számú vájár beállításával hetenként két kényszer-üzemszünetet provokálunk és ezáltal a vájárok havi keresetét bérredukálás nélkül a megélhetési nivå alá csökkentjük, a vájárok kényszerítve lesznek megélhetésük biztosítására fokozott munkával és teljesítménnyel keresetüket növelni. Amint a békebeli teljesítményeket elértük vagy azon

³² OL. DGT. 60. dosszié. Jelentés az 1924. december elsején Budapesten a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nél megtartott értekezletről.

³³ A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. bányáiban az 1923. évi 304 műszakkal szemben 1925-ben csak 260, 1926-ban 264 műszakot dolgoztak a bányászok. Számos bányában csak havi 17—18 műszakot végeztek, ami heti 2 szünnapot jelentett. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. bányagazgatósága a DGT-nek 1926 áprilisában küldött levelében arról számolt be, hogy „munkásaink legtöbb esetben 2½—3 műszaknál többet nemigen teljesítenek”. (OL. DGT. 18. dosszié.) A pécsi bányákban 1927 őszig összesen 39 szünnapot tartottak, a Salgótarjáni bányáiban pedig 33 szünnapot. (Ugyanott, 20. dosszié.)

főül vagyunk és elegendő előírással rendelkezünk, fokozatosan áttérhetünk a mindennapi munkára.”³⁴ A továbbiakban kifejtette még azt is, hogy a munkaerő-tartalék lehetővé teszi, hogy a vidékről bejáró bányamunkásoknál megszüntessék az eddig szokásban levő tüzelőanyag-megtérítést, távollégi pótlékot, vasúti költséget stb.

Sok bányavállalat alkalmazta ezt a módszert. Az „éhség rémével” kényszerítették a munkásokat a munkaidő „önkéntes” meghosszabbítására, a teljesítmények lényeges növelésére. Egyes bányákban nyíltan megmondták, hogy a 8 órás műszak alatt a békebeli teljesítményt követelik, vagyis a 12 órás teljesítményt. A szünnapok következtében kiesett kereset pótlására a vájárok valóban kénytelenek voltak teljesítményüket növelni és így nyomorúságos megélhetésüket valamennyire biztosítani.

A teljesítmények emelkedésének együtt kellett volna járni a kereset emelkedésével, de időközben a bányavállalatok többször is csökkentették a béreket. Így a lényegesen nagyobb teljesítmény nem hozta magával a bérek hasonló arányú emelkedését. Ez volt a bányamunkások fokozott kizsákmányolásának másik módszere.

A brennbergi bánya vezetője 1926 márciusában a központi igazgatósághoz intézett levelében „aggodalommal” számolt be arról, hogy a munkások elégedetlenkednek, látva, hogy minden szakmávváltozásnál csökkentették a béreket. A szakmányárak „átértékelésével” kapcsolatban — írta a brennbergi bánya vezetője — „a szakmányok átszámításánál olyan lényeges csökkenést látunk a békebeli szakmányokkal szemben, hogy ezt a kérdést bolygatni egyelőre nem kívántuk, mert időközben a munkások is rájöttek, hogy minden szakmávváltozásnál csökkentett összegben állapítottuk meg az újabb egységárakat. Félő, hogy a pengőre való áttérésnél nehezebb küzdelmünk lesz e tekintetben.” Jellemző példa — folytatta a beszámolóját —, „hogy a legfontosabb

³⁴ Bányamunkás, 1925. február 14. 2—3. old.

szakmányt, a fejtésekben való csilleszakmányt említsük meg: békében egy csille szén ára 80 fillér volt, megfelelt tehát 11 440 papírkoronának, míg ma százalékokkal együtt 4930 K—5800 K-t fizetünk csillénként”.³⁵

Egy másik jelentésében közli a vezérigazgatóval, hogy a készpénzbérezésre való áttéréskor a bányamunkásokkal kötött megállapodást „csak látszólag tartjuk be”. „A szakmánybéreket olyan mértékben csökkentettük — írta —, hogy annak ellenére, hogy a teljesítmények a háború előttihez viszonyítva 60—70%-kal emelkedtek, ma még néhány arany fillérrel a békebeli szakmánykeresetek alatt vagyunk”. Az ácsolásoknál (oldalbélelések, főtebiztosítás, keresztácsolat stb.) a szakmánybérek a háború előtt 60—70%-kal voltak magasabbak az 1926. évinél.³⁶

A teljesítmények növelésének és a bérek csökkentésének ezt a tipikusan kapitalista módszerét szinte minden bányában alkalmazták.

A Dunagőzhajózási Társaság pécsi bányáiban az egy műszakra eső vājárteljesítmény és vājárkereset 1924—1929 között így alakult.³⁷

Év	Átlagos vājárteljesítmény		Átlagos vājárkereset	
	q	%	pengő	%
1924	14,90	100	5,59	100
1925	15,30	102,6	5,83	104,3
1926	17,75	119,1	5,66	101,3
1927	17,57	117,9	5,77	103,2
1928	17,41	116,8	6,10	109,1
1929	18,31	122,9	6,22	111,3

³⁵ OL. Brennbergbánya 1926. 40. biz. levél.

³⁶ Ugyanott, 189. biz. levél.

³⁷ A teljesítmény és vājárkereset: *Babics András*: A pécsvidéki kőszénbányászat története. Budapest 1952. 89. és 237. old.

Az általános teljesítmény 1924-hez viszonyítva 1926-ban 19,1%-kal nőtt, a munkabér viszont csupán 1,30%-kal. 1929-ben a teljesítmény 22,90%-kal, a bér azonban csak 11,30%-kal emelkedett.

Hasonló volt a helyzet a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. bányáinál is, ahol a Magyar Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete szerint „a bányászatnál dívó átlagos béreket lényegesen felülmúlják”.³⁸ Tobler János országgyűlési képviselő, a Keresztényszocialista Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének elnöke a miniszterelnökhöz intézett beadványában a „vállalatoktól eredő” adatok alapján megállapította, hogy a barnaszénbányászatban egy műszak (8 óra) alatt végzett teljesítmény:

Év	Összes bányamunkás	Vájár
1925 január	6,46 q	17,29 q
1926 „	7,19 „	18,26 „
1927 „	7,90 „	19,68 „

„A munka teljesítőképességének emelkedése a fentiekből nyilvánvaló, de nem így azonban a béreké, melyeknek a tendenciája inkább lefelé haladó” — írta Tobler.³⁹

Még világosabban mutatja a munkateljesítmények nagyarányú emelkedését a bányamunkások száma és az általuk kitermelt szén mennyisége közötti arány. A széntermelés 1929-ben már alig maradt el az 1923. évi rekordtermeléstől, amikor a bányamunkások száma 50 735 volt. De 1929-ben 17 809 munkással kevesebb, az 1923. évi munkáslétszám 64,60%-a termelte ki nagyjából ugyanazt a szénmennyiséget. Ugyanakkor a bérek, amint láttuk, alig 100%-kal emelkedtek.

³⁸ OL. Me. 1928—XXIII—2383.

³⁹ Ugyanott.

A bányamunkások fokozott kizsákmányolásának harmadik általános módszere volt ezekben az években a bányavállalatok által bevezetett nagymérvű „anyagtakarékoság”. A bányavállalatok külön jutalmazási rendszert dolgoztak ki, de nem a munkások, hanem csak a bányafelvigyázók részére. A cél az volt, hogy minél nagyobb faanyag-, robbantószer-stb. megtakarítást érjenek el. A termeléshez szükséges anyagokkal való ilyen takarékoság tényleg csökkentette a költségeket, de a bányamunkások számára azt jelentette, hogy lényegesen több munkával kellett kitermelniük a kívánt szénmennyiséget. Emellett a bányamunkások amúgy sem biztonságos munkakörülményei sokkal rosszabbakká váltak, s a balesetek száma is megnőtt.

A szénbányászatban felhasznált bányafa mennyisége a kitermelt szén mennyiségéhez viszonyítva így alakult:⁴⁰

Év	A kitermelt szén mennyisége		A felhasznált bányafa mennyisége,	
	q	%	m ³	%
1924	70 865 342	100	331 073	100
1925	63 236 571	90	240 195	72,7
1926	66 497 259	95,5	240 601	72,7

A termeléshez szükséges bányafánál tehát 1924-hez viszonyítva 1925-ben 17,3⁰/₀-kal, 1926-ban 22,3⁰/₀-kal csökkentették az anyagfelhasználást. Még nagyobb arányú takarékoságot vezettek be a robbantószeres használatánál.

Egy vagon (100 q) széntermeléshez elhasznált robbantószer:⁴¹

⁴⁰ Alliquander Ö.: Id. mű, II. rész 203. old. A „bányafa” elnevezés alatt a biztosítási bányafát, a bélésfát és deszkát kell érteni.

⁴¹ Ugyanott, I. rész. 76. old.

Év	Mennyiség	%
1924	1,306 kg	100
1925	0,859 „	66
1926	0,786 „	60,4

Az anyagtakarékosság a bányatókéseknél jól kifizetődött, csupán a bányafánál 1925-ben több mint 3 millió aranykoronát takarítottak meg, és több mint 1 milliót a robbantószerkeznél. Mohóságukra jellemző, hogy később még ez sem volt nekik elég. Mivel a faanyagot és a robbantószerkezt a termelés teljes veszélyeztetettsége miatt tovább már nem csökkenthették, lényegesen felemelték a robbantóanyagokért levont összegeket. Így pl. a Dunagőzhajózási Társaságnál 1927 januárjában a dinamit kilogrammjáért még csak 30 fillért vonta le a munkásoktól, 1927 novemberétől már 88 fillért, a pannonitért 34 fillér helyett 1 pengőt.⁴²

A bányavállalatok az eddig ismertetett általános módszereken kívül még más úton is törekedtek a termelést növelni, és a béreket „minden feltűnés nélkül” csökkenteni. Egyes bányákban megkövetelték, hogy a bányamunkás rakja külön a darabos-, külön az apró- és porszenet. Ez természetesen több munkát és kevesebb keresetet jelentett a bányászoknak, de nagyobb hasznot a vállalatnak.⁴³

Gyakoribbá váltak a különböző kifogásokkal eszközölt csilletőrlések, büntetések stb. A bányamunkások 1925. évi IV. országos kongresszusán számos küldött tette szóvá, hogy a „csillék után 5000 koronás büntetéseket” vonnak le. S. Tóth Mihály salgótarjáni küldött elmondta, hogy „minden műszaknál van valami büntetés felszámítva”.⁴⁴

⁴² OL. DGT. 81. dosszié.

⁴³ Bányamunkás, 1925. január 3. 1. old. és 1927. január 17. 3. old.

⁴⁴ Bányamunkás, 1926. január 7. 2. old.

Egyes bányákban új módszereket vezettek be. Így a DGT vasasi bányájában kísérletképpen a méterszakmánya-ra tértek át, és a termelés ellenőrzésére külön felvigyázókat állítottak be. A kísérlet eredménye a vállalat számára kielégítő volt, mert az így termelt nagyobb szénmennyiség után kevesebb bért fizetett ki a munkásnak. A kísérletek kezdetekor 6,3 csille szénért még 5,84 P-t fizettek, félév múlva 5—6 csille után már csak 5,33 P-t.⁴⁵ A beiktatott szünnapok és egyéb „takarékosági intézkedések” következménye leírhatatlan, és ma már teljesen elképzelhetetlen nyomor lett.

„A tatabányai munkásság oly nyomorban van — írta a 2. honvéd vegyes dandárparancsnokság 1925 júliusi helyzetjelentésében —, hogy nem törődve a szakszervezettel, 10 órát is szívesen dolgozna, csak lenne munkaalkalom. A legjobb munkás 2 500 000 K-nál többet nem keres, gyengébb pedig alig 1 500 000 K-t. Így gyermekeik állandóan koldulni járnak.” Az októberi jelentésben pedig arról számolt be, hogy Tatabányán a munkások „úgy maguk, mint gyermekeik teljesen le vannak rongyolódva, s a gyermekeik 50%-a mezítláb jár iskolába”.⁴⁶

A nyomor talán még nagyobb volt Salgótarjánban. „Aki nem látta, el sem tudja képzelni — írja a „Bányamunkás” —, milyen nyomor van. Mindennek van határa, az emberek nem bírták tovább hallgatni éhező gyermekeik sírását, nézni korán fonnyadt feleségeik kétségbeesett, szomorú arcát, elmentek hazulról, hogy legalább egyedül maradjanak a maguk éhségével és ne lássák szeretteiknek szenvedését... Vártak türelemmel hónapokon keresztül. A havi kereset oly kevés volt, hogy jóformán kenyérre sem volt elegendő. Leszakadt a ruhájuk, a gyerekeknek nincs cipőjük. Iskolába kellene őket járatni és még jó, ha egy pár cipő van a háznál, amit felváltva hordanak a gyerekek, és amíg az egyik elme-gy, a

⁴⁵ OL. DGT. 19. dosszié. A vasasi bányaüzem 1928. május 15-i jelentése a központi bányagazgatósághoz.

⁴⁶ HL. HM. kpo. 1925—50 018 és 50 072.

másiknak bent kell ülni a szobában. Sok szorgalmas, dolgoz embernek csak egy inge van, és amíg a felesége azt kimossa, meghúzódik bent a lakásban és várja, amíg megszárad, hogy újra felvegye.”⁴⁷

Hasonló volt a helyzet a többi bányatelepen is. A nagybányai bányauzem vezetője 1926 májusi jelentésében maga is kénytelen volt elismerni, hogy „az életbe léptetett heti 3—4 munkaszünet következtében keresetük a minimálisnak is mélyen alatta van, és az ezzel járó nyomor már azokat is megmozdította, akik eddig kevésbé voltak hangosak”.⁴⁸

1926 második felében valamit javult a helyzet. Az angol bányamunkások hónapokig tartó sztrájkja miatt nőtt a szénkereslet, így javult a munkalehetőség is. Ekkor a bányatőkéssek a 195⁰/₀-os drágasági pótlékhoz még 10⁰/₀-ot adtak. De amint megszűnt az angol bányászok sztrájkja, a 10⁰/₀-os drágasági pótlékot megszüntették és a bányamunkások helyzete újra ugyanolyan nyomorúságossá vált, mint 1926 első felében volt.

1924—1929 között a névleges keresetek valamit emelkedtek. Az évi átlagbérekből azonban nem tűnik ki a bányamunkások keresetében mutatkozó különbség, holott az gyakran igen számottevő volt. A legmagasabb béreket fizető Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabánya-felsőgallai telepén a vájárok átlagos napi keresete 1927 januárjában 5,93 P volt. A bányavállalat által szolgáltatott béradatok szerint viszont 224 csapat közül a

4,00—4,50 P közötti napi keresetet elérte	17 csapat
4,51—5,00 „ „ „ „ „	37 „
5,01—5,50 „ „ „ „ „	32 „
5,51—6,00 „ „ „ „ „	36 „
6,01—6,50 „ „ „ „ „	34 „
6,51—7,00 „ „ „ „ „	22 „
7,01—7,50 „ „ „ „ „	22 „

⁴⁷ Bányamunkás, 1926. május 17. 1. old.

⁴⁸ PI Archívum. Salgótarjáni bánya 1926—1936. 8. old.

7,51—8,00 P közötti napi keresetet elérte	14 csapat
8,01—8,50 „ „ „ „ „	4 „
8,51-en felül „ „ „	6 „

A 224 csapatból tehát 86 (38,5⁰/₀) nem érte el az átlagkeresetet sem, 54 csapat (22⁰/₀) pedig alig 5 pengőt keresett.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a bányamunkások túlnyomó többsége kevesebbet keresett, mint a vágárok. A bányamunkában szokásos bérezés alapján a segédvágárok a vágárkeresetnek a 90⁰/₀-át, a csille munkások pedig csak 80⁰/₀-át kapták. A legtöbben voltak a napszámosok, akik viszont a vágárkeresetnek legfeljebb 60—65⁰/₀-át keresték. Az 5,93 P átlagos vágárkereset alapján egy segédvágár napi 5,34 P-t, csillás 4,75 P-t, napszámos 3,57 P-t keresett a legjobban fizető bányavállalatnál.

Tatabányán és Felsőgallán ez időben 4—5 napon át dolgoztak a bányamunkások. A bányamunkásság rendkívül alacsony életszínvonalát csak akkor látjuk, ha a létminimumhoz viszonyítva vizsgáljuk meg a kereseteket.⁴⁹

Ha a napi kereset	Heti kereset		Egy munkáscsalád heti létminimuma (P 52,66) alapján hiánya	
	5	4	5	4
	munkanap mellett		munkanap mellett	
4,00 P	20,00	16,00	32,66	36,66
4,50 „	22,50	18,00	30,16	34,66
5,00 „	25,00	20,00	27,66	32,66
5,50 „	27,50	22,00	25,16	30,66
6,00 „	30,00	24,00	22,66	28,66

⁴⁹ OL. Me. 1928—XXIII—2383. A Szakszervezeti Értesítő adatai alapján 1927 januárban a heti létminimum 65,27 volt. A lakás, tüzelés és világítás költségeit leszámítottuk. A létminimum költségei 1927-től az árak lassú, de állandó emelkedése következtében növekedtek. A lakást, fűtést, világítást ugyancsak leszámítva 1927 júliusában a létminimum már 55,73 P, 1928 júliusában 57,85 P, 1929 júliusában pedig 59,84 P volt.

A bányamunkások túlnyomó többsége heti 5 műszakkal alig kereste meg a létminimum felét, heti 4 műszakkal pedig csupán a 40—45⁰/₀-át tudták megkeresni.

A tatabányai keresztényszocialista bányamunkások azt remélték, hogy a rendkívül súlyos helyzetben a kormány segítségükre siet. A miniszterelnökhöz intézett beadványukban leírták nagy nyomorukat.

A bányamunkásság — írták — „már évek óta kevés megszakítással tartó hetenkénti 1—2, sőt 3 napot is kitevő munkaszünnapok következtében csak olyan minimális keresethez jutott, mely mellett családjával egyetemben a legsúlyosabb nélkülözésnek lett kitéve... a bányamunkásság egy nagy tömegénél a helyzet már hosszabb idő óta az, hogy adósságait sem bírja törleszteni, hitelre nem vásárolhat, a család asztalára napokon át még kenyérből sem juthat, s a bányász apa üres gyomorral kénytelen munkába menni vagy munkából hazajövet lefeküdni, gyermekei pedig koldulásra adják magukat, hogy legalább egy falat kenyérhez jussanak”.⁵⁰

A keresztényszocialista munkások nem túloztak, csupán abban „tévedtek” — már nem is először —, hogy a tőkésék érdekét védő kormánytól várták a segítséget. A pénzügyminisztérium bányászati főosztálya a béremelésről a miniszterelnökhöz küldött véleményezésében azt írta, hogy a bányavállalatok „nagy nehézségei” miatt a helyzetet nem látja alkalmasnak arra, hogy a bérjavítás érdekében lépéseket tegyen.⁵¹

A bányavállalatok viszont „nagy nehézségeik” ellenére egyre növekvő nyereségeket vallottak be, pedig minden valószínűség szerint eltitkolták annak egy részét. A bányászati és kohászati vállalatok „bevallott” nyeresége az 1925—1929. években a következő módon alakult:⁵²

⁵⁰ Ugyanott.

⁵¹ Ugyanott.

⁵² A statisztikai évkönyvek adatai alapján 1924-ben 203 108 millió korona volt a nyereség. Ez pengőre átszámítva 16 254 400 nyereségnek felel meg.

Év	Nyereség	Kifizetett osztalék	Nyereség a befizetett részvénytőke %-ában		
	(pengőben)		bányászat	ipar	nyereség % 1924. év 100 %
1925	17 233 920	8 247 280	15,6	12,4	106
1926	23 536 720	10 756 240	22,0	13,0	144,1
1927	29 829 340	14 646 500	26,2	16,1	182,2
1928	30 703 430	15 651 500	27,5	16,1	188,8
1929	31 663 274	16 114 900	26,6	16,6	194,8

Mialatt a bányamunkások a legnagyobb nyomorban éltek és reálbérük tovább csökkent, a Magyar Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete 1927-ben a pénzügyminiszterhez írt beadványában a „bányászati iparban mutatkozó aggasztó jelenségekre” hivatkozott, és kérte a kormányt, hogy a „krízis elhárítása” érdekében támogassa a bányaipart.⁵³ Ekkor csupán a bevallott nyereség 29 829 340 pengő volt, 82,2%-kal több mint 1924-ben. Vajon mennyi lett volna a bányavállalatok nyeresége, ha nem lett volna szénkrízis?

A hihetetlenül magas profitot a magyar és külföldi tőkések kizárólag a bányamunkásoknak az ismertétt módszerekkel történt fokozott kizsákmányolásával érték el, s távolról sem használták ki a bányák termelésének teljesítőképességét.

A bányavállalatok rendkívül magas nyereségének több mint a felét a két nagy bányavállalat, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vitte el.⁵⁴

A nyereségből a részvényeseknek kifizetett magas osztalékon kívül hatalmas összegeket osztottak ki „jutalomként” az igazgatóság, felügyelőbizottság stb. tagjainak is: 1928-ban például 2 323 705 pengőt fordítottak e célra. Vida, Chorin és társaik a jutalmakat nyilván szívesen adták, hiszen, a „rossz üzletév” ellenére az előző évnél nagyobb nyereséget sike-

⁵³ OL. Me. 1929. XXIII—2383.

⁵⁴ A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósági jegyzőkönyvei alapján.

Év	A Magyar Általános Kőszénbánya Rt.	A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.	A két vállalat nyeresége az egész nyereség %-a
	kimutatott tiszta nyeresége (pengőben)		
1925	6 189 088	3 168 366	54,9
1926	8 727 750	3 834 612	53,8
1927	10 642 696	4 415 267	50,5
1928	12 276 192	4 430 482	54,4
1929	13 211 954	4 491 077	55,8

rült elérni. A tőkések e hatalmas nyereségek legfőbb forrását — a bányamunkások mértéktelen kizsákmányolását — természetesen tagadták, s az elért „eredményeket” a jó üzletember ügyessége gyümölcsének tulajdonították. Nem fedkeztek meg a tőkések a bányamunkásokról sem. Az 1928. évi 30 703 430 pengő nyereségből 74 000 pengőt — a nyereség 2,5 ezrelékét — nagylelkűen jótékonyági és közcélokra adományozták!⁵⁵

A bányatőkések 1926 után még ridegebben utasították vissza a bányamunkások bérköveteléseit, mint az előző években. A rendelkezésükre álló nagy szénkészlet és munkaerő-tartalék, valamint a bányamunkások szervezetségének lazulása lehetővé tette e merev, elutasító magatartást. A bányamunkások a minimális munkabérekért kérték: az átlagos vājárkeresetnek műszakonként 7 pengőben, az átlagos munkáskeresetnek 5 pengőben való megállapítását. A bányatőkések azzal az indoklással, hogy a minimális bérek bevezetése „teljesen tönkreteszi a gazdaságos üzemvitelt”, teljesíthetetlennek tartották a bányamunkások jogos kérését, de visszautasították még a kisebb béremelési kérelmeket is. A pécsbányatelepi rendőrség a bányamunkásoknak egy béremelési kérelmével kapcsolatban beszámolt arról, hogy a bányavállalat milyen eszközökkel félemlítette meg a munkáso-

⁵⁵ Statisztikai évkönyv. 1926. 130. old.

kat, és utasította el a béremelés teljesítését. „A bányavállalat — mondja a jelentés — készakarva juttatta a munkások közé a szanálás hírét..., hogy ezzel a munkásoknak ily módon is értésére adja, miként nemcsak bérjavítást nem remélhetnek, de üzemredukcióval is számolniuk kell, melynek megfélemlítő hatása alatt a munkások bizonyára nemigen fognak munkabeszüntetésre gondolni”.⁵⁶

Béremelés helyett a bányavállalatok 1927-től alamizsnaként ún. őszi, karácsonyi segélyt adtak. A segély rendszerint egy havi keresetnek 20—25⁰/₀-át tette ki, vagyis kb. egy heti keresetnek felelt meg. A karácsonyi segélyként adott alamizsna nem volt kötelező érvényű — mint egy esetleges béremelés —, és a nyomorgó bányamunkások előtt „kegyes, megértő jóindulatukat” fitogtatták. A következő években már ezt a segélyt is csak nagy harcok után adták a bányavállalatok, sőt számos bányában meg is tagadták annak kifizetését. 1929 szeptemberében, a bányaigazgatók értekezletén Vida kijelentette, hogy a borsodi bányákra, Chorin pedig, hogy a szászvári—nagymanyoki bányákra az őszi segélyt nem terjesztheti ki.⁵⁷

A bányamunkások nyomora olyan méreteket öltött, hogy béremelési kérelmeik jogosságát még egyes hatósági szervek is elismerték. „A munkabérek feljavítása kétségtelenül szintén jogos kívánság — írta a pécsbányatelepi rendőrség vezetője —, mivel napi 4—5 pengős keresetből, különösen ha hetenként csak 5 műszakot végezhet, családos munkás a mai drágaság mellett nemigen tud megélni és ruházkodni, főleg ha ezen keresetből a munkája közben elhasznált robbanóanyagot, lámpájában elfogyasztott villanyt vagy benzint és szerszámjavítást is sajátjából kell megfizetnie”.⁵⁸

A magyar bányamunkások bére — éppen úgy, mint általában a magyar munkásoké — lényegesen alacsonyabb volt,

⁵⁶ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1927—15.

⁵⁷ OL. DGT. 36. dosszié. Pro memória a Salgónál 1929. szeptember 5-én munkásbérügyben folytatott megbeszélésről.

⁵⁸ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1929—157.

mint a nyugati országokban. Az ausztriai Grünbach köszénbányában 1928 őszén az átlagos vājárkereset 9 schilling, a földalatti bányamunkások átlagos keresete 8,6 schilling volt. Ha összehasonlítjuk az osztrák bányamunkások pengőre átszámított béreit az ugyancsak osztrák tőkések kezében levő DGT pécsi bányáiban dolgozó munkások bérével, a következő eredményt kapjuk:⁵⁹

Egy műszakra eső átlagkereset

	vājár	%	földalatti munkás	%
osztrák bányamunkás	7,20	100	6,88	100
pécsi bányamunkás	6,10	84,4	4,80	69,7

A grűnbachi bányában dolgozó osztrák vājár 15,6⁰/₀-kal keresett többet, mint az ugyancsak osztrák tőkéseknek dolgozó pécsi vājár. Az átlagos bányamunkáskereset között még sokkal nagyobb volt a különbség. Az osztrák bányamunkások keresete 30,3⁰/₀-kal volt magasabb a pécsi és általában a magyar bányamunkások kereseténél.

A cseh bányamunkások is jóval többet kerestek, mint a magyarok. Csehszlovákiában 1926-ban a pengőre átszámított átlagos vājárkereset 7,18, a külszíni bányamunkások keresete 5,19 pengő volt.⁶⁰ Egy magyar vājár átlagos keresete a nagyobb bányákban 1926-ban 5,54 pengő, 22,2⁰/₀-kal, a külszíni bányamunkás keresete 3,75 pengő, 27,7⁰/₀-kal volt kevesebb, mint a cseh bányamunkásoké. A különbség természetesen még sokkal nagyobb, ha nem a nagybányák, hanem a közép-bányák munkásainak keresetével hasonlítjuk össze a cseh vājárok keresetét. A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt.

⁵⁹ OL. Pécsi bányagazgatóság iratai. Blascher ig. h. anyaga. 5135/1929. Riehmer László bányamérnök tanulmánya, 41. old.

⁶⁰ Bányamunkás, 1926. április 8. 1. old.

salgóbányai telepén 1926-ban az átlagos vājárkereset 5,04 pengő volt.⁶¹ A Salgóbányán dolgozó vājár közel 30⁰/₀-kal kapott kevesebbet munkájáért, mint csehszlovák társa.

1925	1926	1927	1928	1929
4,93	5,04	5,40	5,53	5.58

Miután ugyanazon árunak az ára az egyes országokban igen különböző lehet, pontosabban látjuk a munkabérek közötti különbséget, ha megvizsgáljuk, hogy azonos áruból mennyit vásárolhat egy napi keresetéből a munkás az egyik, és mennyit a másik országban. Egy német bányamunkás például 1 műszakra eső keresetéből vásárolhat 14,64 kg kenyeret vagy 2,99 kg húst, vagy 41,18 kg burgonyát. Ugyanakkor egy magyar bányamunkás keresetéből vásárolni tudott 10,35 kg kenyeret, vagy 1,50 kg húst, vagy 33 kg burgonyát, vagyis a magyar bányamunkás lényegesen kevesebb élelmiszerhez juthatott a keresetéből, mint a német bányamunkás.⁶²

A ruházati cikkeknel még sokkal nagyobb volt a különbség, miután az élelmiszerek viszonylag olcsók voltak Magyarországon, viszont a ruhanemű lényegesen drágább, mint a legtöbb országban. Egy német munkás 1 férfiruhát, 1 inget és 1 cipőt vásárolhatott 66 és $\frac{1}{2}$ órai keresetéből, ugyanezeket a ruhaneműeket egy francia munkás 58 és $\frac{1}{3}$ óra, egy cseh munkás 50 óra, egy svéd 35 és $\frac{1}{2}$ óra és egy magyar munkás 133 és $\frac{3}{4}$ órai keresetéből tudta megvásárolni.⁶³

A magyar bányamunkás reálbére tehát jóval alacsonyabb volt az osztrák, cseh, német bányamunkásénál, nem is beszélve az angol, francia vagy svéd bányászok béreiről. Ez a nagy különbség világos feleletet ad arra a kérdésre is, hogy a külföldi tőke miért tartotta fontosnak a magyar bányáipar

⁶¹ A közép- és kisbányákban a bérek alacsonyabbak voltak, mint a MÁK-nál. A Salgóbánya bérei az 1925–1929. években pengőben számolva így alakultak

⁶² Szakszervezeti Értesítő, 1927. október. 4. old.

⁶³ Dr. Zentay Dezső: A magyar munkásság életszínvonala. 16. old.

„kézbevétele”. A magyar bányamunkások rendkívül alacsony bére óriási extraprofitot biztosított a külföldi tőkéseknek és magyar haszonélvezőiknek.

A külföldi tőkések a legnyíltabban, legdurvábban a Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt. pilisvörösvári és pilisszentiváni bányáinak munkásait zsákmányolták ki. A belga tőkések kezében levő bányákban valószínűtlenül meg „legsikeresebben” a kizsákmányolásnak azt a formáját, hogy a bányamunkásokra kényszerített pótműszakkal végül rendszeresítették a 12 órás műszakot, és ugyanannyi bért fizettek, mint azokban a bányákban, ahol 8 órás munkaidő volt. Ezenkívül a bányagazgatóság lassan megszüntette a bányákban szokásos lakás, fűtés és világítás természetbeni juttatását, illetve lakbérpótlék stb. fizetését.⁶⁴

A belga bányatőkések bányáiban a bányamunkások a 12 órai munkával alig kerestek annyit, mint más bányák bányászai a 8 órás műszakkal. Napi 44 fillért tett ki a lakbérpótlék, „szénváltás” és „kőolajváltás”, amit a legtöbb bányában kifizettek a falvakból bejáró bányamunkásoknak, kivéve a belga bányatőkések vállalatait, ahol már nem fizették ezt a pótlékot.⁶⁵

A salgótarjáni bányamunkások elviselhetetlen nyomorát mutatják az alábbiak: „Nem bírták már tovább az 1 pengő 97 filléres életet — írta a „Bányamunkás” —, mert ennyi jut egy napra egy salgótarjáni bányászcsaládnak. Nem bírták elviselni, hogy gyermekeiknek nem tudnak adni kenyeret. Elindultak ezek a végsőig elkeseredett bányászasszonyok, hogy hátha találnak valahol valami segítséget.” De az asszonyok nem sok segítséget kaptak. Hiába panaszolták el, hogy „férjük keresetéből nem nevelhetik fel gyermekeiket és nem

⁶⁴ Bányamunkás, 1928. október 29. 2. old.

⁶⁵ A DGT bányáiban a falvakban lakó munkások 1928 novemberében napi 20 fillér lakbérpótlékot és negyedévenként 21,56 pengő szénváltást, 2,10 pengő kőolajváltást kaptak. (OL. DGT. „Állomány és bérosztály” napló.)

tudják mit csináljanak velük: megöljék-e őket, vagy kiker-
gessék az utcára?”⁶⁶

Bár 1929-ben az ipari termeléssel együtt a széntermelés is
emelkedett, a bányamunkások helyzete nem javult — ugyan-
úgy nyomorogtak, mint az előző években. Az ajkai bányá-
szok az év elején így jellemezték helyzetüket: „Nincs a mun-
kásnak becsülete, azt szidalmazza, fenyegetik azzal, hogy
jön a március, veheti a bugyrát, ha kevesli az éhbért, vagy
ha feljajdul a kizsákmányolás miatt.

A bányavezetőség részéről oly nagy a termelési hajsza,
hogy a láb-, kar- és csonttörések, valamint agyvelő kiloccsa-
nások napirenden vannak, annak dacára a munkásság nem
mer még panasszal élni sem, mert fél attól, hogy azt a kis
darab kenyeret és lakását elveszíti.”

A bányászmozgalmak

A bányamunkások harca a nyomor ellen 1924 tavaszán min-
den eddigit felülmúló erővel lángolt fel. Az év elején még
úgy látszott, hogy a bányavállalatok és a szakszervezet veze-
tőinek megegyezése, az áttérés a teljes készpénzbérezésre
valamelyes megnyugvást hoz. A várt nyugalom helyett azon-
ban újabb elkeseredett küzdelmeket robbantott ki a pénz vá-
sárlóértékének rohamos zuhanása és az árak még gyorsabb
ütemű emelkedése.⁶⁷

⁶⁶ Bányamunkás, 1928. június 22.

⁶⁷ A papírkorona vásárlóértékének nagyarányú zuhanását a béke-
fillérre való átszámítás érzékelteti.

100 000 papírkorona értéke			békefillér
1923.	XII.	31-én	17,4
1924.	I.	30-án	14,3
1924.	II.	28-án	9,2
1924.	III.	31-én	6,89
1924.	IV.	30-án	6,51
1924.	V.	31-én	5,83
1924.	VI.	30-án	5,27

(Gál Benő Statisztikai Gyűjteményei. VII. bp. 1925. 3. old.)

A bányatókésék nem voltak hajlandók a drágulásnak megfelelően bérpótlékot adni, így a bányamunkásoknak ismét harcolniuk kellett, ha nem akarták, hogy alacsony életnívójuk tovább süllyedjen.

A sztrájkok sorozatát január végén a nagybátonyi bányai-üzem munkásai kezdték el. A bérek 10⁰/₀-os emelését és az ok nélküli felmondások beszüntetését követelték. A sztrájk 3 nap múlva, január 25-én megegyezéssel ért véget. Amikor a sztrájk kitört, a pénzromlás mértéke kb. 15⁰/₀-os volt, de a bányai-gazgatóság csak 5⁰/₀ béremelést adott.⁶⁸ Pár nap múlva a szászvári bányászok léptek sztrájkba, hogy megvédjék egyik munkatársukat, akit a vállalat el akart bocsátani. A munkások fellépésére a vállalat az elbocsátást hatálytalannította, így a sztrájk még aznap megszűnt.⁶⁹

Február 2-án ismét sztrájk tört ki Szászváron, most már bérkövetelésért.⁷⁰ Ugyanebben az időben a Hidasi Szénbánya Rt. munkásai is sztrájkba léptek. Hidason a bányatókésék elutasító magatartása miatt a harc kiéleződött, a sztrájk több mint 4 hétig tartott. A bányai-gazgatóság február végén leszámoltatta összes munkásait, de végül mégis kénytelen volt 35⁰/₀ béremelést és ruhasegélyt adni. Az elbocsátott munkásokat — hat kivételével — visszavette.⁷¹

A hidasi sztrájk kitörése után néhány nappal, február 7-én a pécsi bányászok léptek sztrájkba, mert a vállalat a januári bérekre nem a drágulásnak megfelelő pótlékot fizette ki. Egy heti sztrájk után megegyeztek, és a munka ismét megin-

⁶⁸ PI Archívum Nagybátonyi bánya 1921–1924. 99. old.

⁶⁹ PÁL. Baranya m. alisp. 1924–1567.

⁷⁰ Ugyanott, Baranya m. eln. 1924–11. — A sztrájk másnap véget ért, miután a bányai-gazgatóság közölte, hogy a követeléseket teljesíti.

⁷¹ A sztrájk 1924. március 5-én fejeződött be. Az a 6 munkás, akiket a vállalat nem akart visszavenni, nyilván a sztrájk során vezető szerepet vivők, „izgatók” voltak. Arra, hogy végül őket is visszavették-e vagy sem, sajnos nincs adat. (PÁL. Baranya m. főisp. 1924–269, 403.)

dult.⁷² Még be sem fejeződött a pécsi bányamunkások harca, sztrájk tört ki Nagymányokon és Váralján is. A bányavállalat csak 20⁰/₀ bérpótlékot akart adni, viszont a munkások a bányatelepen árusított élelmiszerek és ruhaneműek rohamos áremelkedése miatt 50⁰/₀-os béremelést kértek.⁷³

Ezek a sztrájkok már az 1924 május elején kirobbant általános bányászsztrájk előjelei voltak. A bányászok meggyőződtek arról, hogy békés eszközökkel, béremelési kérelmek benyújtásával, tárgyalásokkal nem tudnak a drágulás arányát megközelítő emelést elérni. A május 7-én kitört országos sztrájkot is békés kísérlet előzte meg. A bányászok megpróbálták a bányatökéseket arra bírni, hogy a drágaságnak megfelelően emeljék a béreket, illetve a drágasági pótlékot. A bányászszakszervezet vezetői még április végén kérvényt nyújtottak át a bányavállalatok képviselőinek, amelyben a szakmány- és napszámbérek felemelését kérték. A vállalatok május első napjaiban tárgyalták a kérelmet, és az eddigi

⁷² PÁL. Baranya főisp. 1924—92, 473. — A vasasi bányamunkások március 12—13-án, majd március 22—24-én is sztrájkoltak.

⁷³ Nagymányokon 1100, Váralján 300 bányász sztrájkolt ekkor. Sajnos a sztrájk időtartamára és eredményére eddig még nem sikerült adatokat találni. (SZÁL. Völgysegi j. fszb. 1924—691.) Március elején ismét több mint egy hétig sztrájkoltak a nagybányai bányászok. A sztrájk március 3-án tört ki és 11-én fejeződött be. Az élelmiszerárak leszállítását követelték, mert a keresetek azonosak voltak a többi bányáéval, az árak viszont magasabbak. A sztrájk megegyezéssel ért véget. (PI Archívum. Nagybányai bánya. 1921—1924. 109. old.) Majd 15-én a dorogi, 17-én a pilisvörösvári és pilisszentiváni, 18-án a várpalotai bányamunkások léptek sztrájkba. A dorogi és a várpalotai sztrájk március 22-én, a pilisvörösvári és a pilisszentiváni sztrájk 24-én fejeződött be. (Bányamunkás, 1924. március 27.) A sztrájkok kitörésének oka mindenütt az volt, hogy a drágulás arányában kérték a februári bérek elszámolását, de a vállalatok csak a március havi bérekre akartak felemelt drágasági pótlékot fizetni. A bányatökések, elsősorban Pilisvörösváron és Pilisszentivánon, megpróbálták a sztrájkot a szokásos csendőri beavatkozással, felmondással, kilakoltatással letörni, de e törekvésük a bányászok ellenállásán megghiúsult. Néhány napos sztrájk után a munkások elérték, hogy visszamenőleg, február hónapra is megkapják a pótlékot.

110⁰/₀-os drágasági pótlékot először 130⁰/₀-ra, majd hosszas tárgyalások után 140⁰/₀-ra emelték. A munkásság azonban ragaszkodott a kért 150⁰/₀-os emeléshez, mert a drágulás mértéke 160—165⁰/₀ volt. Május 7-én délután 2 órakor a tatabányai VIII. akna bányászai már nem szálltak le, este pedig a VII., IX., XI. akna munkásai is csatlakoztak a sztrájkhoz. Ugyancsak május 7-én sztrájkba léptek Kotyháza, Marókháza és Gurtyános telep bányamunkásai is.

Május 8-án a sztrájk Tatabányán és Tokodon már általánossá vált. Ugyanez nap beszüntették a munkát a pécsi és a brennbergi bányamunkások is. A sztrájk 9-én, 10-én még tovább szélesedett, és a munkások az ország bányáinak túlnyomó többségében letették a szerszámot, a tárnákban megállt a termelés.

A bányatókések most nem törekedtek a sztrájk olyan gyors letörésére, mint az előző években. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy főként a nagyobb bányavállalatok elég jelentős szénfelesleggel rendelkeztek és csökkent a kereslet is. De azért hasonló megtorló-intézkedéseket, mint a MÁK bányáiban, a legtöbb bányában most is végrehajtottak. „A korcsmák, élelemtárak bezárattak a rend és vagyonbiztonság fenntartása végett, a 3 csendőrőrs létszáma 100 emberre emelkedett” — jelentette a sztrájk elején a tatabányai igazgatóság.⁷⁶ Tokodaltárón a sztrájk vezetői közül 3-at letartóztattak, és több munkás ellen eljárás indult.⁷⁷ A pécsi bányákban a keresztényszocialista szervezet alig számottevő tagságát akarták felhasználni az egységes sztrájk megbontásáira, de a kísérlet nem járt sikerrel. „Véres összeütközés tört ki a keresztényszocialista és a szociáldemokrata munkások között, mert a keresztényszocialisták fel akarták venni a munkát.” Az összeütközés során jónéhányan megsé-

⁷⁶ OL. Bányakapitányság. 1925—4100.

⁷⁷ HL. Hm. kpo. 1924—50 960. A budapesti csendőrkerületi parancsnokság 1924. május havi összefoglaló jelentése.

rültek, és a „rendőrség több letartóztatást fogatosított” — jelentették Pécsről.⁷⁸

Ezekkel a „mesterkedésekkel” nem sikerült a több mint 30 000 bányamunkás egységes sztrájkharcát megbontani. Számos kisebb bányában (Ajka, Környe, Nagybátony, Mór, Berente, Alacska, Sajókazinc) néhány nap után megadták a kért drágasági pótlékot, így ezekben a bányákban a sztrájk rövidesen véget ért. A nagy bányavállalatok azonban nem voltak hajlandók engedni, sőt eleinte tárgyalni sem. A legtöbb bányában fenyegető hangon, megtorlásokat helyeztek kilátásba, és felszólították a munkásokat, hogy vegyék fel a munkát, de a hivatalos felhívásoknak nem volt eredménye. A bányászok, bár súlyos anyagi helyzetben voltak és nélkülöztek, mégis szívósan kitartottak, és több helyen adtak olyan választ, mint a brennbergi bányászok: „amíg Tatabányán sztrájkolnak, addig ők is kitartanak”.⁷⁹

A magyar bányamunkások e nagyarányú harcával szolidaritást vállaltak más országok munkásai is. Több országból, főleg Belgiumból és Franciaországból, lelkesítő, bátorító üzeneteket és pénzadományokat küldtek. A franciaországi Lensből május 19-én érkezett ez a távirat: „Tartsatok ki igazatok mellett, amellyel mi is szolidárisak vagyunk, amelynek jeléül fogadjátok el ezt a kis adományt, amivel segítségetekre sietünk.”⁸⁰

A hosszan elhúzódó sztrájk nemcsak bérkövetelésért folyt, hanem a bányatókéseknek a munkaidő meghosszabbítására irányuló kísérletének megghiúsítása céljából is. Ezzel ugyan a bányavállalatok nem mertek nyíltan előállni, sőt a munkásokhoz intézett hirdetményükben kifejezetten tagadták, hogy ilyen céljuk is lenne. A sztrájk második hetének végén megkezdett tárgyalásokon azonban állandóan azt hangoztat-

⁷⁸ HL. HM. kpo. 1924—15 459.

⁷⁹ OL. Brennbergbánya 1924. 85. sz. biz.

⁸⁰ Bárdos László: Bányászszív és bányászököl. Tatabánya 1958. 56. old.

ták, hogy ha a munkások többet akarnak keresni, akkor meg kell hosszabbítani a munkaidőt.⁸¹ A munkások viszont az eredeti követeléseket kiterjesztették egyéb, régi sérelmeik orvoslására is. A munka felvételét május végén az alábbi feltételekhez kötötték:

- „1) A drágasági pótléknak május hóra 160⁰/₀-ra, júniusra 180⁰/₀-ra emelése.
- 2) A munkaidő változatlan meghagyása.
- 3) A bányatárspénztárak nyugbérosztályainak egy országos nyugbérpénztárban való egyesítése.
- 4) A vidéki munkások lakbérmegettérítésének felemelése évi 80,— aranykorona lakbéralapra.
- 5) A sztrájkban eltöltött munkanapok díjazása a kereset 50⁰/₀-áig.
- 6) Az addig szerzett jogok épségben tartása, a munkabeszüntetés miatt senki el nem bocsátható.”

A bányavállalatok képviselői a bérkérdésben már hajlandóknak mutatkoztak valami engedményre. A kívánt 160⁰/₀ helyett 155⁰/₀-ot felajánlottak, de a júniusi drágasági pótlék megállapításáról csak a munka felvétele után akartak tárgyalni. Kijelentették, hogy a munkaidőt most nem akarják meghosszabbítani. Elvileg helyeslik a nyugbérpénztárak egyesítését, s erre majd előtanulmányozás után visszatérnek. Ígéretet tettek a vidéki munkások lakbérmegettérítésének felemelésére, és arra is, hogy a sztrájkban való részvétel miatt senkit nem bocsátanak el. A sztrájknapokra eső bérek 50⁰/₀-ának megettérítését — amint ez várható is volt — mereven elutasították.

A bányavállalatoknak ezt az álláspontját ismertették a sztrájkoló munkássággal. A szakszervezet központi vezetői, akik a már negyedik hete folyó sztrájk mielőbbi befejezését óhajtották, június 5-én szavazásra tették fel a kérdést: elfogadják-e a munkások a vállalatok válaszát, felveszik-e a munkát?

⁸¹ Bányamunkás, 1924. május 22.

Tatabányán a szavazás eredményeként 19 igen ellenében 5376-an nem fogadták el a vállalatok válaszát, és a sztrájk folytatása mellett döntöttek.⁸² Brennbergbányán 78-an a sztrájk megszüntetésére, 389-en a sztrájk folytatására szavaztak.⁸³

A sztrájk ötödik hetében a kereskedelemügyi miniszter megbízottja a munka felvétele érdekében egyezkedésre szólította fel a vállalatok képviselőit és a szakszervezet vezetőit. Az elnöketével megtartott tárgyaláson végül megegyezés jött létre, amely csupán a bérkérdésben tért el a bányavállalatok korábbi álláspontjától, éspedig abban, hogy június 10-től kezdve a vállalatok 170% bérpótlékot adnak, és ígéretet tettek arra is, hogy a bérpótlékot később az árváltozásoknak megfelelően állapítják meg.

Az öt hete tartó sztrájk nem törte meg a bányamunkások harcosságát, de közben anyagilag teljesen tönkrementek, ezért a szakszervezet központi vezetőinek rábeszélésére június 13-án felvették a munkát. A sztrájk anyagi vonatkozásban csak részben járt sikerrel, mert közben az árak tovább emelkedtek, így a kiharcolt bérpótlék ha nem is sokkal, de újra elmaradt az áremelkedés mögött. Sikerült azonban meggyőztetni a bányatókéseket a munkaidő meghosszabbítására irányuló kísérletét.

Az 1924 tavaszán lefolyt sztrájk volt az első, amelyet a bányászok szolidaritása folytán sikerült országos méretűvé szélesíteni. Ez a sztrájk meggyőzően bizonyította a bányamunkások harcos egységét, mellyel nehezen kivívott jogait védelmezték. A sztrájkot lényegében a tömegek nyomása, a helyi vezetők harcos állásfoglalása robbantotta ki, nyugodtan állíthatjuk, hogy a bányászszakszervezet megalkuvó vezetőinek akarata ellenére. A központi vezetők, amikor látták, hogy a bányák munkásai sorra csatlakoznak a tatabányaiak kezdeményezéséhez, nem tehettek mást, mint hogy igyekez-

⁸² OL. Bányakapitányság. 1925—4100. Ugyanakkor sokan tartózkodtak a szavazástól.

⁸³ OL. Brennbergbánya. 1924. 99. közt. biz.

tek az általánossá vált sztrájk vezetését, irányítását kezükbe venni, nehogy a munkások amúgy is megrendült bizalmát teljesen elveszítsék.

A keresztényszocialisták egyik lapja, a „Nép” egy későbbi sztrájk során egész nyíltan megírta, hogy bár szemben állnak a bányászszakszervezet vezetőségével és Peyer Károlylyal, el kell ismerni róluk, hogy nem ők „szítják az elégtelenséget és kezdeményezik a sztrájkokat”.

„A bányamunkások bérmozgalma — folytatta a lap — majdnem mindig kizárólag a nyomorgó munkásságból indul ki, és ha van valami kárhoztatandó a bányászszakszervezeti vezetőség munkálkodásában, úgy az bizonyára nem az, hogy a bérjavítás iránti mozgalmakat kezdeményezi, hanem az, hogy a bérjavítás iránti mozgalmakat lanyhán kezeli, sok esetben letompítja és gyakran elaltatja.”⁸⁴

A sztrájk alatt szép példái voltak a munkásszolidaritásnak is. A pilisvörösvári és pilisszentiváni bányászok például június 7-én, tehát akkor hagyták abba a munkát, amikor a szakszervezet központi vezetői már a sztrájk mielőbbi befejezését kívánták. Sztrájkjuknak egyik fő célja az volt — amint azt a Bányakapitányság jelentette —, hogy „a tatabányai munkásokkal folyamatban levő tárgyalásokat a munkások javára befolyásolja”.⁸⁵

A munkások nem voltak, és nem is lehettek megelégedve az elért „eredményekkel”. Ezt mutatja az is, hogy a sztrájk befejezése után egyes bányákban még pár napig sokan nem kezdtek munkához. A pécsi kerületi főkapitány 1924 júniusi jelentésében erről a következőket írta: „... csekély létszámú jelentkezésük arra enged következtetni, hogy a munkásság többségénél a megegyezés nem talált teljes megelégedésre, s így eleve is tüntetni akartak ellene távolmaradásukkal.”⁸⁶

⁸⁴ Népszava, 1925 január 10.

⁸⁵ OL. Bányakapitányság. 1925—4100. A sztrájk június 13-án fejeződött be.

⁸⁶ OL. Me. 1924—XXIII—5917.

Habár a megegyezés egyik feltétele az volt, hogy a sztrájkban való részvétele miatt senkit nem bocsátanak el, ezt nem mindenütt tartották be. A nagybátonyi kincstári bányákban június 13-án nem vették fel a munkát, mert itt a sztrájk vezetőit az üzemigazgatóság elbocsátotta, és a munkások emiatt folytatták a harcot.⁸⁷ A környei bányamunkások is két bizalmi elbocsátása és feljelentése miatt sztrájkoltak. Fellépésükre az igazgatóság a feljelentést visszavonta ugyan, de a munkába nem volt hajlandó visszavenni őket.⁸⁸

A nagy sztrájkot néhány kisebb, pár napos sztrájk követte. A vasasi bánya munkásai július elsején azért hagyták abba a munkát, mert szolidaritást vállaltak azokkal a munkásokkal, akiket a bányatársaságok a vasárnapi munka megtagadása miatt pénzbírsággal sújtottak.⁸⁹

1924 második felében, a szanálási válság alatt — mint erről már szó volt — tömegesen bocsátották el a vállalatok a munkásokat. Ebben az időben szélesedett a kommunista és osztályharcos munkások befolyása a bányászok között, s ezt a hatóságok a tömeges elbocsátásokkal magyarázták: „A kommunista eszme a bánya- és ipari munkások között mind jobban felburjánzik, mert kevesebb lesz a munkaalkalom” — számolt be a helyzetről az Esztergom—Hont megyei csendőrpáncsnokság jelentése.⁹⁰

A hadügyminisztérium úgynevezett „vörösvédelmi” helyzetjelentése augusztus elején pedig arról adott hírt, hogy „Szegeden és Tatabányán kommunizmusra izgató röpcédulákat foglalt le a rendőrség”, és „a percesesi bánya munkásai

⁸⁷ HL. Hm. kpo. 1924. sz. n. A miskolci csendőrkerületi parancsnokság júniusi jelentése a csendőrség felügyelőjének. — A sztrájk eredményéről és befejezésének időpontjáról nincs adat.

⁸⁸ OL. Bányakapitányság. 1925—32. A sztrájk június 21-én tört ki, és 2 napig tartott.

⁸⁹ PÁL. Baranya m. főisp. 1924—492. A munkások fellépésére a pénzbírságokat felfüggesztették. A sztrájk július 3-án véget ért.

⁹⁰ HL. Hm. kpo. 1924—51 628.

közül eddig 18-an léptek be az ottani rejtett kommunista szervezetekbe”.⁹¹

Augusztus végén a belügyminiszter szigorúan bizalmas köriratban hívta fel a rendőrség és a megyei hatóságok figyelmét arra, hogy „országos sztrájk van készülőben, melyet állítólag a bányamunkások és vasutasok együttesen akarnak rendezni. A mozgalom Salgótarjánból indul ki... Különös figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az agitáló szociáldemokraták vasárnaponként más-más helyen jelennek meg és így egyre szélesedő mozgalmat idéznek elő. Az a körülmény — vonta le a végső következtetést a belügyi körirat —, hogy „épp most vannak a fent említettek folyamatban”, kommunista agitációra mutat.”⁹²

Figyelemre méltó, hogy a belügyi körirat szociáldemokratákat említett és mégis kommunista agitációra gyanakodott. De a kormány — így a belügyminiszter is — jól tudta, hogy a szociáldemokrata párt a hírhedt Bethlen—Peyer-paktumban többek között lemondott arról, hogy a vasutasok körében szervező és agitációs munkát végezzen. S mivel a mozgalom célja a bányamunkások és a vasutasok közös megmozdulása, sztrájkja volt, azt a következtetést vonta le, hogy ez nem lehet szociáldemokrata kezdeményezés. Figyelmet érdemel a másik körülmény is, amelyből nem szociáldemokrata, hanem kommunista agitációra következtettek, hogy „épp most”, vagyis a szanálási válság, a tömeges elbocsátások, a termelés csökkentése idején folyik a mozgalom szervezése. Nagyon is ismert volt a szociáldemokrata vezetőknek az az álláspontja, hogy ilyen helyzetben nem lehet mozgalmat kezdeményezni.

De mégsem kommunista mozgalomról és agitációról volt szó, hanem minden valószínűség szerint a szociáldemokrata párton belül egyre erőteljesebben kibontakozó és egyre aktívabban tevékenykedő ellenzék mozgalmáról, amelyet kom-

⁹¹ HL. Hm. kpo. 1924—101 450. — Perecesen nyilván valami spontán szervezkedésről lehetett szó.

⁹² PI Archívum. BM rend. sor. 14 245/1924. VII. res.

munisták irányítottak.⁹³ Az ellenzék leleplezte a jobboldali szociáldemokrata vezetőknek a burzsoáziával paktáló, a munkásérdekeket eláruló politikáját, és osztályharcos politikát, mozgalmat követelt.

Az 1924. évi sztrájkok minden tekintetben messze felülmúlták az előző éveket. 67 sztrájk zajlott le, több mint kétszer annyi, mint 1923-ban, és majdnem háromszor annyi, mint 1922-ben. 1923-ban egy sztrájk átlagos időtartama 3,1 nap volt, 1924-ben pedig egy sztrájkra átlag 11,7 nap jutott. A sztrájkok folytán elvesztett munkanapok száma 856 960 volt, csaknem tizennégyszerese az előző évinek. A lezajlott sztrájkok túlnyomó többsége a munkabér emeléséért folyt, és nagyobb részük a munkások javára teljes, illetve részleges eredménnyel fejeződött be.

De nem sokáig élvezhették harcuk eredményeit. 1925 elején a bányatulajdonosok ismét visszautasították a munkások jogos béremelési kérelmét. A salgótarjáni Teréz tároló munkásai január 5-én sztrájkba léptek, mert előzően oly méretű bérredukciók történtek, hogy képtelenek voltak elérni az előző havi átlagos keresetet.⁹⁴ Három nappal később a pécsi bányászok tették le a szerszámot, mert a bányavállalat 15⁰/₀-kal leszállította az addig fizetett drágasági pótlékot. A pécsi bányászoknak négy napi sztrájk árán sikerült elérniük, hogy a vállalat ismét megadta, sőt visszamenőleg is kifizette a 15⁰/₀-os pótlékot.⁹⁵

Tatabányán február 3-án a bányaigazgatóság életbe léptette a szolgálati rendszabálynak azt a pontját, hogy „a műszakváltás a munkahelyen történik”. A váltás mindaddig a föld felszínén, s nem lent a tárnában, a munkahelyen zajlott

⁹³ Az ellenzék egyik vezetője ez időben Weiszhaus Aladár volt, aki korábban a vasutasok között tevékenykedett. Weiszhaus ekkor még kommunista volt, és szoros kapcsolatban állt a KMP bécsi központjával. Nem sokkal később azonban szembefordult a párttal, és pártellenes frakciót szervezett.

⁹⁴ Népszava, 1925. január 6.

⁹⁵ Babics András: Id. mű, 215. old.

le. Ez a bányászok szerzett jogainak visszavonása és a munkaidő meghosszabbítására irányuló újabb nyílt támadás volt. A munkások vezetői megpróbálták az igazgatóságot álláspontjának megváltoztatására bírni, de a vállalat ragaszkodott a kiadott rendszabályhoz. A bányamunkások így nem tehetek mást, február 4-én kipróbált fegyverükhöz, a sztrájkhoz folyamodtak.

Előre látható volt, hogy a tatabányai munkások harca hosszú és elkeseredett lesz. „Ügy a bányatársulat, mint a bányamunkások — írta a székesfehérvári rendőrkapitány februári havi helyzetjelentésében — a legmerevebb álláspontra helyezkednek, és egyik fél sem tesz lépést a munka felvétele érdekében.”⁹⁶

A tatabányai munkások nemcsak a saját érdekük védelmében szálltak szembe a bányatókésekkel, hanem az egész bányászság érdekében. Tudták, ha most harc nélkül engednek, újabb munkaidő-meghosszabbítás következik, nemcsak náluk, hanem a többi vállalatnál is. „Egyhangú határozattal” utasították el az új munkarendet, pedig anyagi helyzetük még a rendőrfőkapitány szerint is „a lehető leggyengébb” volt.⁹⁷ A bányagazgatóság viszont többek között éppen arra számított, hogy az éhség, a szörnyű nyomor lehetetlenné teszi a munkások hosszan tartó sztrájkját, nem lesz kitartásuk. A vállalatnak egyébként sem volt túl sürgős a normális termelés azonnali helyreállítása, mivel a szanálási válság hatása erősen érződött a szénpiacon. De a munkások egységének megbontására és a minimális termelés biztosítására sztrájk-törőket toboroztak. Sikerült is a 3000 sztrájkolóval szemben 500—550 sztrájk-törőt munkába állítaniuk, akik a megerősített rendőrség és csendőrség védelme alatt dolgoztak. A sztrájkolók száma tulajdonképpen lényegesen több volt, mert

⁹⁶ OL. Me. 1925—XXIII—2051. Az iratot teljes egészében közli: „Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924—1926” Kossuth 1959. 311. old.

⁹⁷ Ugyanott.

a bányában dolgozó kb. 1300 szlovákiai bányász is csatlakozott hozzájuk, és február 9-én hazautazott.

A bányagazgatóság tévedett, a tatabányai munkások önfeláldozása és kitartása példátlan volt. Harcukat a legtöbb bánya munkásai támogatták. A pécsiek még február elején megtartott összbizalmi értekezletükön elhatározták, hogy „amennyiben a DGT is meghosszabítani akarná a munkaidőt, a munkások sztrájkba fognak lépni. Egyúttal határozatba ment, hogy a tatabányai sztrájkoló bányamunkások részére a munkások körében gyűjteni fognak.”⁹⁸ Minden bizonnyal más bányákban is gyűjtöttek a sztrájkolókat támogatására.

A sztrájk most is a szakszervezet központi vezetőinek tudomása és beleegyezése nélkül indult. De most sem tehettek mást, mint utólag tudomásul vették és „támogatták” a harcot, bár a támogatásban nem volt sok köszönet. Segélyezték a sztrájkolókat, részben a gyűjtésből befolyt pénzből, részben a szakszervezet tartalékából. Ez a segély természetesen igen csekély volt, még a sztrájk első heteiben is alig tett ki egy-másfélnapi keresetet, és a sztrájkolóknak többnyire nem pénzt, hanem vásárlási utalványt kaptak. Az anyagi segélynél sokkal többet jelentett a többi bánya munkásainak erkölcsi támogatása, akik együttérzéssel és feszült figyelemmel kísérték az elkeseredett harcot. Február 5-én a Borsodi Bányatársulat kurityáni szénbányájában tört ki sztrájk, 12-én sztrájkba léptek a hidasi bányamunkások is,⁹⁹ március 18-án pedig a várpalotai bányászok. A várpalotaiak kifejezetten „a Tatabányán dolgozó munkásokkal való szolidaritásuk demonstrálása érdekében” sztrájkoltak — írta a Bányakapitányság.¹⁰⁰

⁹⁸ Ugyanott.

⁹⁹ PÁL. Baranya m. alisp. 1924—2490 A hidasi bányamunkások 25%-os béremelést kértek. A sztrájk lefolyásáról és eredményéről nincs adatunk. A kurityáni sztrájk néhány nap után megszűnt. Többen nem vették fel a munkát, ezeket a vállalat elbocsátotta. (OL. DGT. Big. 1925—4081.)

¹⁰⁰ OL. Bányakapitányság 1925—3897. A sztrájk négy napig, március 22-ig tartott.

A csendőrség és a hatóságok természetesen e sztrájk során a szokásos brutalitással léptek fel a bányászokkal szemben. A legkisebb okért összeverték a sztrájkoló munkásokat — írta a „Bányamunkás”. A sztrájk idején a hatóságok semmiféle gyűlést nem engedélyeztek. A tokodi bányászok és a környékbeli falvak élelmiszert gyűjtöttek a sztrájkolóknak. A főszolgabíró letartóztatta azt a munkásküldöttséget, amely az összegyűjtött élelemért elment, és tagjait „koldulás” címén 4—4 napi elzárásra ítélte.

Midőn a bányagazgatóság látta, hogy a munkások „siralmas állapotuk” ellenére is kitartanak, a sztrájk harmadik hetének végén elhatározta, hogy erélyesebb rendszabályokhoz folyamodik, felbontja a munkaviszonyt és megindítja a kilakoltatási eljárásokat.¹⁰¹ A határozat végrehajtására azonban csak később, a sztrájk hatodik hetében került sor. Ekkor 250 bányamunkásnak névre szóló felszólítást küldtek. Amikor a felszólítottak nem álltak munkába, „elbocsátottnak” jelentették ki őket, és megindították ellenük a kilakoltatási eljárást is. A bányagazgatóság — írta a székesfehérvári rendőrfőkapitány — „el van határozva, hogy a munkába nem járó munkások ellen a kilakoltatási eljárást folytatni fogja”.¹⁰² A tatai járásbíróság, mint elsőfokú bíróság, természetesen hozzájárult a kilakoltatáshoz. A bányamunkások szívós harcát még ez sem törte meg, fellebbeztek a jogtalan kilakoltatási ítélet ellen. A szakszervezet központi vezetői Vass népjóléti és munkaügyi miniszter közbenjárását kérték a kilakoltatási eljárás felfüggesztése érdekében. A miniszter hangzatos ígéretei ellenére „nem akart” beleavatkozni a bányavállalat gyalázatos eljárásába. Értesítette a szakszervezetet, hogy semmit nem tehet, mert a lakásügyek tekintetében az őt „megillető fő felügyeleti hatáskör erre nem terjed ki”.¹⁰³

¹⁰¹ Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon. 322. old.

¹⁰² Ugyanott.

¹⁰³ Szakszervezeti Értesítő. 1925. május 1. 34. old.

Ahogy a kilakoltatások megszüntetésében, ugyanúgy a bányavállalat „jobb belátásra bírása” ügyében sem jelentett semmi segítséget a hatóságok „közbenjárása”. A szociáldemokrata párt és a szakszervezet vezetői viszont ebben az időben már egyre határozottabban hangoztatták, hogy a bér- és sztrájkmozgalmak követeléseit csak hatósági közvetítéssel lehet megoldani, és ennek érdekében állami döntőbíróság felállítását követelték.

A sztrájk elhúzódása és a bányavállalat merev álláspontja arra késztette a szakszervezeti központ vezetőit, hogy elfogadható formát keressenek a visszavonulásra, és a munkásokat a munka újrafelvételére bírják — írta jelentésében az egyik ügyvezető igazgató.¹⁰⁴ Ez azonban nem ment gyorsan, a bányászok még jó ideig ellenálltak a rábeszélésnek. A hatósági közvetítéssel folyó tárgyalásokon a szakszervezet központi vezetői, a sztrájk nyolcadik hetében — a hősi küzdelmet vívó munkások megkérdezése nélkül —, szégyenletes megállapodást kötöttek, amely szerint „a munkások a vállalat követelését elfogadják”. A megállapodás második lényeges pontja az volt, hogy ha a munkát április 5-ig megkezdik, az igazgatóság az eddigi felmondásokat és az egyéb megtorló-intézkedéseket is visszavonja. Ezt a „megállapodást” a munkásokhoz intézett felhívásukban ismertették, és április 3-án szavazásra szólították fel a sztrájkolókat, elfogadják-e a „megállapodást”. Az eredmény rendkívül meglepő volt. A 2426 munkásból csupán 32-en szavaztak a munka felvétele mellett, 2394-en pedig elutasították a „megállapodást”! Csattanós választ adtak ezzel a bányaigazgatóságnak, de a munkások érdekeit feladó szakszervezeti vezetőknek is, akik gazda nélkül csinálták a számadást.

Most már a bányaigazgatóságnak is sürgőssé vált a túlságosan elhúzódó sztrájk mielőbbi beszüntetése, a normális ter-

¹⁰⁴ Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon. 190. old.

melés megindulása. A kormány, illetve a kereskedelemügyi miniszter képviselőjének vezetésével április 9-én újabb tárgyalás folyt le, és új megállapodás született. A bányaigazgatóság — bármennyire is nehezebbre esett — kénytelen volt némi engedményt tenni. Az általuk követelt munkaidő-meghosszabbítást megfelezték. Megállapodtak abban, hogy a munkakezdés, vagyis a beszállás negyedórával az eddigi időpont előtt, a kiszállás pedig negyedórával később történik. Ez a termeléssel eltöltött munkaidő fél óras meghosszabbítását jelentette. Az eredeti rendszabály, amelyhez a vállalat mind ez ideig mereven ragaszkodott, kb. egyórás munkaidő-hosszabbítást jelentett volna.

Még ezt sem volt könnyű elfogadtatni. A megállapodás elfogadásáról megejtett szavazáson 1905-en nemmel szavaztak, igennel csak 259-en. Április 11-én — másnap — ismét leszavaztatták a sztrájkoló bányászokat. Közben Peyer és hasonló társai mindent megtettek, hogy elfogadtassák az új megállapodást, rávegyék a bányászokat a sztrájk befejezésére. S ez végül is sikerült. A tízhetes küzdelemben végső-kig kimerült, a Peyer—Csóka-féle vezetésből kiábrándult bányászok kénytelenek voltak feladni a harcot, és április 13-án megkezdték a munkát.¹⁰⁵

A hősiés önfeláldozással küzdő, a nyomorral és a hatósági brutalitással dacoló tatabányai munkások körében a sztrájk után rendkívül ellenszenvessé vált a munkásérdekeket feladó Csóka Vendel, a szakszervezeti központ elnöke, és erősen megrendült a Peyerbe vetett bizalom is. Peyer, hogy saját pozícióját tartani tudja, kénytelen volt belenyugodni „harcostársának” leváltásába, és Csókát a salgótarjáni medence kerületi titkárává nevezette ki.

Ebben az időben már országsszerte kibontakozott az osztályharcos munkások ellenállása a peyeri politikával szemben. A szociáldemokrata párt jobboldali vezetői mindent el-

¹⁰⁵ Ugyanott, 109—111. old. Az utolsó szavazáson 1410-en fogadták el, 323-an utasították el a megállapodást, sokan pedig tartózkodtak a szavazástól.

követtek, hogy az egyre erősödő ellenzéki mozgalmat elfojtassák. Tömegesen zárták ki az osztályáruló politikát leleplező munkásokat a párt- és szakszervezetekből. De az egyre erősödő ellenzékét nem sikerült elnémítaniuk. Kénytelenek voltak a három évig titkolt szégyenletes paktumot is nyilvánosságra hozni. A Bethlen—Peyer-paktum közzététele mély felháborodást váltott ki a baloldali szociáldemokraták és az öntudatos szervezett munkások körében.

Az illegális KIMP irányításával 1925. április 14-én megalakult a Magyarországi Szocialista Munkáspárt. Az MSZMP osztályharcos programja és politikája csakhamar magához vonzotta a forradalmi munkások és szegényparasztek tízezreit.

A Bethlen-kormány azzal a megfontolással engedélyezte az MSZMP megalakulását, hogy két munkáspárt létezése és vetélkedése megosztja a munkásosztály erejét. Számoltak az-
zal is, hogy így további szolgálatokra kényszeríthetik Peyereket, és nem utolsósorban remélték, hogy a legális baloldali mozgalom megkönnyíti a szervezetekben illegálisan dolgozó kommunisták ártalmatlanná tételét.¹⁰⁶ Amikor azonban látták az MSZMP gyors sikerét, növekvő tömegbefolyását, csakhamar letartóztatták a párt több vezetőjét, és a legkülönbözőbb rendőri, csendőri intézkedésekkel akadályozták a párt tevékenységét. A szociáldemokrata párt jobboldali vezérkara, felismerve a veszélyt, amelyet az új forradalmi párt zászlóbontása jelentett, s attól félve, hogy elveszítheti befolyását a dolgozókra, az MSZMP-t nyíltan kommunista párt-nak nevezte, és sürgette a fasiszta kormányt, hogy tiltsa be annak működését.

¹⁰⁶ A belügyminisztérium még 1928-ban is azzal indokolta meg az MSZMP szervezeteinek működését betiltó rendelkezését, hogy: „a bal szélső elemek ott tömörülnek, így könnyebben ellenőrizhetők, s nem kényszerítjük őket titkos munkájukkal mintegy a föld alá. A megfigyelés és leleplezés eredményeképp már eddig is sok egyén... ellen indult meg részben bírói, részben közigazgatási eljárás.” (Pest m. főisp. biz. 1926—111.)

A kormány és erőszakszervei különös gonddal örködték azon, hogy a kommunisták által vezetett és egyre növekvő ellenzéki mozgalom a bányák „nyugalmát” fel ne borítsa. Justh ezredes, a pécsi IV. számú csendőrkerület parancsnoka, hogy az „izgatásnak” gátat vessen, még a tatabányai sztrájk elején elrendelte a munkások legszigorúbb ellenőrzését és nyilvántartását:

„1. Minden őrs- és különítmény-parancsnok a körletébe tartozó ipari és bánya- vagy más munkástelepek összes munkásairól egy betűsoros név szerinti jegyzéket vezet, az alábbi rovatokkal:

Folyó szám, név, születési év, hely, illetőségi hely, hol dolgozott utoljára, mettől meddig, mikor állott a telepen munkába, onnan mikor, hová távozott.

2. Minden újonnan jött munkás tartozik az őrsön, különítményen jelentkezni, hol a parancsnok által törzskönyvelve lesz. Az őrsparancsnokság azután átír azon őrsre vagy rendőrségre, melynek körletében az illető munkás előzőleg dolgozott vagy lakott, s ott a rá vonatkozó erkölcsi és személyi adatokat beszerzi.

Az ipartelepek igazgatósága a jelentkező munkásokat csak ideiglenesen veszi fel addig, amíg az őrstől meg nem kapja a megejtett puhatolás eredményét, melyhez mérten azután a munkás vagy véglegesen fel lesz fogadva, vagy nem, esetleg ellene a további eljárás megindítatik.

3. A munkások az elbocsátásuk, illetve munkából kilépésükkor szintén tartoznak jelentkezni, mely esetben az eltávozásuk helye előjegyzendő.

Ezen rendelkezésem pontos végrehajtása folytán el lesz érve az a cél, hogy a munkások közé gyanús egyének és közismert izgatók nem fognak befurakodhatni egykönnyen, s ha ez sikerülne is egy kis százaléknak, azon tudatban, hogy állandóan ellenőrzés alatt állnak, alattomos tevékenységüket megbénítja.”¹⁰⁷

¹⁰⁷ PÁL. Baranya m. főisp. 1925—134.

A bányavállalatok rendszeresen továbbbővítették egymásnak az elbocsátott „izgatók” névsorát. Pl. a Borsodi Bányatársulat igazgatósága ismertette a pécsi bányaigazgatósággal azoknak a munkásoknak a nevét, „akiket a nálunk kitört sztrájk miatt elbocsátottak, nehogy a békességben dolgozó bányászait is a munka abbahagyására izgassák”.¹⁰⁸

Ezekkel az óvintézkedésekkel sem sikerült a bányákban a „nyugalmat” biztosítani. A sztrájkok száma 1925 második felében, és a következő években igen erősen csökkent ugyan, de annak oka nem az óvintézkedések sorozata, hanem a bányamunkások minden eddiginél sivárabb, kilátástalanabb helyzete volt. Amíg az ipar termelése a szanálási válság elmúltával lassan emelkedett, a szénbányászatban a legnagyobb krízis következett be. Rendkívüli arányú leépítéseket hajtottak végre, szinte minden bánya csökkentette a munkanapok számát. A bányamunkásoknak egyre inkább azért kellett küzdeniük, hogy dolgozhassanak, így maguk és családjuk életfenntartását valamiképp biztosíthassák. A mind nagyobb arányú teljes és részleges munkanélküliség gátolta a sztrájkharcokat, viszont eddig soha át nem élt nyomort és elkeseredettséget idézett elő.

A salgótarjáni medencében levő etesi bánya vezetői, a súlyos helyzetet kihasználva, júliusban azt követelték, hogy a munkások negyedórával korábban kezdjék a munkát. Az etesi bányászok azonban erre nem voltak hajlandók és sztrájkolni kezdtek. Néhány napos sztrájk után az igazgatóság elállt a követeléstől.¹⁰⁹ Az év folyamán még egy-két kisebb sztrájk volt, de a munkások a legtöbb bányában beadványokban kértek sérelmeik orvoslását, helyzetük javítását.

A bányászsztrájkok alakulása a szanálást és a gazdasági stabilizációt követő években.¹¹⁰

¹⁰⁸ OL. DGT. Big. 1925—4081.

¹⁰⁹ PI. Archívum. BM. rend. VII. res. 1925—6—4771. A sztrájk július 9-én tört ki és 14-én fejeződött be.

¹¹⁰ Az 1924—1925 évi adatok: „Magyar Statisztikai Szemle” III. évf. 286—291, IV. évf. 254—258. old., az 1926-os adatok a Statisztikai Évkönyvből.

Év	A sztrájkok száma	A sztrájkoló bányatelepek száma	A sztrájkolóknak száma	Az elvesztett munkanapok száma
1924	67	103	46 169	856 930
1925	10	11	6 932	309 312
1926	8	21	4 624	7 553

A sztrájkok száma — amint azt a hivatalos statisztika mutatja — 1925-ben már alig 15⁰/₀-a az előző évinek, de az elvesztett munkanapok száma nem csökkent ilyen mértékben, s ez elsősorban a tatabányai 10 hetes sztrájk következménye volt. 1926-ban tovább csökkent a sztrájkok és sztrájkolók száma, az elvesztett munkanapok száma pedig még az 1924. évinek 1⁰/₀-át is alig tette ki.

1926 tavaszára olyan súlyossá vált a bányamunkások helyzete, különösen a salgótarjáni medencében, hogy a munkások elhatározták: Budapestre vonulnak, és feltárják a kormány előtt kibírhatatlan sorsukat. Ebben az időben a salgótarjáni medencében már több mint 5000-en voltak munka nélkül, és a munkaviszonyban állók, a bányagazgatóság saját bevallása szerint is, „heti 2 és 1/2—3 műszaknál többet” nemigen dolgozhattak.¹¹¹ Az egyik polgári lap így ír a salgótarjáni bányászokról:

„A munkások helyzete a bányavidéken borzalmas. Az éhezõ, rongyos emberek szédülve járnak az utcákon, számos olyan család van, amelynek asztalán hetek óta nem volt meleg étel. A salgótarjáni bányakerület körzeteihez tartozó munkások közül 6 hónap alatt 3000-nek mondtak fel, április 15-én ismét 600-at bocsátottak el.”¹¹²

A munkások már hetek óta beszéltek a felvonulásról, de nem vette senki komolyan a készülődést. Peyer úgy látszik

¹¹¹ OL. DGT. 18. dosszié. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 1926. április 30-i átírata a DGT. bányagazgatóságához.

¹¹² Friss Újság, 1926. április 28

látta a veszedelmet, mert április 24-én a kereskedelemügyi miniszterhez fordult azzal a kéréssel, hogy fogadja a salgótarjáni munkások küldöttségét. A miniszter a kérésre nem is válaszolt, de válaszoltak a salgótarjáni nyomorgók. Április 27-én 8000 éhező bányamunkás gyűlt össze, azzal az elszánt akarattal, hogy gyalog vonulnak Budapestre.

A hatóságok és Csóka, a kerületi szakszervezeti titkár erőfeszítései hiábavalónak bizonyultak. Ígéretéseikkel nem sikerült eltéríteni szándékuktól a bányászokat, akik elindultak Budapest felé. De csak Zagyvapálfalváig juthattak. Itt már 50 felfegyverzett csendőr állta el az utat, és a parancsnokuk közölte: „utasítása van, hogy a felvonulást minden eszközzel akadályozza meg”. A szigorú utasítás érthető volt. Félelem remegtette meg a burzsoáziát arra a hírre, hogy a salgótarjáni éhezők Budapest felé vonulnak. S a félelem nem volt alaptalan. A 8000 salgótarjáni bányamunkáson kívül Mátránovák, Homokterenye, Mizserfa és Kisterenye munkássága is „ott táborozott az országút mentén több ezer főnyi tömegben, várakozva arra, hogy a salgótarjániakhoz csatlakozva” ők is Budapestre vonulnak. És ki tudja, hogy a hosszú útvonalon az éhező, nyomorgó munkások és szegényparasztok közül még hány ezren csatlakoztak volna, mekkorára nőtt volna az elkeseredettek serege, mire Budapestre érnek. Bármiképpen, akár fegyveres erőszakkal, akár hitegetéssel, de meg kellett állítaniuk az országúton menetelő félelmetes tömeget.

Az elkeseredéstől és harci vágytól hevített munkások nem ijedtek meg a csendőrszuronyoktól és a parancsnok fenyegetéseitől. „Jogunk van elmenni, és munkát, kenyeret kérni” — válaszolták. A hitegetésre, félrevezetésre Csóka Vendel vállalkozott. „Hosszan kérlelte a tömeget, kérte, hogy engedjenek a felhívásnak”, térjenek haza, és csupán egy 12 tagú küldöttség menjen Budapestre.

„Elég volt a küldöttségjárásból!... Nem megyünk haza!... Budapestre megyünk!... Lőjjenek le, ha nem tesszik!... Inkább itt pusztulunk el, mint az éhségtől...” — válaszolták a munkások Csóka ajánlatára. Csókának és társai-

nak végül mégis sikerült kiderítenie a küldöttség megválasztását. A tömeg nagyobb része azonban bátran megindult, hogy folytassa útját Budapest felé. Csókaéknak nagy nehezen mégis sikerült rábírní őket, hogy térjenek vissza otthonukba.

Most már hajlandók voltak fogadni a küldöttséget, amelyet Peyer a kereskedelemügyi miniszterhez vezetett. Az éhező munkások képviselőinek panaszait meghallgatta Vass népjóléti és munkaügyi miniszter is. Tettek néhány megnyugtató „ígéretet”, hogy útépitésnél, építkezéseken teremtenek munkaalkalmat. Vass népjóléti és munkaügyi miniszter kijelentette, hogy építkezés céljaira hajlandó egy milliárd koronát adni Salgótarjánnak, ha a város is ugyanannyit ad e célra. A munkások képviselőit nem nyugtatták meg a miniszteri „szavak és ígéretések”, hiszen bajaik forrásának okát még csak nem is érintették, nemhogy orvosolni igyekeztek volna azokat. A küldöttség tagjai közül néhány kijelentette: „haza sem megy, mert nem vállalja a felelősséget azért, ami otthon történik, ha nem tudnak azonnal valami intézkedésről beszámolni.”

A küldöttség „eredményeiről”, a miniszterek „megnyugtató ígéreteiről” Csóka Vendel számolt be a május 2-án tartott nagygyűlésen, amelyen több mint 10 000 munkás vett részt. Csóka igyekezett megnyugtatóni az egybegyűlt tömeget, és végül a következő határozatot terjesztette elő:

„Mondja ki a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének salgótarjáni és környékbéli helyi csoportjai által 1926. évi május hó 2-án tartott beszámoló nagygyűlése, hogy követeli azon pontok sürgős megvalósítását, amelyet a küldöttség 1926. évi április hó 28-án a kereskedelmi és népjóléti miniszter előtt előtárt. Eszerint követeljük:

1. A magyar szénre haladéktalanul vasúti tarifa-leszállítást léptessenek életbe.
2. Kereskedelmi szerződések megkötésével a magyar szénnek szerezzen a kormány külföldi piacot.

3. A külföldi szén behozatalát korlátozza.

4. Az állami üzemeket, valamint közüzemeket, magyar királyi államvasutakat, szükség esetén a magánüzemeket kényszerítse a kormány a magyar szén átvételére.

5. Addig is, amíg az 1., 2., 3. és 4. pontban foglalt követeléseink hatásait mutatják, a kormány utasítsa a MÁV-ot, hogy Salgótarjánból legalább 50—60 vagonnal rendeljenek többet naponta.

A fönti követeléseinket a folytonos leromlott viszonyok tették szükségessé, amely már annyira kétségbeesésbe sodorta a salgótarjáni munkások ezreit és azok családtagjait, hogy minden órai késés a munkásságra kiszámíthatatlan katasztrófát jelent. Éppen ezért követeljük, hogy haladéktalanul adják ki a közmunkákat, indítsák meg a lakóházak, utak építését, ami az éveken keresztül elbocsátott körülbelül 5500 munkásnak munkát és kenyeret biztosítson.

A fönti követelésünk megvalósítása annál inkább is sürgőssé vált, mert immár nemcsak a munkásság, de a kereskedelem és a kisipar is a munkanélküliség folytán teljesen pangásnak indult, amelyeknek elpusztulása az ország nagy rétegeire nézve is katasztrófális következményekkel járhat.

Követeli a nagygyűlés, hogy ezen javaslatot juttassák el az illetékes fórumokhoz.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége salgótarjáni és környékbeli helyi csoportjai által 1926. évi május hó 2-án tartott gyűlés kimondja, hogy követeli a bányatárspénztárak központosításáról szóló végrehajtási rendelet sürgős kibocsátását és az elbocsátott, nyugdíjazott munkások eddig szerzett társpénztári jogainak érvényben hagyását.”¹¹³

A határozat nem sok eredménnyel járt. A hozott intézkedések elsősorban és főleg a bányavállalatokat s nem a munkásokat segítették. A külföldi szén illetékét valamivel fel-emelték, ez azonban nem csökkentette a behozatalt. A mun-

¹¹³ Bányamunkás, 1926. május 17.

kások által kért 50—60 vagon helyett, az intézkedés értelmében a MÁV csupán 6 vagon szénnel rendelt többet naponta. Megígérték azt is, hogy revízió alá veszik a szénszállítás vasúti tarifáját. Május 7-én a minisztertanács is foglalkozott a salgótarjáni helyzettel, és a nagy munkanélküliség enyhítésére 2 milliárd korona hitelt adtak útépítő munkák megindítására. Mindez azonban csak egy cseppnyi gyógyír volt a tengernyi szenvedés enyhítésére. Igazi orvoslásra, munkanélküli segély folyósítására, vagy olyan intézkedésekre, amelyek a teljes munkahéten át való foglalkoztatást biztosították volna, nem is gondoltak. 1926 második felében valamit enyhült a bányászok súlyos helyzete, ez azonban nem a fenti intézkedéseknek, hanem az angol bányászok sztrájkja következtében előállott nagyobb szénkeresletnek volt köszönhető.

De Peyer és Csóka hathatós segítségével végül mégis sikerült megbénítani a salgótarjáni bányamunkásoknak ezt az elszánt, nagyszerű kezdeményezését, mozgalmát. A csallódott bányamunkások közül nagyon sokan kiábrándultak a Peyer-féle szakszervezeti vezetésből. Peyernek és társainak a Tanácsköztársaság leverése óta folytatott, mozgalmat fékező, leszerelő tevékenysége oda vezetett, hogy az 1923-ig viszonylag erős bányászszakszervezet taglétszáma 1924-től erősen visszaesett.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége helyi csoportjainak és tagjainak száma az 1924—1929 években:¹¹⁴

Év	Helyi csoportok száma	Taglétszám
1924	75	6821
1925	51	6834
1926	38	4714
1927		3985
1928	38	2958
1929	36	1936

¹¹⁴ A Szakszervezeti Értesítő adatai.

A taglétszám ilyen nagyarányú csökkenése elsősorban a szakszervezeti központi vezetőség osztályáruló, a bányatókészek érdekeit támogató „politikájának” következménye volt. Az 1923-ban még több mint 16 000 tagot számláló szakszervezetet a bányászok tömegesen hagyták ott. 1924 elején nyilvánosságra került, hogy Batta Gyula, a központ titkára sikasztott a szakszervezet pénzéből, és abból saját céljaira valutát vásárolt.¹¹⁵

Csóka Vendel, a szakszervezet elnöke már a tatabányai munkások tízhetes hősies sztrájkja idején lelepleződött, amikor „kijelentette, hogy a társulat kívánságát jogosnak ismeri el, mert békeidőben is a munkások egymást a munkahelyen váltották”.¹¹⁶ Csóka igazi arcát a salgótarjáni munkások éhségfelvonulása során mutatta meg, ekkor nyíltan is a fasiszta rendszer szolgálatába lépett. Peyer, bár az ellenszenv vele szemben is állandóan nőtt, egyrészt roppant ügyes megtevesztő demagógiával, másrészt kihasználva a pártban és a Szaktanácsban elfoglalt pozícióját, még egy ideig kézben tudta tartani a bányászszakszervezet központi vezetését. Közben a tagok száma évről évre csökkent. 1924-ben már alig érte el az 1922-es létszám harmadát, 1926-ban pedig már csupán 26%-át.

A bányamunkások nyomorúságos helyzete is befolyásolta a taglétszámot. Igen sokan nem tudták megfizetni a tagsági járulékot, mert ez a csekély összeg is hiányzott volna a családnak. A szakszervezet — tekintettel a munkások súlyos helyzetére — könnyítéseket tett a tagjárulékoknál,¹¹⁷ de a taglétszám lemorzsolódását ezzel sem tudták megakadályozni.

¹¹⁵ Bányamunkás, 1924. február 7. — Battát természetesen le kellett váltani. 1926-ban ő is a kormány szekérét nyíltan toló Csóka-féle szervezethez csatlakozott.

¹¹⁶ Bányamunkás, 1926. szeptember 18.

¹¹⁷ A tagdíjbefizetéssel elmaradt bányamunkásoknak megengedték, hogy az elmaradt tagdíjakat alacsonyabb járulékkal egyenlítsék ki. Megengedték azt is, hogy aki nem bírja a magasabb járulékot fizetni, átléphessen alacsonyabb járulékosztályba. A szakszervezet a taglét-

A fasiszta hatóságok és a bányatókészek továbbra is kísérleteztek azzal, hogy a bányamunkások egységét szétforgácsolják, gondolkodásukat „hazafias” irányban befolyásolják. A hadügyminisztérium és a belügyminisztérium utasítására 1924 őszén Mecsekszabolcson megalakították a „volt katonák szövetségét”. A szövetség célja: a „hazafias” érzés nevelése által „erőt gyűjteni, mely képes legyen a szociáldemokraták hazafiatlan munkáját ellensúlyozni”.¹¹⁸

A keresztényszocialista szakszervezetek is „működtek”, de a bányamunkások körében nem tudtak gyökeret verni, bányásztagságuk elenyésző volt. A székesfehérvári rendőrfőkapitány 1925 februárban így jellemezte a keresztényszocialisták helyzetét: a szociáldemokratákkal ellentétben „a keresztényszocialisták szervezkedése igen gyenge, a pártoskodás és a széthúzás az amúgy is gyenge soraikat nagyon megritkítja”.¹¹⁹ Tagjaik egyébként is főleg altisztek, felvigyázók, tisztviselők voltak, ők sem annyira meggyőződésből, mint inkább a vállalati igazgatóságok „meggyőzéséből”.

A fasiszta hatóságok addig többnyire sikertelen kísérleteik után 1926-ban alkalmasnak látták a helyzetet arra, hogy az amúgy is legyengült bányászszakszervezetre végső csapást mérjenek. Erre a célra Csóka Vendelt, a szakszervezet volt elnökét, a salgótarjáni kerület titkárát használták fel. Csóka 1926 nyarán megalakította a „Salgótarjáni Szénmedence Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szakegyesületét”. A hatóságok támogatásával működő Csóka szervezkedését rövi-

szám nagyarányú csökkenése és a tagdíjengedmények következtében igen súlyos anyagi helyzetbe került. Emiatt a szakszervezet lapja, az addig havonta kétszer megjelenő „Bányamunkás”, már csak havonta egyszer jelent meg.

¹¹⁸ PÁL. Baranya m. főisp. 1924—780. A megalakulás tábori mise keretében történt, a jelentés szerint 204 taggal. A „szövetséget” valószínűleg nemcsak itt alakították meg. De majdnem bizonyos, hogy rövidesen szétesett, mert a későbbiek során sehol sincs róla szó.

¹¹⁹ Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon. 311. old.

desen kiterjesztette a többi bányamedencére is, és az új szakszervezet nevét „Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége” névre változtatta.

Csóka a hatóságok és a bányatőkések legfőbb óhajának megfelelően „politikamentes”, „nemzeti” szakszervezetbe akarta tömöríteni a bányamunkásokat. „Bizalmas, de megbízható értesüléseim vannak arról — írta Bortnyák nagymányoki bányaaigazgató —, hogy ezen külön frakció önálló szervezkedéseit hatóságaink is támogatják.” A salgótarjáni bányaaigazgató, Róth Flóris 1926 szeptemberében ugyancsak arról számolt be Chorin vezérigazgatónak, hogy úgy látja, mintha „Csókáék és a hatóságok között bizonyos megértés állana fenn”.¹²⁰

Csókáék szervezkedését a fasiszta kormány pénzelte, és természetesen a bányatőkések is támogatták. Az új, politikamentes szakszervezet pécsi titkára, Kraft Jenő egészen nyíltan kérte a főispán nagyobb támogatását, mert mint írta, a balassagyarmati főispán „útján a központnak juttatott összegek helytelen gazdálkodás folytán már az északi kerületben elfogynak”.¹²¹

A bányamunkások zömét ezzel az új kísérlettel sem lehetett letéríteni az osztályharc útjáról. A Peyer által vezetett szakszervezetben csalódott bányamunkások egy része, amíg nem ismerte fel Csókáék igazi céljait, támogatta az új szervezetet. De ez nem sokáig tartott, a Csóka-féle szakszervezet szerveze-

¹²⁰ PI Archívum. Nagybátányi bánya. 1926—1929. 4. old.; Salgótarjáni bánya 1929—1939. 10. old.

Nagyjából Csókáékkal egy időben, 1926-ban Tatabányán is új bányászszervezet alakult, a „Magyar Bánya- és Ipari Munkások Országos Gazdasági Szövetsége”. E szövetség alapszabályát azonban nem hagyták jóvá, minden bizonnyal azért, mert nem tudott tagságot szerezni. De az alakulással járó költségeket a miniszterelnökség „rendelkezési alapjából” térítették meg. (OL. ME. 1927—XXIII—51.)

¹²¹ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1929—256. A politikamentes szakszervezet 1932-ben felvette a „nemzeti” jelzőt is. A kormánytámogatással működő szakszervezet új neve a „Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Nemzeti Szövetsége” lett.

tileg sohasem tudott megerősödni.¹²² Az egyesület nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket — írta a baranyai főispán —, nem tudott a munkások között népszerűsége szert tenni.

Csókáék szervezkedése mégis igen komoly károkat okozott. Nemcsak azzal, hogy a bányamunkások egy részét — ha ideiglenesen is — félre tudták vezetni, hanem azzal is, hogy a Peyer és Csóka között fellángolt személyi harc a becsületes bányamunkások köreiből joggal váltott ki megvetést, és kiábrándította őket a szakszervezetből. Peyer és Csóka szennyesének kölcsönös kitergetése a „Bányamunkás”, illetve Csókáék lapja, a „Bányász” hasábjain azt eredményezte, hogy 1927-ben már alig néhány tagja volt az évekkel előbb még erős szakszervezetnek.¹²³ 1926-tól tehát három szakszervezet működött egy időben a bányamunkások között. És a bányatókésék legnagyobb öröme a három szakszervezetnek sikerült elérni, hogy a bányamunkások túlnyomó többsége egyik szakszervezethez sem tartozott.

A szakszervezet gyengülésével egyidejűleg az öntudatos, baloldali érzelmű bányamunkások között viszont gyorsan tért hódított az osztályharcos politikát folytató MSZMP. A politikai rendőrség vezetője 1925 június végi jelentésében megállapította, hogy „Vági és emberei fáradhatatlan energiával láttak hozzá a szervezés munkájához . . . A pártalakítás után Vágiék a vidéket igyekeztek megszervezni. Elsősorban a pécsi és pécsvidéki bányászokat.”¹²⁴ A hadügyminisztérium katonapolitikai osztálya 1925 augusztusában írt jelentése pedig arról kénytelen beszámolni, hogy „a szociáldemokrata párttal elégedetlenkedő, radikálisan gondolkodó bányamunkásság körében napról napra szimpatikusabbá kezd válni a Vági-féle

¹²² A pécsváradtelepi rendőrség jelentése szerint 1929 tavaszán a szövetségnek Szabolcs bányatelepen 70, Vasaszon 50, Pécsbányatelepen 120 tagja volt. De ezek nem fizetnek tagdíjat — írta a jelentés — és semmi tevékenységet nem fejtenek ki. (PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1929—85.)

¹²³ 1927 júniusára 900-ra apadt le a szakszervezet taglétszáma.

¹²⁴ PI Archívum. BM pol. res. 1925. június 2.

kommunista szervezkedés”.¹²⁵ Nem sokkal később a Baranya megyei alispán számolt be arról, hogy a mecsekszabolcsi MSZMP-szervezkedést „állandóan szoros megfigyelés” alatt tartják. „Úgy ezen szervezet szálaának kinyomozása, mint az az ellen való védekezés és küzdelem iránt az intézkedések — írta az alispán — a pécsi és pécsbányatelepi magyar királyi államrendőrséggel szorosan együttműködve tétetnek meg.” Ugyanakkor sajnálkozva állapította meg, hogy a keresztényszocialista pártnak „az egész bányavidéken egyáltalában nincs talaja, s a munkásság körébe férkőzni nem képes”.¹²⁶

Mégsem bizonyult elég hathatósnak a pécsi csendőrkerületi főparancsnok szigorú óvintézkedése, a forradalmi agitáció és mozgalom behatolását megakadályozni nem tudta. Bár a hatóságok, a csendőrség és a rendőrség mindent elkövetett, hogy akadályozza az MSZMP szervezeteinek működését, 1926 tavaszán a budapesti és környéki szervezeteken kívül 88 városban és községben, köztük a bányavidékeken is, Salgótarjánban, Pécsen, Pilisen, Vörösváron, Tatán, voltak MSZMP-szervezetek.¹²⁷

A salgótarjáni bányamunkásokkal az éhségfelvonulás idején lépett szorosabb kapcsolatba az MSZMP. A helyi szervezet megalakítására Löwy Sándor¹²⁸ utazott le Baglyasaljára. A szervezet csakhamar kiterjesztette működését az egész mendencére, és osztályharcos programjával sikerült nagy számban megnyerni a bányamunkásokat. Helyiséget nem tudtak

¹²⁵ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. 1919 augusztusától 1929 őszéig. Szikra 1954. 123. old. A hatóságok az MSZMP-t általában Vági-pártnak nevezték.

¹²⁶ Ugyanott, 126. old.

¹²⁷ Magyarországi munkásmozgalom 1919—1929. Kossuth 1957—1958. 73. old.

¹²⁸ Löwy Sándor az MSZMP ifjúsági alosztályának vezetője és a KIMSZ Központi Bizottságának tagja, majd titkára volt. 1927-ben őt is letartóztatták és súlyos börtönbüntetésre ítélték. A kommunista foglyok 1929. évi nagy éhségstrájkja idején, mesterséges táplálás közben meggyilkolták.

szerezni, mert a főszolgabíró — bár legális pártról volt szó — megtagadta az engedélyt.¹²⁹

Az MSZMP a bányamunkások mozgalmának segítésére ötagú országos tanács létrehozását tervezte. A bányamunkások súlyos helyzetének megváltoztatására kidolgozták a követeléseket is:

„1) A súlyos gazdasági helyzettel arányban álló, a mainál legalább 40%-kal magasabb órabérek megállapítását.

2) A bányaiparban beállott nagymérvű munkanélküliség megszüntetését, ennek érdekében új munkapiacok teremtését. A kormány kössön kereskedelmi szerződéseket a szomszédos államokkal, elsősorban Oroszországgal, melynél nagyobb szénvételre lehet számítani.

3) A kormány erélyes kézzel törje le a bányamunkásokat állandóan zaklató helyi hatóságok önkényeskedését és szüntesse meg a munkásellenőrzést.

4) A bányák élén álló vezetők és magasabb tisztviselők horribilis jövedelme megszüntetendő, ezeknek jövedelmét a munkásság állandóan ellenőrizhesse.

5) A bányavállalatok jövedelméből a munkások osztalék formájában arányosan részesedjenek.

6) A munkásságnak meg kell akadályozni azt, hogy a bányákba olyan emberek is felvétessenek, akik szakszervezethez nem tartoznak.

7) Amennyiben a bányavállalatok a munkásoknak eme kívánságait minden tekintetben kielégíteni nem tudják vagy nem akarják, az állam vegye a bányákat állami kezelésbe, és a bányák ellenőrzésére, illetve vezetésére állami szakemberekből és munkásokból álló közös bizottságot állítson.”¹³⁰

Mindez azonban csak terv maradt. A hatóságoknak az MSZMP-re nehezedő terrorja a Bányamunkások Országos Tanácsának tevékenységét és az általa tervezett kongresszus

¹²⁹ Hósi harcok emlékei. Szikra 1955. 88. old. Pothornik József visszaemlékezése. Az MSZMP elnöke Kisgéczi János, titkára Pothornik József lett. A városi szervezet elnöke id. Oczel János volt.

¹³⁰ PI Archívum. BM rend. sor. 4062/1926. VII. res.

összehívását — amely a követeléseket megtárgyalta és véglegesítette volna — lehetetlenné tette.

Peyer, hogy megrendült pozícióját megszilárdítsa, a tatabányai bányászokat szembe akarta állítani a salgótarjániakkal. Szította az ellentétet a két medence munkásai között, egyrészt Csóka és új szakszervezete ellen uszított, másrészt az egész salgótarjáni munkásság ellen, amely szinte teljes egészében szembefordult vele, és tekintélyes részük az MSZMP befolyása alá került. De miközben Peyer Csókát leleplezte, leleplezte önmagát is. A salgótarjániak szemére vetette, hogy cserbenhagyták a tatabányaiakat, és nem léptek sztrájkba. Most viszont a tatabányai tíz hetes sztrájk idején kiderült, hogy Csóka megmondta akkor Vida vezérigazgatónak, hogy a sztrájkot a szakszervezet központja nem támogatja. Kiderült az is, hogy a tatabányaiak sztrájkja azért szigetelődött el, mert Peyerék nem tartották helyesnek, hogy a többi bányamedence is támogassa a tatabányaiak harcát.¹³¹

Az MSZMP a bányamunkások egységének helyreállítására törekedett. Röpirataiban leleplezte Csóka „politikamentes” szervezkedésének célját és Peyer mesterkedéseit is, és bebizonyította, hogy ezek az egyes medencék munkásainak elszigeteléséhez és szembeállításához vezethetnek.

„Aki a szakszervezeteknek a politikától való függetlenségét hirdeti, az a reakció szövetségese, tudatosan, vagy tudatlanul. Az végső soron Vass Józsefék és Gömbösök pórázán Chorin Ferencék és Biró Pálék aklába akarja beterelni a magyar bányamunkásságot. Salgótarjáni munkástestvérek, vigyázzatok! A Peyer Károly elleni jogos harcok és gyűlöletetek ne vegye el tisztánlátásotokat! Nézzetek Csóka Vendel és társai körmére is, akiknek útja sötét, és célja gyanús.”

„A szakszervezeti vezetők — Peyer is, Csóka is — mindent elkövetnek, hogy a szakadást kimélyítsék, hogy egymás elleni testvérharccá szélesítsék” — írta röpiratában az MSZMP. Felszólította a bányamunkásokat, „hogy minden erejükkel

¹³¹ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 12/1926/IX/2103.

azon legyenek, hogy a rendkívüli kongresszus minél előbb összeüljön, és hogy az egység helyreállításának kongresszusa legyen. Csak olyan küldötteket küldjenek, akik síkra fognak szállni a *bányamunkások egységéért!*

Az egység kerékkötőinek, Peyer Károlynak és Csóka Vendelnek a mozgalomból való eltávolításáért!

A szakszervezeti demokrácia helyreállításáért!

*A bányamunkások szövetségének osztályharcos szervezetté való kiépítéséért!*¹³²

Az MSZMP, amelynek tömegbefolyása a hatóság üldözése és Peyerék gyalázkodása dacára is szélesedett, néhány választókerületben — köztük Salgótarjában is — kísérletet tett, hogy induljon az 1926 végén tartott parlamenti választáson.¹³³ Az MSZMP a salgótarjáni kerületben megszerezte és benyújtotta a képviselőjelölt állításához szükséges több ezer ajánlást. A főszolgabíró az ajánlási íveket a három tagú küldöttség szeme láttára összetépte, és a küldöttség tagjait a rendőrőrsrel megverette.¹³⁴ A fasiszta kormány Budapesten is törvénytelen eszközökkel tette lehetetlenné, hogy az MSZMP indulhasson a választáson, pedig itt a szükséges ajánlásoknál jóval többet nyújtott be a párt.

A hatóságok üldözése miatt féllegálisan működő MSZMP mellett 1926-ban megindult az illegális kommunista szervezet kiépítése is. A szervező munkát Házi Ferenc kezdte el, aki a Központi Bizottság megbízásából több hónapig dolgozott a salgótarjáni bányavidéken.¹³⁵

Egységesen működő illegális KMP szervezetet elsőnek itt

¹³² Ugyanott, III. 12/1926/IX/2120.

¹³³ Az MSZMP előzőleg egységfront-javaslattal fordult az SZDP-hez, amelynek jobboldali vezetői azonban elutasították a választási blokk megalakítását. Miután a fasiszta kormány lehetetlenné tette az MSZMP indulását, a párt felszólította tagjait, hogy az SZDP jelöltjére szavazzanak.

¹³⁴ PI Archívum H—p—46. Pothornik József visszaemlékezése.

¹³⁵ Házi Ferencet 1927 elején „gyanús magatartása” miatt kiutasították Salgótarjából.

sikerült kiépíteni. 1927-ben már 17 illegális sejt volt a bánya-medencében. Ekkor már több kommunista töltött be vezető funkciót a helyi szakszervezetben és az MSZMP helyi szervezetében is.

Az illegális sejteket négy tagú kerületi vezetőség fogta össze és irányította.¹³⁶ A szigorú konspiráció betartása mellett a sejttitkárok kisebb csoportokban rendszeresen összejöttek, megtárgyalták a helyzetet, a tennivalókat, szétosztották az illegális sajtót. Az illegális mozgalomnak — érthetően — nem volt sok tagja, de befolyása messze túlterjedt a tagok számán. 1927-ben sikerült Pécsen, Tatabányán is sejteket szervezni, de ezek megközelítően sem voltak olyan erősek, mint a salgótarjáni medencében.

A fasiszta kormány a parlamenti választások lezajlása után az MSZMP teljes megsemmisítésére törekedett. 1927 február végén letartóztatták Szántó Zoltánt, Vági Istvánt és még 70 elvtársat, a KMP és az MSZMP egész vezető gárdáját és sok funkcionáriusát. A letartóztatottak között volt Házi Ferenc, a salgótarjáni illegális mozgalom szervezője, és a vádlottak padjára került Pothornik József is, a mozgalom helyi vezetője.¹³⁷ Rendkívül súlyos csapás volt ez, amely a fokozott rendőri, csendőri üldözéssel párosulva szinte lehetetlenné tette az MSZMP vidéki szervezeteinek további működését. De a salgótarjáni medencében az illegális mozgalom a letartóztatások után is élt, sőt még erősödött is. Pedig a kommunistáknak nemcsak a fasiszta rendőrség üldözését kellett elhárítaniuk, hanem a szociáldemokrata párt vezetőinek támadásait is.

A szociáldemokrata párt titkársága 1927. március 24-én

¹³⁶ A négy tagú kerületi vezetőség tagjai: Pothornik József, Kakuk József, Epich Ede és Targos Árpád elvtársak voltak.

¹³⁷ A brutális vallatások ellenére egyikük sem fedte fel salgótarjáni illegális kommunista kapcsolatait, így a szervezet épségben maradt. Az 1927 október végén megtartott tárgyaláson Pothornikot, aki csak a legálisan működő MSZMP-ben kifejtett tevékenységet ismerte el, felmentették. Házi Ferencet 2 évi és 4 hónapi fogházra ítélték.

körlevelet küldött összes szervezeteihez. E körlevélben nyomtatékosan figyelmeztette a szervezetek vezetőségeit, hogy a kommunisták és az MSZMP-tagok a letartóztatások után a pártszervezetekbe és a szakszervezetekbe igyekeznek behatolni, hogy „ott folytassák bomlasztó munkájukat”. A körlevél még azoknak a nevét is felsorolta, akik az egyes szervezetekben vagy területeken a szervező munkát végzik, többek között Salgótarjánban Pothornik Józsefet, Pilisvörösvárról Jellinek Lajost stb. Kérték, hogy az említett neveket „vegyék nyilvántartásba”.¹³⁸ A szociáldemokrata vezérkar által elrendelt „nyilvántartásba vétel” egyenlő volt a fasiszta hatóságoknak való kiszolgáltatással.

Az a tény, hogy a bányamunkások sok évi harcok egységét jobboldali vezetők szétforgácsolták, nagymértékben gátolta a kizsákmányolás elleni harcot. A salgótarjáni éhségmegmozduláson kívül 1926-ban alig néhány, rövid ideig tartó sztrájk zajlott le.¹³⁹

A bányászszakszervezet 1927. január 9—10-én tartotta meg rendkívüli országos közgyűlését.¹⁴⁰ Ekkor Peyrernek sikerült bizalmat szavaztatni a központi vezetésnek. A közgyűlés elsősorban Csókáké szervezkedésével foglalkozott. Az elfogadott határozat a legerélyesebben tiltakozott a szakszervezetet ért támadások ellen, és megállapította, hogy „a Szövetség vezetése az alapszabályok szerint és demokratikus elvek alapján történt”. Az elfogadott határozatban szerepelt az a követelés is, hogy a béreket az egész országban oly módon ren-

¹³⁸ PI Archívum. A. XVII. 1/1927/64.

¹³⁹ Sajnos, az 1926. évi sztrájkokról kevés részadat áll rendelkezésre. 1926 március elején az ajkai szénbányában volt 3 napos sztrájk, november 9-én a nagybányai munkások léptek sztrájkba, mert szakmányaikat a megállapított átlag alatt számolták el, ugyanakkor követelték a súlyos büntetések megszüntetését. A sztrájk 4 napig tartott, a bérre vonatkozó követeléseket teljesítették. (PI Archívum. Nagybányai bánya 1926—1929. 10—17. 1. 1. Az 1926. évi 8 sztrájk közül 3 teljes, 2 részleges sikerrel fejeződött be.

¹⁴⁰ A bányászszakszervezet IV. rendes közgyűlését 1925. december 8—10-én tartották meg.

dezzék, hogy a vājárkereset mőszakonként 7 pengő, a minimális bér 5 pengő legyen.

A közgyűlés egyhangúan elutasította a Keresztényszocialista Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének ajánlatát a gazdasági kérdésekben való együttműködésre. Az általuk javasolt szervezet, melyet a hatóságok és a munkaadók támogatnak, a munkaadókkal szemben függő helyzetben van — indokolta meg a közgyűlés az elutasítást — és ezért nem képes a munkásság érdekében fellépni, tehát vele semmiféle együttműködés nem lehetséges.

Elfogadták viszont azt a javaslatot, hogy azok a bányamunkások, akik rossz gazdasági helyzetük miatt tagdíjhátralékban vannak, alacsonyabb díjjal rendezzék a hátralékot, és alacsonyabb osztályba léphessenek át. A közgyűlés még az üdülési szabadság, valamint az özvegy- és árvasegély-alap létesítésével és az új társpénztári törvény végrehajtási utasításával foglalkozott. Megállapították, hogy ez a rendelet a munkásokra rendkívül hátrányos, és minden erővel küzdeni kell ennek módosításáért.¹⁴¹

Peyer, akinek a rendkívüli közgyűlésen sikerült pozícióját megvédeni, nemsokára mégis megvált főtitkári funkciójától, és átvette a Szaktanács vezetését. A szakszervezet központi titkára Fodor József, a tatabányai helyi szervezet volt titkára lett. Peyer azonban új beosztásában sem mondott le a bányászszakszervezet irányításáról.

1927-ben még kevesebb volt a sztrájkok száma, mint az előző évben, pedig a bányatókésék újabb bérletörési és „tákarékossági” rendszabályai a munkások helyzetét tovább súlyosbították. Az alig fél évig tartó átmeneti szénkonjunktúra elmúltával a legtöbb bányában csökkentették a bérpótlékot, és ismét növekedett a szünnapok, a kereset nélküli napok száma. A komlói kőszénbányában a kedvezőtlen piaci helyzetre és a szomszédos bányavállalatok hasonló intézkedéseire hivatkozva az addigi 195⁰/₀-os bérpótlékot 175⁰/₀-ra szállított-

¹⁴¹ PI Archívum. Bányászszakszervezet. 9. 73—84. old.

ták le. Ugyanakkor „a megélhetési viszonyok nemhogy javultak, hanem megromlottak” — hangoztatták a munkások —, „a legfontosabb élelmiszerárak, a kenyér, liszt ára kg-onként 10 fillérrel drágább, és így van ez a többi élelmezési és egyéb szükségleti cikkeknel is.¹⁴²

1927 júliusában a szászvári bányamunkások, akiknek a helyzete a keresetcsökkenések következtében kibírhatatlanná vált, sztrájkolni kezdtek. A hegyháti járási főszolgabíró jelentésében maga írta, hogy a bányászok keresete „műszakonként a legutóbbi időben 3—4 P között mozgott”, és „műszak csak minden második nap van”. A bányászok a műszakbérek 5—5,50 pengőre való felemelését követelték.¹⁴³

Augusztus 2-án tört ki a vasasi és a mecsekszabolcsi bányászok sztrájkja. A sztrájkot megelőzően beadványban kérték a kongresszusi határozatnak megfelelően a vájárok műszakbérének 5 pengő minimumra és 7 pengő maximumra való felemelését. Egyéb sérelmeiket is felsorolták, és kérték azok orvoslását, továbbá az ünnep- és vasárnapon teljesített műszakokra 100% bérpótlék fizetését. A vállalat a legridegebben elzárkózott nemcsak a kérelem teljesítése, hanem még a tárgyalások elől is. És ezen nem is lehet csodálkozni, mert a bányaigazgatóság joggal számított arra, hogy a munkások most nem lépnek sztrájkba. Tudták, hogy a szociáldemokrata párt és a szakszervezet „békés tárgyalások” útján, s nem sztrájkkal akar „eredményt” elérni. A vasasi és mecsekszabolcsi bányászok sztrájkja így meglepetésként hatott. Ezért a sztrájkot „erőteljes izgatás” eredményének tekintették. A főispánhoz írt levelében a bányaigazgató arról panaszkod-

¹⁴² A bányászok élete a Horthy-rendszerben. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Budapest 1960. 115. old.

¹⁴³ PÁL. Baranya m. főisp. 1927—697. Minthogy a vállalat megtagadta a béremelést, a bányamunkások nagy része otthagya a bányát, és kőbányába vagy a mezőgazdaságba ment dolgozni. A bányavállalat így később mégis kénytelen volt engedni, és augusztus elsejétől a 30%-kal redukált keresetekre 20%-ot visszaadott, a további 10%-ot pedig október 1-től teljesítették. („Bányamunkás”, 1927. augusztus 31.)

dott, hogy a sztrájkról sem Dick pécsi szociáldemokrata párttitkár, sem Bertrand, a szakszervezet kerületi titkára nem tud és nem is helyesli. Bertrand megígérte: „oda kíván hatni, hogy a mozgalom a megengedett keretek között maradjon, és ezért a munkásságot a munka azonnali felvételére fogják rávenni.”¹⁴⁴ Nem rajtuk múlt, hogy ez mégsem sikerült, és csak egy heti erőfeszítés után lehetett a sztrájkot leszereelni.

Nem volt tehát véletlen, hogy a belügyminiszter a sztrájk kitörése után, augusztus 4-én, szükségesnek látta egy szigorúan bizalmas rendelet kiadását a kommunista agitáció elfojtására. A rendelet már azért is időszerűvé vált, mert a sztrájkot megelőzően is alakdalt „gyanús” jelenségek.

A salgótarjáni kommunisták megszervezték a munkások hagyományos ünnepének, május elsejének megünneplését. A szigorú tilalmak miatt az ünnepség nem volt széles körű és nyílt, a forradalmi érzelmű munkások a közeli erdőben, meglehetősen titokban tartották meg. A csendőrség a „Sasok”¹⁴⁵ támogatásával körülfogta az erdőt, és letartóztatott közel 40 bányászt, akik már nem tudtak elmenekülni.¹⁴⁶

Tatabányán július 16-án — ugyancsak az erdőben — tartottak titkos gyűlést a baloldali érzelmű munkások. Emiatt elfogták Tóth-Bucsoki Istvánt, a tatabányai bányászharok egyik legkiemelkedőbb vezetőjét.¹⁴⁷

A belügyminisztérium — e veszélyes jelenségek megelőzé-

¹⁴⁴ OL. DGT. 19. dosszié.

¹⁴⁵ A „Sasok” az Ébredő Magyarok Egyesületének ún. sportosztálya volt. Főleg a fiatalok között igyekeztek híveket toborozni, de a főcél nem a sport, hanem a munkásmozgalom elleni felhasználás volt. A bányászok közül nem sikerült sokat beszervezniük. A bányamunkások gyakran megverték őket, de előfordult, hogy ők támadták meg a munkásokat, sőt 1928 augusztusában meggyilkolták Csábi Lajos bányászt, és egy másik munkást halálosan megsebesítettek.

¹⁴⁶ PI Archivum. H—p—46.

¹⁴⁷ Tóth-Bucsokit „izgatásért” 6 hónapi fogházra ítélték. Kiszabadulása után tovább is részt vett az illegális mozgalomban, és újabb letartóztatásáig folytatta a tatabányai munkások szervezését.

se és felfedése céljából — már 1927 tavaszán szigorúan utasította a főispánokat, hogy a meglevő besúgóhálózatot széleítsék ki.¹⁴⁸ A bányatókások is igyekeztek tökéletesíteni saját besúgóhálózatukat. „Sehol a világon olyan kiépített spicli-rendszer nincs, mint Pécsen és a Dunagőzhajózási Társaságnál” — vallotta be később a pécsi szociálpolitikai osztály vezetője a miniszterelnökséghez írt egyik levelében.¹⁴⁹

Egy augusztusban kiadott belügyi körrendelet megállapította, hogy „a folyamatban levő kommunista izgatás egyik közvetlen célja az, hogy a földmunkásokat, valamint a bányá- és építőmunkásokat sztrájkba állítsa”. „Ez a törekvés — folytatja a körrendelet — olyan gazdasági és politikai veszélyeket rejt magában, hogy azoknak csírájában való megelőzése és elfojtása nagy horderejű és országos jellegű államrendészeti feladat.”¹⁵⁰

A bányamunkások között — elsősorban a salgótarjáni mendencében — a szigorított óvintézkedések ellenére is erősödött a kommunisták mozgalma és befolyása. A kommunisták arra törekedtek, hogy úgy a helyi, mint a központi vezetésben befolyást szerezzenek, a szakszervezetből kimaradt munkások visszalépjenek, a bányamunkásság mozgalmát kiemeljék a mélypontról, ahová az opportunisták vezetői tevékenysége süllyesztette.

A KMP nagy súlyt helyezett az illegális bányászmozgalom megszilárdítására és továbbfejlesztésére. A bányamunkásság helyzetének elemzése, a tennivalók kidolgozása céljából 1928 március elején szűk körű, illegális bányászkonferenciát tartott. A konferenciát a csehszlovák elvtársak segítségével Losoncon tartották meg, s azon a Központi Bizottság részéről Kun Béla, Révai József és Orosz Nándor elvtársak

¹⁴⁸ PI Archivum. BM rend. sor. 4638/1927. VII. res.

¹⁴⁹ OL. ME. 1930—XXIII—6. A hatóságok és a vállalat szolgálatában álló besúgókat a bányamunkásoknak sokszor sikerült leleplezni és kiközösíteni. De a hatóságok nemegyszer a besúgók útján előre értesültek a készülő mozgalomról, és ennek alapján megtették a szükséges „intézkedéseket”.

¹⁵⁰ PI Archivum. BM rend. sor. 4954/1927. VII. res.

vettek részt. A bányászokat Pothornik József, Epich Ede, Kakuk József, Horváth József, Targos Árpád, Miskei Sándor és Kupka János baglyasaljai és salgótarjáni elvtársak képviselték. A konferencia két napig tartott. Megtárgyalták a bányamunkások gazdasági, politikai és szervezeti helyzetét, s ennek megfelelően határozatot hoztak a további munkára.

A konferencia, miután megállapította Peyernek és társainak éveken át folytatott, a bányászmozgalmat és szakszervezetet szétzüllesztő tevékenységét, leszögezte, hogy „az államhatalom elnyomó szerveinek és a kapitalisták minden gazdasági nyomásának ellenére a salgótarjáni kerület kommunista munkásai aránylag épségben megőrizték fejlődőképes állapotban szervezeteiket, amelyek a szervezetek további kiépítéséhez, a KMP szélesebb szervezéséhez a továbbiakban alapul szolgálhatnak. Ez a pártszervező munka lehet csupán alapja a munkásmozgalom újabb politikai és szervezeti fellendülésének, úgy a baloldali munkásmozgalom politikai szervezeteinek, mint a szakszervezeti mozgalomnak területén.

Ennek a célnak elérésére kitartó, állhatatos propaganda-munka szükséges” — hangsúlyozta a határozat —, „amelynek feladata úgy a párttagokat, mint a párthoz közelálló, a kommunizmussal, a párt forradalmi céljaival szimpatizáló osztályharcos munkásokat felvilágosítani a kommunista párt szerepéről és történelmi hivatásáról... Meg kell győzni minden osztályharcos munkást arról, hogy a munkásság mindennapos harcait is csak úgy lehet eredményesen vezetni, ha a vezetés a kommunista párt kezében van, és ez a párt a mindennapos részletharcokban megedzi a munkásságot az üldözésekkel szemben, előkészíti a forradalmi harcra a hatalom elfoglalásáért.” Kiemelte a határozat, hogy az „illegális, földalatti szervezkedés mellett a kommunista párt felhasznál minden lehetséges legális eszközt is arra, hogy a munkáosztály mindennapi harcait vezesse úgy politikai, mint gazdasági téren”.

A konferencia határozatban rögzítette a pártépítés legkö-

zelebbi feladatait. A salgótarjáni kerületi bizottság feladatává tette, hogy összeköttetést teremtsen más bányakerületek és telepek ellenzéki munkásaival és csoportjaival; a párttagok gondos felkészítését az illegális munkára, a konspirációra, a csendőrség és rendőrség előtti helytállásukra és különösen elméleti és politikai nevelésükre. Ennek érdekében elhatározták, hogy bányász párttagok részére hétvégi iskolát szerveznek, és két bányász részt vesz egy viszonylag hosszabb pártiskolai tanfolyamon.¹⁵¹

A konferencián hozott részletes határozat, amelynek meg tárgyalását minden bányászsejt részére kötelezővé tették, segítséget nyújtott a salgótarjáni elvtársaknak a további munkához. Hogy a viszonylag kevés kommunista bányász rövid idő alatt meglehetősen széles tömegbefolyást tudott szerezni, az nem kis mértékben a helyes munkamódszerek eredménye volt, amelyet a konferencia megerősített. A mindennapos gazdasági harcokban mutatott példaadásuk, következetes osztályharcos magatartásuk tekintélyt szerzett nekik, és újra fellobbantotta sok ezer bányászban az ellankadt harci kedvet.

Baglyasalján a kommunista bányászok 1928. május 16-án

¹⁵¹ Az ún. hétvégi vagy vasárnapi iskola nem volt rendszeres, időnként Losoncra és Fülekre mentek át. A tervezett hosszabb tartamú pártiskola 14 napos volt, és 1928 végén tartották meg az alábbi témákkal:

1. A közgazdaságtan elemei
2. A világgazdasági helyzet
3. A Szovjetunió
4. Program
5. A magyar politikai és gazdasági helyzet
6. A KMP taktikája
7. A szakszervezeti kérdés
8. Szervezeti kérdések
9. Tarjáni kérdések
 - a) bányászügyek
 - b) helyi organizációs kérdések.

Az illegalitás körülményei között tartott pártiskolán nem volt sok hallgató, 3 bányász vett részt rajta.

egynapos tüntetésztrájkot szerveztek. A sztrájk célja első-sorban az volt, hogy megmutassák az igazgatóságnak: nem tartoznak a „politikamentes” szervezethez. Erre azért volt szükség, mert a bányai igazgatóság a Csóka-féle szervezetet ismerte el ebben az időben a „munkások érdekei” képviselő-jének.¹⁵²

A bányászok helyzete 1928-ban még katasztrofálisabbá vált. A keresztényszocialista bányamunkások 1928 május ele-jén hozott határozatukban a kormányhoz fordultak, és felhív-ták a figyelmet a rendkívül súlyos helyzetre. De nemcsak a keresztényszocialisták várták a tőkéseket támogató fasiszta kormánytól a bányamunkások súlyos helyzetének javítását, hanem a megalkuvó szociáldemokraták is. A „Bányamunkás”, a szakszervezet lapja, az SZDP politikájának megfelelően a tőkések elleni harc helyett azt hirdette, hogy „követelni kell a szénbányák termelésének és a bányavállalatok ügyvitelé-nek felülvizsgálatára egy parlamenti bizottság kiküldetését”, vizsgálat tárgyává kell tenni a túrhetetlen, silány béreket és az elfajuló munkanélküliséget.¹⁵³ A bányászok — mint már jónéhányszor — ismételten meggyőződhettek arról, hogy mit remélhetnek a kormány „segítségétől”. Az éhező gyer-mekeikért aggódó salgótarjáni asszonyok 1928 májusában kül-döttséget választottak. Ez az asszonyküldöttség felkereste a rendőrséget, a polgármestert, a bányakapitányságot, végül Sztranyavszky államtitkárt is, és mindenütt sürgős segítsé-get, férjeiknek munkát kértek. Az államtitkár megmondta: nem tud segíteni, mert ahhoz, hogy a bányászok egész hé-ten dolgozhassanak, további 1000 munkást kellene elbocsá-

¹⁵² A sztrájkot tulajdonképpen az robbantotta ki, hogy a bérelszá-molás nap ünnepre esett, ezért kérték, hogy egy nappal hamarabb fizessék ki őket. A bányai igazgatóság a kérést elutasította azzal, hogy a munkásságot a Gazdasági Egyesület képviseli, s az nem kérte a korábbi kifizetést. (Bányamunkás, 1928. május 25.) A hatóságok is a Csóka-féle „politikamentes” szervezetet támogatták, többek között az-zal, hogy a helyi csoportokat nem engedték működni, másfél évig nem adtak ki gyűlési engedélyt.

¹⁵³ Bányamunkás, 1928. február 18.

tani. „Vigasztalásul” viszont azt hangoztatta, hogy „az ország talpraállítása érdekében mindenkinek áldozatot kell hozni”. Végül megígérte a küldöttségnek, intézkedik, hogy a „nagycsaládosok” kapjanak majd „valami segílyt”.

Az elkeseredett asszonyok azt válaszolták az államtitkárnak, hogy ők már hoztak elég áldozatot, „de az urak még eddig nem áldoztak”. A felajánlott segílyt visszautasították, mert „nekik nem segíly, hanem munka kell, és a munkáért tisztességes bért kérnek”. A sikertelen küldöttségjárás után június elején Salgótarjánban több mint ezer elkeseredett bányászasszony vonult az igazgatósági iroda elé. Róth bányagazgató, hogy az egybegyűlt asszonyokat „megnyugtassa” és szétoszlassa, megígérte, hogy június—július hónapokra gyermekenként 5 pengő „előleget” folyósíttat, amit majd akkor vonnak le, ha rendes munka folyik. Ez lett a küldöttségjárás eredménye, a kormány „segítsége”.¹⁵⁴

A kommunista bányászok tevékenységének hatása mutatkozik abban, hogy az előző évekhez viszonyítva erősen emelkedett a sztrájk nélküli bérmozgalmak száma. 1927-ben csupán öt bérmozgalom zajlott le, ezek 9930 munkást érintettek, 1928-ban már 97, és az érdekelt résztvevők száma 52 850. E mozgalmak többsége azonban nem hozott eredményt.¹⁵⁵

De szaporodtak a sztrájkharcok is. 1928-ban négyszer annyian vettek részt a sztrájkokban, mint az előző évben, és az elveszett munkanapok száma tizenkétszerese volt az 1927. évinek, s ez a harcok élesedését is mutatja.

A sztrájkok alakulását mutatják a statisztikai évkönyvek adatai:

¹⁵⁴ Bányamunkás, 1928. június 22.

¹⁵⁵ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1926—1929. 32. old. A statisztikában nyilván egy-egy bánya munkásai, akik az év folyamán többször indítottak bérmozgalmat, minden alkalommal szerepelnek. Így lehetséges, hogy a bérmozgalmakban jóval több munkás vett részt, mint amennyien dolgoztak.

¹⁵⁶ A Szakszervezeti Tanács 1926—1929. évi jelentésében több sztrájkolót mutat ki. Eszerint 1927-ben 2560, 1928-ban 10 335 volt a sztrájkolók száma.

Év	A sztrájkok száma	A sztrájkoló bányatelepek száma	A sztrájkoló k száma	Az elveszett munkanapok száma
1927	5	6	1723	5 661
1928	6	30	7387	63 275
1929	9	38	8948	87 847

1928. június 5-én a vasasi és somogyi bányatelepek munkásai tették le a szerszámot, mert egy társukat elbocsátották. A bányagazgatóság futárral visszahívta az elküldött bányászt, így másnap a munkát folytatták. Hasonló eredménnyel zajlott le augusztusban Baglyasalján egy szolidaritási sztrájk, az elküldött munkást az igazgatóság kénytelen volt visszavenni.¹⁵⁷ E sztrájkok szép példái voltak a bányamunkások ismét erősödő összetartásának.

A losonci konferencián elhatározott nagyobb sztrájkra ősszel kerülhetett sor. A salgótarjáni kommunisták a medence munkásainak többségét megnyerték a bérmozgalom számára. A szakszervezeti központ — a salgótarjániak kezdeményezésére — országos szolidaritási mozgalom megindítását ígérte. De csakhamar számos akadályra hivatkoztak, mint amelyek az országos bérmozgalmat lehetetlenné teszik. Főként a rossz konjunktúra miatt tartották az időt alkalmatlannak. Ezzel szemben Vida Jenő, a MÁK vezérigazgatója a Pesti Tőzsdének adott nyilatkozatában elismerte, hogy „a bányaipar helyzete jó . . . , néhány hónapja a szénpiacon élénk a kereslet, és ennek nyomán szilárd árnívó alakult ki”.¹⁵⁸

A szakszervezeti vezetőknek az akadályokra, a rossz konjunktúrára való hivatkozása tehát a munkások félrevezetését, növekvő harci szellemüknek, a készülő bérmozgalomnak a leszerelését célozta. A valóságban hosszú idő óta nem volt

¹⁵⁷ Bányamunkás, 1928. június 22—augusztus 28. A baglyasaljai sztrájk augusztus 6-án tört ki, és még aznap véget ért.

¹⁵⁸ Kommunista, I. évf. 1928. november közepe. 8—9. old.

olyan kedvező alkalom országos bérmozgalom indítására, mint 1928 őszén.

A kommunisták által előkészített mozgalmat mégsem sikerült teljesen leszerelni. A salgótarjániak voltak a kezdeményezők, és példájuk magával ragadta a pécsi és a pilisvörösvári bányászokat is. Miután benyújtott kérelmükre az igazgatóság nem is válaszolt, november 19-én számos akna munkássága leállt, 21-én már az egész medence közel 5000 bányásza sztrájkolt.

A salgótarjániak az alacsony bérek 20%-os felemelését, a szénjárandóság emelését, évi 8 napi fizetett szabadság biztosítását, valamint a nem telepi házakban lakó munkások lakbérpótlékának új, magasabb megállapítását követelték. A követelések jogosak voltak ugyan, és felölelték az egész bányamunkásság legégetőbb gazdasági problémáit, mégis az adott helyzetben túlzottnak mondhatók. Előrelátható volt, hogy a követeléseknek csak egy részét lehet kiharcolni.

A salgótarjáni sztrájk kitörése után, november 21-én, sztrájkba léptek a pécsi bányászok is. A két nagyarányú sztrájk kitörése — a szénkereslet csúcspontján — megdöbentette a hatóságokat és a szakszervezeti központ megalkuvó vezetőit. Azonnal hozzákezdtek a sztrájk leszereléséhez. A szakszervezet vezetői — a munkások megkérdezése nélkül — felkeresték a pénzügyminisztériumot, és kérték, hogy tegye lehetővé a békés kiegyezést. Másnap, november 22-én — ismét a munkások háta mögött — meg is egyeztek abban, hogy a vállalatok béremelés helyett alamizsna-segélyt adnak, a havi kereset 20—25%-át. A salgótarjáni vállalat a megszüntetett üdülési szabadságot visszaállította, a községekben lakó munkások lakbérpótlékát 100%-kal felemelte. A meg egyezés hasonló „eredményre” vezetett Pécsen is.

A szakszervezet központi vezetői és Esztergályos János szociáldemokrata vezető, a „meg egyezés” alapján azonnal megkezdtek a sztrájk leszerelését. Mint nagy sikert, kivívott „komoly eredményt” méltatták a bányavállalatokkal történt megállapodást, és a munka felvételére szólították fel a sztrájk-

kolókat. Ezzel sikerült is mindkét mozgalmat hamarosan leszerelni, bár néhány telep, így Baglyasalja, Lapujtó, Karancsalja stb. még egy-két napig tovább sztrájkolt.¹⁵⁹

A sztrájk hatására a nagymányoki és szászvári bányában is kifizették a segélyt, és ígéretet tettek a lakbérpótlék emelésére és a fizetett szabadság megadására

A bányakapitányság a sztrájkról a pénzügyminiszterhez intézett beszámolójában egész nyíltan megírta a jobboldali szociáldemokraták sztrájkot ellenző álláspontját és leszerelő tevékenységét. Esztergályos János szociáldemokrata képviselő — mondja a beszámoló — november 25-én Salgótarjánban járt, „és a sztrájk abbahagyására igyekezett rávenni a munkásságot... A tulajdonképpeni szociáldemokraták ostobaságnak tartották és tartják a sztrájkot”, de egy kis csoport „terrorizálja a többséget”. Ezek szociáldemokratáknak vallják ugyan magukat, „de csak azért, hogy így a tömeghez jobban hozzáférhessenek”, és ha helyzetük megerősödik, „titkos pártállásuknak megfelelően, a kommunizmus felé tereljék a tömegeket”.

A beszámoló közölte még azt is, hogy bizalmi emberek révén a „nevek ismeretesek az igazgatóság és a rendőrség előtt is”, többen közülük Losoncon is jártak.¹⁶⁰

Még folytak az erőfeszítések a salgótarjáni és pécsi sztrájk gyors leszerelésére, amikor — november 23-án — váratlanul kitört a pilisvörösvári bányászok sztrájkja. Több mint 1600 bányamunkás egyszerre kezdett harcot a belga vállalat nagyfokú kizsákmányolása ellen. A bányaigazgatóság itt már nem törekedett a sztrájk mielőbbi befejezésére, tárgyalásokról hallani sem akart. És nem avatkozott be a sztrájk első heteiben — nyilván a vállalat intencióinak megfelelően — a kormány sem, bár a szakszervezet vezetői erre most is felkérték az „illetékes” kormányférfiakat.

A politikai rendőrségnek a sztrájk negyedik hetében írott

¹⁵⁹ OL. Pm. res. 1928—3317.

¹⁶⁰ Ugyanott.

jelentése felfedi, hogy a vállalat miért nem sietett a sztrájk megszüntetésére. „Liposits műszaki igazgató — közli a jelentés — egy bizalmi emberükkel beszélgetvén a következőképpen válaszolt a helyzetet: A Lipót akna, amelyben 1100 munkás dolgozik, már régóta nem jövedelmez. Erre effektíve ráfizetünk. Nem is igen haragszunk, hogy ott a munka megállt. Így volt ez Salgótarjánban is, míg nem kaptak állami megrendelést...” A jelentés a továbbiakban beszámolt arról is, hogy a munkás-ság elkeseredése rendkívül nagy. „Tény az, hogy ha az igazgatóság csak igen csekély javítást adna a bérek dolgában, a munkások felvennék a munkát. Ám a műszaki igazgatónak éppen előbb vázolt szavai mellett tesznek tanúságot, hogy ők maguk is szívesen látják a munkaszüneteltetést.” A jelentés beszámolt arról is, hogy a sztrájk~~törők~~ beállítása nem sok sikerrel járt, mert „eddig összesen kilencen vették fel a munkát”.

Végül javasolta: „okvetlenül cselekedni kell”, nehogy olyan dolgok történjenek, amelyek „kellemetlen körülményeket” vonnak maguk után, mert „egyese~~k~~ arról beszéltek, hogy ki-irtják családjukat és önmagukkal is végeznek”.¹⁶¹

A nyomorgó sztrájkolók december 11-én elkeseredett lépésre szánták el magukat. „Pilisvörösvár és Pilisszentiván bányász népe, mintegy 2000 ember, asszonyokkal, gyermekekkel megindult Budapest felé.”

A négyes sorokban menetelő bányamunkások élén az asszonyok meneteltek, sokuk mellett apró gyermekük. A felvonulók csak Ürömig juthattak el, itt a csendőrség már elállta az utat. Megérkezett közben a budapesti rendőrség néhány vezetője — élükön Andréka főkapitány-helyettes — és Esztergályos János is. Andréka kijelentette a munkások megbízottainak, hogy nem mehetnek tovább és javasolja egy küldöttség megválasztását, amely tolmácsolja a munkásság kérel-

¹⁶¹ PI Archívum. BM pol. res. 1928. december 17. Később akadtak sztrájk~~törők~~, de ezek a Nemzeti Munkavédelmi Hivatal tagjai voltak. (Pest m. főisp. biz 1929–23)

mét. A felvonulók úgy válaszoltak: „Kenyeret akarunk! Más célunk nincs! Hallja meg gyermekeink sírását a miniszter!”

Esztergályosnak sikerült meggyőzni a munkásokat a „javaslat helyességéről”, és így 15 tagú küldöttség indult a képviselőházba, a munkások pedig az országúton várták visszaérkezésüket.

A küldöttséget Vass miniszterelnök-helyettes fogadta. Üres ígéretések mellett kijelentette, hogy a tárgyalások és „a béke előfeltétele az, hogy a munkát vegyék fel”. A küldöttség tagjai erre így válaszoltak: „Az ígéretekkel jóllaktunk. Mi amúgy is elmentünk a legvégső határig.”¹⁶² S mint előre várható volt, a küldöttség üres kézzel ment vissza. Az egyre súlyosabb gondokkal küzdő bányászok kitartóan sztrájkoltak tovább. Az éhségfelvonulás után a csendőrség Pilisvörösvárt teljesen körülzárta, hogy megakadályozza a sztrájkolók élelmiszerrel való támogatását, és csak csendőrségi engedéllyel lehetett a községet elhagyni.

A sztrájkolók a Szaktanácshoz fordultak segélyért, de segély helyett Peyer azt tanácsolta: „Vegyék fel a munkát.” A szakszervezetekben a kommunisták gyűjtést indítottak, és több teherautónyi élelmiszert küldtek a sztrájkolóknak. Az első szállítmányokat a csendőrség nem engedte be, de később a csendőrség kijátszásával, mégis eljutott a segély a pilisvörösváriakhoz. A salgótarjáni bányászok nagyobb összeget gyűjtöttek össze, s ezt közvetlenül adták át a sztrájkolók vezetőinek.¹⁶³

Ezalatt tovább épültek és erősödtek a bányamunkások kommunista szervezetei. Már Tatabányán is több sejt működött, és Környebányán is megalakult a kommunista frakció. Rendszeres volt a kapcsolat a sztrájkoló pilisvörösvári bányászok vezetőivel is. A KMP a pilisvörösvári bányászok önfelál-

¹⁶² Bányamunkás, 1928. december 12.

¹⁶³ PI Archívum. H—t—35. Tóth H. István visszaemlékezése. — Tóth H. Istvánt, a sztrájk egyik vezetőjét, Pothornik József hívta Salgótarjánba, és ő adta át a bányászok által összegyűjtött pénzt.

dozó harcának segítésére 1929. január első napjaiban elhatározta, hogy ha a vállalat nem teljesíti a sztrájkolók követelését, akkor január 11—12-én 48 órás országos tüntető sztrájkot szervez. Erre azonban már nem került sor, mert a sztrájk január 8-án befejeződött.

A sztrájk hetedik hetében már a bányaaigazgatóság is hajlandó volt tárgyalni. A belga tőkések megbízottai — látva a munkásság állhatatosságát — kénytelenek voltak némi engedményt tenni. A megegyezés szerint a Tatabányán érvényben levő bérrendszert és az úgynevezett „melegcsákány”-rendszert vezették be a pilisi bányákban is. Az egyezmény távolról sem teljesítette a követeléseket, de az elért eredmény mégsem volt lebecsülendő, mert szabályozta a munkaidőt és kikötötte, hogy a vállalat részben megtéríti a lakás, fűtés és világítás költségeit, amit addig megtagadtak.

A bányaaigazgatóság, habár Dréhr államtitkár jelenlétében ígéretet tett, hogy a sztrájk miatt senkit sem bocsát el, a munka felvétele utáni hetekben folyamatosan 170 bányamunkásnak mondott fel. Az elbocsátottak között voltak a leg-harcosabb munkások és a sztrájk vezetőinek nagy része.

A magyarányú elbocsátások miatt a pilisvörösvári bányászok ismét sztrájkra készültek. A sztrájkot, amelyet a salgótarjáni bányászok is támogattak volna, február 16-án akarták megkezdeni. A csendőrség, tudomást szerezve a készülődésről, letartóztatta Tóth Istvánt, a sztrájk szervezőjét. A solymári akna munkásainak zöme mégis beszüntette a munkát, és követelték az elbocsátottak visszavételét. Mivel attól féltek, hogy a sztrájk a többi aknára is áttérjed, itt is letartóztatták a sztrájk vezetőit, Harencsák Ferenc és Kisjuhász József főbizalmiakat. Ezzel a radikális módszerrel valóban sikerült a sztrájkot elszigetelni, és egy nap után megszüntetni.¹⁶⁴

A szakszervezet, a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1929. február 2—3-án tartotta V.

¹⁶⁴ PI Archívum. BM VII. res. 1929. sz. n. — Az elbocsátott munkások egy része feketelistára került, más bányánál sem kapott munkát, végül kénytelen volt Franciaországba kivándorolni.

országos, egyben 10 éves jubileumi közgyűlését. Jelentőségét nem jubileumi jellege szabta meg, hanem az új, osztályharcos szellem, amely ezen a közgyűlésen kifejezésre jutott. A kommunisták befolyása ebben az időben már annyira kiszélesedett, hogy a küldöttek között több kommunista és számos, a kommunistákkal szimpatizáló bányamunkás volt. Az új, osztályharcos szellemet elsősorban ők képviselték.

A közgyűlésen éles bírálatok hangzottak el, elsősorban a régi Peyer-féle vezetőség ellen, de nem kimélték a jelenlegi központi vezetést sem. Nagy Pál környébányai kommunista küldött hangsúlyozta, hogy „a kritika gyakorlásában bennünket nem vezetett semmiféle rosszakarat”, kizárólag az, hogy „helyes irányba tereljük a bányamunkások, de általában az ország munkásmozgalmát”. A nagybányai küldött a Szövetség vezetőinek nehézségeit ismertette. „De megállapítom azt is — mondotta —, hogy a régi vezetésnek voltak olyan hibái, amelyekre joggal lehet mondani, hogy nem egyeztethekők össze a tisztséggel.”

Tóth-Bucsoki tatabányai küldött javasolta, hogy a múlton okulva, a jövőben csak bányamunkások vezessék a szervezetet. A pilisvörösvári bányászok Peyernak a sztrájk során tanúsított magatartását bírálták. Eppich Ede baglyasáljai küldött a jelenlegi vezetőséget tette felelőssé azért, hogy az 1928 végén indított sztrájkmozgalom nem vált általánossá.

A kommunisták a kongresszuson határozati javaslatot terjesztettek elő, amely élesen bírálta a régi és a jelenlegi vezetőséget, és osztályharcos mozgalmat követelt. A határozati javaslat elítélte a központi vezetésnek a sztrájkok során tanúsított magatartását, mint például az őszi harcoknál, amikor a munkásságot „állandóan lebeszélte a sztrájk fegyverének alkalmazásáról”. És amikor akaratauk ellenére mégis kitört a sztrájk, nem a harc kiterjesztésére törekedtek, hanem arra, hogy rávegyék a bányászok egy részét: hagyják cserben sztrájkoló társaikat. Ez a politika sok bányászt eltávolított a szakszervezettől. A szövetségnek be kellett bizonyítania, hogy

„osztályharcos szellemben kész képviselni az egész bányamunkásság érdekét”, hogy a szervezeten kívüliek lássák, ők és a szervezett munkások összetartoznak.¹⁶⁵

Harcolni kell — mondta ki a javaslat — a munkabérek békebeli színvonalra emeléséért, a telepen lakó és vidéki munkások közötti válaszfalak lerombolásáért, küzdeni kell a racionalizálás, a hajcsár-rendszer ellen stb.

Az előterjesztett határozati javaslat felhívta a bányamunkások figyelmét a készülő szakszervezeti törvényre, „mely a munkásságot meg akarja fosztani önálló harci szervezeteitől”, és harcra szólította fel a bányászokat e kísérlet visszaverésére.¹⁶⁶ Végül hangsúlyozta, hogy a mostani vezetőségben nem látják a biztosítékot arra, hogy „a szükséges új szellem érvényesülni fog”, ezért követelték, hogy a közgyűlés mondja ki a bizalmatlanságot.

A kommunisták határozati javaslata szenvedélyes vitát váltott ki, amelynek során elsősorban a Peyer-féle vezetést támadták. A küldöttek közül többen — főleg Peyer emberei — helytelenítették az „éles” bírálatot, a személyében ugyancsak megtámadott Fodor pedig a megbocsátás szellemében igyekezett az ellentéteket elsimítani. A közgyűlés végül, Fodor

¹⁶⁵ A bányászszakszervezet vezetősége — Peyerék általános gyakorlatának megfelelően — válaszfalat vont a szervezett és szervezetlen bányamunkások közé. Az általános agitációs eszközök mellett azal akarták a szervezetleneket „rábírní” a szakszervezetbe való belépésre, hogy olyan jelszavakat adtak ki, amelyek inkább taszították, dühítették a szervezetleneket. „Aki nincs velünk, az ellenünk van” — hirdették. „Te nem tartozol hozzánk”, nem a munkások, hanem a társulat érdekeit véded stb.

¹⁶⁶ A Bethlen-kormány még 1927 elején nyilvánosságra hozta a szakszervezetek államosítására vonatkozó tervét. Eszerint a szakszervezeteket az olasz fasiszta korporációk mintájára a munkáltatók és munkások „közös” testületeivé alakították volna. A terv a szervezett munkásság egyöntetű elutasítását és ellenállását váltotta ki. A munkásság nyomására, de saját pozícióik védelmében is, Peyerék tiltakoztak Bethlen terve ellen, amelyet a kormány végül is egyelőre el ejtett.

békéltető beszédének hatására, elvetette a bizalmatlansági indítványt.

A közgyűlés ezután a bányamunkásság rendkívül súlyos gazdasági helyzetét tárgyalta. Megállapította, hogy „a bányamunkások bére és életszínvonala mélyen alatta van az európai bányamunkások életszínvonalának”, hogy a bérek „megközelítőleg sem elegendők ahhoz, hogy ily erős fizikai munkához szükséges erőt adó táplálékot meg tudja vásárolni önmagának és családjának. Ennek következménye, hogy a bányamunkások körében lehet a legtöbb csenevész gyermeket találni. A bérek azonban legkevesbé elegendők ahhoz, hogy a már évek hosszú során teljesen lerongyolódott bányamunkás önmagát és családját a legszükségesebb ruhával elláthassa.”

A közgyűlés felszólította a kormányt, hogy hozzon törvényt a 8 órás munkaidő betartására, a létminimum megállapítására, üzemi választmányok létesítésére, a munkanélküli segély biztosítására, s hogy akadályozza meg a külföldi szén behozatalát, tegye lehetővé, hogy a bányamunkások mindennapos munkája biztosítva legyen.

A közgyűlés foglalkozott a bányamunkások szociális helyzetével is. Határozati javaslatot fogadtak el a nyugdírbiztosítás rendezéséről, a betegbiztosítás társadalmasításáról és a fizetett szabadság biztosítása ügyében is.¹⁶⁷

Az újonnan megválasztott központi vezetőségbe több kommunista és szimpatizáló is bekerült. Az új elnök Javorek Pál tatabányai munkás, maga is a párt tagja volt. Így a kommunisták az új központi vezetőségben számottevő befollyáshoz jutottak.

A kommunisták azonban követtek el taktikai hibákat is a közgyűlésen. Helytelen volt a Fodor-féle vezetéssel szemben a bizalmatlansági indítvány felvetése és Esztergályos János,

¹⁶⁷ PI Archívum. Bányászszakszervezet. 9. A Magyarországi Bányász- és Kohómunkások Országos Szövetsége V. országos, és 10 éves jubileumi közgyűlésének jegyzőkönyve.

a „Bányamunkás” szerkesztője elleni nyílt támadás.¹⁶⁸ A bizalmatlansági javaslat Fodort és társait a Peyer elleni támadás visszafogására készítette. Az Esztergályos elleni fellépés — aki ekkor még elég népszerű volt a bányamunkások között —, túlságosan korai, előkészítetlen volt. Ezzel a kommunisták kiélezték és meggyorsították Peyerék harcát a szakszervezet vezetésének visszahódításáért.

A kongresszus után a kommunisták megkezdték egy országos bérmozgalom előkészítését. Sikerült a pécsi medencével is kapcsolatot létesíteniük, ahol Bertrand Antal, Peyer leg-hűségesebb csatlósa volt a kerületi titkár, és meglehetősen nagy befolyással rendelkezett. A kommunisták legális tevékenységét könnyítette a szakszervezet központi vezetőségében szerzett pozíciójuk, viszont az erőszakszervek és Peyerék fokozták a kommunisták elleni harcot.

Peyer rövidesen talált okot, hogy megtámadja a Bányamunkás Szövetséget. Fodor és Ocskovszky, a központ függetlenített titkárai, kapcsolatba kerültek az SZDP-ből 1928 őszén kizárt Migray Józseffel,¹⁶⁹ mert az — miután már egy ideje szemben állott az SZDP vezetőségével — több röpiratot adott ki, amelyekben főleg Peyer viselt dolgait teregette ki. A személyében megsértett Peyer követelte, hogy Fodorék kérjenek bocsánatot, jelentsék ki, hogy helytelenül, pártszerűtlenül cselekedtek. Fodorék ezt visszautasították azzal, hogy miután a Szaktanácstól nem kaptak választ a nyilvánosságra hozott vádak ügyében, kénytelenek voltak Migrayhoz fordulni, hogy tisztán lássanak. Peyer ezt nem bocsátotta meg. Fo-

¹⁶⁸ A kommunisták határozati javaslata mellett 17-en, ellene 23-an szavaztak. A bizalmatlansági javaslatra azonban már csak 5 szavazatot sikerült elérni, 12-en tartózkodtak a szavazástól, és 32-en ellene foglaltak állást.

¹⁶⁹ Migray József hosszú ideig a Népszavánál dolgozott. Zavaros politikai nézeteket vallott, amelyek elsősorban saját karrierjének elősegítését szolgálták. Ennek során összeütközésbe került a pártvezetőséggel, és kísérletet tett új ellenzéki párt megalakítására. Miután ez nem sikerült, rövidesen egészen eltávolodott a munkásmozgalomtól.

dor és Ocskovszky, a Szövetség függetlenített titkárai, hogy a szinte teljesen szétesett, igen csekély taglétszámú szervezet megerősítsék, tagjainak számát növeljék, lehetővé tették a baloldali érzelmű — köztük kommunista — munkások részvételét a szervezeti életben. A bányamunkások szimpátiájának megnyerése érdekében osztályharcos politikát hirdettek, de — mint ezt az 1928-as őszi sztrájk is megmutatta — visszariadtak a harcok politika megvalósításától. Középutas, centrista felfogásuk és állásfoglalásuk az 1929-es februári kongresszuson mutatkozott meg a legélesebben. Bár nem értettek egyet Peyerrel, sőt elítélték Peyernek a kormánnyal és a tőkésekkel paktáló politikáját, mégis megvédték a kommunisták és a baloldali bányászok támadásaival szemben. Valószínű, hogy Fodorék érzelmileg közelebb álltak a munkásokhoz, de gyakorlatilag mégis folytatták elődeik megalukvó, opportunista politikáját.

A termelési évad befejezése után főleg a salgótarjáni bányákból igen sok bányamunkást elbocsátottak, köztük néhány olyan kommunista bányászt is, akik a mozgalomban irányító szerepet vittek.

A baglyasaljai bányászok március elején sztrájkba léptek az elbocsátottak visszavétele érdekében, sőt egy másik tárna munkásai is sztrájkoltak két napig. Esztengályos és Fodorék igyekeztek a sztrájkot elszigetelni és mielőbb leszerezni, s ez sikerült is, de a sztrájk eredményeképpen az elbocsátottak egy részét mégis visszavették. A kommunisták által eredetileg márciusra tervezett országos bérmozgalom kezdeményezését a nagyarányú elbocsátások, a hiányos felkészülés és a kommunistákat ért veszteségek megghiúsították, ezért ősze halasztották a mozgalom megindítását. Júniusban az úrkúti mangánércbánya munkásai léptek sztrájkba.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Az úrkúti bányászok már február első napjaiban is sztrájkoltak. Pár napos munkabeszüntetés után elérték, hogy béreikre 15%-os emelést kaptak, és a vállalat ígéretet tett a 8 órás munkaidő betartására.

A sztrájk, amely azért tört ki, hogy megakadályozza a munkaidő 12 órára való felemelését, két hónapig elhúzódott. A bányagazgatóság mindenfelől új munkásokat toborzott, de a sztrájkolóknak sikerült a helyükre felvett munkások túlnyomó többségét meggyőzni, és azok szolidaritást vállalva rövidesen eltávoztak a bányából. Végül már román és jugoszláv katonaszökevényeket is fogadott fel a bányagazgatóság, de ezeket meg a hatóság volt kénytelen kiutasítani, mert sorozatos összeütközésre, verekedésre került sor a bánya régi munkásaival. Az úrkúti bányászok 11 hétig tartó sztrájkja augusztus végén azzal fejeződött be, hogy mégis rákényszerítette a vállalatot a munkaidő betartására, néhány százalék béremelésre, és egyéb kisebb, a munkakörülményeket javító engedményre.¹⁷¹

Szeptember végén alacsony béreik javításáért a kommunisták kezdeményezésére és közreműködésével Környebányán is három napig sztrájkoltak a bányászok. A sztrájk sikeresen zárult, közel 20%-os béremelést értek el.¹⁷² 1929 nyarán, a már egyre nyilvánvalóbbá váló háborús törekvések leleplezésére a Kommunista Internacionálé háborúellenes akcióra hívta fel a nemzetközi proletariátust. Augusztus elsején, az első világháború kitörésének évfordulóján, a kommunista pártok vezetésével világszerte megrendezték az első „nemzetközi háborúellenes napot”. A MKP is széles körű agitációt fejtett ki, hogy a munkások pártállásra való tekintet nélkül vegyenek részt a háborúellenes akcióban.

A háborúellenes tüntetés megakadályozására a fasiszta kormány is gondosan felkészült. A belügyminiszter már július 10-én szigorúan bizalmas rendeletben utasította az összes erőszakszerveket, hatóságokat: „Elvárom a hatóságoktól — írta —, hogy a szóban forgó mozgalomnak már csírájában leendő elfojtása érdekében a legéberebb és legerélyesebb ellenőrzést fogják gyakorolni, s ott, ahol kell, cselekedni fog-

¹⁷¹ PI Archívum BM VII. res. 1931—1—13 036.

¹⁷² PI Archívum. F. 643. 116 ö. e. 40. old.

nak. Fontosnak tartom, hogy egy ilyen esetleges mozgalom irányítói, vezetői megállapíttassanak, és mindezek kellő időben ártalmatlanná tétessenek.”¹⁷³

A fasiszta hatóságok letartóztatták a KMP több vezetőjét, és számos, a tüntetés előkészítésében részt vevő kommunistát. A SZDP jobboldali vezetői pedig ígéretet tettek, hogy mindent elkövetnek a tüntetés megghiúsítása érdekében. Így közös erővel valóban sikerült a készülő tüntetést megakadályozni, illetve igen kis keretek közé szorítani.¹⁷⁴

A KMP a salgótarjáni és tatabányai medencében is megkezdte a háborúellenes tüntetés vagy rövidebb, tüntető munkabeszüntetések szervezését. A tatabányai háborúellenes megmozdulást megghiúsította Butrej Péternek, a helyi kommunisták egyik vezetőjének — aki az előkészítés megbeszélésére Budapestre utazott — letartóztatása.¹⁷⁵ Rajta kívül elbocsátottak még 4 kommunista bányászt, akikről tudták, hogy Butrejjel kapcsolatban álltak.

A salgótarjáni kommunisták, leküzdvé a hatóságok és a kormány szolgálatában álló Csóka-féle szervezet ellenakcióját, mégis tüntetősztrájkot rendeztek augusztus elsején. A kommunisták értekezleteken, vezetőségi és csoportgyűléseken készítették elő a háborús veszedelem elleni megmozdulást, és ennek során 400 illegális röpiratot osztottak szét a munkások között. A salgótarjáni rendőrség vezetője szerint az SZDP

¹⁷³ PI Archívum BM VII. res. 1929—1—5820.

¹⁷⁴ Bezegh rendőrfőkapitány augusztus 2-i összefoglaló jelentésében megírta, hogy „a szociáldemokrata párt vezetőinek előttem tett azon állítása, hogy a kommunista párt által f. évi augusztus hó elsejére szándékolt munkaleállítást a maguk részéről megakadályozzák, valóban bizonyult”. (Ugyanott.)

Az SZDP vezetői megtiltották a szervezeteikhez tartozó munkásoknak, hogy a tüntetésen vagy az üzemek egy órás tüntető leállásában részt vegyenek.

¹⁷⁵ Butrej Pétert az Orosz Nándor és társai ellen lefolytatott per során egy év és öt hónapi fogházra ítélték. Szabadulása után — mint lengyel állampolgárt — családjával együtt kiutasították az országból.

helyi, jobboldali vezetői — követve Peyerék példáját — mindent megtettek, hogy „a kommunisták szándékait kontrakarírozzák”. Elhatározták, hogy azokat a szakszervezeti tagokat, „akikről beigazolódik, hogy a kommunista párt érdekében tevékenységet fejtenek ki”, a pártból, illetőleg a szakszervezetből kizárják. A kapitányság vezetője jelentette azt is, hogy az „Ébredők”, és a Csóka pártiak „minden erejükkel azon dolgoznak, hogy a kommunisták szándékai kudarcot valljanak”.¹⁷⁶

Ilyen körülmények között természetesen nem volt könnyű az augusztus elsejei megmozdulást megszervezni. A hatóságok és a bányaigazgatóság félrevezetése céljából a kommunisták úgy határoztak, hogy különböző régi sérelmek orvoslása miatt a baglyasaljai bányászok augusztus elsején sztrájkba lépnek, és szolidaritásból még 3 tárna egy-egy órára beszünteti a munkát.

A tervezett sztrájk augusztus elsején Baglyasalján ki is tört. A csendőrök letartóztatták Pothornikot és még néhány kommunista bányászt. A bányamunkások szabadon engedésüket követelték. A csendőrök megkísérelték a mintegy 400—500 főnyi munkástömeget szétoszlatni, meg akarták akadályozni, hogy az igazgatósági irodához menjenek. A munkások azonban nem riadtak meg, mire a csendőrök parancsnoka „szuronyt szegez”-t vezényelt, sőt ijesztésképpen a levegőbe is lőtt. Ez még jobban felbőszítette a bányászokat. Követelték, hogy az egész vezetőséget engedjék az igazgatósághoz tárgyalni. A csendőrtiszthelyettes, látva a bányászok hajthatatlanságát, végül engedett a munkások követelésének.

Az egy órás leállást azonban nem sikerült minden tárnában megvalósítani. Az egyik tárnában beszüntették a munkát, a másikon csak a munkások harmada tette le a szerszámot, míg a harmadik tárnában egy szociáldemokrata vezetőségi tag félrevezette a munkásokat, s azok csak másnap

¹⁷⁶ PI Archívum. BM VII. res. 1929—1—5820.

szálltak fel, amikor a „félreértés” kiderült. A hatóságok igen jól tudták, hogy a sztrájk okául felhozott sérelmek csak ürügyként szolgálnak, az „igazi ok augusztus 1.” — amint ezt még aznap távmondásban a belügyminisztériumnak jelentették,¹⁷⁷ de bizonyítékok hiányában nem tudták a sztrájkot meggátolni és a szervezők ellen eljárni.¹⁷⁸

Habár a salgótarjáni kommunistáknak nem sikerült az első nemzetközi háborúellenes napon nyílt tüntetést szervezniük, munkájuk mégis eredményes volt. Viszonylag széles munkásréteget világosítottak fel arról, hogy új háborús veszedelem fenyeget. Elérték, hogy — a csendőrségi megtorlás veszélyét is vállalva — a mintegy 500 baglyasaljai sztrájkoló mellett több száz bányász fejezte ki rövid sztrájkjal, hogy egyetért a KMP háborúellenes politikájával.

A kommunisták már augusztusban kidolgozták az őszre tervezett mozgalom főbb követeléseit. Ezek a következők voltak: 1. bérjavítás; 2. helyi sérelmek orvoslása; 3. az ifjúmunkásoknál a 2 heti szabadság betartása; 4. a szervezkedést korlátozó rendszabályok megszüntetése; 5. a csendőrségnek a bányatelepekről való elvezénylése.

Egyidejűleg előkészületeket tettek — elsősorban a salgótarjáni medencében — aknabizottságok szervezésére, aknabizalmiak választására és az aknáközi bizottság felállítására. Ez a féllegális szerv valóban alkalmas volt arra, hogy összefogja a különböző befolyás alatt álló bányászokat, és közös érdekeiket képviselje. Alkalmas volt arra is, hogy a kommunisták e forradalmi szerven keresztül befolyásukat még jobban érvényesítsék, és a készülő mozgalmat oly módon irányítsák, hogy az erőszakszervek előtt lehetőleg fedve maradjanak. A

¹⁷⁷ Ugyanott. Egyébként az üzemvezető igazgató még a sztrájk előtt megígérte a büntetéspénzek, a csilletölések csökkentését, és hogy a többi panaszt is az igazgatóság elé terjeszti.

¹⁷⁸ A háborúellenes megmozdulás előkészítői Pothornik József, Epich Ede és Hovan József voltak, akiket a bányavállalat már előzőleg elbocsátott a munkából.

salgótarjáni bányavidéken több aknabizottságot sikerült szervezni, de Tatabányán és a pécsi medencében — ahol a pártsejtek még gyengébbek voltak — kevesebb sikerrel járt ez a kezdeményezés. Néhány bizottság azért itt is alakult, de alig fejtett ki tevékenységet. Ekkor már jelentkeztek a közelgő gazdasági válság előjelei az ország életében, főleg a mezőgazdaságban.

III. A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A BÁNYÁSZOK

A bányászat helyzete a válság időszakában

A kapitalista országok termelésében a huszas évek második felében végbement nagyarányú fellendülés elkápráztatta a tőkéseket és a burzsoá közgazdászokat. Tollforgatóik a kapitalizmus „virágzásáról”, „aranykorának eljövételéről” írtak. A jobboldali szociáldemokrata teoretikusok is a „kapitalizmus válságmentes fejlődésének” hamis, a dolgozó tömegeket félrevezető elméletét hirdették.

A marxizmus—leninizmus tudományával felvértezett kommunista pártokat azonban nem tévesztette meg a tőkés termelés és kereskedelem „virágzása”. A Kommunista Internacionálé 1928 augusztusában ülésező VI. kongresszusa megállapította, hogy a kapitalizmus összes ellentmondásai kiéleződtek, és ennek következménye egy olyan súlyos gazdasági válság kirobbanása lesz, amilyenre a kapitalizmus történetében még példa nem volt. A kongresszus rámutatott arra is, hogy a tőkések a válságból új háborúk kirobbantásával, mindenekelőtt a Szovjetunió elleni háború megszervezésével próbálnak kilábolni. Forradalmi harcra hívta fel a kommunista pártokat és a világ dolgozóit a háború elhárításáért, a békéért, a Szovjetunió megvédéséért.

A kapitalista termelés „virágzása” — ahogy ezt a Kommunista Internacionálé előre jelezte — valóban véget ért. 1929 őszén egy minden eddigig felülmúló gazdasági válság rázkódta meg a tőkésországokat. A válság romboló hatása csakhamar kiterjedt Magyarországra is, amelynek gazdasági élete

jórészt a nyugati országok gazdaságának függvénye volt. A mezőgazdasági és ipari árucikkek értékesítése egyre növekvő nehézségekbe ütközött, ennek következtében a termelés rohamosan csökkent. A súlyos termelési válságot az 1931 nyarán kirobbanó pénz- és hitelválság még tovább mélyítette.

Az ipar össztermelése 1932-ben, a válság mélypontján 24⁰/₀-kal maradt el az 1929. évi termelési színvonal mögött. A termelés csökkenésének mértéke az egyes iparágakban igen egyenlőtlenül alakult. A válság legsúlyosabban a vas- és fémipart, a gépgyártást, az építőanyag- és faipart érintette. Ezekben az iparágakban a termelés az 1929. évinek csaknem a felére zsugorodott. A gépipar termelése 55⁰/₀-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben, a vasércbányászat 80⁰/₀-kal, a nyersvastermelés 90⁰/₀-kal csökkent. Az élelmezési és a ruházati iparban a termelés csökkenése nem volt ilyen nagymérvű. Kisebb visszaesés után, a válság utolsó évében, még valamit emelkedett is a villamos energia és a vegyészeti ipar termelése. A külföldi áruk behozatalának erős megszorításával sikerült elérni, hogy a könnyűipar egyes ágaiban — a textil-, bőr- és papíriparban — még a válság éveiben sem hanyatlott, hanem néhány százalékkal növekedett a termelés.

A válság a mezőgazdaságot még súlyosabban érintette, mint az ipart. A búza ára az 1929. évinek majdnem harmadára zuhant, és a többi mezőgazdasági termék ára is jelentősen esett. A szegényparaszti gazdaságok többsége súlyosan eladósodott, a paraszti birtokok tízezreit árverezték el.

A fasiszta kormány különböző rendszabályokkal és kedvezményekkel támogatta a nagybirtokosokat és nagytőkéseket, hogy a hosszan tartó gazdasági válságot a lehető legkisebb veszteséggel vészeljék át. A tőkések természetesen a válság éveiben is törekedtek profitjuk biztosítására, és mindent elkövettek, hogy a válság terheit a dolgozókra, a népre hárítsák át. Tömegesen bocsátották el a munkásokat, számos helyen pedig csökkentett munkaidőben foglalkoztatták a dol-

gozókat. Igen sok gyár, üzem hosszabb időre teljesen leállította a munkát.

A válság előtt is számottevő munkanélküliség példátlan méreteket öltött. Az iparban több mint 200 000, a mezőgazdaságban félmillió dolgozó vált teljes vagy részleges munkanélkülivé. Az alkalmazotti és értelmiségi rétegek között is egyre nagyobb arányú lett a munkanélküliség. Az egyetemet és főiskolát végzett fiatalok jelentős része nem tudott elhelyezkedni, ők is a munkanélküliek seregét növelték. A munkabéreket — amelyek európai viszonylatban már addig is a legalacsonyabbak közé tartoztak — a tőkések a válság éveiben mind lejjebb szorították, nagyobb arányban, mint ahogy az egyes árucikkek árai estek. A még dolgozó rétegek nyomorúságos életszínvonala így évről évre tovább süllyedt. Sanyarú helyzetüket még súlyosbította az is, hogy rájuk hárult a munkanélküli százezrek eltartása is.

A gazdasági válság mélyítette, élesítette az osztályharcot. Az elnyomott, kizsákmányolt dolgozók egyre nyíltabban, erőteljesebben juttatták kifejezésre elégedetlenségüket. Már a válság kezdeti szakaszában szaporodtak az éhségfelvonulások és a tüntetések, egyre magasabbra csapott a rendszer elleni megmozdulások hulláma. Nemcsak a fővárosban és a jelentősebb vidéki városokban, hanem az addig viszonylag csendes falvakban is. A munkásosztály és a szegényparasztság megmozdulásai, az ország minden részéből érkező vészjósló beszámolók, jelentések félelemmel töltötték el a forradalom megismétlődésétől rettegő uralkodó osztályokat. Az ellenforradalmi rendszer a szaporodó tiltakozásokra, tüntetésekre a terror fokozásával válaszolt. „A tüntetők elleni eljárásnak, feltartóztatásoknak és szétosztatásuknak a legnagyobb határozottsággal és eréllyel kell történnie — utasította a belügyminiszteri bizalmas körrendelet a rendőr- és csendőrparancsnokságokat — ... ha szükséges, kíméletlen fegyverhasználattal kell a jogrend és közbiztonság érdekében tett intézkedéseknek érvényt szerezni.”¹ A fokozott terror ellenére azon-

¹ PI Archívum. BM rend. sor. 7468/1930. VII. res.

ban hol az ország egyik, hol másik részében lángolt fel a dolgozók elégedetlensége, a rendszer elleni mélységes gyűlöletük.

A kormány igen veszedelmesnek tartotta a sajtó beszámolóit a sűrűsödő tüntetésekről, ezért szigorúan bizalmas köriratban arra utasította a főispánokat, hogy „alkalmas” módon figyelmeztessék a napilapok szerkesztőit arra, hogy lapjaikban „mellőzzék az ilyen természetű közleményeket, mert a társadalmi béke érdekében föltöbb kívánatos, hogy a súlyos gazdasági viszonyok között újabb gyújtóanyag fölöslegesen és céltalanul ne dobassék”.²

A mágnások, bankárok, gyárosok osztálytársadalmának „békéjét” a kormány pénzügyi támogatását élvező sajtó hallgatása ellenére is veszély fenyegette. Az illegális, üldözött kommunista párt élére állt annak a küzdelemnek, amely a válság terheinek a dolgozókra való hátrítása ellen, a gazdasági válság kapitalista megoldása ellen folyt. A sajtó hiába hallgatta el, a kommunisták elvitték az egyre sűrűbben kirobbanó tüntetések hírét az ország minden részébe.

A kizsákmányolás hallatlan mérvű fokozása, az életszínvonalnak mélyen a létminimum alá szorítása nemhogy enyhítette, hanem természetszerűen mélyítette a gazdasági válságot. A Bethlen-kormány tehetetlen volt a válság okozta nehézségekkel szemben. Programja, mely a dolgozók adójának emeléséből és elsősorban újabb külföldi kölcsönök felvételéből állt, csődöt mondott. Nagyobb, hosszú lejáratú külföldi kölcsönt Bethlennek nem sikerült szerezni, az adóprés meghúzása pedig csak a dolgozók helyzetét súlyosbította, de az államháztartás növekvő deficitjét nem csökkentette. Már a burzsoázia egy részének is megingott a bizalma a kormányban. A gazdasági válság felszínre hozta az uralkodó osztályok egyes csoportjai közötti ellentéteket is.

A tíz év óta biztosan nyeregben ülő Bethlen-kormány 1931 nyarán kénytelen volt lemondani. A kormány élére gróf Ká-

² SZÁL Fejér m. főisp. biz. 1931—14.

rolyi Gyula, 25 000 holdas nagybirtokos, a Tanácsköztársaság idején megalakult ellenforradalmi kormány miniszterelnöke került.

A Károlyi-kormány politikája nem jelentett lényeges változást. Külpolitikájában arra törekedett, hogy minél szorosabb kapcsolatot építsen ki Franciaországgal, a Szovjetunió elleni katonai intervenció akkori legfőbb szervezőjével. A gazdasági nehézségeket, az államháztartást fenyegető pénzügyi csődöt nagyobb összegű francia kölcsönnel és a „legnagyobb fokú” takarékossgal óhajtotta megoldani. A „takarékossgot” a kormány természetesen nem a tőkések, hanem a dolgozó nép rovására hajtotta végre. „Teljesen lehetetlen — juttatták kifejezésre a »33-as bizottságban« a tőkések álláspontját —, hogy akár jövedelmet, akár vagyonokat egy kapitalista országban korlátozzunk.”³ Így a közalkalmazottak fizetését szállították le, csökkentették a nyugdíjasok járandóságait, az amúgy is csekély szociális juttatásokat, ugyanakkor felemelték a dolgozók kereseti adóját. A forgalmi adó és egyéb fogyasztási adók növelésével a legfontosabb létfenntartási cikkek árai is emelkedtek. Ezek a „takarékosági” intézkedések az éhség és nyomor hazájává tették Magyarországot.

A Károlyi-kormány fokozta a terrort a dolgozó nép, elsősorban a kommunisták ellen. Az uralkodó osztályoknak a forradalom megismétlődésétől való rettegése állandósult. „Künn voltam a vidéken — számolt be az egyik képviselő a helyzetről —, nem is méltóztatik gondolni, hogy milyen a hangulat. Komolyan mondom, hogy ha nem volna a csendőrtől való félelem, nem tudom, mi történnék. Hogy meddig félnek a csendőrtől, azt nem lehet megállapítani, ezt megmutatja a történelem.”

„Nem szabad megijedni — mondta néhány nappal később egy másik képviselő —, de félni muszály urak... a hangulat

³ OL. Elnöki tanács. 33-as bizottság jkv. II. 1931. augusztus 17. 67. old.

forradalmi, mégpedig erősen forradalmi.”⁴ Ezért egyöntetű vélemény volt, hogy bármely szolgálati ágban le lehet farag-
ni a fizetéseket, végre lehet hajtani létszámcsökkentést, de a
csendőrséghez és rendőrséghez hozzányúlani nem szabad, sőt
e szerveket feltétlenül erősíteni kell. Míg a háromszorta na-
gyobb területű 1918 előtti országban kb. 13 000 csendőr, rend-
őr volt, addig most 23 000 felfegyverzett csendőr, rendőr ör-
ködött a kapitalista társadalom „rendjén”.

A dolgozó tömegek balratolódása, a kommunista párt befo-
lyásának növekedése, a szegényparasztság forrongó, rendszer-
változást kívánó hangulata arra kényszerítette a Károlyi-
kormányt, hogy nyíltan, leplezetlenül érvényesítse az ural-
kodó osztályok szuronyokra épített hatalmát. Statáriumot
hirdettek, s ehhez ürügyként a biatorbágyi viadukt felrob-
bantása szolgált. Azt állították, hogy a robbantást, melyet
Gömbös egyik volt fehérterrorista tisztje követett el, a kom-
munisták hajtották végre. Ezen az alapon azonnal a legfék-
telenebb kommunistaellenes uszításba kezdtek. Sok kommu-
nistát letartóztattak, és napokon keresztül kínozták őket,
hogy „bevallják” a robbantás elkövetését.

A Károlyi-kormány a statáriumot a tömegek megfélemlíté-
sére, de elsősorban a Kommunisták Magyarországi Pártjá-
nak megsemmisítése céljából hirdette ki. Mi sem bizonyítja
ezt jobban, mint a koronaügyész „szakvéleménye”. Azzal in-
dokolta a statárium szükségességét, hogy a kommunizmus
„propagandája tudvalevően az egész világon, nálunk is hol
nyíltan, hol még veszedelmesebben, titkon a föld alatt szer-
vezkedik... A veszély ezek szerint nagy és kíván méretének
megfelelő védekezést. Nem mondom, hogy a statárium az
egyedüli védekező erőnk, Isten ments ilyen gyengeségtől, de
elrettentő ereje van, s így azt mint védelmi eszközt, mielőbb
használatba kell venni.”⁵

⁴ Ugyanott 1931. szeptember 4. 227. old. és 1931. szeptember 17. 298.
old.

⁵ OL. Koronaügyészség. 1931—I—1981. Az a rágalom, hogy a kommu-

A gazdasági válság a Károlyi-kormány rendszabályai ellenére tovább mélyült, így 1932 őszén Gömbös Gyula, a magyar „fajvédők” vezére alakított kormányt. Gömbös az olasz és német fasizmus nyomdokain haladva megkísérelte, hogy gátlástalan demagógiával „megnyugtassa” a már végsőkig elkeseredett tömegeket, és tömegbázist teremtsen magának. Célja a demokrácia maradványainak a felszámolása, a szakszervezetek fasizálása volt. A fasiszta Nemzeti Munkaközpont létrehozásával megkísérelte eltántorítani a munkásosztályt saját szervezeteitől. Ezt a tervét azonban soha, a legnagyobb erőfeszítése ellenére sem sikerült megvalósítania.

A Gömbös-kormány bizonyos mértékig új külpolitikát is kezdett. Az olasz fasizmussal már régóta fennálló szoros barátság ápolása mellett, Hitler uralomra jutása után azonnal hozzáfogott a német fasizmussal való szövetség létrehozásához és erősítéséhez. A hitleri fasizmussal, a Vatikán után, a Gömbös-kormány sietett elsőnek szövetséget kötni.

*

A szénbányászatban már az 1920-as évek második felében túltermelési és értékesítési válság jelentkezett. Az 1929 őszén kirobbant és egyre mélyülő általános gazdasági válság, az ipari termelés nagyarányú hanyatlása természetesen a szénbányászat helyzetét is súlyosbította.

A gazdasági válság hatása elsősorban a szénfogyasztás nagy mérvű visszaesésében mutatkozott meg. A hazai szénfogyasztás a legmagasabb 1929-ben volt, amikor az ipari termelés is a csúcspontján állt. Az ipari termelés és ezzel egyidejűleg az áruforgalom csökkenésének következménye már a válság első évében a szénfogyasztás jelentős, 16%-os esése volt.

nisták követték el a biatorbágyi merényletet, néhány nap múlva összedűlt. Matuska, a Bécsben elfogott merénylő bevallotta, hogy a robbantást ő követte el. Ennek ellenére a statáriumot fenntartották.

A válság mélyülésével a szénfogyasztás évről évre csökkent. 1931-ben már valamivel több mint 20%-kal, 1933-ban pedig 27%-kal volt alacsonyabb az 1929. évinél. A szénfogyasztás hanyatlása a legnagyobb arányú a gyárparban volt. 1932-ben — a válság mélypontján — a gyárpar szénfogyasztása az 1929. évinek kétharmadára esett vissza. A kereskedelem és áruforgalom nagyfokú visszaesése erősen csökkentette a vasutak szénfogyasztását is. 1932—1933-ban a vasutak 27%-kal kevesebb szenet használtak fel, mint 1929-ben. Még ennél is nagyobb mértékben csökkent a mezőgazdaság szénfogyasztása, és kevesebb szenet vásároltak a háztartások is.

A szénfogyasztás alakulása a gazdasági válság éveiben:⁶

Év	A gyárpar szénfogyasztása (q)	A vasutak szénfogyasztása (q)	Az egész szénfogyasztás (q)	%
1929	45 150 632	14 510 670	93 218 599	100
1930	39 334 462	12 759 240	78 405 155	84,0
1931	35 069 463	12 572 890	73 753 929	79,8
1932	30 633 810	10 753 990	68 643 704	73,6
1933	31 682 516	10 687 620	68 050 683	73,0

A széntermelés a válság éveiben nem hanyatlott annyira, mint a fogyasztás, és csökkenése jóval kisebb mértékű volt, mint az ipari termelésé. Ez azoknak az intézkedéseknek köszönhető, amelyekkel a szűkülő belső piacot a kormány a hazai bányavállalatok számára biztosította. A bányatőkések már évek óta ostromolták a kormányt, hogy korlátozza az erős konkurrenciát jelentő külföldi szén behozatalát és rende-

⁶ A statisztikai évkönyvek adatai alapján. — Megjegyezzük, hogy a különböző statisztikai kimutatásokban gyakran előfordulnak mennyiségi eltérések. Ezek azonban rendszerint nem változtatnak az arányokon. A hibalehetőségek elkerülése végett, ahol csak lehetséges, a hivatalosnak tekinthető statisztikai évkönyvek adatait használjuk fel.

letileg biztosítsa a hazai szén nagyobb arányú felhasználását. A bányatókések érdekeit védő rendeletek kiadása azonban a gazdasági válság előtt az ipari tőkések erős ellenállásába ütközött. A válság éveiben — elsősorban a nagymérvű devizahiány miatt — a bányakapitalistáknak végre sikerült olyan rendeleteket kikényszeríteni, amelyek a külföldi szén versenyét jelentősen csökkentették, sőt szinte teljesen kiküszöbölték.⁷

Ezeknek a rendeleteknek az eredményeképpen a külföldi szén behozatala — egyes kokszfajtáktól eltekintve — 1933-ban már alig egyhatodát tette ki az 1929. évi behozatalnak. Erősen hanyatlott a hazai szén kivitele is, mert a magyar szén vásárló Ausztria, Csehszlovákia és Jugoszlávia, hasonlóan a magyar kormányhoz, korlátozta a külföldi szén bevitelét. (Mint azt a következő oldalon levő táblázat mutatja.)

A széntermelés alakulását tehát döntően befolyásolta a több mint 15 millió q külföldi szén kiszorítása a hazai piacról. A termelés a válság első évében 11,2%-kal esett vissza. 1931-től már éreztették hatásukat a hazai bányavállalatok érdekeit védő kormányintézkedések, így a termelés további csökkenése már jelentéktelen volt. A szénbányák 1933-ban csupán

⁷ Már 1930-ban megjelent egy kormányrendelet arról, hogy „az 1930/31 fűtési évadtól kezdődően az összes önkormányzati (vármegyei, városi, községi) testületeknek fűtés és egyéb melegtermelés céljaira az állami hivatalokhoz hasonlóan kizárólag hazai termelésű szénnet vagy szénterméket szabad felhasználni..., fával fűteni tilos.” A rendelet előírta azt is, hogy ahol a meglévő berendezések nem alkalmasak a hazai szén felhasználására, új berendezésekkel kell kicserélni őket. 1931-ben a kereskedelmi miniszter engedélyéhez kötötték a szén, brikett és koksiz behozatalát, egy másik rendelet pedig kimondta, hogy a külföldi szén vásárlásának feltétele legalább kétszer annyi súlyú hazai kályhaszén felhasználása. A következő évben elrendelték, hogy külföldi szénnet, koksizot, brikettet etázs- és központi fűtés céljaira csak miniszteri engedéllyel lehet felhasználni. (Az 1929—1933. évi világ-gazdasági válság hatása Magyarországon. 140. old.)

A rendeletek hatására 1931—1933 között a legnagyobb budapesti szállodák, középületek, bérházak stb. áttértek a magyar, gyengébb kalóriájú szénfűtésű kazánok használatára.

*A szénbehozatal és -kivitel alakulása 1929—1933 között:*⁸

Év	Behozatal (q)	%	Kivitel (q)	%
1929	18 603 049	100,0	4 086 343	100,0
1930	12 373 996	66,5	3 847 099	94,1
1931	8 686 476	45,6	3 808 850	93,2
1932	3 839 396	20,6	3 456 470	84,5
1934	3 299 793	17,7	2 322 045	56,8

14,8%-kal termeltek kevesebbet, mint 1929-ben. A válság nem egyformán érintette a barna- és feketeszénbányászatot. A külföldi szén pótlására a magasabb kalóriájú feketeszén volt a legalkalmasabb, s ez a termelés alakulásában is megmutatkozott. A feketeszén termelése — némi visszaesés után — 1932-ben jóval meghaladta az 1929-es legmagasabb termelési szintet, ugyanakkor a barnaszéntermelés 65%-kal volt kevesebb, mint 1929-ben. A feketeszéntermelés az 1932. évi ki-magasló eredmény után ismét jelentősen hanyatlott.

A széntermelés alakulása a válság éveiben:⁹

Év	Feketeszén (q)	Barnaszén (q)	Összesen (q)	%
1929	8 262 697	70 439 196	78 701 893	100,0
1930	8 115 480	61 762 778	69 878 258	88,8
1931	7 763 074	61 113 225	68 876 299	87,5
1932	8 948 061	59 312 717	68 260 778	86,7
1933	8 000 539	59 072 396	67 072 935	85,2

⁸ A statisztikai évkönyvek adatai alapján.

⁹ A statisztikai évkönyvek adatai alapján. — Az előző fejezetben ismertetett termelési adatokban a sajtolt szén (brikett) és a nemesített lignit mennyisége — mely akkor még alig volt számottevő — nem szerepel. Ez okozza az 1929. évi adatoknál jelentkező némi eltérést.

A válság éveiben az eladatlan, az év végén raktáron maradt szénmennyiség jelentősen emelkedett. Amíg 1929-ben a termelt szénnek csupán 4,4%-a maradt vissza, 1931-ben már 10,2%-a, 1932-ben pedig 12,8%-a, tehát tekintélyes mennyiség nem került a termelési évben felhasználásra és a következő évi termelés alakulását terhelte. A külföldi szén pótlására, de különösen a háztartások, a lakóházak és közületek ellátására — melyek korábban főleg a porosz szén és koksztüzelésére voltak berendezkedve —, elsősorban a brikettgyártást fejlesztették. Ezt természetesen csak a nagy bányavállalatok tehették, melyek a meglevő brikettgyárak fejlesztésével és új brikettgyárak felállításával ugrásszerűen emelték az addig felhasználatlan porszénből előállított brikett-termelést. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 1931-ben Dorogon napi 50, Salgótarjában napi 20 vagon teljesítőképességű brikettgyárat állított fel, majd 1932-ben Dorogon a kokszbrikettgyártásra is berendezkedett. A brikettgyártás így 4 év alatt az 1929. évi termelésnek az ötszörösére emelkedett.

A sajtolt szén és nemesített lignit termelésének alakulása:¹⁰

Év	Sajtolt szén (brikett) (q)	%	Nemesített lignit (q)	%
1929	822 893	100	581 494	100
1930	1 010 085	122	752 563	131
1931	1 845 440	224	857 334	147
1932	4 144 207	504	1 192 849	222
1933	3 606 159	438	1 171 599	201

A bányák száma a gazdasági válság első esztendejében valamelyest csökkent, de 1931-től kezdve évről évre jelentősen

¹⁰ A statisztikai évkönyvek adatai alapján. — A sajtolt szén (brikett) termelése 1923-ban csupán 58 101 q volt. A termelés lassan növekedett, 1928-ban közel tízszeresét, 561 652 q-t gyártottak. A lignit nemesítése korábban alig folyt, de a válság éveiben fellendült.

növekedett. A szénbányáknál hasonló volt a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a számszerű növekedés valamivel kisebb volt. 1930-ban három kisebb barnaszénbánya kimerült, viszont egy új lignitbányát nyitottak, így ez évben kettővel csökkent a szénbányák száma is. 1931-től a szénbányák száma ismét emelkedett, annak ellenére, hogy számos kisebb-nagyobb bányavállalat üzemét végképp, vagy hosszabb időre beszüntette.

A szénbányák számának növekedése azonban — amint azt az előbbiekből is láttuk — nem jelentette egyben a termelés növekedését is, ellenkezőleg, a termelés jelentősen esett. Ez a bányák teljesítőképességének nagyfokú kihasználatlanságát mutatta. A válság éveiben 12—13 szénbánya teljesen beszüntette a termelést és jelentősen nőtt azoknak a bányáknak a száma is, amelyek 100—150 napon át szüneteltek. A bányák kapacitása már a válság előtt sem volt teljesen kihasználva. A válság éveiben általában 60—65% körül mozgott a bányák kihasználási foka, de előfordult, hogy még 50%-ig sem merítették ki teljesítőképességüket.

A működő és szünetelő bányák számának alakulása a válság éveiben:¹²

Év	Bányák száma	Szénbányák száma	200 napnál tovább szünetelt	150 — 200	100 — 150	50 — 100	50-nél kevesebb
				napig szünetelt			
1929	103	86	16	3	2	2	30
1930	100	84	15 (13)	4	2	18	23
1931	111	91	18 (12)	8	2	19	25
1932	123	96	20 (13)	6	11	11	46
1933	133	101	20 (3)	3	9	25	49

¹² A statisztikai évkönyvek alapján. — A zárójelekben levő számok az egész éven át szünetelő szénbányák számai. 1933-ban 2 bánya 200 napnál tovább szünetelt, ezek nem szerepelnek a kimutatásban.

A szénbányák számának viszonylag jelentős, a gazdasági válság éve alatt 17⁰/₀-os növekedése nem sokat változtatott azon a régebbi aránytalanságon, hogy a szénmennyiség túlnyomó részét a legnagyobb bányavállalat termelte. A MÁK és a Salgótarjáni termelte a barnaszénnek kb. 60⁰/₀-át, a DGT pedig a feketeszen zömét.

A két leghatalmasabb bányavállalat, a MÁK és a Salgótarjáni a húszas években jelentős mértékben kiszélesítette érdekeltségeit. Már nemcsak a szénbányászatban voltak leányvállalataik, hanem más iparágakban is, így az építőanyag-iparban, s ezeket az üzemeket saját termelésű szénükkel működtették. Érdeklődésük főleg a szénigényes iparágak felé fordult. Elsősorban a nagy mennyiségű szén felhasználó villamosenergia-termelés, a fejlődő vegyészeti ipar és az alumíniumipar irányába. A villamosenergia-termelés, melynek tekintélyes része a két bányavállalat érdekeltségébe tartozott, jól jövedelmező, biztos üzletet jelentett, így még a válság éveiben is jelentősen fejlesztették ezt a hálózatot.¹³ A hazai vállalatok mellett néhány külföldi bányában és más vállalatnál is számottevő érdekeltségük volt.

A két hatalmas bányatársaság között időnként fellángolt a harc. Különösen kiéleződött a gazdasági válság éveiben. A Salgótarjáninak sikerült — nemegyszer a MÁK kárára — piacát növelni, s az eladási arány eltolódása a termelésben is megmutatkozott. Míg a Salgótarjáni termelése a gazdasági válság alatt mindössze 8 és 1¹/₂⁰/₀-kal esett, addig a MÁK termelése, a széntermelés esésének átlagát jóval meghaladva, a négy év alatt több mint 25⁰/₀-kal csökkent. (Mint azt a következő oldalon levő táblázat mutatja.)

A szénpiac helyzete erősen kihatott a bányamunkások számának alakulására is. A szénkereslet megcsappanásának azonnali következménye volt a munkáslétszám igen jelentős apasztása. A bányatókésék rideg üzleti érdekeiket tartva

¹³ Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. 156—157. old.

*A két legnagyobb bányavállalat termelésének alakulása:*¹⁴

Év	A Salgótarjáni Kőszénbánya termelése (q)	A Magyar Általános Kőszénbánya termelése (q)
1929	20 675 639	19 446 773
1930	18 632 535	16 423 382
1931	18 384 600	15 750 003
1932	18 462 509	15 670 002
1933	18 918 754	14 121 317

szem előtt, vagy ahogy ők nevezték az „üzemek gazdaságossága” miatt, a munkások ezreit bocsátották el. Már a válság első évében lényegesen csökkent a bányamunkások átlagos száma, 1931-ben pedig kerekén 3000-rel volt alacsonyabb, mint 1929-ben. 1932—1933-ban — a már ismertetett okokból — már nem csökkent tovább a munkáslétszám, sőt az 1931. évihez viszonyítva néhány százszal emelkedett is.

A bányamunkások átlagos számának alakulása a gazdasági válság éveiben:¹⁵

Év	A bányamunkások száma	A szénbányaszatban fogl. munkások száma	A vájárok száma
1929	34 734	32 566	13 461
1930	33 275	31 027	12 324
1931	31 734	29 936	13 070
1932	32 044	30 717	12 975
1933	32 110	30 678	13 724

¹⁴ OL. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. igazgatósági üléseinek jegyzőkönyvei alapján. — A termelési adatokban a leányvállalatok termelési adatai nem szerepelnek. Ezeknek hozzáadásával a MÁK termelése a Salgótarjániéhoz viszonyítva még nagyobb mértékben csökkent.

¹⁵ A statisztikai évkönyvek adatai alapján.

Ezek az adatok csak megközelítően mutatják, hogy hány bányamunkás vált a gazdasági válság éveiben munkanélkülivé. A valóságot hívebben tükrözi a termelési idény megindításakor, október elsején foglalkoztatott bányamunkások száma. 1930. október elsején 1137 vájárral és segédvájárral, 832 egyéb föld alatti munkással, 1475 külszíni munkással, vagyis több mint 3400 bányamunkással dolgozott kevesebb, mint 1929 azonos időpontjában. 1932. október elsején pedig már majdnem 4000-rel csökkent a bányamunkások száma.

A bányamunkások számának évközbeni hullámozása, amely már a válság előtti években is jelentős volt, a válság éveiben különösen nagyarányúvá vált. E számok megmutatják, hány ezer volt azoknak a bányamunkásoknak a száma, akik legfeljebb 5—6 hónapon át dolgozhattak. A január elsején foglalkoztatott bányamunkások számához viszonyítva június elsejére minden évben több ezerrel csökkent a bányamunkások és vájárok száma.¹⁶

Év	A bányamunkások számának csökkenése	A vájárok számának csökkenése
1930. június 1.	5239	2223
1931. „	4778	2128
1932. „	5418	2595
1933. „	4752	1995

A válság első évében nagy számban bocsátották el a termelőmunkában közvetlenül részt vevő vájárokat és egyéb földalatti munkásokat. 1931-től azonban már főleg a külszíni, a nem szakképzett bányászokat küldték el, a vájárok és egyéb föld alatti munkások számát pedig fokozatosan emelték úgy, hogy 1933. október elsején már közel 450-nel több vájár és föld alatti munkás dolgozott, mint 1929-ben, viszont 3400-zal

¹⁶ A Bányászati és Kohászati Lapok adatai alapján.

csökkent a külszíni munkások száma. A bányavállalatokat ebben a kérdésben is a jól megfontolt üzleti szempontok vezérelték. Nem csupán az, hogy a jövőre is gondolva meg kellett tartaniuk a tényleges termelőmunkát végző törzsgárda java részét, hanem az is, hogy akkor kezdték a vajúrok létszámát emelni, amikor sikerült a béreket jelentősen leszorítani.

A munkanélküliek számát csökkentette, hogy a barnaszénbányászatban elbocsátott bányászok egy részét a feketeszenet termelő Dunagőzhajózási Társaság felvette. A gazdasági válság éveiben a DGT volt az egyetlen bányavállalat, ahol a munkások létszáma nem csökkent, hanem évről évre emelkedett, úgyhogy a válság utolsó évében közel 900-zal több munkása volt, mint 1929-ben.¹⁷ Az állami tulajdonban levő, ugyancsak feketeszenet termelő komlói bányüzemnél, a barnaszénbányákhoz hasonlóan, lényegesen csökkent a munkáslétszám a válság alatt.

A bányaiparban foglalkoztatott nők és 16 éven aluli fiatalok száma a válság éveiben tovább csökkent. A 16 éven aluliak száma az 1929. évi 696-ról 1932-ben 304-re esett, és csekély számuk miatt a későbbi években már nem a 16, hanem a 18 éven aluliakat mutatta ki a statisztika. A női munkaerők száma is közel 20%-kal csökkent. 1929-ben 498 volt a női munkások legmagasabb száma, 1933-ban már csak 407.

Jelentősen, kb. 10%-kal csökkent a tisztviselők száma is. A válság évei alatt a bányamérnöki főiskolán végzett 58 fiatal szakembernek az elhelyezkedés szinte kilátástalanná vált. 1930-ban 540 volt a bányamérnöki oklevéllel rendelkezők száma, a bányaiparban viszont csupán 289 műszaki tisztviselő állt alkalmazásban. (Lásd a következő oldal táblázatát.)

A teljes vagy részleges munka nélküli bányamunkások ezreinek kilátástalan volt a helyzete, hiszen a válság éveiben az iparban és a mezőgazdaságban is ugrásszerűen növekedett a munkanélküliség. De a gazdasági világválság megszüntette a kivándorlás lehetőségét is. 1924—1928 között

¹⁷ Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története. 87. old.

*Az igazgatási és műszaki tisztviselők számának alakulása
1929—1933-ban.¹⁸*

Év	Igazgatási tisztviselők száma	Műszaki tisztviselők száma
1929	726	293
1930	693	289
1931	705	281
1932	683	277
1933	645	275

évente ezrével vándoroltak ki a munkanélkülivé vált bányamunkások, az 5 év alatt összesen 12 422-en. 1929-ben már csupán 347, 1930-ban 544 volt a kivándorolt bányászok száma. A kivándorlás 1931-től jóformán teljesen megszűnt, sőt megindult a korábbi években kivándoroltak hazatérése.¹⁹ A hatóságok rendkívül félték a forradalmi eszméktől „megfertőzött” visszavándorlóktól. A belügyminiszter 1930 tavaszán kiadott körrendeletében még csupán arra figyelmeztette a hatóságokat, hogy meg kell akadályozni az Észak-Franciaországba irányuló kivándorlást, és „főleg a Pas de Calais-i bányavidéktől és az ottani textilüzemekről tartassanak távol a kivándorlók”. Az 1932 elején kiadott rendeletében már a Franciaországból és Belgiumból jövő nagyarányú visszavándorlással foglalkozik. „Minthogy pedig bizalmas jelentések szerint — írja a rendelet — a hazatérő munkások jelentős része külföldön a felforgató eszméknek behódolt..., rendőrhatalósági fokozott megfigyelésük, esetleg rendőri felügye-

¹⁸ A statisztikai évkönyvek adatai alapján.

¹⁹ A statisztikai évkönyvek adatai szerint 1931—1933 között csupán 10 bányamunkás vándorolt ki, viszont 2 év alatt, 1932—1933-ban 158 bányász jött vissza.

let alá helyezésük indokolt.”²⁰ A hazatért bányászok közül sokan — a rendőri intézkedések dacára — itthon is folytatták mozgalmi tevékenységüket a kizsákmányolás, a fasizmus ellen.

A munkaidő kérdésében lényeges változás nem történt. A bányák nagy többségében továbbra is a 8 órás műszak maradt érvényben. 1930—1932-ben — az előző évekhez hasonlóan — még 10—11 bányában volt 12 órás munkaidő. 1933-ban azonban ezeknek a száma is erősen csökkent, csupán 2 bányában maradt 12 órás a munkanap és 5 bányában 9 és $1\frac{1}{2}$ —10 és $1\frac{1}{2}$ órás. A 8 órás munkaidő azonban csak papíron, a statisztikai kimutatásokban szerepelt, a valóságban igen sok bányában $8\frac{1}{2}$ —9 óra, vagy még ennél is több volt a munkaidő. A válság éveiben a bányatőkések még fokozottabban törekedtek arra, hogy magasabb teljesítmények követelésével a munkásokat a munkaidő „önkéntes” meghosszabbítására szorítsák. A bányászszakszervezet 1931 októberében megtartott kongresszusán több küldött, többek között a salgótarjáni is, elmondta, hogy a „medencében a munkaidő egy fél órával, sok helyen azonban egy órával hosszabbodott meg”. A dorogi munkások képviselője is arról számolt be, hogy a „bányákban a munkaidő 9 óra”. A tatai bányai munkások megbízottja előadta, hogy „úgy meghosszabbították a munkaidőt, hogy fele annyi munkást foglalkoztatnak”. A „borsodi bányákban 12—13 óra a munkaidő” — hangzott el a kongresszuson.²¹

Ebben az időszakban, amikor a bányatőkések a munkaidő burkolt meghosszabbítását végrehajtották, felmerült a 8 órás munkaidő kötelező betartásáról szóló törvény előkészítésének gondolata. A tőkések azonnal erélyes akciót indítottak a fenyegető „veszély” elhárítására. A Magyar Munkaadók Központja 1930. február 25-én megtartott ülésén — amint erről a DGT megbízottja beszámolt —, a „8 órás munkaidő

²⁰ PI Archívum. BM rend. sor. 291.925/1929. 2731/1932. VIII. res.

²¹ Bányamunkás, 1931 október 27.

kötelező betartásáról alakítandó törvény tervezetéhez a megjelent összes szakmák képviselői kivétel nélkül elutasítólag foglaltak állást, kijelentvén, hogy a legtöbb iparág már a jelenlegi viszonyok között is az inség végső fokára jutott, további fennmaradásuk csak a munkabérek olcsóbbodása által remélhető, ez pedig nem érhető el csak a munkaidő kiterjesztésével, vagy legalábbis a jelenlegi megtartása által, a hatály fokozásával”.

Az ülésről szóló jelentésből kiderül az is, hogy a Munkaadók Központjában is vezető szerepet betöltő bányatókások képviselői, Vida, Chorin és Bíró már előzőleg is „erélyesen felléptek Vass miniszternél”. Az ülésen a leghatározottabban állást foglaltak amellet, hogy már most, „az első alkalommal a gondolatot végképpen ki kell küszöbölni, ha kell, még áldozatok árán is”, és megbízták a vezetőséget a „legerélyesebb memorandum megszövegezésére”, hogy a törvény megjelenése meggátoltassék.”²² A bányatókásokat ezenkívül még külön „veszély” is fenyegette. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1930-ban tartott XIV. ülészaka napirendre tűzte a bányamunkások munkaidejének egységes rendezését. Az előkészített tervezet a bányászok munkaidejét — a bányába való le- és felszállást is beleszámítva — 7 és $\frac{3}{4}$ órában óhajtotta megállapítani. Magyar viszonylatban, ahol a papíron érvényben levő 8 órás műszakba a munkahelyre jutás, vagyis a le- és felszállás egyáltalán nem vagy csak részben volt beszámítva, az egyezmény elfogadása legkevesebb $\frac{3}{4}$ óra munkaidő-csökkentést jelentett volna. Nem csoda tehát, hogy a Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete a legerélyesebben tiltakozott az egyezménynek a magyar kormány részéről történő elfogadása ellen. A kormány „megfelelően” képviselte a bányatókások érdekeit, és több ízben úgy foglalt állást, hogy „a munkaidő tartamát és az ezzel kapcsolatos olyan kérdéseket, melyek a széntermelés költségeinek alakulására befolyással lehetnek, önállóan, az egyez-

²² OL. DGT. külön csomó. 7/Munk.

ménytől függetlenül kívánja rendezni”.²³ A munkaadóknak tehát sikerült jó időre elhárítani a profitjukat fenyegető veszélyt, a munkaidő szabályozását.²⁴

A bányászok élete és munkakörülményei.

A gazdasági válság éveiben a tömegesen munkanélkülivé vált bányászok és családjuk a szó legigazibb értelmében éheztek, pusztultak. „Lerongyolódott asszonyok százai futkostak egy-egy darab kenyér után, mert az elbocsátás folytán nincsen hitel, és az éhbérek következtében eladósodott családok a teljes pusztulásnak vannak kitéve” — írta a salgótarjáni munkanélküliek szörnyű helyzetéről a bányamunkások lapja.²⁵ „A gyermekek nagy része lábbeli nélkül, mezítláb kénytelen járni, és a férfiak kétségbeesetten járnak a falvakat néhány fillért jelentő munkaalkalomért. Vannak munkáslakások, ahol már egyetlen bútor nincs. A 6—7, sőt 9—10 gyermekes családok asztalára hónapok óta nem került hús. A testi elsatnyulásnak ijesztő esetei észlelhetők a telepeken... A tüdővész orgiákat ül, és a hiányos táplálkozás és ruházkodás folytán egyre nő a megbetegedések száma.”²⁶

A munkaviszonyban állók helyzetének rosszabbodását mutatja, hogy 1920-hoz viszonyítva jelentősen emelkedett a 100 keresőre jutó eltartott családtagok száma. A bányászatban 1920-ban 100 keresőre 193 eltartott esett, 1930-ban 150%-kal többet, 227 családtagot kellett a 100 keresőnek eltartania.²⁷

²³ OL. ME. 1930—XXIII—7458, 1931—XXIII—5027.

²⁴ A Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1930. június 10-én megtartott ülészakán úgy határozott, hogy az egyezmény a barnaszénbányászatot nem érinti, ezt külön kell majd napirendre tűzni. Az egyezmény elfogadására még így sem került sor, sem 1930-ban, sem az 1931-ben megtartott következő ülészakon.

²⁵ Bányamunkás, 1931. március 13.

²⁶ Ugyanott.

²⁷ Statisztikai Szemle, 1935. 969. old.

Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint országos átlagban 100 kereső ipari munkásra 91 eltartott családtag jutott, a bányászatban az országos átlag közel 150%-kal volt magasabb.

A rendkívül nagyarányú munkanélküliséget és a még munkában állók egyre súlyosabb helyzetét mutatják az ország legnagyobb bányavárosának, Tatabányának erre vonatkozó adatai. Tatabányán, Újtelepen és Mésztelepen az összlakosságon belül a dolgozók és nem dolgozók (vagyis eltartottak) aránya a válság éveiben így alakult:²⁸

Év	Az összlakosság száma	A dolgozók száma	A nem dolgozók száma
1920	21 633	7470	14 163
1929	25 054	7313	17 741
1930	24 319	6706	17 613
1931	23 876	6453	17 423
1932	23 862	6372	17 490
1933	23 198	5949	17 249

A tatabányai munkástelepeken tehát 1920-ban 600 keresőre 189 nem kereső eltartott jutott. Ez nagyjából megfelelt az országos bányászátlagnak. 1929-ben 100 dolgozónak 242 nem dolgozót, 1933-ban pedig a dolgozók számának nagyarányú, majdnem 20%-os csökkenése következtében 100 dolgozónak 290 nem dolgozót kellett eltartani. Ezek a számok önmagukban is érzékeltetik, mennyivel nehezebbé vált az el nem bocsátottak sorsa is.

Az eltartottak száma jelentősen emelkedett, a bányamunkások keresete viszont évről évre kevesebb lett. Még a kormány hivatalos jelentése is megállapította, hogy a bányavállalatok „a munkabérek leszállításával igyekeztek üzletmene-

²⁸ Tatabánya monográfiája. Egykori kézirat. 119. old.

tüket eredményesebbé tenni”.²⁹ Már a válság első évében — 1930-ban — az átlagos munkáslétszám 4,9%-os apadásával szemben a készpénzben és természetben kifizetett munkabérek 11,8%-kal csökkentek. 1931 tavaszán a tömeges elbocsátásokkal egy időben a béreket 10—11%-kal redukálták. „A vállalatok — írta az 1932. évi hivatalos kormányjelentés — a kényszerű üzemkorlátozás során előállott veszteségeket az alkalmazottak létszámának csökkentésén kívül a fizetések és a munkabérek lényeges leszállításával igyekeztek ellensúlyozni.”³⁰

A munkabéreket a következő években még lejjebb szorították, és jelentősen csökkentették a készpénzbérek kiegészítő részét képező természetbeni juttatásokat is. 1932-ben még 3,4 millió pengőt tett ki a munkások természetbeni járandóságának értéke, 1933-ban már közel 20%-kal kevesebbet, csupán 2,7 millió pengőt juttattak természetben.³¹

A bányamunkások átlagkeresete — a sok évi súlyos harcok után — 1929-ben volt a legmagasabb. Az egy munkásra eső névleges átlagkeresetek összege a válság éveiben a következőképpen alakult:³²

Év	A munkásoknak kifizetett készpénz és természetbeni össz-munkabér (1000 pengő)	A munkások száma	Évi kereset (pengő)	Havi kereset (pengő)	%
1929	53 013	34 734	1526	127	100
1930	46 765	33 274	1405	117	92
1931	41 047	31 734	1296	108	85
1932	40 484	32 044	1263	105	85
1933	37 495	32 110	1167	97,2	76,5

²⁹ A m. kir. kormány 1931. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv. 199. old.

³⁰ Ugyanott, 1932. évi jelentés 172. old.

³¹ Ugyanott, 1933. évi jelentés 164. old.

³² Az összmunkabér és a munkások száma a statisztikai évkönyvek adatai szerint.

Az átlagkeresetek tehát a válság éve alatt 23,5⁰/₀-kal estek. A valóságban a munkások béreinek csökkenése még valamivel nagyobb is volt, mert a hivatalos statisztikában megadott összmunkabérek a felvigyázó személyzet jóval magasabb munkabéreit is magukban foglalják.

Az egy műszakra eső keresetek a különböző bányavállalatoknál nem egyformán alakultak. Természetesen itt is figyelembe kell venni azt, hogy ezek a vállalatok által szolgáltatott — feltehetően megszépített — adatok. A bányamunkások között legtöbbet kereső vágárok egy műszakra eső bére a különböző bányavidékeken a válság éveiben így alakult: (pengő)³³

Év	Tatabánya	Salgótarján	DGT	Salgóbánya
1929	6,69	6,68	6,22	5,38
1930	6,64	6,55	6,17	5,66
1931	6,17	5,64	5,87	5,40
1932	6,10	5,32	5,77	4,75
1933	6,03	5,04	5,39	4,76

A kimutatott névleges vágárkeresetek Tatabányán csupán 10⁰/₀-kal, a DGT bányáiban több mint 13⁰/₀-kal, Salgótarjánban pedig közel 25⁰/₀-kal csökkentek a válság éve alatt. A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. tulajdonát képező Salgóbánya bérei mutatják azt a különbséget is, mely a nagy, a közép és a kisebb bányák bérezése között volt. A bé-

³³ A tatabányai béradatok a „Tatabánya monográfiája” című kéziratból (118. old.); a salgótarjáni adatok az igazgatósági ülések jegyzőkönyvei alapján; a DGT. béradatai *Babics András*: A pécsvidéki kőszénbányászat története (237. old.); a salgóbányai adatok a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. bányáinak egykori kereseti kimutatásából.

rek itt általában mindig alacsonyabbak voltak, de a válság alatt e bányákban is 15⁰/₀-kal lejjebb szorították az egy műszakra eső keresetet.

Nagyjából hasonló arányban csökkentek a különböző vállalatoknál az átlagkeresetek. Viszonylag a legkisebb volt a csökkenés mértéke Tatabányán, a legnagyobb arányú pedig Salgótarjánban. Tatabányán 7⁰/₀-kal, Salgótarjánban 24,5⁰/₀-kal, a DGT bányáiban 13,4⁰/₀-kal kapott kevesebbet egy bányamunkás egy műszakért, mint 1929-ben.³⁴

Az egy műszakra eső átlagos bányamunkás-keresetek alakulása:

Év	Tatabánya	Salgótarján	DGT
1929	4,83	5,49	4,86
1930	4,77	5,39	4,79
1931	4,61	4,69	4,57
1932	4,58	4,43	4,48
1933	4,49	4,14	4,21

A hivatalos statisztika első ízben az 1932-es évről közölte 70 foglalkozási ág — köztük a bányáipar — kereseti viszonyait, illetve átlagos órabéreibet. A közölt adatok leplezetlenül megmutatják, milyen rendkívül alacsonyra szorították le a tőkések a legnehezebb, állandó életveszedelemmel járó bányamunkában a béreket. (Lásd a következő oldal táblázatát.)

Némi képet ad a bányamunkások tényleges, valóságos keresetéről a bányatőkések rafinált módszereiről, a burkolt bércsökkentésről a vállalatok vezetőinek 1931 októberi értekezlete. Ezen az értekezleten tárgyalták és utasították el a bányamunkások béremelési kérelmét. Vida itt kijelentette:

³⁴ Ugyanott.

*Az átlagos órabérek és ennek alapján a műszakkeresetek
1932- és 1933-ban (pengőben):³⁵*

Év	Vájár		Egy föld alatti munkás		Külszíni munkás	
	órabér	műszakbér	órabér	műszakbér	órabér	műszakbér
1932. október 1.	0,67	5,36	0,49	3,92	0,37	2,96
1933. október 1.	0,63	5,04	0,44	3,52	0,36	2,88

„Nem ad semmit, nem tart semmitől, és ezt ajánlja a többieknek is.” Az értekezletről szóló jegyzőkönyvből azonban kiderül az is, hogy a salgótarjáni bányáknál nem 10⁰/₀-os — ahogy a munkásoknak mondták —, hanem „16⁰/₀-os csökkentést hajtottak végre, mégpedig 10⁰/₀-ot nyíltan, 6⁰/₀-ot pedig úgy, mint mi” — írta a pécsi bányák képviselője. Az őszinteség hatására bevallja a MÁK is, hogy ők is „15⁰/₀-os csendes bércsökkentést eszközöltek”³⁶.

Ezek után persze nem lehet csodálkozni azon, hogy a Salgótarjáni az 1931-es üzletévről szóló igazgatósági jelentésében arról számolt be, hogy „a termelési költségek csökkentése tette lehetővé azt, hogy a kisebb termelés dacára is az előző évinél kedvezőbb eredményt értünk el”. Itt őszintén bevallották, hogy 1931 első nyolc hónapjában a múlt év hasonló időszakával szemben a szén- és melléküzemek nagyobb hozadéka 1 307 058 pengő volt.³⁷ A termelési költségek csökkentése nem csupán a bérek csökkentését jelentette, de zömében mégis a munkások bőrére történt.

A bányatókésék — ahol még volt — megszüntették a túl-műszakra járó pótlékot, felére csökkentették az ünnepnap végzett munkáért járó pótdíjakat, leszállították 10⁰/₀-kal a

³⁵ Statisztikai évkönyv 1932. 46. old. 1933. 51. old.

³⁶ OL. DGT. 39. dosszié.

³⁷ OL. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósági jkv. 1931. október 19.

családi pótlékot és a szénjárandóságot is. Egyidejűleg — ez is a burkolt bércsökkentés egyik módja volt — igen jelentősen felemelték a munkások lakbérét, és a villanyvilágítási átalányt is. „A társulati házakban lakó munkásokat az eddigi, már éveken át fizetett havi 1 fillér helyett a lakás nagyságának arányában havi 6—16 pengő lakásfenntartási költség és havi 70—150 fillér villanyvilágítási átalány megfizetésére kötelezte” — írta a székesfehérvári rendőrkapitány 1931 tavaszán a pécsi bányaigazgatóság intézkedéseiről. Beszámolt a jelentés arról is, hogy „értesülése szerint a múlt üzleti évre kifizetett tantiémek az elmúlt éveket messze felülmúlták, így tehát a bányavállalat aligha lehet olyan súlyos helyzetben, amint azt feltüntetni szeretné”.³⁸

A bányamunkások természetesen tiltakoztak az amúgy is rendkívül alacsony bérek ilyenfajta újabb redukálása ellen. Még a tőkésekkel békés egyetértést hirdető keresztényszocialisták is sérelmezték, hogy a fokozott teljesítmény miatt a bányásznak milyen „emberfeletti munkát kell végeznie, hogy megfeszített munkájával elérje azt a keresetet, amelyet a múlt évben több műszakkal, de nem oly megfeszített munkával tudott elérni. A DGT igazgatóságának ezen intézkedése is — írták — 10—15% bérrdukciót jelentett. A most tervbe vett lakbér- és világítási díjak kivétele pedig újabb 10—15% veszteséget jelentene, amelyet a bányamunkásság összeroppanás nélkül nem bírna el.”³⁹

A névleges keresetekből — amint ezt a pécsi bányamunkások is írták — kb. 11—12%-ot tett ki a különböző, a büntetésből eredő levonásokon kívüli levonás. Számos helyen ezen felül a munkabérből vonták le az egyházi adót is, ami különösen felháborította a bányászokat, mert a „bányavállalat, mint a plébánia kegyura, az egyházi szükségleteket úgyis fedezni köteles”.⁴⁰ Így nézett ki általában a válság

³⁸ OL. ME. 1931.—XXIII—1247.

³⁹ A bányászok élete a Horthy-rendszerben 1919—1944. 164—166. old.

⁴⁰ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1931—210.

éveiben a bányamunkások tényleges keresete és a levonások aránya:⁴¹

Ditrich József tatabányai vājár 1931 mājus havi keresete:

Kereset:

17 mőszak, à 5,10	86,70
családi pótlék	1,22
összkereset	87,92

Levonások:

betegségi járulék	4,68	
nyugbér	4,81	
bírság	08	
kártérítés	65	
világítás	1,09	
kereseti és rokkantadó	50	
törlesztési előleg	34,—	
előleg	40,—	
anyag	1,78	
élelem	1,—	
összes levonások:	88,59	88,59
maradt tartozás:		—,67

Benyik Pál perecesi vājár 1932 június havi keresete:

Kereset:

14 mőszak, à 6,10	85,51
-------------------	-------

Levonások:

nyugbérjárulék	2,56
betegségi járulék	4,19
zenedíj	43
kereseti adó	40

⁴¹ PI Archívum 1/11 f. 118. ö. e. 59—62. 1.

rokkant adó	10	
anyagmegtérítés üzem részére	1,95	
fogyasztási szövetkezet üzlet részére	10	
élelemért	55,20	
ruhavásárlásért	11,69	
róm. kat. egyházi adó	43	
református egyházi adó	85	
összes levonások:	85,45	85,45
kifizetett összeg:		—,06

A bányamunkások keresetének csökkenését jól érzékelteti a tatabányai élelemtárak és a felügyeletük alá tartozó tejkimérések, mészárszékek, dohányárudák évenkénti pénzforgalmának alakulása.⁴²

Év	Évenkénti pénzforgalom (pengő)	%
1929	4 090 344	100,0
1930	3 611 274	88,3
1931	3 461 889	84,6
1932	3 201 157	79,5
1933	2 527 155	61,8

Ha figyelembe vesszük, hogy a válság éveiben az élelmiszerek árai is igen jelentősen csökkentek, még megdöbbenőbb a kép, melyet az élelemtárak által kiadott legfontosabb élelmiszerek mennyiségének alakulása mutat.

A Tatabányán kiadott legfontosabb élelmiszerek mennyisége mázsákban.⁴³

⁴² Tatabánya monográfiája. 178. old.

⁴³ Ugyanott, 179. old.

Év	Liszt	Kenyér	Burgonya	Zsiradék
1929	16 361	3320	4917	776
1930	15 480	3450	3101	771
1931	16 406	4058	3290	605
1932	13 733	4564	2854	610
1933	11 842	3514	2190	480

Ezek a számok önmagukért beszélnek. Megfigyelhető, hogy a lisztvásárlás csökkenését egy ideig a kenyérvásárlás emelkedése kíséri, de 1933-ban már mindkettőnek a mennyisége erősen zuhan. Feltűnő, hogy a legolcsóbb élelmicikk, a burgonya vásárlása milyen rendkívüli mértékben, több mint 50%-kal csökkent, a legfontosabb, a zsiradék vásárlása pedig 38%-kal kevesebb 1933-ban, mint 1929-ben volt.

A bányamunkásoknak a válság éveiben kézhez kapott, tényleges bérének értékét csak úgy lehet valamennyire is pontosan meghatározni, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a bányák döntő többségében az év nagyobb részében csak heti 3—4 napot dolgoztak. A hivatalos statisztika az egy munkásra eső üzemnapok számából csak megközelítően mutatja, hogy milyen elterjedt volt a válság éveiben a szünnapok alkalmazása.⁴⁴

	1929	1930	1931	1932	1933
Üzemnapok száma :	303,5	281,7	274,4	270,6	264,2
%	100,0	92,9	90,4	88,1	87,4

Sokkal hűbb képet ad erről a kérdésről a magyar ipar helyzetét évenként elemző német nyelvű szakkönyv, amely az 1930. évre vonatkozólag a következőket tartalmazza: a „bá-

⁴⁴ A statisztikai évkönyvek adatai alapján.

nyamunkások gazdasági helyzete ebben az évben meg lehetősé-
sen nehéz volt, mivel 2—3—4 munkanapos keresetből nehéz
volt 7 napra biztosítani a megélhetést.” Sovány vigasztalá-
sul még hozzáfűzte, hogy a bányász „a heti 3—4 napos fog-
lalkoztatása folytán még mindig jobb helyzetben volt, mint
az egyéb iparági munkatársai, akik teljesen munka nélkül
voltak.” S hozzáfűzte, hogy „tudvalevőleg Magyarországon
nem volt rendszeresítve munkanélküli segély”.⁴⁵

A DGT bányáiban — ahol a bányászok foglalkoztatottsága
viszonylag a legjobb volt — 1931-től már 4—5 napot dolgoz-
tak. 1933 júliusában például 8 szünnapot tartottak, augusz-
tusban már 13-at, és a termelőidény derekán, novemberben
9 szünnap volt.⁴⁶ Sokkal kedvezőtlenebb volt a helyzet Sal-
gótarjánban és Tatabányán, ahol már 1930-tól kezdve erősen
csökkent a foglalkoztatottság. Tatabányán az üzemszüneti
napok száma évenként így alakult:⁴⁷

	1929	1930	1931	1932	1933
Üzemszüneti napok száma:	3	54	65	73	92

A bányamunkások a válság éveiben tehát legfeljebb he-
tenként 3—4 napot dolgoztak. Ha összehasonlítjuk a tényle-
ges készpénzkereseteket egy munkáscsalád minimális élel-
miszer-szükségletének költségeivel és a létfenntartási költ-
ségekkel, egyet kell értenünk a „Bányamunkás” 1931 őszén
írt cikkével, hogy a legnehezebb munkát végző bányászok
„az utóbbi években teljesen lerongyolódtak, és nyomorukon
kívül nincs semmijük”.

A tényleges kereset 1931-ben a legszükségesebb élelmi-
szereknek még a felét sem fedezte. Az élelmiszerárak csök-

⁴⁵ Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1931. 94. old.

⁴⁶ OL. DGT. külön csomó, 1933. július 5-i és november 7-i üzemi
ülés határozatai.

⁴⁷ Tatabánya monográfiája. 81. old

kenése következtében — bár a keresetek is tovább csökkentek — viszonylag javult valamit a helyzet 1932-ben. 1933-ban pedig a hiány már lényegesen kevesebb, alig több 20%-nál. De ha a ruházati és egyéb cikkek árait is figyelembe vesszük, a család életfenntartásához szükséges költségeknek — amelyből a lakás, fűtés, világítás költségeit levontuk — 1930-ban csupán 34,6%-át, 1931—1932-ben pedig csak 30%-át fedezte a bányászok keresete.⁴⁸

Év	Heti kereset 4 munkanap alján	Öttagú család heti élelmiszer költsége	Hiány	Öttagú család életfenntartási költsége	Hiány
1930	19,20	26,03	6,83	58,58	39,38
1931	16,71	25,57	8,86	56,62	39,91
1932	15,78	21,66	5,88	52,43	36,65
1933	14,75	17,92	3,17	46,48	31,73

Az átlagosnál kb. 15—20%-kal többet kereső vājárok helyzete valamivel jobb volt, de 1933-ig az ő keresetük sem fedezte az élelmzési költségeket. A bányászok jelentős részénél viszont még az itt közölnél is rosszabb volt a helyzet, hiszen a föld alatti és külszíni munkások keresete jóval az átlagon alul maradt,⁴⁹ arról nem is beszélve, hogy számos bányában csak heti 3 munkanapot dolgoztak.

⁴⁸ A keresetek a salgótarjáni igazgatósági ülésen közölt átlag bányamunkás keresetek alapján, az élelmiszer és életfenntartási költségek a Szakszervezeti Értesítő adatai alapján.

⁴⁹ A hivatalos statisztika által megadott bér adatok alapján 1932—1933-ban heti 4 munkanapra a keresetek így alakultak:

Év	Vájár	Egyéb föld alatti munkás	Külszíni munkás
1932	19,09	13,97	10,54
1933	17,95	12,54	10,26

A kétségbeesés, a legteljesebb reménytelenség hajtotta 1932 februárjában a kisterenyei bányászokat és asszonyokat a főjegyzőhöz, akinél elpanaszolták: „keresetük oly csekély, hogy abból 5—8 tagból álló családjuk részére még elegendő kenyeret se tudnak beszerezni”. Előadták — számol be a jegyzőkönyv —, hogy „hetenként 3 műszakot dolgoznak, egy-egy műszaknál 1,80—3 pengőig megy fel a keresetük... Nem akarnak rendbontók lenni, de mint szülők, keserű szívvel látják gyermekeik nyomorúságát és éhezését, és ezen szülői szeretetből fakadó érzés adja szájukba a panaszt azon reményben, hogy siralmas helyzetüket átérzve panaszuk nem fog pusztába elhangzó szóként elveszni.” A főjegyző megírta azt is, hogy az egyik bányász bizonyítékként „felmutatta leszámolását, amely szerint előleg 40 pengő volt, keresett 50 pengőt, a levonásokkal még a következő hóra előleggel adós maradt”.⁵⁰

Nem lehet a munkások iránti részrehajlással „vádolni” a salgótarjáni rendőrkapitányság vezetőjét sem. Ő is azt jelentette ugyanebben az időben, hogy mivel a munkások „három, legfeljebb négy műszakot” dolgozhatnak, keresetük „havi 40—50 pengőre csökkent”. Egy későbbi, 1933 januári jelentésében pedig megírta, hogy a „bányamunkások hangulata oly elkeseredett, hogy erre évek óta példa nem volt. Be nyomásom az, hogy ha megélhetésük csak néhány hétre biztosítva volna, már régebben letették volna a csákányt és farkasszemet néztek volna az általuk olyannyira gyűlölt tőkével.” Az általános helyzetre vonatkozólag megírta, hogy bár a város vezetősége mindent elkövet az ínség és a nyomor enyhítésére, nem bírja az iramot, mert „a munkanélküliek száma napról napra növekszik, e nyomor pedig egyre jobban mélyül és szélesedik... Iparosok, kereskedők és általában minden foglalkozási ághoz tartozók között arról beszélnek, hogy valaminek jönnie kell, mert a megélhetés nehézségei kibíráhatatlanok.”⁵¹

⁵⁰ Bányászok helyzete a Horthy-rendszerben. 176—177. old.

⁵¹ Ugyanott, 178—184—185. old.

Még súlyosabb képet festett Dr. Jánosi rendőrkapitány 1933 júniusi jelentésében: „Elsősorban a bányamunkások helyzete az — írta —, melyből lehetővé válik az általános helyzetkép megfejtése. Június hó 1-én 4904 munkást és egyéb alkalmazottat foglalkoztatott a bányavállalat. Jóllehet ez a munkáslétszám a múlthoz viszonyítva nem kedvezőtlen, az a körülmény azonban, hogy a műszakok száma hetenként csak 3-ra rúg, a bányamunkásság megélhetésének gondjait nyomasztóan növeli. Ugyanis ma 30—40 pengős havi keresetek mellett kell 6—8 tagú családnak megélniök”.⁵²

A válság éveiben a bányatókések a keresetek állandó csökkentése mellett mindent megtettek a teljesítmények növelésére és nem is sikertelenül. Az egy műszakra eső teljesítmények Tatabányán 1920-ban még csak a háború előtti teljesítmények 90%-át érték el, 1930-ban viszont már 34%-kal túlhaladták a háború előttiakat.⁵³

A DGT bányáiban a vájárok keresete 1929-től 1933-ig több mint 130%-kal esett, ugyanakkor a teljesítmények 230%-ot emelkedtek.⁵⁴ A különböző bányákban nem egyformán alakultak a teljesítmények, 1931-ig országos viszonylatban igen jelentősen emelkedett a vájár és az összes bányamunkások átlagos teljesítménye. 1931-től némi visszaesés volt tapasztalható, de még mindig messze felülmúlta a korábbi évek teljesítményeit. (Lásd a következő oldal táblázatát.)

1932 elején még a pénzügyminisztérium is kénytelen volt megállapítani, hogy a keresetek csökkenése és a teljesítmények emelkedése mennyire szembetűnő, és leiratot intézett a bányakapitányságokhoz: „A bányakapitányság havi statisztikai kimutatásaiból kitűnik — állapította meg a pénzügyminisztériumi leirat —, hogy egyes bányavállalatoknál a munkások átlagos műszakkeresete az azonos, sőt sok esetben

⁵² PI Archívum. BM VIII. res. 1933—4—2550.

⁵³ Tatabánya monográfiája. 79—81. old.

⁵⁴ Babics András: Id. mű, 89. old.

Az egy műszakra eső teljesítmények alakulása országos viszonylatban:⁵⁵

Év	Vájar teljesítmény (q)	Összes bányamunkás teljesítmény (q)
1925	17,07	6,23
1929	21,06	7,86
1930	21,56	7,78
1931	21,66	8,23
1932	21,42	8,05
1933	21,16	7,89

jóval kedvezőbb munkateljesítmények dacára lényegesen kisebb az ugyanazon vidéken levő többi bányaműnél foglalkoztatott munkásokénál.

Értesülést szereztem továbbá arról is, hogy némely bányavállalatok munkásai az alacsonyan megállapított bérek vagy a tőlük követelt munkateljesítmény miatt abban a kényszerhelyzetben vannak, hogy az üzemi rendszabályokban megállapított mértéket meghaladó időt töltsenek munkában.”⁵⁶

A vállalatok a bérek leszállításánál rendszeresen azzal „vigasztalták” a munkásokat, hogy „fokozott teljesítmény által ki-ki keresetét a korábbiaknak megfelelően kiegészítheti”. Ezt hirdette a DGT is 1933 június elsején, amikor a béreket újabb 6—8%-kal leszállította.⁵⁷ De hiába fokozták a bányászok erőfeszítéseiket, növelték a teljesítményeket, a keresetek egyre csökkentek. A pénzügyminisztérium a már említett leiratában felhívta a bányakapitányságot, hogy a munkásvédelem szempontjából a kifogásolandó állapot meg-

⁵⁵ A Bányászati és Kohászati Lapok adatai alapján.

⁵⁶ Bányászok helyzete a Horthy-rendszerben. 179. old.

⁵⁷ Ugyanott, 188. old.

szüntetésére tegyen intézkedéseket, de egyben figyelmeztette arra is, hogy „a bérezés mértéke és általában az olyan kérdésekben, melyek rendezése a munkaadó és munkás közti szabad egyezkedésnek van fenntartva, kötelező hatósági rendelkezésnek helye nem lehet.”⁵⁸ Ez az úgynevezett „szabad egyezkedés” a munkásokat kiszolgáltatta a munkaadók önkényének.

A teljesítmények és a termelés intenzitásának növelése szinte kizárólag a bányamunkások munkaerejének fokozottabb igénybevételével történt. A bányavállalatok horribilis jövedelmeik ellenére jóformán semmit sem áldoztak a termelést könnyítő technika fejlesztésére. Valamelyest fejlesztették a szállítóberendezéseket, de a termelés majdnem teljesen kézi erővel folyt. 1924-hez viszonyítva még a bányák, de főképpen a bányászok biztonságát, egészségvédelmét szolgáló szellőztető gépek működtetését is csökkentették. A réselőgépek száma 1924-hez viszonyítva 1929-re elég jelentősen emelkedett, de a válság éveiben visszaesett az 1924-es színvonalra. Valamennyire emelkedett a fűrőgépek és szerkezetek száma.

A réselő- és fűrőgépek száma, a szellőztető gépek lóereje 1924—1932 között:⁵⁹

Év	Réselőgépek száma	Fűrőgépek száma	Szellőztetőgépek lóereje
1924	474	569	5949
1929	611	687	4555
1932	487	702	5076

⁵⁸ Ugyanott, 179. old.

⁵⁹ A statisztikai évkönyvek adatai. A hivatalos statisztika 1933-tól már más beosztásban mutatja ki a bányászatban használt jövesztő gépek számát. Ekkor 860 fejtőkalapácsot is kimutat, viszont erősen csökken a réselő- és fűrőgépek száma. Lehetséges, hogy 1932-ig a fejtőkalapácsokat is e gépekhez sorolták.

A tőkésék a válság időszakában felleléő nagyarányú munkanélküliséget felhasználták a munkások fıkentartására, a kiszákmányolás fokozására. „Elég egyetlen kifakadás, egy rosszindulatú kritika a munkások részérıl, hogy a következı napokban létszámredukció indokkal a felmondást megkapják. A bányászok természetesen ezt tudják, s emiatt nagyon elvannak keseredve” — számolt be a DGT bányáiban uralkodó helyzetrıl dr. Esztergár pécsi tanácsnok.⁶⁰

A leglelketlenebb módszereket a Salgótarjáni és a DGT bányáiban alkalmazták.⁶¹ Számos bányában elbocsátották a fizikailag legyengült, a munkában megbetegedett dolgozókat.

A DGT üzemi vezetıi 1931 februárban határozatot hoztak, hogy „azoknak a munkásoknak kell felmondani, akik négy hétnél hosszabb ideig betegek”. Nagylelkően hozzáfűzték a határozathoz, hogy „az üzemi baleset miatt betegállományban levıknel ez az idıtartam hosszabb is lehet”.⁶²

A pécsi bányamunkások ezért tiltakoztak határozatilag egy sokkal késıbb, Mecsekszabolcson tartott nagygyűlésen egyéb sérelmek mellett az ellen is, hogy „a beteg és megrokkant munkásokat minden ok nélkül elbocsássák, vagyis kenyértelenné tegyék. Ha valaki beteg — szólt a határozat —, úgy a törvényben elıírt és biztosított jogait követeljük. A beteg munkás felgyógyulása után visszahelyeztessék a munkába.”⁶³ Sajnos sem a tiltakozás, sem a törvényben biztosított jog nem sokat használt.

A nagy munkanélküliséget arra is kihasználták, hogy új munkást „csak a legalacsonyabb bérek mellett alkalmaztak.”⁶⁴ Sőt meglehetısen nagy számban vettek fel szakképzett vájárokat csilléseknek, természetesen csillás bérrel, de vájármunkát végeztek velük. A bányakapitánysághoz írt „igazoló” jelentésükben azt hangsúlyozták, hogy a munkanélküli vájá-

⁶⁰ Bányászok helyzete a Horthy-rendszerben 152., 156. old.

⁶¹ 1963. március 7-i igazgatósági ülés jkv. 10. old.

⁶² OL. DGT. külön csomó. 1931. február 12-i üzemgyűlés jkv.

⁶³ DGT 4—41. 5086/1931.

⁶⁴ DGT. külön csomó. 1932. március 3-i üzemgyűlés jkv.

roknak csillásbérért történő alkalmazása „nem kényszer, hanem beleegyezésükkel” történt.⁶⁵

A munka nélküli vājār pedig választhatott a 20—30%-kal alacsonyabb csillásbér, vagy a reménytelen munkanélküliség, a gyermekei pusztulását jelentő éhínség között.

A korlátlan kizsákmányolási lehetőségeket 1933 őszén komoly veszély fenyegette. Az országgyűlés 1932 november elején törvénybe iktatta a Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által 1928-ban elfogadott, a legkisebb munkabérek megállapítására vonatkozó nemzetközi egyezménytervezetet. A törvényerőre emelt nemzetközi egyezménytervezet arra kötelezte a nemzetközi munkaügyi szervezet minden tagját — köztük Magyarországot is —, hogy olyan iparágakban, amelyekben „a munkabérek akár munkaszabályszerződések által, akár más úton való megállapítására vonatkozóan hatékony eljárások nincsenek, s amely iparokban a munkabérek rendkívül alacsonyak”, szabályozza a legkisebb munkabéreket. Az egyezmény kimondta azt is, hogy „a megállapított legkisebb munkabérek az érdekelt munkaadókra és munkavállalókra kötelező erejűek, azokat sem egyéni megállapodással, sem az illetékes hatóságok általános vagy külön felhatalmazása nélkül, kollektív szerződéssel le nem szállíthatják”.⁶⁶ Ennek alapján 1933 őszén a kereskedelmi minisztérium előkészítette a minimális munkabérek megállapítására vonatkozó törvényjavaslatot.

A tőkések már a nemzetközi egyezmény törvénybeiktatása idején is tiltakoztak azellen, hogy a kormány beleavatkozzon a bérkérdésekbe. A „mi felfogásunk szerint — írta a tőkések lapja — az állam feladata nem lehet egyéb, mint az, hogy a maga hatalmi szervezetével a termelés rendjének zavartalan-ságát biztosítsa, a munkabérek összecszerű kialakítását ellenben bízza a termelés tényezőire: az üzemekre és a munkások-

⁶⁵ DGT. Szabolcs bánya 1932—1228.

⁶⁶ 1932. XIX. t. c. — A nemzetközi egyezménytervezetet már 1930-ban az országgyűlés elé terjesztették, de elfogadtatását sikerült két évig elhúzni.

ra”. „A legnagyobb nyomatékka! arra kell kérnünk a kormányt — hangsúlyozták —, hogy a bérvizonyokba történő minden beavatkozástól még azon a szűk területen is tartózkodjék, amelyre az egyezmény kiterjed.”⁶⁷

A Gyáriparosok Országos Szövetségében komoly riadalom támadt, mert nem számítottak arra, hogy a kérdés ilyen formában napirendre kerül. Az ezekkel kapcsolatos első bizalmas értekezletükön már felvetődött, hogy a törvényjavaslatot vagy teljesen el kell vetni, vagy elhalasztani, „miután a nyugalmat lényegesen veszélyezteti, anélkül, hogy bármi előnyt is jelentene akár a munkaadók, akár a munkások szempontjából”. Ez az érv persze csak a munkaadók szemszögéből volt igaz, mert az éhbérekért dolgozó munkások számára határozottan előnyös lett volna a minimális bérek megállapítása.

Sok egyéb kifogás mellett alakult ki az a határozott álláspont, hogy a minimális bérek megállapításánál a „megélhetési index nem képezheti összehasonlítás bázisát”, valamint, hogy a „szomszédos külföldnek ily arányú intézkedései szintén nem lehetnek mértékadók törvényalkotásainkra”.⁶⁸

A minisztériumban, az érdekeltekkel, köztük a munkások képviselőivel lefolytatott ankét után, ismét összeültek a tőke legfőbb képviselői. Kiderült, hogy az ankéton nemcsak a munkásság képviselői, hanem „a kisipar képviselői a leghevesebben pártolták a törvényjavaslatot, mert szerintük a túl alacsony bérek teszik tönkre őket, miután ezekkel ők nem tudnak konkurrálni”. A tőkések képviselői kifejtették, hogy a tiltakozó memorandumban alá kell húzni: „semmi ok sincs arra, hogy siessünk, miután a szomszéd államok sem sietnek”. Hangsúlyozták, hogy „erőteljes fellépéssel csökkenthetjük a törvényjavaslat súlyát”, és különösen sérelmesnek találták azt, hogy a készülő javaslat alapján „nemcsak a leg-

⁶⁷ Magyar Gyáripár. 1932. 11. sz. 2—9. old.

⁶⁸ DGT. Külön csomó. 1933. 16/ért. Pro memoria a GYOSZ-nál 1933. szeptember 25-én megtartott értekezletről a minimális munkabérek törvényjavaslata tárgyában.

kisebb, hanem minden munkabér revízió alá vehető, illetve felemelhető”. A megbeszélésen felmerültek a kereseti viszonyok is, főleg az ipari és a mezőgazdasági napszámbérek közötti különbség. „Kispest, Albertfalva és Óbuda lakosai közt igen sok csak 80 fillér napibért keres. Viszont a nagyiparnál általában nagy a munkásfelesleg, és ezért dolgoznak 3—4 napig hetenként, de még így is többet keresnek sokkal, mint a mezőgazdasági segédmunkások, akik közt számos csak 50 fillér napibérre tesz szert” — hangsúlyozta az egyik nagy-tőkés.

Báró Ullmann kifejtette azt a nézetet, hogy a nemzetközi egyezmény ratifikációja „kötelez ugyan a törvény kiadására, de ez nincs időhöz kötve, és ma teljesen időszerűtlen, mert tűzcsóvaként hatna a munkástáborban”. Hozzáfűzte még azt is, hogy a törvényt „ma a miniszterelnök sem akarja”, és az illetékes miniszter sem, csak a minisztérium egyes osztályai forszírozzák. Végül is abban állapodtak meg, hogy „egy kis küldöttség menjen Chorin elnök vezetése alatt a miniszterhez”, ott tárja fel a helyzetet, és „figyelmeztesse őt a súlyos következményekre”.⁶⁹ A tőkéseknek sikerült elérniük, hogy egy időre levegýék napirendről a minimális bérek rendezésének kérdését.

A bányatókések — amint az már a korábbiakból is kitűnik — a válság okozta terhek nagy részét a munkásokra, más részét pedig a fogyasztókra hárították át. Ennek nyilvánvaló bizonyítéka a szénárak alakulása. A válság éveiben a vállalatok kénytelenek voltak az igen magasra tartott szénárakkal lejjebb menni. Elsősorban a MÁV-nak szállított szén árát csökkentették, míg a fogyasztóhoz kerülő szén ára alig esett valamit a válság négy esztendejében. A nagy szénbányavállalatok különleges helyzetét mutatja az is, hogy amíg az iparcikkek nagykereskedelmi árai általában 23—24⁰/₀-kal estek, a szén nagykereskedelmi ára csupán

⁶⁹ Ugyanott, 85/biz. Pro memoria az 1933. október 3-án a minimális bér megállapítása tárgyában a Blocknál lefolyt tárgyalásról.

20%-kal lett kisebb.⁷⁰ Ha a MÁV-nak vagy a nagyobb gyáraknak nagyobb árengedménnyel szállítottak szenet, az árkülönbséget teljesen a munkásokra hárították. Ez kiderül abból is, hogy a salgótarjáni szén mázsánkénti termelési költsége és eladási ára közt 1929-ben 30 fillér volt a különbség az eladási ár javára, míg 1933-ban már 32 fillérrel volt alacsonyabb a termelési költség, mint az eladási ár.⁷¹

A fogyasztás csökkenése és a kapacitás alig 50—60%-os kihasználása kihatott a bányavállalatok nyereségére is. A bevallott nyereségek elég jelentősen apadtak. A 34—35 kohászati és bányászati részvénytársaság közül több mint 20 veszteséget mutatott ki a válság éveiben. Ez azonban megtévesztő, nem fedi a valóságos helyzetet. Igaz ugyan, hogy a részvénytársaságoknak több mint a fele veszteséggel zárt, de ezeknek az alaptőkéje alig 7—8%-át tette ki a kevesebb, de nyereséget kimutató részvénytársaságok alaptőkéjének. A veszteséggel záró részvénytársaságok többsége kohóvállalat, érc- és kisebb szénbánya volt.⁷²

A nagy szénbányák — a DGT kivételével — a válság alatt is nyereséggel zárták mérlegeiket, de az évről évre kevesebb lett.⁷³

Év	Nyereség (pengő)	A nyereség a befizetett részvénytőke %-a	
		bányászat	ipar
1930	25 589 647	22,1	13,9
1931	20 732 773	17,7	10,6
1932	15 291 506	13,7	10,1
1933	12 137 100	11,1	10,0

⁷⁰ Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. 141. old.

⁷¹ Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósági ülései jegyzőkönyvei alapján.

⁷² A DGT. szénbányáinak nem jelentéktelen nyereségét elnyelte a hajózási üzletág. Egyébként már a válság évei előtt is számos kisebb érc- és szénbánya részvénytársaság veszteséget mutatott ki.

⁷³ A statisztikai évkönyvek alapján.

A bányászat nyeresége a befizetett részvénytőkéhez viszonyítva 1930-ban még mindig jóval felülmúlta az ipari nyereség arányát, de 1933-ban már alig egy százalékkal volt csak több annál. A két legnagyobb bányavállalat, a MÁK és a Salgótarjáni nyeresége is jelentősen csökkent a válság éveiben. E két mammutvállalat teljes nyereségét azonban már nem lenne helyes a bányászathoz viszonyítani, mert egyre szélesedő egyéb iparági vállalataik, üzemeik nyereségét is magukba foglalják.⁷⁴

Év	A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. nyeresége	A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nyeresége	A két vállalat össznyeresége
1930	15 614 002	5 885 911	21 499 913
1931	12 975 004	4 918 087	17 893 091
1932	9 353 004	3 473 017	12 826 768
1933	6 948 830	3 201 615	10 149 445

A hivatalosan kimutatott nyereségcsökkenés azonban nem ad hű képet a bányászat tényleges hasznáról. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1930-as évre vonatkozó helyzetjelentése egészen nyíltan megírta, hogy „az ipari konjunktúra kedvezőtlen kilátásai a vezetőkre olyan lélektani hatást gyakorolnak, mely a mérleg készítésénél ugyancsak a kimutatott nyereség csökkenését látja kívánatosnak”.⁷⁵ És hogy ez valóban így is volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Salgótarjáni 1931. évi eredményeinek kimutatásából kiderül: csupán a szén- és melléküzemeknek 1 307 058 pengővel nagyobb a bevétele, mint 1930-ban,⁷⁶ de ennek ellenére

⁷⁴ A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósági jegyzőkönyvei alapján.

⁷⁵ A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentése az 1931. évi január—március időszakáról. 82—83. old.

⁷⁶ A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 1931. október 19-i igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. 5—6. old.

1931-re mégis 767 000 pengővel kevesebb nyereséget mutat-
tak ki, mint 1930-ra. A nyereség egy részét különböző ma-
nipulációkkal eltitkolták. A Salgótarjáni egyik leányvállala-
lata, az Unió Bányászati és Ipari Rt. 1931-ben kb. 200 000,
1932-ben 268 000 pengő nyereséggel zárt, de a teljes nyere-
séget leírásokra fordították. Ezek után nem is csoda, hogy
1934-ben egy igazgatósági ülésen már elhangzik: „bizonyos
titkos tartalékok képződnek újból”.⁷⁷

Amíg a kimutatások szerint a nyereségek évről évre csök-
kentek, a különböző tartalékalapok és a vállalatok vagyona
viszont jelentősen emelkedtek a gazdasági válság éveiben is.
A MÁK vagyona 1929-ben 146 millió pengő volt, 1933 vé-
gére — a gazdasági válság dacára — már 170 millióra emel-
kedett. A Salgótarjáni vagyona pedig 75 millióról 87 millióra
nőtt. A MÁK vagyona tehát 16,4%-kal, a Salgótarjáni va-
gyona 15,4%-kal növekedett a gazdasági válság éveiben.

Harcok — mozgalmak

A kommunista bányászok irányításával tovább folyt a terve-
zett őszi országos mozgalom szervezése. Közben mindjobban
elmélyült és elfajult a Szaktanács és a Bányamunkások Szö-
vetsége központi titkárai között tavasz óta dúló harc. Peyer,
miután azt tapasztalta, hogy a szövetség új központi veze-
tősége megvédi a vele szembeszegülő Fodort és Ocskovszkyt,
nyílt akciót indított a kezéből kicsúszott Bányamunkás Szö-
vetség vezetésének visszaszerzéséért. Eltökélt szándéka volt,
hogy bármi áron is, de megtisztítja a szövetség központi és
egyes helyi csoportok vezetését a kommunistáktól és a
„veszélyes” baloldali munkásoktól, és helyükre az ő politi-
káját vakon követő embereit választatja meg. Célja elérése
érdekében megpróbálta kihasználni a bányászszakszervezet

⁷⁷ Ugyanott, 1932. február 25-i ülés. 23. old. — 1933. március 28-i
ülés 33. old. — 1934. október 30-i ülés 4. old.

szűkös anyagi helyzetét is. Felszólította a szakszervezetet, hogy sürgősen fizessék be a Szaktanácshoz egy évi hátralékos járulékokat, mert különben kizárják a Szövetséget.⁷⁸ Megbízható embereivel titokban felvásároltatta a Bányamunkás Otthon Rt. részvényeit. 1927-ben az 1850 részvényből Peyernek még csak 100 részvénye volt, ugyanannyi, mint a többi vezetőségi tagnak. Az 1929 júliusában megtartott Bányamunkás Otthon Rt. közgyűlésén már 1200, a részvények több mint 64%-a volt Peyer kezében. Ezzel elérte azt, hogy a szakszervezet központi vezetőségének jelentős részét kizárta az otthon ügyeinek intézéséből.⁷⁹

1929. augusztus végén olyan akciót indított el, amely az amúgy is gyenge szakszervezet egységét megbontotta, sőt a szakadás veszélyét is felidézte. Peyer közvetlen befolyása a bányamunkásokra ekkor már meglehetősen csekély volt. De akadtak szövetségesei és csatlósai a központi vezetésben és egyes — főleg a dunántúli — helyi csoportok vezetőségeiben. Bertrand Antalnak, a pécs-kerületi függetlenített szakszervezeti titkárnak és Esztergályos Jánosnak, a „Bányamunkás” szerkesztőjének támogatásával sikerült rávenniük néhány pécsvidéki helyi csoport vezetőségét, hogy Peyer védelmére keljenek a központi vezetőséggel szemben. E helyi csoportok — amelyekhez később az ajkai, a brennbergi csoportok is csatlakoztak — követelték egy országos értekezlet mielőbbi összehívását az ellentétek tisztázására. Elítélték Fodor és Ocskovszky tevékenységét, és eltávolításukat kérték. Kijelentették, hogy addig nem számolnak el a tagdíjakkal a központnak, amíg az országos értekezletet össze nem hívják. Határozatukat eljuttatták a többi bányamedence helyi csoportjaihoz, és csatlakozásra szólították fel azokat is. A csatlakozó felhívásnak azonban nem volt eredménye.⁸⁰

⁷⁸ PI Archívum. F: 643. 116. ö. e.

⁷⁹ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 23/1929/1. — Peyer, amikor sikerült a szövetség központi vezetőségét a maga embereivel felcseréltetni, felajánlotta, hogy átadja a vezetőségnek a részvényeket...

⁸⁰ Ugyanott.

Salgótarjánba nem mert elmenni Peyer, hanem a Szaktanács egyik vezetőjét küldte el, hogy megkísérelje a bányamunkásokat meggyerni a Fodorék ellen indított támadáshoz. Itt a kommunista és baloldali érzelmű bányászok ki-
rekészésével értekezletet hívtak össze, és Peyer küldötte arra igyekezett rábírní a résztvevőket, hogy követeljék egy rendkívüli kongresszus összehívását. Az értekezleten többen is felvetették, hogy a szövetségnek nincs pénze, és nem szabad költségeket vállalni egy ilyen nem jelentős ügy miatt. A kiküldött erre kijelentette, hogy a Szaktanács az összes költségeket vállalja, ha Fodort és Ocskovszkyt leváltják, és elérik azt, hogy a kongresszuson a kommunisták már ne vehessenek részt. Az értekezlet — noha résztvevőit erősen megerősítették — ezt a javaslatot sem fogadta el.⁸¹

A bányászszakszervezet központi vezetősége megtárgyalta a pécsvidéki csoportok határozatát. Megállapította, hogy a követelés alapszabályellenes, mert csak a tagság egyharmadának van joga kérni országos értekezlet vagy kongresszus összehívását. Ennek ellenére nem zárkózott el attól, hogy összehívják a rendkívüli kongresszust, de elítélte az érintett helyi csoportoknak a tagdíjelszámolás megtagadására vonatkozó határozatát, amit a csoportok a központi vezetőség ülése után vissza is vontak.

A salgótarjáni bányamedencében a kommunisták legális röpiratban leplezték le Peyer és a Szaktanács más vezetőinek egységbontó akcióját. „A nyomorúságos éhbérünket csak harccal emelhetjük! Ennek a harcnak ellenzője s mindenkori leszerelője a Szaktanács! — írta többek között a röpirat. — Harcolnunk kell tehát ellene s opportunistá politikája ellen. Harcolnunk kell annál is inkább, mert a Szaktanács szét akarja rombolni szervezetünket, bennünket, osztályharcos bányászokat ki akar szorítani onnan, hogy zavartalanul folytassa továbbra is áruló politikáját. Bányászok! A Szaktanács meg akarja bontani a bányamunkásság egységét. Nekünk

⁸¹ PI Archívum. F: 643. 116. ö. e.

vissza kell vernünk ezt a támadást. Meg kell védenünk egységünket, a tárnákban dolgozók egységét... Osztályharcos szervezetté kell tennünk a Bányamunkás Szövetséget! Harcolnunk kell életünk javításáért, munkabérünk felemeléséért, a hét órai munkaidőért, felszabadulásunkért!

Bányamunkás testvéreink!

Tartsatok velünk, a salgótarjáni medence munkásaival. Utunk nehéz, hosszú és göröngyös lesz: a harc útja! Harcolnunk kell a bányakapitalizmus ellen, s harcolnunk a mozgalom kerékkötői, a Szaktanácsban ülő árulók ellen!”⁸² A röpirat a továbbiakban felhívta a szervezett és szervezetlen bányászokat, hogy közösen készüljenek az őszi nagy bérharcra.

Peyer válaszul csatlósával, a salgótarjáni helyi csoport jobboldali vezetőjével, Princz Ferencceel adatott ki röplapot. Ebben minősíthetetlen módon rágalmazta a kommunistákat, és kijelentette, hogy „le fognak számolni” a baloldali bolsevista szélsőségekkel. Néhány, a mozgalmat vezető kommunista elvtársat — Pothornik Józsefet, Eppich Edét, Salamon Imrét — meg is nevezett a röpiratban, és ezzel jó szolgálatot tett a fasiszta hatóságoknak.⁸³

Ez az áldatlan, s egyre nagyobb nyilvánosság előtt folytatott harc lekötötte a kommunisták erejét, és hátráltatta az őszi sztrájk előkészítését. Amikor az őszi bérharc sikere érdekében a legnagyobb összetartásra, egységre lett volna szükség, a Peyer által felidézett és szított széthúzás és belső viszály gyengítették a bányamunkások erejét.

A KMP szakszervezeti bizottsága és a kommunista bányászfrakció vezetői több ízben is megtárgyalták és kidolgozták a tennivalókat. A helyzet megítélését és a feladatok meghatározását azonban már döntően befolyásolták a KMP-ben ez időben érvényre jutó helytelen, szektás nézetek.

A KMP 1929 nyarán — hibás stratégiai irányvonalából kiindulva — megváltoztatta szakszervezeti politikáját és tak-

⁸² PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. A. 14/1929/2216.

⁸³ Ugyanott. III. 23. (1928/3607.)

tikáját is. A kommunistáknak a szakszervezetekben végzett addigi munkája lényegében a párt I. kongresszusán kialakított és elfogadott helyes határozat alapján folyt. Eszerint a szakszervezeteket a legális tömegmunka egyik legfontosabb területének tekintették. E politika célja a szakszervezetek erősítése, az egység fenntartása és az osztályharcos szellem érvényre juttatása volt. Ezzel természetesen vele járt a jobboldali, reformista vezetők leleplezése, és a kommunisták befolyásának növekedése.

A kommunistáknak több szakszervezetben sikerült is eredményt elérniük, egyes szakmáknál a vezetőségbe is bejutottak. Mindez éles harcok kíséretében zajlott le, mert Peyerék a kizárások sorával, a baloldal befolyása alá került szervezeteknek, csoportoknak a feloszlatásával ellensúlyozták a kommunisták munkáját, és rágalmozásukban versenyre keltek a fasiszmus éllharcosaival.

Különösen eredményes munkát végeztek szakszervezetükben a kommunista bányászok. 1927-től fokozatosan kiterjesztették befolyásukat több helyi csoportra, növelték a taglétszámot, sőt 1929 elején még a központi vezetőségben is számottevő befolyásra tettek szert. De nem szabad elfelejteni, hogy e sikerek ellenére még mindig rendkívül gyenge volt a bányászszakszervezet, hiszen a bányamunkásoknak még 10%-a sem volt szakszervezeti tag. Igaz, hogy igen sok bányász éppen a szervezet vezetőinek éveken át folytatott megalkuvó politikáját látva maradt ki, sokan pedig nyomoruk miatt nem fizettek tagdíjat. Ezért helyes volt a kommunista bányászoknak az a törekvése, hogy a szervezetlen bányamunkásokat osztályharcos politikával, gazdasági érdekeikért folyó harccal felrázzák, maguk mögé sorakoztassák.

A KMP — hosszabb vita után — helytelenül alkalmazta a magyar viszonyokra a Vörös Szakszervezeti Internacionálé 1928 őszén hozott határozatát. Ennek alapján önálló, a Szaktanácstól független, forradalmi „vörös” bányászszakszervezet létrehozását határozta el. E cél elérésére — ugyancsak helytelenül — ki akarták használni a Szaktanács és a Bányamun-

kás Szövetség közötti egészen elfajult harcot. Azt gondolták, el lehet érni, hogy a Szaktanács kizárja a szövetséget, és illegális konferencián kimondatják a szövetségnek a VSZI-hez való csatlakozását.

Az önálló „vörös” bányászszakszervezet létrehozásának célkitűzése Magyarországon irreális volt. A kegyetlen fasiszta elnyomás és csendőrterror körülményei között „vörös” szakszervezet legálisan még talán napokig sem működhetett volna.⁸⁴

Éppen ilyen irreális volt a KMP-nek az a terve is, hogy egyidejűleg megkezdjük az illegális forradalmi bányászszakszervezet és szakszervezeti csoportok kiépítését. Illegális szakszervezet Magyarországon nem fejlődhetett volna tömegszervezetté, tagsága aligha terjedt volna túl a párttagságon és a szimpatizálók gyűrűjén, és tagjaira éppen olyan kegyetlen üldözés várt, mint amilyent a párt tagjainak kellett elszenvedniük.

De ezen túl önálló „vörös” szakszervezet létrehozása egyet jelentett a szakszervezeti egység és a szakszervezetekben, mint a legfontosabb tömegszervezetben végezhető legális munka lehetőségeinek feladásával, még akkor is, ha a javaslat az illegális és legális munka összekapcsolását hangsúlyozta. Ha ugyanis sikerül elérni akár a működő szövetség elszakadását, akár az illegális szakszervezet létrehozását, egész bizonyos, hogy a Szaktanács sem maradt volna tétlen. A szakítás után — kihasználva a bányamunkásoknak a szociáldemokrata párthoz, a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségéhez fűződő, igen nehezen foszladozó illúzióit, a

⁸⁴ „Már előre tisztában kell lennünk azzal, hogy a bürokrácia és az államapparátus együttműködése útján mindent elkövetnek, hogy megakadályozzák a bányászszövetség forradalmi bányászszövetséggé való alakulását. A bürokrácia áttér arra, hogy a forradalmi vezetés alatt álló helyi csoportokat kizárja, vagy hatóságilag feloszlassa.” — állapította meg a magyarországi bányászmozgalom forradalmi ellenzékének feladatairól szóló határozati javaslat. (SZKP. KB. MLI 21/49 fond. 2. lelt. 242. ö. e.)

szakszervezeti egység gondolatához való helyes ragaszkodásukat — mindent elkövettek volna a régi szervezet megtartásáért. Így az eddigi három helyett négy szervezetben aprózódott volna el a bányamunkásság ereje.

A KMP-ben ez időben felülkerekedő szektás-dogmatikus irányzat, az önálló „vörös” bányászszakszervezet létrehozására irányuló törekvés tehát nem erősítette, hanem hátráltatta a bányamunkások harcát, és veszélyeztette azokat a nem lebecsülhető eredményeket, amelyeket a salgótarjáni kommunista bányászok az elmúlt években elértek.

Helytelen volt a párt szakszervezeti bizottságának az az értékelése is, hogy a Szaktanács és a Bányamunkás Szövetség között folyó harc „nem egyéb, mint a szociáldemokrata szervezeti bürokrácián belül lezajló látszatharc”. A felszínen valóban úgy látszott, hogy Peyer a szövetség 2 titkárát, Fodort és Ocskovszkyt akarja mindenáron leváltatni és lehetetlenné tenni. Fodor és Ocskovszky viszont Peyer támadásaival szemben — fizetett funkciójuk megvédése érdekében — mindinkább a baloldali munkásokra, és később a kommunistákra támaszkodtak. A velük folytatott tárgyalások folytán hajlandónak mutatkoztak a kommunistáknak minden feltételét — egy kivételével⁸⁵ — elfogadni. Peyer viszont — s ezt a kommunisták jól látták — nemcsak Fodor és Ocskovszky pozíciója ellen tört, hanem elsősorban a kommunis-

⁸⁵ Fodor és Ocskovszky a tárgyalások során elfogadták a kommunistáknak a feltételeit, amelyeknek ellenében hajlandók őket Peyerrel szemben megvédeni. E feltételek voltak: 1. A szakszervezet a jövőben osztályharcos politikát folytat; 2. A vezetőség mindent elkövet a munkások életnívójának emeléséért; 3. Országos bérmozgalmat kezdeményeznek.

Elfogadták a leglényegesebb feltételt is, azt, hogy a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége csatlakozik a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz. Csupán a pártadó nyílt megtagadását nem akarták kezdeményezni.

A kommunisták a VSZI-hez való csatlakozást illegális konferencián akarták kimondatni.

ták ellen, célja a kommunistáknak a szakszervezetekből való kiűzése volt.

Mindezek figyelmen kívül hagyásából következett egy másik hibás, a pártban ekkor eléggé általános szektás álláspont, hogy a főveszélyt nem a jobboldali, a hatóságokkal paktáló Peyerék jelentik, hanem a centrista Fodor és Ocskovszky, mert a baloldali munkásokban azt az illúziót kel tették, mintha valóban a munkások érdekeit képviselnék. Így tehát nem ideiglenes szövetségest láttak a centristákban — akik Tatabányán és Salgótarjánban komoly tömegbázissal rendelkeztek — hanem „főellenséget”, akinek célja az, hogy „a balra tolódó bányásztömegeket megzavarja, e lát szatharc útján a tömegek vezetését továbbra is saját magának biztosítsa”, hogy továbbra is a „jászolnál” maradhas son.⁸⁶ Bár ezekkel a nézetekkel a helyzetet jobban ismerő kommunista bányászok némelyike nem értett egyet, a gyakorlatban ez a hibás álláspont érvényesült, és végül is a kommunisták átmeneti elszigetelődéséhez vezetett.

A Bányamunkás Szövetség Központi Vezetősége 1929 szeptember közepén tartott ülésén elvetették a pécsvidéki csoportoknak a két függetlenített titkár ellen hozott bizalmatlansági javaslatát. Határozatot hoztak, hogy a rendkívüli kongresszust november elsejére összehívják. Az egységbontó pécsi akció miatt Esztergályost felmentették a „Bányamunkás” felelős szerkesztői funkciójából és bomlasztó tevékenység címén Bertrandot elbocsátották kerületi titkári állásából. Ezt azonban sem Bertrand, sem Esztergályos nem vették figyelembe.

Miután Peyer egyik célját, a kongresszus összehívását elérte, most az előkészületben levő országos bérmozgalom megghiúsítására törekedett. Az országos bérmozgalmat megelőzve, Bertrand támogatásával olyan részkövetelésekért kezdeményezett Pécsvidéken sztrájkharcot, amely nem sokat javított a bányamunkások helyzetén. A sztrájk 1929. ok-

⁸⁶ SZKP. KB. MLI. 21/49 fond. 2. lelt. 242. ö. e.

tóber 2-án tört ki, a már két éve szokásossá vált 25⁰/₀-os őszi segély kifizetéséért. A vállalat a „rossz szénviszonyokra”⁸⁷ hivatkozva nem akart őszi segélyt adni, és eleinte még tárgyalni sem akart a kérdésről. Később már hajlandónak mutatkozott a havi kereset 20⁰/₀-át karácsonyi segély címén még októberben kifizetni. A sztrájkoló munkások most már nem elégedtek meg a segéllyel, hanem 25⁰/₀-os béremelést is kértek.

Amint ez előre is várható volt, a bányaaigazgatóság hallani sem akart az új követelésről, és csupán annyit tett, hogy megígérte a 20⁰/₀-os segélynek a szénviszonyok javulása esetén 5⁰/₀-kal való megtoldását, és novemberben való folyósítását. A sztrájkoló bányászokat Peyerek ekkor már rávették a munka felvételére, így a pécsi sztrájk — igen csekély eredménnyel — október 18-án véget ért.⁸⁸

A sztrájk során ismét megmutatkozott a Csóka-féle politikamentes szervezet igazi arca. Bár csak kevés tagjuk volt, de a sztrájk alatt szorgalmasan dolgoztak. Vezetőjük, Kraft Jenő pedig a bányaaigazgatóhoz írt levelében azt tanácsolta, hogy a vállalat mutasson alapos példát, bocsássa el a „főkolomposokat”, s akkor hosszú időre elmenne a kedvük a „sztrájkcsinálástól”. Ugyanebben a levélben kérte, hogy a vállalat térítse meg a sztrájktörés szervezésével kapcsolatban felmerülő költségeit.⁸⁹

Peyernek tehát sikerült a pécsi bányamunkások harckészségét a tervezett országos mozgalom előtt letörni egy sikertelen sztrájkkal, és ezzel valószínűtlenné tette, hogy a közeljövőben ismét harcba lehessen őket vinni.

⁸⁷ A DGT szénbánya vállalatainak tiszta nyeresége 1929-ben 957 814 pengő volt. (*Babics Antal: A pécsvidéki kőszénbányászat története.* 217. old.)

⁸⁸ *Babics Antal: Id. mű.* 217. old. Az őszi segélyt a MÁK és a Salgótarjáni minden harc nélkül kifizette. Nem volt véletlen az sem, hogy túlzott, 25⁰/₀-os béremelést kértek a pécsiek, holott a kommunisták a tervezett őszi mozgalom során csak 15⁰/₀-os béremelést akartak elérni.

⁸⁹ OL. DGT. 81. dosszié.

A kommunisták előtt felmerült az a helyes gondolat, hogy a Peyerék által idő előtt kirobbantott sztrájkot ki kellene szélesíteni és a bányamunkásokat általánosan érintő követelésekkel országos méretűvé fejleszteni. De mert Tatabányán és más bányákban még nem volt megfelelően előkészítve a sztrájk és a rendőrség közben letartóztatta a bányászmozgalmat irányító két vezető kommunista elvtársat,⁹⁰ lemondtak a sztrájk kiszélesítéséről.

Október közepén a salgótarjáni rendőrség rajtaütött egy, a Gyurtyános bánya melletti erődben tartott összejövetelen, és több kommunista bányászt letartóztatott. A letartóztatás hírére 15-én többen azonnal sztrájkba léptek, más aknák csatlakozni készültek a sztrájkhoz.

A sztrájkolók a csendőrlaktanya elé vonultak, és követelték a letartóztatottak szabadon engedését. A csendőrség ezt előbb megtagadta, de rövidesen kénytelen volt az elfogott kommunista vezetőket mégis kiengedni, mivel a „nyomozás semmi eredményre nem vezetett”.⁹¹

A salgótarjáni csendőröknek októberben sikerült elfogni két cseh elvtársat is, akik „Új Március”-t és más kommunista propagandaanyagot hoztak a bányavidékre.⁹²

A bányászszakszervezet vezetői még a pécsi sztrájk elején meg akartak jelentetni a „Bányamunkás”-ban egy olyan cikket, amelyben Peyer viselt dolgait, manipulációit leleplezik. Peyernek azonban sikerült megakadályozni a cikk megjelenését, sem a „Világosság”, mely az újságot eddig nyomta,

⁹⁰ E letartóztatás miatt egy időre meg is szakadt a salgótarjáni bányászok kapcsolata a párt vezető szerveivel, és csak a kommunista ifjúmunkásokon keresztül sikerült október végén újra a kapcsolatot megteremteniük.

⁹¹ PI Archívum. BM. VII. res. 1929—3—7598. — Nyilván nem véletlenül az elfogott kommunista vezetők ugyanazok voltak, akiket Princz a röpiraton megnevezett. Letartóztatták Pothornik Józsefet, Salamon Imrét, Horváth Józsefet és Kakuk Józsefet. Eppich Edének ekkor sikerült megszöknie.

⁹² PI Archívum BM. VII. res. 1930—6—8700.

sem más nyomda „nem vállalta” a lap kinyomását, ha a Peyert leleplező cikket benne hagyják.⁹³

A „Bányamunkás” szerkesztősége erre a lapból kihagyta a cikket, és „Nyílt levél a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége tagjaihoz!” címmel röpiratban hozta nyilvánosságra Peyernak és társainak üzelmeit, a szakszervezeti egységet romboló tevékenységüket. Bár a „Nyílt levél” terjesztését még egyes hatóságok is gátolták,⁹⁴ mégis eljutott a bányamunkások jelentős részéhez.

Peyerék ezalatt minden befolyásukat latbavetve lázasan készültek a november elsejére meghirdetett rendkívüli kongresszusra. Peyer már korábban is nyíltan azzal fenyegetőzött, hogy intézkedni fog az ellene fellépő „vádolókkal” szemben.⁹⁵ Az események azt mutatták, hogy elsősorban a szövetségben vezető szerepet betöltő kommunisták ellen harcolt, hogy ily módon már a közgyűlés előtt a többséget maga mellé állítsa. Nem sokkal a fenyegetés elhangzása után a csendőrök nyomozni kezdtek Nagy Pál, a kommunista bányászok egyik vezetője, a szövetség központi vezetőségének tagja ellen, és Nagy kénytelen volt illegalitásba menni, hogy elkerülje a letartóztatást.⁹⁶

A kongresszus előtt egy héttel, október 25-én Peyer felhívta telefonon az „Új Nemzedék” egyik szerkesztőjét, és biztatta, hogy az újságban közöljék le az általa adott információkat. Ezen az úton ismét kiszolgáltatta a rendőrségnek a salgótarjáni kommunista bányászvezetőket. „Mi nem írhat-

⁹³ Peyer még a Nyomdatulajdonosok Egyesületét is igénybe vette, hogy meggátolja a cikk kinyomtatását.

⁹⁴ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 23/1929/1. — A salgótarjáni letartóztatásoknál a csendőrség igen nagy számban lefoglalta a röpiratot.

⁹⁵ Peyer a szövetség 1929. szeptember 15-én tartott vezetőségi ülésén tette a fenyegető kijelentést.

⁹⁶ Nagy Pál a kongresszus előtt egy Bécsben nyomtatott röpiratot adott ki a bányamunkásokhoz. Ebben bizonyos mértékig bírálta a már említett „Nyílt levelet”, amelynek kiadójaként megkérdezése nélkül ő lett aláírva. Valószínűleg éppen azért, mert illegalitásban volt, s így

juk meg ezeket — mondta a telefonba —, s amikor rendet akarunk csinálni, a keresztény sajtó minket támad.” „A bányászok közé befészkeltek magukat a bolsevisták” — panaszkodott Peyer —, a vezetőségbe olyant is beválasztottak, aki már a Szántó-féle kommunista perben terheltként szerepelt. Pothornikot név szerint is megnevezte. Elmondta, hogy „ez a bolsevista megmozdulás a salgótarjáni telepen kezdődött”, ahol közel van a határ, és a kommunisták rendszeresen átjárnak Csehszlovákiába tanfolyamokra. Peyer a szerkesztő kérdésére nyíltan megmondta, hogy mit szándékoznak tenni a helyzet megváltoztatására: „Rendkívüli közgyűlést hívatunk össze a bányászoknál, és a jelenlegi vezetőségnek bizalmatlanságot szavaztatunk.” Bővebb információadás céljából meghívta magához az „Új Nemzedék” szerkesztőjét, és figyelmeztette, hogy „ezekről a dolgokról ne így tessék írni, mert akkor mindjárt tudják, honnan fúj a szél”.⁹⁷

A belügyminisztérium illetékes szerve, amely ezt a számára fontos telefonbeszélgetést lehallgatta, azonnal továbbította az „értékes” információkat a salgótarjáni rendőrkapitányságnak. Tudomásuk volt a rendőrségi szerveknek az országos bányászsztrájk előkészületeiről is. Ezért bizalmas utasítást adtak ki a bányavidékek fokozottabb megfigyelésére és a „megfelelő” intézkedések megtételére.

Az egyre súlyosabbá váló helyzet ellenére a sztrájk előkészítése tovább folyt. Salgótarjánból — ahonnan a mozgal-

nem lehetett érte felelősségre vonni. Nagy e röpiratban kifogásolta, hogy a „Nyílt levél” döntően a személyi kérdésekkel foglalkozik, és nem a főkérdéssel, a szervezett és szervezetlen bányászok osztályharcos egységének megteremtésével. Ugyanakkor a párt akkori irányvonalának megfelelően, támadta a centrista Fodort és Ocskovszyt is, hogy a Peyerral folytatott személyi harcok ellenére is e döntő kérdésben, amely előfeltétele a bányamunkások helyzete megjavításért folytatott harcnak, egyetértének, nézeteik találkoznak. (PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 14/1929/2215.)

⁹⁷ PI Archívum. BM. VII. res. 1930—1—3158 — A telefonbeszélgetést a rendőrség, vagy a belügyminisztérium lehallgatta és rögzítette.

mat irányították — rendszeresen járták a kommunista és szimpatizáns bányamunkások a nagyobb bányavidékeket, hogy agitáljanak a sztrájk mellett, és segítsék az aknabizottságok szervezését. Ilyen előzmények után került sor a rendkívüli bányászkongresszus megtartására.

A rendkívüli kongresszust október 31-én egy viharos vezetőségi ülés előzte meg. Már itt megmutatkozott, hogy Peyernek a hatóságok támogatásával sikerülni fog az „Új Nemzedék” szerkesztője előtt ismertetett célját elérni. Ezen az ülésen a kommunista mozgalmat irányító és a központi vezetőségben is komoly befolyással bíró két elvtárs⁹⁸ a rendőrség üldözése miatt már nem vehetett részt. Peyernek időközben sikerült néhány ingadozó vagy addig semleges vezetőségi tagot is maga mellé állítani, így e fontos ülésen a kommunisták és a velük szimpatizáló osztályharcos vezetőségi tagok kisebbségben maradtak. Ez döntően befolyásolta a központi vezetőség határozatait, és erősen kihatott a kongresszusra is.

Heves viták és összecsapások után a központi vezetőség nem fogadta el a Fodor és Ocskovszky által összeállított jelentést, amely a fő kérdésekben a kommunisták álláspontjait is tartalmazta. A Peyer irányvonalát követő központi vezetőség erre azonnali hatállyal elbocsátotta a két központi titkárt, és a szeptemberben felfüggesztett harmadik titkárt, Peyer hívét, Bertrandot bízta meg, hogy készítse el a jelentést, és ő terjessze a kongresszus elé. Igen jellemző, hogy Fodort és Ocskovszkyt nem a hónapok óta általuk hangoztatott „súlyos” vádak — a Szaktanáccsal, illetve Peyerrel szembeni magatartásuk — miatt bocsátották el, amiért tulajdonképpen a rendkívüli kongresszust is összehívták, hanem azért, mert szerintük felesleges kiadásokat okoztak az amúgy is szűk anyagi viszonyok között levő szövetségnek.⁹⁹

⁹⁸ Pothornik József és Nagy Pál ekkor illegalitásban voltak.

⁹⁹ A felügyelő bizottság — ahonnan Pothornik hiányzott — megállapította, hogy a „Nyílt levél” és a kongresszusra készülő jelentés kinyomtatása felesleges költségeket okozott, és szabályellenes volt.

A rendkívüli kongresszus 1929. november 2-án még viharosabb összecsapások jegyében zajlott le. A kongresszuson a központi vezetőségen kívül 42 küldött vett részt, akik 29 helyi csoportot és kb. 2500 tagot képviseltek. Jelen volt Peyer is, és támogatására több vezető a Szaktanácsból, valamint néhány jelentős szakszervezet titkára is.

A kommunisták — élükön Javorek Pál elnökkel — a kongresszus megnyitása után mindent elkövettek, hogy a küldötteket meggyőzzék az előző napi határozatok részbeni megváltoztatásának helyességéről. Azt akarták elérni, hogy ne Bertrand, hanem Fodorék jelentését vitassa meg a kongresszus, mert az Peyer és társainak leleplezésével foglalkozott.¹⁰⁰ De a megbeszélt irányvonalnak megfelelően nem védtek Fodorékat sem, mindkét csoporttól meg akarták szabadítani a szakszervezetet.

A kommunisták javaslata szenvedélyes vitát váltott ki, melyet botrányos jelenetek, éles, személyeskedő szóváltások tarkítottak. Peyer agresszív fellépésével igyekezett terrorizálni a küldötteket. „Majd kitisztítjuk ezt az istállót!” — kiáltotta a vita hevében. Leszavaztatta a küldöttségeket, hogy kik vannak amellet, hogy ő a kongresszuson részt vegyen. S mikor az elnök figyelmeztette, hogy neki szavaztatáshoz nincs joga, nyíltan kijelentette: „Csak tudni akartam, hogy ki van ellenem!” — és utána az ellene tüntetőkre a rendőrség megbízottai előtt többször is azt a megjegyzést tette: „sejtek, sejtek!”¹⁰¹

Egyébként e kiadásokra a pénzt a salgótarjáni helyi csoportok útján a kommunisták biztosították a valóban pénzsűkében álló szövetségeknek.

¹⁰⁰ Ez az előre kinyomtatott jelentés mindez ideig még nem került elő.

¹⁰¹ PI Archívum. ME. 1929—5277. A kongresszus lefolyásáról a rendőrség által kiküldött gyorsíró készített szó szerinti jegyzőkönyvet, de ez sem teljes, csak az első nap vitáit rögzíti. Az újonnan megválasztott vezetőség is kiadott a kongresszusról egy utólag készített, rövidített jegyzőkönyvet, azonban ez a jegyzőkönyv nem tükrözi azokat az éles összeütközéseket, amelyek a kongresszus első napját jellemezték.

Peyer terrorisztikus fellépése és a kommunistáknak a mindkét csoport ellen folyó egyidejű harca azt eredményezte, hogy az amúgy is kisebbségben levő kommunista küldöttek és szilárd híveik magukra maradtak, a szavazáson nem tudták megszerezni a többséget.¹⁰² A különböző bizottságok, így a jelölő bizottság megválasztásánál is kisebbségben maradtak a kommunisták. Miután a bizottság Peyer híveiből állt, ez már nagyrészt eldöntötte az új vezetőség összetételét is.

A kongresszus alatt érkezett meg a baglyasaljai bányászok levele, amelyben bejelentették, hogy 15⁰/₀-os béremelésért, a szakmány- és helyi sérelmek orvoslásáért sztrájkba léptek, és kérték a kongresszust harcuk támogatására. A bejelentést nagy lelkesedéssel fogadta a küldöttek többsége. De Fodor — aki ismertette a hírt — már eleve lebeszélte a küldötteket az általános sztrájk kimondásáról. S amikor többen — elsősorban a kommunisták — az általános sztrájk kimondása mellett foglaltak állást, a jelenlevő rendőrtanácsos figyelmeztetésére, hogy ez nem napirendi pont, az általános sztrájk megvitatását abbahagyták¹⁰³, így az már szavazásra sem kerülhetett. A sztrájk kérdését átadták „megvizsgálásra” az újonnan megválasztandó központi vezetőségnek.

Ezután került sor az új vezetőség megválasztására. Peyernek sikerült jól előkészített célját elérni. Az új központi vezetőségből kihagyták a kommunistákat és híveiket. Az új elnök, Takács József, az ajkai helyi csoport vezetője, valamint az egyik alelnök, Princz Ferenc, de a vezetőség túlnyomó többsége is Peyer hű követői közül került ki.¹⁰⁴ Természetesen nem választották meg Fodort és Ocskovszkyt sem, az új központi függetlenített titkár pedig Bertrand Antal lett.

A politikai rendőrség jelentése szerint „igen csekély, 4 sza-

¹⁰² A kommunisták javaslata mellett 20, ellene 32 küldött szavazott.

¹⁰³ PI Archívum. ME. 1929–5277. — A kongresszuson a hatóság részéről dr. Jakab rendőrtanácsos vett részt.

¹⁰⁴ A kommunisták közül kimaradt Javorek Pál volt elnök, Nagy Pál, Eppich Ede, Pothornik József, Somoskői Péter és még mások.

vazat többséget” sikerült Peyeréknek szerezni. Ez nemcsak azért figyelemre méltó, mert azt mutatta, hogy Peyer hívei a bányászok között „a helyzet urainak nem mondhatók”, hanem rávilágít arra a harcra is, amely a szavazatokért folyt. Az igazoló bizottság szerint a két küldöttel jelenlevő váraljai helyi csoportnak az alapszabályok értelmében nem lett volna szavazati joga, mert hat hónapja már nem fizettek a szövetségnek tagdíjat. De annyira fontos volt minden szavazat, hogy Peyer vezényletével, felrúgva az általuk hangoztatott szabályokat, sikerült elismertetni a váraljai küldöttek mandátumait. Jellemző az is, hogy éppen azok, akik a Szaktanács és a szakszervezet vezetői közötti ellentétek tisztázása miatt hívták egybe a rendkívüli kongresszust — miután látták, hogy többségük biztosítva van —, javasolták, hogy a kérdéssel kapcsolatos vitát fejezzék be, és térjenek át a bányamunkásság gazdasági és egyéb ügyeinek tárgyalására.¹⁰⁵

A kongresszus a továbbiakban a bányamunkások alacsony béreivel, a szociális biztosítás kérdésével foglalkozott, és megismételte ugyanazokat a határozatokat, amelyeket e kérdésekben az előző közgyűlések hoztak. Ezalatt a Baglyasalján kezdeményezett sztrájk kiterjedt a salgótarjáni bányavidékre, újabb és újabb aknák munkásai csatlakoztak a sztrájkhoz.

A sztrájk kitörése előtt a salgótarjáni bányamunkások megbízottai kérvényt adtak át az igazgatóságnak, amelyben béreik megjavítását, egyéb sérelmeik orvoslását kérték. Miután a kért határidőre a bányaigazgatóság nem adott választ, november 2-án elkezdődött az 1929-es év legjelentősebb, legszívésebb tömegharca. November 4-én már közel 2000, 5-én pedig kb. 3200 bányamunkás sztrájkolt. A bányaigazgatóság,

¹⁰⁵ A kommunisták természetesen ellenezték a vita lezárását. A szavazás a helyi csoportok által képviselt taglétszám alapján történt. A vitát befejező javaslat mellett 1600-an, ellene 900-an szavaztak. (PI Archívum, ME. 1929–5277.)

a politikai rendőrség¹⁰⁶ és Peyerék is tudták, hogy a sztrájkot a kommunisták szervezték és irányítják. De bizonyítani nem tudták, mert a KMP olyan ügyes taktikai módszerekkel dolgozott, hogy a néhány, Peyerék által már előzőleg felfedezett vezetőn kívül nem tudták, kik állnak személy szerint a sztrájk élén.

A november 5-én — a sztrájk harmadik napján — megtartott összehívott ülésen, amelyen a Szaktanácsot Gál Benő, a központot Bertrand képviselte, a munkások bizalmijai előadták sérelmeiket: „A munkások mindegyike panaszkolt — írta az ülésről szóló rendőrségi jegyzőkönyv —, hogy a helyi bánya vezetősége az október hó végén beadott kérvényüket válaszolatlanul hagyta. Bérüket nem javítja. A munkanapok, dacára, hogy szénkonjunktúra van, csökkennek.” Elmondták, hogy egyes bányatelepek munkásainak nagy része 8—10 km-t kénytelen naponta gyalogolni, mert a vállalat megtiltotta a munkásoknak az ipari vasút használatát. Ez „mérhetetlen nagy kárt okoz a munkás családjának is”, mert a szülők egy része csak 2—3 hetenként járhat haza, és kettős háztartást kell vezetniük. Kérték, hogy biztosítsák a munkahelyre való szállíttatásukat. Elmondották, hogy kijátsszák a munkásokat a szakmányok elosztásánál, és „ha agyondolgozza is magát az ember, jelenleg 90 pengőnél többet nem kereshet havonta. Ebből egy csomó levonás után alig marad valami a megélhetéshez. Becsületes munkát adnak, követelhetik a becsületes bért” — hangoztatták a bányászok. „Az urasági munkásokkal is méltatlanul bánnak, mert kb. 50%-kal kevesebbet kapnak, mint ami járna nekik.” Még számos sérelmet soroltak fel, így az igazságtalan büntetéseket, a megrokant vágásokkal való lelketlen intézkedéseket stb.

Gál és Bertrand igyekeztek megnyugtatni a bizalmiakat. Ígéretet tettek arra, hogy a bányamunkások képviselőjével

¹⁰⁶ „Több helyről beszerzett bizalmas információk szerint — írta már október 25-én a politikai rendőrség — a bányászok soraiban a Kommunisták Magyarországi Pártja újabb sztrájkra ösztönzi a munkásokat.” (PI Archívum. BM. pol. res.1929. október 25.)

együtt fognak majd tárgyalni a bányakapitalistákkal a jogos sérelmek orvoslása érdekében, és „mindent megtesznek, hogy a sztrájk vezetői és irányítói bántódásban ne részesüljenek”. A bizalmiak nem bíztak a központi vezetők „elfogulatlan” tárgyaló szándékaiban, és az ülésen egy 15 tagú tárgyaló bizottságot választottak, amelynek természetesen néhány kommunista tagja is volt.

De az ígéret ellenére másnap, november 6-án már letartóztatták a tárgyaló bizottság 12 tagját, és a vállalat néhány nap múlva elbocsátott 46 olyan bányamunkást, akiről feltételezte, hogy a sztrájkban vezető szerepük van.¹⁰⁷

A felháborodott bányamunkások nem nézték tétlenül a tárgyaló bizottság zömének letartóztatását. Nagy tömegben vonultak fel a járási szolgabíróság épülete elé, és követelték a lefogottak szabadon bocsátását. A hatóságok is helyesebbnek látták, ha részben engednek, és a 12 lefogott közül nyolcat ekkor szabadon bocsátottak. Hogy mennyire csak a tömegek nyomására tették ezt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem sokkal később ismét letartóztatták őket, de most a bizottság kedvéért azonnal Budapestre szállították az elfogottakat.

A politikai rendőrség és a helyi hatóságok ismételten megállapították, hogy a sztrájkot a kommunisták irányítják. „A sztrájkot — írta a november 6-i jelentés —, amint megállapítható, az aknabizalmiak csinálták, az aknabizalmiak pedig nem szociáldemokraták, hanem kommunisták”, vagy olyan szociáldemokraták, akik kommunista beállítottságúak. „A kommunista agitáció, amely különösen az aknabizalmiak révén nyer táplálékot, erősen folyik.” A jelentés beszámolt a többi bányavidék munkásainak hangulatáról is. Megállapított-

¹⁰⁷ PI Archívum BM VII. res. 1929—3—7598. — A bányagazgatóság már a sztrájk első napjaiban kijelentette, hogy semmilyen tárgyalásba nem hajlandó bocsátkozni, semmilyen engedményt nem ad, és hirdetményt tett közzé, hogy akik november 6-ig nem veszik fel a munkát, azokat elbocsátják. E fenyegetésekkel akarták a sztrájkolókat a munka felvételére bírni, ami azonban nem sikerült.

ta, hogy bár a munka folyik, az „elégedetlenség elég nagyfokú”, és nem lehetetlen, hogy ha a tarjáni medence munkásainak bérköveteléseit elutasítják, a sztrájk áttérjedhet, főleg a pestvidéki és mecsekszabolcsi bányákra is.¹⁰⁸

A csendőrséget, már a sztrájk kitörése előtt az egész salgótarjáni bányavidéken megerősítették, a sztrájk megkezdése után pedig fokozták a fegyveres erők számát. Ennek ellenére a kommunisták november 7-re, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 12. évfordulójának megünneplésére tüntetést készítettek elő. A tüntetést — bár az előző napi letartóztatások érzékeny veszteségeket okoztak — a tervezettnél kisebb mértékben ugyan, de megtartották.

Az évforduló reggelén Salgótarjánban, Baglyasalján, Forgácstelepen több ház falán piros betűk hirdették: „Éljen a proletárdiktatúra! Éljen november 7.!” Etesbányáról és Kázár felől kb. 300—300 bányamunkás vonult Salgótarján felé. Az utakat azonban a csendőrség már megszállta, és sikerült a felvonuló bányászokat szétszórni.¹⁰⁹

A tüntetés még szorosabbra fűzte a jobboldali szociáldemokrata vezérek és a bányakapitalisták titkos együttműködését. Az egyik salgótarjáni bányaigazgató telefonon panaszkodott Gál Benőnek, hogy felhívták ugyan a hatóságok figyelmét a reggel megjelent feliratokra, de „azok nem tudtak semmi eredményt elérni”. Majd megkérdezte, ha „arra kerül a sor, Önök tudnak nevekkal szolgálni?” Ezt Gál Benő megígérte, sőt az egyik kommunista bányászt mindjárt meg is nevezte.¹¹⁰

Sem a Szaktanács, sem a bányászszakszervezet új vezetői nyíltan nem foglalhattak állást a sztrájk ellen. De megtették mindent annak érdekében — s ez sikerült is —, hogy a sztrájk elszigetelődjön, ne terjedjen át más bányavidékre.

¹⁰⁸ PI Archívum. BM Pol. res. 1929. november 6.

¹⁰⁹ PI Archívum. BM VII. res. 1929—3—7598. — Közel 100 etesi bányász még egyszer megkísérelte, hogy kerülő úton Salgótarjánba jusson, de a csendőrök ezt is meggátolták.

¹¹⁰ Ugyanott.

Megkezdték a sztrájkolók „érdekében” a tárgyalásokat a pénzügyminisztériumban és más hatóságoknál, de titokban az irányban tevékenykedtek, hogy a sztrájk mielőbb befejeződjön.

A bányatókésék és a fasiszta hatóságok tisztában voltak az-
zal, hogy a sztrájk eredményének hatása túlterjed a salgótarjá-
ni bányavidék munkásain, kihat az egész bányászságra. Tud-
ták azt is, hogy a sztrájkolók követelései lényegében jogosak.
„Meggyőződéseim szerint a munkások 90⁰/₀-a tényleg a jobb
megélhetésért harcol” — írta többek között a salgótarjáni já-
rás főszolgabírája. Mégis az az egyöntetű vélemény alakult
ki, amit ugyancsak a főszolgabíró fejezett ki világosan: „az
egyedüli helyes álláspont jelenleg az, hogy a munkások részé-
re semmiféle engedmény ne adassék”, mert különben ezt a
kommunisták eredményének tekintenék, és „előállna az az
eset, hogy az egész szénmedencét bolsevizálnák”.¹¹¹

A bányaigazgatóság ügyes és nem eredménytelen módszer-
rel igyekezett biztosítani, hogy a sztrájk ne terjedjen tovább.
A sztrájktörőknek műszakonként 1 pengő 50 fillér pótlékot
ígértek, és biztosították őket arról is, hogy a csendőrök meg-
védik a sztrájkolókkal szemben. Mindenekelőtt Csókáékra és
az akkor elég nagy számban levő „ébredőkre” támaszkodtak,
akik a sztrájk ellen harcoltak, és mindvégig dolgoztak. De a
plusz-kereset hatással lehetett a nyomorban levő szervezetlen
bányamunkások meglehetősen nagy részére is. Emellett 1200
olyan szociáldemokratát, akik közül talán sokan a sztrájk-
olókkal tartottak volna, úgy osztottak el a munkában az Ébre-
dők, Csókáék és a dolgozó szervezetlenek közé, hogy „nem
mertek sztrájkba lépni”. Ezzel sikerült is elérni, hogy a bá-
nya-munkásoknak kb. a fele a sztrájk folyamán is dolgozott.¹¹²

¹¹¹ Ugyanott.

¹¹² A salgótarjáni szénmedencében ez időben kb. 6500 bányász dol-
gozott. A hivatalos jelentések szerint a sztrájkolók legmagasabb
száma 3200 körül volt. A sztrájkolók közül 2400-at tartottak szélső-
ségesnek, (ezeket Vági-pártiaknak nevezték, valójában többségük a
kommunistákat követő szervezetlen munkás volt) és 625-öt szociál-

A csendőrség brutális terrort fejtett ki, elsősorban a sztrájk vezetőivel szemben. A letartóztatások és a lefogottak kínzása napról napra nagyobb méreteket öltött. Körülvették az egész bányavidéket, és megakadályozták az egyes telepek közötti érintkezést is. A kommunistáknak az asszonyok és ifjúkommunista lányok segítettek abban, hogy a párt felső szerveivel és egymással valahogy a kapcsolatot mégis fenntartsák. Ők segítettek abban is, hogy a szinte teljesen körülzárt bányavidékekre mégis eljusson a párt röplapja. A „tarjáni medence aknaközi bizottsága” aláírási röplap leleplezte Peyeréket, és további kitartó harcra buzdította a sztrájkoló bányászokat. „Árulás készül! — hirdette a röplap. — Tárgyalni akarnak a nevetekben! Megint a döntőbíráskodási maszlaggal jönnek! Úgy tesznek, mint a farizeusok! De a munkások pénzét, a bányászok pénzét nem a ti harcokat támogatására költik! Lefogatták a magatok közül választott vezetőiteket! Nem hívják fel az összmunkásságot a támogatástokra! És mégis ők akarnak tárgyalni a nevetekben!”

„Csak a saját magatok közül választott vezetőkben bízatok!” — folytatta a röpirat. — „Éljen a győzelemig tartó harc! Szabadra az elfogottakkal!... Ki a csendőrökkel a telepekről!” — hangzottak fel az új jelszavak, a sztrájk eddigi követeléseivel együtt.¹¹³

A röpirat terjesztését újabb lefogások követték,¹¹⁴ de ez

demokratának. A nem sztrájkolók közül 215 volt Csóka politikamentes szervezetének tagja, 700 „ébredő”, kb. 1500 a szervezetlen és 1200 a szociáldemokrata. Természetesen ezeket — a salgótarjáni főszolgabírótól eredő — számokat nem lehet teljesen hitelesnek elfogadni.

A sztrájkolók száma egyébként ingadozott, változott. Az egykori illegális sajtóban, és a visszaemlékezésekben 5000 körül jelölik meg a sztrájkolók számát. A sztrájkokról eddig megjelent munkákban is 5000 sztrájkoló van említve, de ez a szám valószínűleg némileg túlzott.

¹¹³ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1929/2214. — A röpirat kiadója az illegalitásban levő Pothornik József volt.

¹¹⁴ A letartóztatott sztrájkvezetők közül 14-et adtak át az ügyészségnek, 12-en voltak a toloncházban, és igen sokan hosszabb-rövidebb

sem törte meg az egyre jobban nélkülöző sztrájkolók kitartását. A sztrájkolókat a Szaktanács anyagilag nem támogatta, sőt, ahol csak lehetett, megakadályozta a sztrájkolók részére való gyűjtést is.¹¹⁵ Egyes szervezetekben mégis folyt gyűjtés, és a helyi lakosság egy része is támogatta élelmiszerrel a harcolókat.

A kommunisták már eleve számoltak a megválasztott tárgyaló bizottság letartóztatásával, és egyidejűleg egy hét tagú pótbizottságot is szerveztek. A bányaigazgatóság azonban továbbra is mereven elzárkózott minden tárgyalás elől. Az illetékes kormányhatóságok támogatták azt az állapotot, hogy a munkások előbb kezdjenek dolgozni, azután lehet csak szó tárgyalásról. A harcban álló bányászok persze nagyon jól tudták, hogy ha eredmény nélkül felveszik újra a munkát, utólag semmi engedményre sem számíthatnak. A sztrájknak mindenki számára meglepő elhúzódása, a sztrájkolók szívóssága azonban kezdte az igazgatóságot is aggasztani. Most már komolyabban igénybe vették Peyerék segítségét a sztrájk felszámolására.

A sztrájk harmadik hetében a KMP újabb röpiratot adott ki, amelyben a bányászokat további harcra biztatta, a munkásokat pedig a harcolók támogatására szólította fel. E röpiratban — sajnos elkésve — már kiadták az általános bányász-sztrájk jelszavát is.

„Magyarország bányászai! Álljatok tarjáni testvéreitek mögé! Tegyétek le a csákányt, hogy együtt vívjátok ki a tarjáni sztrájkolókkal az emberibb megélhetéseket!

Magyarország dolgozói! Segítsétek a harcoló bányászokat! Egy óra bért a sztrájkban állóknak! Ne engedjétek, hogy a

ideig a helyi csendőrségi fogházakban. A Budapestre szállítottak között voltak: Salamon Imre, Horváth József, Eppich Ede, Furák András és még sokan a kommunista vezetők közül is, ami természetesen súlyosan érintette a nem nagy számú illegális salgótarjáni párttagságot.

¹¹⁵ Az októberi pécsi sztrájk alatt a Szaktanács adott némi anyagi segílyt a sztrájkolóknak.

sztrájkoló bányászokat az utcára dobják!... Kövessétek a csepeli munkások példáját!”

A röpirat leleplezte azt a széles körű összefogást és együttműködést, amely a sztrájk megszüntetésére létrejött. „Csendőr és szakszervezeti bürokrata, bányakapitalista és népjóléti miniszter vonul fel ellenetek. A csendőr és bányakapitalista szuronnyal, bilinccsel és éhségkorbáccsal meg kilakoltatással, a szakszervezeti bürokrácia és a népjóléti miniszter az ígéretek és szép szavak mákonyával, maszlagával.

Ne engedjete az erőszaknak! Ne higgyetek a szemforgató papos frázisoknak és paktumlovagok júdáscsókjainak! Ne higgyetek nekik és tartsatok ki!” — üzenté a párt a harcolóknak.¹¹⁶

November 21-én a sztrájk folytatásának vagy megszüntetésének megvitatására kerületi összehozósági ülést hívtak össze. Ezen az ülésen Bertrand és Princz valóban mindent elkövettek, hogy a bizalmiakat a sztrájk megszüntetésének kimondására rávegyék. De a bizalmiak minden ígéret, érv ellenére szinte egységesen a sztrájk folytatása mellett foglaltak állást.

Bertrand elmondta, hogy a bányagazgatóság hajlandó tárgyalni, a sérelmeket kivizsgálni, sőt a már elbocsátottakat is visszavenni, „ha a munkások felveszik a munkát”, 16 embert azonnal szabadon bocsát a rendőrség stb. Amikor látta, hogy érvei nem győzték meg a jelenlevő bizalmiakat, a „sztrájkban való további kitartást esztelenségnek, oktalanságnak minősítette”, mert „a sztrájk kitartásához a munkások között sem összetartás, sem kellő erő nincsen, amellet a nyomorúság arra viszi a munkásokat, hogy a munkát felvegyék”.

Ezek után a demoralizáló, a munkásság erejét lebecsülő, a sztrájk tarthatatlanságát hangoztató érvek után abban a reményben szavaztatott Bertrand, hogy sikerült a bizalmiak egy részét meggyőzni vagy legalább megingatni. De a szavazás, amelyet a rendőrség képviselői előtt nyíltan folytattak

¹¹⁶ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1929/1789.

le, nagy meglepetést hozott. A 100 bizalmi közül 95-en szavaztak a sztrájk folytatása mellett és csupán öten ellene! Bert-randékat még e szinte egyöntetű megnyilvánulás sem riasztotta vissza, hogy céljukat, a sztrájk beszüntetését elérjék. Most olyan inkorrekt módszerhez folyamodtak, amelyre alig-ha van példa a mozgalomban. Megbízható híveik útján titokban leveleket küldtek sok sztrájkolónak, és felszólították őket a munka felvételére.¹¹⁷ A bányagazgatóság, a hatóságok és Peyerék közös erőfeszítései valóban oda vezettek, hogy a sztrájkolók száma lassan morzsolódott. Néhány nappal később, november 27-én — a párt utasítására — a bányászok beszüntették a hősi erőfeszítéssel, példátlan önfeláldozással vívott harcukat.

A KMP salgótarjáni kerületi bizottsága a sztrájk után kiadott illegális röpiratában a harc tanulságaival foglalkozott és leleplezte a harc elbukásának fő okait. „Harcunkat megharcoltuk! Nem riadtunk vissza sem a börtöntől, sem az éhségtől! A küzdelemben, mint tudjátok, elől jártunk mi, a Kommunisták Magyarországi Pártjának salgótarjáni párttagjai. Ott voltunk a lefogottak élén, ott voltunk a harcunk minden mozzanatában, és vezettünk benneteket a harcban a KMP irányításával. Nem tudott letörni bennünket a terror, sem az éhség! A szociálfasiszta peyerek ámítását, leszerelését, árulását is kivédtük. De nem tudtuk megakadályozni aljas munkájukban!”

A sztrájk lefolyása azonban — hangsúlyozta a röpirat — mégis a munkásérdeket feladó vezérek és a fasiszta államhatalom „politikai vereségét jelenti”. „Salgótarján már sok csatát veszített az osztályháborúban — írták a sztrájk vezetői —, de az elvesztett ütközetek tanulságaiból kovácsoltuk a legerősebb fegyverünket, forradalmi osztályöntudatunkat...” Újabb harcra, újabb küzdelemre szólították fel a bányász-

¹¹⁷ Az utasítást Gál Benő adta Nagy Jánosnak, aki Princz egyik helyettese volt. Közölte Gál azt is, hogy akik levelet kaptak „mondják azt, hogy semmiről sem volt tudomásuk”, vagyis tartsák titokban a levelet. (PI Archívum. BM VII. res. 1929—3—7598.)

kat. „Már most készüljete a harcra, és minden aknában teremtsétek meg a győzelem biztosítékait, az osztályharcos üzemi szervezeteket, az akna- és aknaközi bizottságokat!”¹¹⁸

A sztrájk után a bányaaigazgatóság — ígérete ellenére — a legharcosabb bányászok közül több mint 200-at elbocsátott, és megakadályozta őket abban is, hogy más bányákban munkához jussanak. Többségük végül is kénytelen volt kivándorolni, s ez kétségkívül gyengítette a bányászok későbbi harcait. A rendőrség, mivel a „bűnügyi eljáráshoz szükséges bizonyítékok beszerezhetők nem voltak” — két heti kínzás, vallatás után sem —, a sztrájk során letartóztatott kommunistákat szabadon bocsátotta. Természetesen ők is a munkából „kizártak” közé, „feketelistára” kerültek.

A kommunista bányászok jó tömegmunkáját bizonyítja az is, hogy a salgótarjáni rendőrkapitányság vezetője a sztrájk után írt jelentésében igen fontosnak és szükségesnek tartotta „a baglyasaljai területeket ügyes, tapasztalt és tapintatosan dolgozó rendészeti közegekkel ellátni”, hogy az „ottani kommunista munkásság ügyesen és anélkül, hogy észrevennék, jobb belátásra bírható lenne”.¹¹⁹

A bányászszakszervezet új, Peyert támogató vezetői a sztrájk után a „Bányamunkás” hasábjain és a gyűléseken szidalmazták, gyalázták a kommunistákat, akik „beugratták” a bányászokat ebbe, a szerintük „eleve kilátástalan” harcba. Azzal rágalmazták a kommunistákat, hogy nem a tökések, hanem kizárólag ellenük, a szakszervezeti vezetők ellen harcolnak, és azzal rágalmazták őket, hogy „a bolsevizmus és a reakció nagyon jól megférnek egymással”.¹²⁰ E cikkből kiderült az is, hogy a Szaktanács már a sztrájk előtt felszólította a bányászokat, hogy mindenütt utasítsák vissza a kommunisták által kezdeményezett forradalmi szerv, az aknabizottságok szervezését. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a sztrájkot nem sikerült más bányavidékre is kiterjeszteni.

¹¹⁸ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1929/1544.

¹¹⁹ PI Archívum. BM VII. res. 1930—3—3168.

¹²⁰ Bányamunkás, 1929 december.

A sztrájk letörésének következtében a fellendülő bányászmozgalom újból visszaesett. A kommunisták azonban — súlyos veszteségeik ellenére — folytatták felvilágosító és szervező munkájukat, bár a rendőrség és csendőrség minden erejét megfeszítve igyekezett tevékenységüket megakadályozni. Mégis december végén és 1930 január első napjaiban csupán arról számoltak be a jelentések, hogy Baglyasalján, Tatabányán és környékén kommunista röpcédulákat terjesztettek, de a terjesztők „a nyomozás során megállapíthatók nem voltak”. A bányavidéki őrsök utasítást kaptak, hogy a röpiratterjesztések ügyében erélyesebben nyomozzanak.¹²¹ 1930 februárban sikerült nekik elfogni Blaskó Lajost és egy társát, akik Salgótarjánba akartak röpiratokat eljuttatni. De az illegális sejtekre — amelyekről pedig tudták, hogy működnek — most sem tudták a kezüket rátenni. Szörnyű kínzásokkal csupán annyit sikerült elérniük, hogy Blaskó arra a három kommunista bányászvezetőre vallott, akikről tudta, hogy illegálisban, vagy külföldön vannak, s akik a rendőrség előtt is régóta ismertek voltak. A tárgyaláson, igen bátran, még ezt a vallomást is visszavonta. „A rendőrségi vallomásomat veréssel csikarták ki belőlem, megfenyegettek, hogy két hétig is vernek, ha nem vallok” — mondta Blaskó. Elmondta azt is, hogy a „tárgyalás előtt is felkeresett a fogházban két baglyasaljai csendőr, és azt mondta, hogy ha vallomásomat visszavonom, ne is menjek haza, mert élve nem maradok”. A királyi törvényszék természetesen Blaskót és társát súlyos büntetésre ítélte.¹²²

A KMP továbbra is igen nagy súlyt helyezett a bányászok szervezésére, az ellanyhult mozgalom felélénkítésére. Ezt bizonyítja többek közt az is, hogy a párt 1930 február végén megtartott II. kongresszusán az új központi bizottságba a bá-

¹²¹ PI Archívum. BM VII. res. 1930—3—3153.

¹²² PI Archívum. Bp. tszk. 1930—2712. — Blaskót 2 évre, társát 1 év 6 hónapra ítélték.

nyászmozgalom vezetői közül kettőt rendes tagnak, egyet póttagnak választottak meg.¹²³

A kongresszus után sikerült is — elsősorban a pécsi mendencében — megerősíteni az illegális szervezeteket. A pécsi kerületi bizottság, amely összefogta a pécsi, mecsekszabolcsi és komlói sejteket, már önálló illegális nyomda szervezését is tervezte.¹²⁴

A salgótarjáni rendőrkapitányság tehetetlen dühvel tapasztalta, hogy áprilisban és később a fokozottan ellenőrzött bányavidéken ismét röpiratokat terjesztettek.¹²⁵ Augusztusban és szeptemberben is több ízben érkeztek be jelentések kommunista röpiratszórásokról most már Pécs vidékéről is.

Az uralkodó osztályokat rettegéssel eltöltő 1930. szeptember elsejei nagy budapesti tömegtüntetés a vidéki városokban is megmozgatta az elkeseredett munkásokat, de a bányavidékeken zavartalanul folyt a munka. Csupán a pécsi bányászok tartottak egyórás passzív tüntetést, a műszakot aznap egy órai késéssel kezdték el. Néhány nappal később azonban, a nemzetközi ifjúmunkás napon, a salgótarjáni bányavidéken a kommunista pártot, a Szovjetuniót éltető feliratok jelentek meg.

A belügyminisztérium, amelynek tudomása volt a készülő tüntetésről, már szeptember 4-én szigorúan utasította az összes őrsöket, hogy csírájában fojtsák el a megmozdulást. Ennek ellenére Baglyasalján, Andrástelepen, Katalinaknán és Etes községben több helyütt is „Világ proletárjai, egyesüljtek! Éljen a Szovjetunió! Éljen a KMP!” feliratok vöröslöttek a házak, kerítések falain. Sajnos egy áruló közreműködő

¹²³ PI Archívum. F: 643. 142. ö. e. 134—140. old. A KB tagja lett Pothornik József és Nagy Pál, póttagja Hóvan József. A kongresszus értékelését lásd: Párttörténeti Közlemények. 1963. I. sz. *Horváth Zoltánné*: A Kommunisták Magyarországi Pártjának II. kongresszusa.

¹²⁴ Párttörténeti Közlemények 1962. 1. sz. *Borsányi György*: Adalékok a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti fejlődéséhez.

¹²⁵ PI Archívum. BM VII. res. 1930—3—4952.

désével¹²⁶ a rendőrségnek most sikerült az illegális sejtek egy részéhez elérniük, és igen sok kommunistát letartóztatniuk.¹²⁷

A rendőrség, hogy korábbi kudarcát némileg csökkentse, most ismét elővette az 1929. évi őszi szervezkedés és sztrájk ügyét, és mindenáron bizonyítani akarta a letartóztatottak „bűnösségét” visszamenőleg is. Az igen hosszúra nyúlt nyomozati eljárás alatt a legválogatottabb kínzásokkal kikényszerített vallomásokat a kommunista bányászok a tárgyaláson sorra visszavonták. Eppich Ede nem tagadta, hogy meggyőződéses kommunista, de kijelentette, hogy a vizsgálóbíró előtt is csak azért tartotta fenn a vallomását, mert attól félt, hogy visszaviszik a rendőrségre, és ott újra megkínózzák. Somoskői első szavaival hangoztatta, hogy „vallomásomat veréssel csikarták ki belőlem”. Hasonlóan nyilatkoztak a többi vádlottak is. Ennek az öntudatos magatartásnak is köszönhető, hogy az igen súlyos vádak ellenére az ítélet viszonylag enyhébb volt.¹²⁸

Az 1930-as év a bányabárók legnagyobb örömeire sztrájkok nélkül telt el a nagy bányavidékeken. S ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen a szociáldemokrata vezérek nem győzték hangoztatni, hogy „a gazdasági válság alatt nem lehet sztrájkot, mozgalmat kezdeményezni.” Ha valahol nem tudták megakadályozni a megmozdulást, azt rendszerint maguk a vezetők szerelték le. Ez történt Ajkán is, ahol a helyi csoport 1930 november végén bérmozgalmat akart kezdeményezni, de „Ta-

¹²⁶ Babka János vállalkozott a besúgó szerepre. A detektív a tárgyaláson elmondta: kioktatta a következő eljárásra... „nehogy a kommunista szervezet gyanút fogjon az irányban, hogy Babka a rendőrségnek végez titkos munkát”.

¹²⁷ Letartóztatták Somoskői Józsefet, Miklós Gáspárt, Sulyok Andrást, Furák Andrást, Eppich Albertet és még sok fiatal kommunista bányászt. Később elfogták az illegalitásban levő Eppich Edét is, és ő lett az ügy fővádlottja.

¹²⁸ Eppich Edét 1 év 6 hónapra, Somoskőit, Miklóst 1 évre, a többi vádlottakat 6 havi, vagy kisebb börtönbüntetésre ítélték. (PI Archívum. Bp. tszk. 1930—10 057.)

kács József, az országos bányászszövetség elnöke megakadályozta”.¹²⁹ A szövetség vezetőinek tevékenysége ezenkívül csupán arra terjedt ki, hogy hangzatos frázisokat pufogtattak a kizsákmányolás ellen, és szakadatlanul az általuk lezüllesztett szakszervezetbe való belépésre szólították fel a bányászokat, mondván, hogy csak akkor lehet és érdemes harcolni a tőkések ellen, ha a munkások többsége majd a szervezetbe tömörül. A bányászoknak a szociáldemokrata pártból és a szakszervezetből való kiábrándultsága a gazdasági válság éveiben még fokozódott. „Tény — írta már 1929 végén a pécsbányatelepi rendőrség vezetője —, hogy Peyer Károly személye a bányamunkások körében 1924 óta ellen-szenves...” 1931 elején pedig a Vitézi Szék állapította meg, hogy a „szociáldemokrata munkásság a pártvezetőséggel se-hogy nincs megelégedve, és igen nagy számban távol tartja magát a szakszervezettől, de minden más szervezettől is”.¹³⁰ Hasonló volt a tatabányai rendőrség véleménye is. A bányamunkásság — írta egy későbbi jelentésében — tudatára ébredt annak, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség csak hi-tegeti őket, de számukra semmi eredményt sem tud kivívni, s ezért a pártvezetőség befolyását magára nézve károsnak tartja.¹³¹

A szakszervezeti bürokraták fékező tevékenysége mellett gátolta a mozgalom fejlődését a széles körű spicli- és detek-tívhálózat is, amelyet a hatóságok és a bányavállalatok a vál-ság éveiben folyton erősítettek. A pécsi bányákban — írta a fent említett jelentés — „a bánya vezetősége nagyon szigo-rúan ellenőrzi magánéletüket is, és ha valamelyik munkásnál szélsőséges irányú tevékenységet vesz észre, azt azonnal el-

¹²⁹ PI Archívum. BM VII. res. 1931—1—3036. — 1930-ban csupán egy sztrájk volt, amit a kisgyóni bányászok folytattak néhány napig.

¹³⁰ PÁL. Baranya m. főisp. biz. 1931—93.

¹³¹ PI Archívum. A rendőrség politikai osztályának V. sz. referá-tuma. — Egyébként ezzel magyarázza a jelentés azt is, hogy az 1931-es országgyűlési választáson az SZDP-nek nem sikerült Tatabányán mandátumot szerezni.

bocsátja”. Salgótarjánból is azt jelentette, hogy „a vállalatok maguk is titkos ellenőrzést gyakorolnak” a munkásság felett. Az Ajka és környékbéli bányászok megfigyelésére külön detektívek voltak kirendelve. De az összehangolt elhárítás egyik példája volt az is, amit Pilisvörösváron szerveztek meg: „Az ottani csendőrőrs — írták — és a bányaigazgatóság bizalmi hálózata kitűnően van megszervezve, olyanmire, hogy idegen munkás az őrs és a vezetőség tudta nélkül a munkások közé nem férközhet.”¹³²

Mindez természetesen hátráltatta a kommunisták tevékenységét, de teljesen meg nem akadályozhatta. A belügyminisztérium 1931 január végén felhívta a főispánok figyelmét arra, hogy bizalmas jelentés szerint a bányákban és az azokat környező falvakban „titkos, de intenzív baloldali szervezkedés folyik, mely előreláthatólag tavasszal nagyobb arányokat fog ölteni. Jelenleg Dorog, Tokod, Sárísáp, Csolnok, Máza és Brennbeg megszervezését tervezik.”¹³³

A rendkívül nagyarányú elbocsátások miatt azonban olyan kilátástalanná vált a bányászok helyzete, hogy a tervezett szervezkedésnek nem volt sok eredménye. Sőt a bányavállalatok alkalmasnak látták az időt arra, hogy a bányászok béreit jelentősen redukálják. Egyre jobban mutatkoztak annak a következményei, hogy a legharcosabb munkásokat eltávolították a bányákból. A visszamaradt kommunistáknak előbb új erőket kellett toborozniuk, és meg kellett erősíteniük legyengült szervezeteiket, sőt az egy időre megszakadt kapcsolataikat is újra kellett építeniük.

A nyomor viszont annyira tűrhetetlen, az elkeseredés olyan nagy volt, hogy a Bányamunkás Szövetségnek is tenni kellett valamit a panaszkodáson kívül. 1931 augusztus közepén levelet küldtek minden helyi csoporthoz, és ebben bejelentették, hogy a bányamunkásság nevében országos „bérkérvénnel” fordulnak illetékes helyre. „Nem akarunk lehetetlenséget — írták —, hanem csak az élet fenntartásához szük-

¹³² PI Archivum. BM VII. res. 1933—4—7980.

¹³³ PÁL. Baranya főisp. biz. 1931—20

séges keresetet, valamint azt, amit tőlünk elvontak, a túlórák beszüntetését, hogy munkához és kenyérhez jusson a munka nélküli bányamunkásság. Ha ezen országos bérkérvény — hangoztatták — ismét elutasító lesz, vagyis a bányamunkások helyzetén nem segítenek, úgy a törvény keretein belül, ha kell országos munkaszünettel fogunk válaszolni, és nem fogunk gyáván elpusztulni.”¹³⁴ A szövetség valóban jogos és igen minimális követelést tűzött ki célul, de az országos sztrájkkal való „fenyegetés” csupán pusztá szó maradt.

A szövetség október 11-én országos értekezletet hívott össze, ahol a szónokok is, a küldöttek is megrázó szavakkal ecsetelték a bányamunkások szörnyű helyzetét. A tatabányai küldött elmondta, hogy a „bánya sokat keres, és ma sokkal kevesebb munkás sokkal többet termel, mint azelőtt . . . , úgy meghosszabbították a munkaidőt, hogy feleannyi munkást foglalkoztatnak”. Általános volt a panasz a munkaidő burkolt, a nyomor által a munkásokra kényszerített meghosszabbítása miatt. A salgótarjáni küldött is arról számolt be, hogy „a medencében a munkaidő egy fél órával, sok helyen egy órával hosszabbodott meg”. A dorogi küldött elpanaszolta, hogy náluk „borzalmas a helyzet”. A tavaszkor 700 munkást bocsátottak el . . . „a munkaidő 9 óra.” Igen sok a munkanélküli, és vannak munkások, akiket a vállalatok nem hajlandók alkalmazni. Kiderült, hogy a borsodi bányákban 12—13 óra a munkaidő, és megfeszített munkával sem tudnak napi 2—3 pengőnél többet keresni.

Az értekezleten már nem esett szó országos sztrájkról vagy arról, hogy hogyan kellene jogos követeléseiket kiharcolni. Olyan határozat született, hogy „az összes bányavállalatokhoz memorandummal fordulnak, amelyben kérik, hogy állapítsák meg, hogy az utóbbi évek folyamán a kereseti lehetőség mennyivel csökkent, és ezen vizsgálat alapján szíveskedjenek a béreiket felemelni.”¹³⁵

¹³⁴ „A bányászok élete a Horthy-rendszerben.” 169. old.

¹³⁵ Bányamunkás, 1931. október 17.

A bányavállalatok az alázatos hangú béremelési kérvényt persze elutasították. A bányatókészeknek azon az értekezletén, ahol egyeztették álláspontjukat, Vida, a MÁK vezérigazgatója elmondta, hogy a „szociáldemokrata töredék adott be komolytalan béremelési kérvényt, melynek elutasítását a szakszervezeti tanács tudomásul vette”.

Igen jellemző és szomorúan találó volt Vidának az a megállapítása, amellyel a bányamunkások „szervezettségéről adott hű képet”. „A pártok most egymáson túl akarnak tenni, tagokat akarnak toborozni, s attól félnek, hogy egyik párt elér valamit, s így a másik párt lecsúszik.” Valójában minden párt, illetve szakszervezet gyenge volt, és a szét-húzás, a munkásegység hiánya a bányatókéseket juttatta busás haszonhoz.

Chorinnak, a Salgótarjáni vezérigazgatójának voltak bizonyos aggályai. Neki is az volt ugyan a határozott véleménye, hogy helytelen lenne béremelést adni, de attól tartott, ha mégis sztrájk törne ki, akkor beengedik a külföldi szemet, tehát a sztrájk „mai viszonyok között botrány lenne”. Megkérdezte a bányák vezetőit, sztrájk esetén hajlandók-e munkásaikat elbocsátani, amit azzal utasítottak el, hogy ezt még a kormány sem engedné. Erre Chorin bejelentette, hogy ők a kitermelt szén mennyiségéhez kötött 50%-os emelést megadják, de ez a többi bányát nem érinti, mert náluk mások a viszonyok. Ezt a bejelentést nagy ellenkezéssel fogadták, mert ha a lavinát a Salgó megindítja, akkor az a többi bányánál sem fog megállhatni”. A másik salgótarjáni igazgató megnyugtatóul kijelentette, hogy „amit most esetleg adnak, azt a konjunktúra után megint elveszik”. Végül is abban maradtak, hogy egy hét múlva döntenek, addig mindenki figyelje a bányáját.¹³⁶

¹³⁶ „A bányászok élete a Horthy-korszakban”. 171. old.

Ezen az értekezleten derült ki, hogy a nyíltan bevallott 10%-os bér-csökkentés mellett 60%-os burkolt csökkentést is végrehajtottak. Chorin aggodalmait mögött a nagy bányavállalatokkal, elsősorban a MÁK-kal folytatott versengés húzódozott meg, el akarta kerülni, hogy egy esetleges hosszabb sztrájk alatt vevőkörét megcsorbítsák.

Egy nappal a bányatókások értekezlete után mégis kitört a sztrájk. Nem a salgótarjáni medencében, ahol Chorin várta, hanem a pécsvidéki bányában. A sztrájkot tulajdonképpen a már szokásossá vált őszi, illetve karácsonyi segély kifizetésének a megtagadása váltotta ki,¹³⁷ de a munkások kérték még a tavasszal felemelt lakbér, világítási díj törlését, a fizetett szabadság biztosítását, a szénjárandóságnak a régi szokás szerint, készpénzben való megváltását. A sztrájkot nem a néhány hét előtt országos munkaszünettel fenyegetőző szövetség kezdeményezte, hanem az elkeseredett tömegek nyomására a helyi vezetőség. Ez nemcsak a sztrájkolók kitartásából tűnik ki, hanem abból is, hogy nem sokkal előbb a bérkövetelésért sztrájkra készülő salgótarjáni bányászokat a szövetség vezetői inkább lebeszélték, semmint biztatták volna a harcra. Farkas István SZDP-képviselő figyelmeztette a bányászok helyi vezetőit arra, hogy „jól gondolják meg, mit cselekszenek, mert szakszervezeti sztrájksegélyekre nem lehet számítani, és külföldi támogatásra sincs kilátás”. Ennek ellenére — amint ezt a rendőrség jelentette — „a szénmedence telepeinek többsége... vállalja a bérharcot, és csak felsőbb utasításra vár, hogy mikor tegye le a csákányt”.¹³⁸

De ez a felsőbb utasítás sem akkor, sem a pécsi bányászok sztrájkjának kezdetekor, amely pedig növelte a salgótarjániak harckészségét is, nem érkezett meg. Az időpont pedig — a széntermelési évad kezdete — alkalmas volt a „fenyegetés” beváltására, de az SZDP és a bányászszakszervezet

¹³⁷ A többi nagy bányavállalat az 1931. szeptember 10-én megtartott értekezleten azt az álláspontot fogadta el, hogy meg kell adni az őszi segélyt „mert az idén is sok a munkaszüneti nap”, de ezenfelül még a részben nyílt, részben burkolt bérredukció miatt a munkásság kereseti lehetősége korlátozva volt. Hangoztatták, hogy a „kedélyek megnyugtató végett is szükségesnek látszik” az őszi segély megadása. Csupán a DGT képviselője jelentette ki, hogy „nincs abban a helyzetben, hogy bármiféle segélyt adjon”.

¹³⁸ PI Archívum. BM VII. res. 1931—4—8386.

vezetői visszariadtak a pécsiek által kezdeményezett sztrájk kiterjesztésétől, országos mozgalommá szélesítésétől. A rendőrség később meg is állapította a salgótarjáni „eredménnyel” kapcsolatban: „érdekes jelenség, hogy a szociáldemokraták elégedtek meg az elért kis eredménnyel, holott a mozgalom előkészítése során megalkuvást nem ismerő szempontokat hangoztattak”.¹³⁹

A pécsi bányászok kitartó, szívós sztrájkharcában ismét megmutatkozott a bányamunkások összetartásának és egységének hatalmas ereje. A néhány száz keresztényszocialista bányász kivételével pártállásra vagy szakmai szervezettségre való tekintet nélkül mindnyájan ellenálltak a bányaigazgatóság rábeszéléseinek és fenyegetéseinek. Vasason, de nyilván másutt is, amint a rendőrségi jelentés beszámolt, „még az asszonyok is igen harciasak voltak, és nem engedték férjeiket munkára menni”.

Mivel a sztrájk bomlasztására irányuló kísérletei kudarcot vallottak, a bányaigazgatóság november 5-én már hajlandónak mutatkozott a havi kereset 20%-át segélyként folyósítani. Ezzel azonban a sztrájkolók nem elégedtek meg, jogos követeléseik teljes kielégítését kívánták. Közben Bertrand vezetésével folytak az „egyezkedő” tárgyalások, s nem egészen eredménytelenül. November 17-én a bányavállalat további engedményekre kényszerült. Felére csökkentette a lakbért és a villanyvilágítási átalányt, a szénjárandóság felét is hajlandó volt készpénzben kifizetni. Másnap Mecsekszabolcson mintegy 2000 sztrájkoló részvételével megtartott gyűlésen ismertették az „egyezményt”, de „a szociáldemokrata vezető emberek ajánlata ellenére a sztrájkoló bányászok az egyezséget egyhangúlag elvetették, és a sztrájk folytatását határozták el, noha ekkor a sztrájkterületen nagy volt a

¹³⁹ Ugyanott. A salgótarjáni bányászok 10%-os bérkövetelésért akartak mozgalmat kezdeni. A pécsi sztrájk hatására megkapták azt az 50%-os emelést, amit már Chorin a bányatökések értekezletén is bejelentett, és ezzel az „eredménnyel” a vezetők megelégedtek. Így a tervezett mozgalom ellankadt.

nyomor...” A „szociáldemokrata vezetők ekkor már mindent elkövettek — számolt be a gyűlés után a rendőrségi jelentés —, hogy az elszéledt munkásokat a kedvezmények felől felvilágosítsák, és ezzel a sztrájkot leszereljék”. Erőfeszítésük most sem bizonyult hiábavalónak, mert a 26 napig önfeláldozóan sztrájkoló, de egyre súlyosabb helyzetbe kerülő bányászokat végül mégis sikerült rávenni arra, hogy elégedjenek meg az elért eredményekkel, így november 23-án a sztrájk véget ért.¹⁴⁰ A hosszú harcban teljesen kimerült bányászok természetesen nem voltak elégedettek a „féleredménnyel”, de a további harcra már nem futotta erejükből. A szakszervezet és a szociáldemokrata párt amúgy sem nagy tekintélyét pedig tovább csorbította vezetőinek a sztrájk során tanúsított megalkuvó magatartása.

Az egész országban mind szélesebb méreteket öltő elégedetlenség és ennek sok helyütt nyílt kifejezése az „izgatók”, elsősorban a kommunisták elleni legvadabb hajsztát váltotta ki. A bányavidéken is elsősorban a „sejtek” után nyomoztak, amelyekről tudták, hogy léteznek, működnek, terjesztik a „lázító” röpcédulákat, irányt adnak az elkeseredett dolgozók mozgalmainak. A kommunista bányászok tevékenységét, szervező munkáját a féktelen terror mellett komolyan hátráltatta az, hogy többségük időközben munkanélkülivé vált, s ez nehezítette munkájukat. További nehézséget jelentett az is, hogy 1930 végén, 1931 elején megszakadt a párt felső szerveivel a kapcsolat, és ennek hiányában csak az általános irányelvek alapján dolgozhattak. Az országban több helyütt is alakultak kisebb csoportok, szervezetek osztályharcos, forradalmi munkásokból és szegényparasztokból, akik öntevékenyen cselekedtek, és közben összeköttetést kerestek a tőkés elleni harc egyetlen következetes képviselőjével, a KMP-vel.

Dorog környékén is így kezdett két volt oroszországi hadifogoly kapcsolatokat keresni forradalmár elemekkel. A szer-

¹⁴⁰ A bányászok élete a Horthy-rendszerben. 173. old.

vezésnél főleg a volt 19-es harcostársaikra támaszkodtak, és jó részüket sikerült is megnyerniük. 1931 őszén már a dorogi szénbányára és a környék ipartelepeire, 9 községre is kiterjedt a szervezkedés, amelynek 30—40 tagja volt, és kb. 300 szimpatizáns támogatta. A jól kiépített mozgalom vezetői ke-resték a felsőbb szervvel a kapcsolatot, de konspirációs hi-bákból ezt végül is nem tudták megteremteni.¹⁴¹

A pilisvörösvári bányászokkal sikerült a KMP vezetőinek 1931 nyarán kapcsolatot létesíteni, az erősen meggyengített salgótarjáni kerületi bizottság pedig egy ideig — a kapcsolatok híján — öntevékenyen működött. A tatabányai kommunisták sem maradtak tétlenek. Két egymástól független vonalon folytatták a szervezkedést, és igyekeztek a KMP felső szervével kapcsolatot teremteni.

A politikai rendészeti osztály 1932 tavaszán készített — a vidéki városokban működést kifejtő polgári és ellenzéki pártok befolyását tartalmazó — kimutatásában szerepel a kommunisták szervezkedése is. Számos vidéki város mellett Felsőgallát és Pécsét jelölték meg, mint ahol „titkos szervezkedés folyik”. Külön kiemelte Salgótarjánt és környékét, ahol „a titkos kommunista szervezkedés még folyik”, és felsorolta Baglyasalját, Gusztáv- és Albert-aknát, Zagyvapálfalvát, Karancsalját, Kisgerge és Somoskő községeket is. A jelentés beszámolt a tatabányai szervezkedésről is, amelyet itthoni és külföldről hazatért bányászok folytatnak.¹⁴² Ez a jelentés egyébként képet ad a szociáldemokrata párt igen jelentős befolyásáról is, amit a párt legfőbb vezetői többnyire nem a tökések és a rendszer elleni harc fokozására, hanem ellenkezőleg, „fékezésre” használtak fel.

A vidéki szociáldemokrata párt- és szakszervezeti titkárok 1932. május 27-én tartott országos értekezletén az előadó Takács József a kommunistákat gyalázva kijelentette: „Ha

¹⁴¹ Párttörténeti Közlemények. 1962. 1. sz. Borsányi György: Adalékok a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti fejlődéséhez.

¹⁴² PI Archívum. BM pol. res. 1932. május 18.

azt akarjuk, hogy a parasztmozgalom ereje ne céltalan lázongásokban pocsékolódjék el, hogy a bolsevikiek hálójába ne kerüljön, akkor a párttitkároknak az idei nyári minden tevékenységének abban kell kimerülnie, hogy a parasztmozgalmal foglalkozzunk, a munkásokat minden céltalan és a mozgalmuk kárát valló kirobbanásoktól visszatartsuk. Különösen Tiszántúlról és Győr megyéből kapjuk azokat a híreket, hogy a bolsevisták hihetetlen agitációt folytatnak. Ezrével szórják széjjel a röpiratokat a parasztok között... Mindenesetre — folytatta Takács — nehéz feladat a mozgalmat fékezni, de a mozgalom érdekében vállalni kell ezt a háládatlan szerepet. Mi ismerjük a mozgalmat, és tudnunk kell azt, hogy a mai munkanélküliség idején minden bérharc már előre magában hordja a sikertelenséget.”¹⁴³

A kommunisták elleni féktelen hajsza során 1932 tavaszán és nyarán több vidéki városban, faluban igen sok kommunis­tát letartóztattak. A bányavidéken, Pilisvörösváron kezdődött meg a kommunisták „felszámolása”. Februárban röpirat terjesztéséért elfogtak 5 bányászt. A röpirat felsorolta a bányamunkások vágyait, követeléseit: a munkabér 50%-os fel­emelését, a munkaidőnek 7 órára való leszállítását, a levonások és a hajcsárrendszer megszüntetését, ingyenes lakást, és hogy az adókat, a karbidot stb. a bányatőkések fizessék. Hangsúlyozta azt is, hogy a jogos követelések kiharcolása a jelenlegi rendszerben csak részben valósítható meg, ezért a nagyobb darab kenyérért való harcot egybe kell kapcsolni a hatalomért való harccal. A röpirat — helyesen — pártállásra és szervezettségre való tekintet nélkül tömörülésre, harcos egységfront megvalósítására szólította fel a bányászokat a csendőrszuronnal és statáriummal szemben. Az egységfront-mozgalom fellendítését azonban nem segítette elő a proletárdiktatúráért való harc mint közvetlen jelszó egyidejű hangoztatása.¹⁴⁴

¹⁴³ PI Archívum. BM VII. res. 1932—4—5952

¹⁴⁴ PI Archívum. Bp. tszk. 1932—1928.

A letartóztatások ekkor még nem tudták meggátolni a kommunista tevékenységet. Áprilisban ismét megjelentek a „lázító” röpcédulák, amit újabb letartóztatások követtek Pilisvörösváron. 1932 júliusában a csendőrség sajnos eljutott az 1931 nyarán kezdeményezett szervezkedés résztvevőihöz is, ekkor már sikerült nekik nagyarányú letartóztatással súlyos csapást mérni a mozgalomra.¹⁴⁵

1932 májusában Sárísápon is letartóztatták a kommunistákat. Sárísápon, Kesztlőcön Zgyerka János, Király Lajos és még néhány Franciaországból hazatért bányász kezdte meg a kommunista szervezkedést Nagy Pál, ugyancsak Franciaországból visszatért központi szervező irányításával. Itt is egy röpirat terjesztése kapcsán sikerült a csendőröknek a szervezkedést felgöngyölíteni.¹⁴⁶

A kommunisták elleni féktelen hajtóvadászat során a rendőrségnek végre sikerült a párt felső vezetőit is elfogniuk. 1932 július közepén letartóztatták Sallai Imrét, Fürst Sándort, Karikás Frigyes, a párt itthoni vezetőit, Kilián Györgyöt, a KIMSZ vezetőjét és számos más kommunistát. A kormány és a burzsoázia sajtója örömrivalgással hirdette, hogy „megsemmisítették” a kommunista pártot. De mint már annyiszor, most is tévedtek. Alig néhány nappal a pártot ért, valóban rendkívül súlyos csapás után, már megjelentek a párt, a KIMSZ, a Vörös Segély, az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék röpiratait, amelyek harcba szólították a proletariátust a statáriális bíróság elé állított Sallai és Fürst életének megmentésére.

A hősi, példamutató kommunista magatartást tanúsító Sallait és Fürstöt nem sikerült megmenteni. A kormány előre elhatározott kivégzésükkel példát akart statuálni, az elretentő, s a világ közvéleményét is felháborító gyilkossággal

¹⁴⁵ PI Archívum. Bp. tszk. 1932—5349 és 1933—6887.

¹⁴⁶ PI Archívum. Bp. tszk. 1932—5828. — Zgyerka Jánost 1 évi, a többi letartóztatott kommunistát néhány hónapi börtönre ítélte a bíróság. Zgyerka kijelentette, hogy 8 napi veréssel kényszerítettek ki belőle „beismerő” vallomást, amit a tárgyaláson visszavont.

vissza akarta riasztani az osztályharcos munkásokat a kommunista mozgalomtól.

„Tévedett a burzsoázia, téved a fasiszta kormány — hirdette a párt a kivégzés után kiadott röpiratában. — Két drága harcosunk halott, de él és győzni fog a Kommunisták Magyarországi Pártja a magyar proletariátus és szegényparasztság milliós sorainak élén. Új ezrek állnak Sallai és Fürst elvtársak helyére, és folytatják a harcot, küzdenek tovább a proletariátus és a szegényparasztság érdekeiért, *munkáért, kenyérért, felszabadulásért!*”¹⁴⁷ És a fasiszta államhatalom kénytelen volt újra meg újra meggyőződni arról, hogy a kommunisták a reájuk nehezedő terror ellenére, a súlyos veszteségek dacára is tovább dolgoznak célkitűzéseikért, az elnyomott népeknek a kapitalizmus rabságából való felszabadításáért.

Salgótarjánban is tovább élt és tevékenykedett az illegális szervezet. A kerületi bizottságot Kakuk József vezette, és börtönbüntetésük letöltése után Eppich Ede, Furák András is a bizottság tagjai lettek. Az 1930-ban letartóztatott bányászok többsége újra bekapcsolódott a mozgalomba, amely 1932 nyarán már kiterjedt sejthálózattal fogta át a környező bányászközségeket. Kisterenyén, Baglyasalján, Zagyvapálfalván, Szécsényfaluban, Somoskőújfalun, Mihálygergőn, Nemti községben és Ilona-bányatelepen működtek kommunista sejtek és kisebb-nagyobb akciókat kezdeményeztek. 1932 augusztusának végén „Gyilkosok, le a statáriummal! Éljen a második Tanácsköztársaság!” és hasonló jelszavakat hangoztató, kézzel írott röpcédulák jelentek meg Baglyasalján, Kisterenye községben és környékén.

A csendőrség, amely tudta, hogy 1931 óta ismét „rendszeres kommunista izgatás és szervezkedés folyik”, a legnagyobb eréllyel indította meg a nyomozást a nyílt helyekre kiragasztott röpcédulák készítői és terjesztői ellen. Több mint száz gyanúba vehető bányászt tartóztatnak le, és hosszú ideig

¹⁴⁷ PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. II. 1/1932/1650.

tartó tehetetlenségük vad dühét a lefogottakon töltötték ki. Embertelen kínzásokkal vallatták a bányászokat, és így sikerült is végre a szervezkedés nagy részét felgöngyölíteniük.¹⁴⁸

A Miskolc és környékére kiterjedő kommunista szervezkedést 1932 végén nyomozta ki a csendőrség. Ezzel a Perecesbányatelepen, Sajókazán, Ózdon, vagyis a borsodi bányavidéken folyó kommunista tevékenységet is sikerült elfojtaniuk.¹⁴⁹

A kommunista bányászokat ért súlyos csapások, a bányászszakszervezet megalkuvó vezetőinek politikája miatt erősen visszaesett a gazdasági válság éveiben a sztrájkok és bérmozgalmak száma. A nélkülöző, nyomorgó bányászok nevében a helyi szakszervezeti csoportok és sárga szervezetek vezetői „kérelmekkel” ostromolták a bányaigazgatóságokat, a bányakapitányságot és a hatóságokat, hogy javítsanak a csaknem tűrhetetlen helyzeten. Ezek a többnyire alázatos hangú beadványok azonban hatástalanok maradtak.

1932 december elején néhány napig sztrájkoltak a DGT vasasi és szabolcsi bányáinak munkásai, mert a vállalat, pénzhányra való hivatkozással, a szokásos előlegnek csak a 30%-át fizette ki. A munkások egyben követelték a régi bérek visszaállítását is, mert számos bányásznak a korábbi 6 pengős

¹⁴⁸ 42 salgótarjáni kommunistát adtak át az ügyészségnek, ezenkívül 23-at még feljelentettek. A fővádlottak a kerületi bizottság tagjai: Kakuk József, Eppich Ede, Kubovszki Rezső és Turák András voltak. Az 1932 decemberében megtartott tárgyaláson a kommunista bányászok visszavonták a csendőrségen tett „vallomásaikat”. Eppich elmondta, hogy a csendőrök felakasztották, és így kényszerítették vallomástételre. A többi vádlott is kijelentette, hogy vallomása „kényszer hatása alatt jött létre”, a törvényszék azonban az „ügy érdeme szempontjából” ezt „lényegtelennek” tartotta. A fővádlottakat 2 év és 2 hónapi fegyházra, a többi vádlottakat másfél, egy évi, hat havi stb. fegyházra ítélték.

(PI Archívum. Bp. tszk. 1932—9913.)

¹⁴⁹ PI Archívum. BM III. res. 1933—1—2668.

műszakonkénti keresete 4,50—5 pengőre csökkent.¹⁵⁰ Pár nappal később a gyöngyös-tarjáni bányamunkások is be-szüntették néhány napra a munkát, lényegében hasonló ok-ból.¹⁵¹

*A sztrájkok és sztrájkolók száma a válság éveiben:*¹⁵²

Év	A sztrájkok száma	A sztrájkoló bányatelepek	A sztrájkolók száma	Az elvesztett munkanapok száma
1929	10	39	9099	97 813
1930	1	1	183	1 045
1931	2	3	2095	41 433
1932	3	7	1906	4 415
1933	2	2	450	1 546

1933-ban a gazdasági válság már hazánkban is túljutott a mélypontra, de a bányamunkások helyzete továbbra is kétségbeejtően kilátástalan maradt. A termelési évad befejezése után a bányák — főleg Salgótarjánban — újból tömegesen bocsátották el a bányászokat. A vállalatok — ahogy ezt a salgótarjáni rendőrkapitányság vezetője őszintén megírta — „nem akarják a munkásokat csak azért foglalkoztatni, hogy azoknak »kenyeret adjanak«”. A rendőrkapitány megírta azt is, hogy a munkásság „józanabbik része” a kormányhoz akar fordulni segítségért, de „nem jelentéktelen azoknak a

¹⁵⁰ OL. Bányakapitányság. 1932—5878.

¹⁵¹ Babics Antal: A Pécs-vidéki kőszénbányászat története. 221. old. A sztrájk december 2-án kezdődött, és közel 800 bányamunkás vett benne részt. Miután a vállalat a hátralékos összegeket kifizette, a bányászok 7-én ismét munkába álltak. A bányaaigazgatóság a sztrájkban részt vevőknek az üdülési szabadságát meg akarta vonni, ami ellen a bányászok tiltakoztak.

¹⁵² A statisztikai évkönyvek alapján.

száma, akik egy adott jelre vagy hívásra” készek lennének „zavargásokra, vagy más rendellenes megmozdulásokra”.

A nemzetközi nagyburzsoázia a gazdasági válság mélypontján nem riadt vissza attól, hogy az új fellendülést a háborús előkészületek meggyorsításával, fokozott fegyverkezéssel, a haditermelés felduzzasztásával erőszakolja ki. A tőkés világ elindult a fokozott militarizálódás útján. Európa szívében uralomra jutott a fasiszmus legdurvább és „legfejlettebb” válfaja — a német náci rendszer. Ahogy a válság felborította a tőkés rend ideiglenes gazdasági stabilizációját, úgy rendült meg most világszerte a politikai stabilitás. A föld különböző pontjain egymás után robbantak ki a katonai műveletekkel összekapcsolt heves politikai megrázkódtatások, a világ rohamosan haladt a katasztrófa — a második világháború felé. A magyar fasiszta rendszer — múltjához és természetéhez híven — egyre nyíltabban állt a szovjetellenes háború előkészítőinek, az emberi szabadság eltipróinak oldalára.

S bár a fasiszták nacionalista és szociális demagógiája egyes bányászokat is megtévesztett és magával ragadott, a bányamunkások többsége —, a forradalmi vezetőkkel az élen — az új helyzetben is tudta, mi a feladata. A gazdasági harcok a növekvő fasiszta nyomás ellenére sem csökkentek, sőt időnként és egyre sűrűbben politikai motívumokkal gazdagodtak, a megmozdulások olykor határozott politikai jelleget öltöttek. Köztudomású, hogy a magyar ellenállási mozgalom különböző történelmi és egyéb objektív és szubjektív tényezők következtében nem bontakozott ki olyan mértékben, ahogyan az Európa számos országában történt. Túlzás nélkül megállapíthatjuk azonban, hogy azokban a hősie és erkölcsileg nagy jelentőségű ellenállási akciókban, amelyek hazánkban lezajlottak, kiemelkedő szerepet töltöttek be a bányászok. Nemcsak a termelés lassításával, aknák elárasztásával gyengítették a haditermelést, de fegyverrel is küzdöttek

a hitleri seregek ellen. A szlovákiai, észak-magyarországi és dél-magyarországi partizánharcok krónikái beszélnek a magyar antifasiszta bányászharok hőseiről.

Mindez azonban már új könyvbe tartozik, mint ahogy meg kell majd írni annak az útnak a történetét is, amelyet a bányamunkások nehéz harcokban edzett régi gárdája és új fiatal osztagai tettek meg a felszabadulás óta — egészen más körülmények között, de nem kisebb hősiességgel harcolva a nép hatalmáért, a szocialista Magyarorszáért.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Az alábbiakban főleg a források lelőhelyére utaló rövidítéseket találja az olvasó. Nem közöljük — mivel ez gyakorlatilag fölösleges — a levéltári jelzetekben alkalmazott belső rövidítések feloldását.

DGT = Dunagőzhajózási Társaság

HL = Hadtörténelmi Levéltár

KGL = Központi Gazdasági Levéltár (Időközben megszűnt intézmény, anyagát az Országos Levéltár és a Budapesti 1. sz. Állami Levéltár őrzi.)

MÁK = Magyar Általános Kőszénbánya Rt.

MÁL = Miskolci Állami Levéltár

MMTVD = A magyar munkásmozgalom történetének változtatott dokumentumai (Kiadta a Magyar Munkásmozgalmi Intézet)

OL = Országos Levéltár

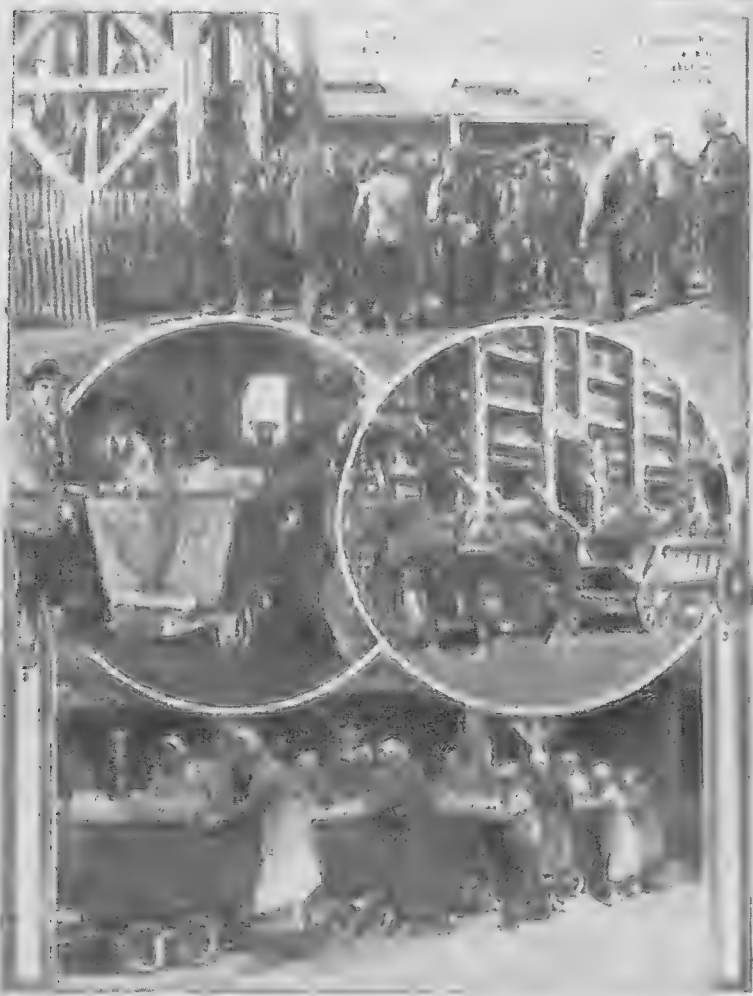
PÁL = Pécsi Állami Levéltár

PI = Párttörténeti Intézet

SZÁL = Székesfehérvári Állami Levéltár

SZKP. KB. MLI = A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Marxizmus—Leninizmus Intézete

VSZI = Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern)

A Képes Krónika összeállítása 1920-ban a bányászéletről

Salgótarjáni bányászsztrájk 1922-ben, — a bányászok elhagyják az egyik tárnát

Egy pécsi bányász a sztrájk után családjával

A pilisvörösvári bányászok éhségtelvonulása 1928-ban

Győztek a pécsi bányászok

Sztrájbizottság Pilisvörösváron

A dolgozó bányászok kenyéradománnyal támogatják sztrájkoló társaikat

Előszó	5
I. A bányászok az ellenforradalmi terror éveiben	11
II. Az ellenforradalom „stabilizál”	95
III. A világgazdasági válság és a bányászok . . .	189

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette: Kukk Györgyné

A borító Molnár László munkája

Műszaki vezető: Szécsi Andor

Műszaki szerkesztő: Vértés Jenő

A szedést 1965. I. 7-én kezdték meg. Megjelent 1965. V. 18-án,
1500 példányban. Terjedelme 17,25 (A/5) ív + 0,5 ív melléklet

PL — 52 — K — 6568

65.0099/1 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Fv.: Bolgár I.